

5-6/2008

Samfunnsspeilet 5-6/2008 – 22. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut seks ganger i året og gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet. Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Natasza P. Sandbu (red.), Toril Sandnes (red. dette nr.) Dag Ellingsen, Trude Lappegård, Tor Morten Normann, Elisabeth Nørgaard, Mona Raabe, Jorun Ramm og Dag Rønningen.

Redigering: Gunn Bredevang, Liv Hansen og Kirsten Aanerud.

Design: Siri E. Boquist
Trykk: Lobo Media
Foto: Hanne Marit Svensrud, Torbjørn Tjernsberg, Siri E. Boquist, Crestock, Colorbox

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner), kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Neste nummer av Samfunnsspeilet kommer ut i mars 2009. Forskere ved Statistisk sentralbyrå og Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) presenterer funn fra et felles forskningsprosjekt om livsløp, generasjon og kjønn. De skriver blant annet om etablering av samliv, likestilling i hjemmet, vennskap, trivsel på jobben, besteforeldres rolle i familien, ansvar for gamle foreldre og motiver for pensjonering.

Internett: <http://www.ssb.no/>
E-post: ssb@ssb.no

ISBN 978-82-537-7469-5 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-7470-1 Elektronisk versjon
ISSN 0801-7603

© Statistisk sentralbyrå, desember 2008.
Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning. **Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.**

Redaksjonen

Et oppslagsverk for alle 2

Natasza P. Sandbu

Sosiale indikatorer 2008: Robuste nok til å tåle motgang? 3

Kirsten Enger Dybendal og Even Høydahl

Befolkning: Vi blir flere og yngre – av økt innvandring 8

Anne Gro Pedersen og Merete Thonstad

Helse: Hva skjer med helsen vår midt i livet? 19

Hilde A. Hollås

Utdanning: Norge på ellefte plass i utdanning 27

Erik Herstad Horgen og Elisabeth Rønning

Arbeid og arbeidsmiljø: Norsk sysselsetting på «Europa-toppen» 32

Frøydis Strøm, Harald Lunde, Tove Løvbak og Eiliv Mørk

Inntekt, lønn og forbruk: Flere tar del i inntektsveksten 44

Agnes Aaby Hirsch

Trygd, sosialhjelp og barnevern:

Sosialhjelp gis til færre, men de får noe mer 54

Jan Petter Sæther

Bøforhold og boligøkonomi: Prisrekord på boliger 61

Odd Frank Vaage

Fritid og kultur: Yngst publikum på kino, eldst på opera 67

Reid J. Stene, Lotte R. Thorsen og Stian Lid

Kriminalitet: Mindre vinning og mer rus 76

Tor Morten Normann

Sosial og politisk deltaking: En som kommer når det virkelig trengs 90

Torbjørn Eika

Økonomi: Det svinger i norsk økonomi 98

Sosiale indikatorer 112

Siden sist 154

Et oppslagsverk for alle

Kjære leser

Hvert år, i Samfunnsspeilets dobbeltutgave nummer 5-6, presenterer vi et bredt utvalg av nøkkeltall om befolkningens levekår i Norge. På fagspråket heter disse tallene sosiale indikatorer. Årets utgave inneholder en del nye nøkkeltall, og mange gamle er byttet ut. Etter å ha brukt nærmest det samme indikatorsettet siden 1998 meldte det seg et behov for en oppdatering i løpet av 2008.

Tabellene bak i tidsskriftet viser data for 1985, 1990 og 1995, så hvert år til og med 2007, gruppert i følgende emner: befolkning, helse, pleie og omsorg, utdanning, arbeid og arbeidsmiljø, inntekt, lønn og forbruk, trygd, sosialhjelp og barnevern, boforhold og boligøkonomi, sosial og politisk deltaking, fritid og kultur, kriminalitet, økonomi. I internettnettutgaven er alle årgangene med fra og med 1980.

I tillegg til å presentere tabellene skriver en gruppe medarbeidere i Statistisk sentralbyrå om viktige endringer og tendenser de kan lese ut av tallmaterialet. Artiklene revideres årlig. Noen ganger velger vi et tema som vi ønsker å gi spesiell oppmerksomhet. Det har vi ikke gjort i årets utgave, og artiklene gjenspeiler derfor forfatterens eget valg av fokus.

Du vil også legge merke til og kanskje undres over at artikkelforfatterne viser til forskjellige årstall når de presenterer «siste nytt». De kan for eksempel bruke 2007-tall for lønn og arbeidsledighet, mens de nyeste tilgjengelige opplysningene om inntekt og fengslinger er fra 2006. Dette skyldes at noen registre tar lengre tid å bearbeide enn andre.

Noen data stammer fra årlige intervjuundersøkelser. Andre tall hentes fra levekårsundersøkelsene der utvalgte temaer gjentas hvert tredje år. Tidsbruksundersøkelsene og folke- og boligtellingene, som er omfattende og kostbare, gjennomføres hvert tiende år. Alle disse undersøkelsene gir opplysninger som kan ha verdi i lang tid.

Denne utgaven av Samfunnsspeilet kan altså brukes som oppslagsverk enten du trenger statistikken i ditt daglige arbeid som journalist, politiker, forsker, lærer eller student, eller om du rett og slett vil ha faktagrunnlag for å delta i den offentlige debatten.

Redaksjonen

Robuste nok til å tåle motgang?

Står vi som samfunn godt skodd til å møte nedgangstidene? Etter fem år med eventyrlig økonomisk vekst og ved utgangen av «kriseåret 2008» kan det være lurt å se på de sosiale forholdene i Norge slik de var før krisen var over oss. Et dykk i ferske tall for 2007 og noen år tilbake viser et robust fellesskap. De som har vært utsatt fra før, får det trolig enda vanskeligere. De fleste andre vil måtte dempe luksusforbruket.

Globale finanskriser gir store ringvirkninger på mange av livets områder. Den norske velstandskarusellen har fått bremsene på, tross vår godt oljesmurte økonomi. I hverdagen er vi mest opptatt av jobb, lønn og boliglån, men også utdanning, sosial trygghet og omfanget av kriminalitet tegner et bilde av hvor vi står som fellesskap. Er Ola og Kari, Salim og Jolanta forberedt på det som måtte komme av innstramninger og utrygghet, for eksempel nedbemanninger på jobben? Vil strømmen av arbeidsinnvandrere snu?

Håper på en myk landing

I skrivende stund finnes det ingen som vil si noe overbevisende om utviklingen videre, men ekspertene håper på – og beroliger med – at den norske økonomien får en myk landing. I hvert fall blir den mykere enn i en rekke andre land, sier de. Som nasjon har vi vært gjennom økonomiske rystelser før, viser et tilbakeblikk på konjunkturbevegelsene gjennom de siste 100 år og utviklingen frem til 2008. Men turbulensen vi opplever nå, er verre enn på lenge. Det er alle enige om.

Vanlige skattebetalere regner med at de som står ved roret, klarer å navigere forbi de farligste skjærene i stormen. Sammen med resten av verden går vi inn i det nye året med en mye tynnere tro på det frie markedets og finansverdenens selvhelbredende evner. At vi skulle gi redningspakker til bankene, var utenkelig for bare noen få måneder siden, da vi kom tilbake på jobb etter sommerferiens dvale.

Det gode liv

Materiell trygghet og velstand har preget landet vårt sterkt i de siste fem år. Men et godt liv kjennetegnes i de fleste kulturer av mye mer enn materielle goder. Det gode liv omfatter også kultur og åndsliv, læring og sosial kontakt, helse og frivillig arbeid. På det sistnevnte felt har vi i Norge tradisjonelt vært meget flinke. Det maner derfor til ettertanke at ikke mer enn 2 prosent av befolkningen er aktivt engasjert i miljøarbeid. Den brede støtten til politisk miljøtenkning tatt i betraktning, er ikke tallet særlig imponerende.

Heller ikke den politiske aktiviteten er på topp. Den er halvert siden 1990. Bare 8 prosent av den voksne befolkningen er medlemmer i politiske partier, og 3 prosent regner seg som aktive. De som er mest engasjert i politikken, har stort sett passert 45 år.

Vi er blitt mange flere på ett år ...

Aldri før har folketallet i Norge økt så mye i løpet av ett år som i 2007. Vi ble 56 000 flere her i landet, i alt 4 737 000 ved årets slutt.

Natasza P. Sandbu

Natasza P. Sandbu er redaktør for Samfunnsspeilet og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk. (natasza.sandbu@ssb.no)

Også det skyldes veksten i økonomien. Økningen kom ikke av at vi er blitt mer fruktbare, eller at nesten ingen døde. Denne gang sørget innvandringen for at vi som befolkning både ble flere og yngre. Nettoinnvandringen, altså innvandring minus utvandring, var på 40 000 personer i fjor. Den sto for hele 71 prosent av økningen i folketallet. Den største gruppen var unge menn fra Polen, nykommeren i EU, som har strømmet til norske arbeidsplasser og fått oppholdstillatelse.

For dem som er spesielt interessert: Ser vi hele Norges befolkning under ett, er hver tiende av oss enten innvandrer eller norskfødt med innvandrerfor-eldre.

... og har fått mer å rutte med

Det er ikke mange grunner til å klage når vi ser tilbake på den nærmeste fortiden. Norske husholdningers inntekt, målt etter skatt, har økt med 44 prosent siden midt på 1980-tallet, og spesielt mye i de ti siste årene. Økningen var størst for de eldste husholdningene, det vil si aleneboende og par over 64 år uten barn, blant annet fordi det er blitt færre minstepensjonister. Men noen grupper henger fortsatt etter. For enslige pensjonister har inntekten økt minst, og i denne gruppen er det flest kvinner.

Heller ikke yrkesaktive kvinner har det slik de gjerne skulle ønske når lønna deres fastsettes. De tjener i gjennomsnitt rundt 16 prosent mindre enn menn. I privat sektor har kvinners lønn sett i forhold til menns lønn økt med 1 prosentpoeng fra 1998, og ligger nå på 83 prosent. Blant de offentlig ansatte har det ikke endret seg; her utgjør kvinners lønn fortsatt under 88 prosent av det deres mannlige kolleger tjener. I næringen som i disse dager står i alles søkelys, den bonuspregede og høytlønnede finansnæringen, tjener kvinner 69 prosent av det menn kan vise til.

Lønnsgapet øker med alderen, trolig som følge av mer tradisjonelle utdanningsmønstre i eldre generasjoner. Eldre kvinner tjener minst i forhold til menn i samme generasjon.

Satser på utdanning

Det ser litt bedre ut innenfor utdanning. Kvinner er i flertall blant studentene ved universiteter og høyskoler, men det er fortsatt flest menn som kan pynte seg med den høyeste utdannelsen som finnes, nemlig doktorgraden.

Generelt for hele befolkningen ligger Norge i utdanningsnivå på ellevte plass blant OECD-landene, ifølge en europeisk undersøkelse. Vi ligger etter Tsjekia, USA og Slovakia der henholdsvis 90, 88 og 87 prosent av befolkningen har videregående eller høyere utdanning. Mens tre av ti nordmenn i alderen 25-64 år kunne vise til fullførte universitets- eller høyskolestudier i 2006, lå Canada og Japan på topp med henholdsvis 47 og 40 prosent med universitetsgrad.

Nesten alle er i arbeid

Ledigheten har ikke vært så lav siden 1987. Kun 2,5 prosent av den norske arbeidsstyrken var registrert som ledige i 2007. Selv om tallet ventes å øke, slipper Norge trolig billigere fra det enn mange andre land som har et dårligere utgangspunkt. Ferske tall fra august i år viser at flere har registrert seg som ledige, og at tallet på kortidsledige økte fra 2. kvartal 2007 til 2. kvartal 2008 her i landet. Nylig oppga Statistisk sentralbyrå at arbeidsledigheten kan stige til 3,8 prosent innen 2010.

Men norsk arbeidsliv skiller seg ut i Europa på flere områder, for eksempel ved at flere kvinner, unge og eldre, er yrkesaktive. Vi har gode foreldrepermisjoner, omsorgsordninger og barnehager. I 2007 var 79 prosent av kvinnene med barn under to år i jobb. Hele 84 prosent av kvinner med barn i alderen 3-6 år, var sysselsatt.

Ni av ti norske arbeidstakere er fornøyde med jobben sin, men stadig flere opplever forholdet mellom ansatte og ledelse som dårlig. Noen får ikke oppleve det engang, over halvparten av de funksjonshemmede står utenfor arbeidsstyrken, selv om mange vil jobbe. Det spørs om de får komme ut i jobb i nedgangstidene.

Tøft for unge i etableringsfasen

Det er likevel de unge i etableringsfasen som trolig sliter mest økonomisk. De har høye studielån og boliglån, og går mot usikre tider på arbeidsplassen. De har inngått samboerskap eller giftet seg og fått barn i de gode tidene.

Mange husholdninger der hovedinntekten bringes inn av en person i alderen 25-35 år, har gjeld som tilsvarer tre ganger samlet husholdningsinntekt, eller til og med mer. Det er en høyere gjeldsbelastning enn for resten av befolkningen, og det for en gruppe med relativt lav inntekt. Det er disse unge menneskene som kjenner dagens høye boligrenter som mest smertefullt, samtidig som de ser at boligen krymper i markedsverdi.

Det store pengesluket

Det sier seg selv at i et land der de fleste helst skal eie og ikke leie boligen, og der boligprisene galopperer til værs i en rekke år, er boligen den største utgiftsposten på husholdningenes budsjett. De fleste av norske husholdninger har fått større boutgifter, og for de fleste ble det nær en fordobling på ti år. I fjor hadde par med barn under seks år om lag 110 000 kroner gjennomsnittlig i boutgifter per år.

Også leieprisene er fordoblet i denne tiden. Tall fra levekårsundersøkelsene viser at de som leide bolig i 2007, måtte ut med rundt 60 000 kroner årlig. De som leier er få, unge – under 24 år – og halvparten har såkalt usikre kontrakter gjeldende for under tre år.

Generelt bor vi altså dyrt, men likevel godt. I 2007 bodde 32 prosent av oss svært romslig, mens 7 prosent hadde det trangt hjemme. Statistisk sentralbyrå kaller det trangt når en familie har færre antall rom enn personer, eller når en enslig person bor på bare ett rom.

Boligmarkedet preges av dramatikk for tiden. Det er stor usikkerhet om i hvilken retning og hvor langt prisene vil bevege seg. De har aldri vært så høye som i 2007, målt i priser som er justert for inflasjon. Dette holder på å snu. Når renta øker, og bankene selv er i krise, er det lite vi kan gjøre for å holde boligutgiftene nede. Vi kan vurdere om det lar seg kutte på andre utgifter. Har vi mye å gå på?

Slutt på uhemmet shopping?

Ikke nødvendigvis, i hvert fall ikke når det gjelder klær og sko. Stadig mer av slike varer kommer fra lavkostland som Kina og er blitt stadig billigere. Vi har faktisk ikke brukt mer enn 5 prosent, eller 19 800 kroner gjennomsnittlig per husholdning, på klær og sko i 2007. Vanlige forbrukere vil nok bli forsiktige i årene som kommer. Å låne penger er ikke lenger en selvfølge. Det vi har trodd var en sikker jobb, er ikke så sikkert nå for tiden.

Kanskje kan vi kutte på våre forholdsvis nye kontinentale vaner – det å spise ute ofte? Vi har brukt stadig mindre av husholdningsbudsjettet på matinnkjøp til hjemmet i de gode årene. Hjemmelagde måltider kan igjen bli en ramme for vennetreff, fremfor lunsjene og kveldene på kafeer og restauranter som vi har trivdes så godt med.

Alt i alt brukte vi 365 000 kroner i gjennomsnitt per husholdning i fjor. Etter at boligregningen var betalt, gikk det mest til bilhold og fritidshus, i andel av de totale utgiftene. Det er egentlig ikke rart. Hver fjerde norske husholdning har to biler. Vi brukte også forholdsvis mye på kultur og fritid, faktisk mer enn på innkjøp av mat. Rundt 44 000 kroner årlig gikk i gjennomsnitt til audiovisuelt utstyr, sport, hobby, lesestoff og konserter eller teater.

Nettavisar, TV-konserter og «hjemmekino»

Det kan bli færre teater- og kinobesøk i fremtiden. Noen vil måtte klare seg med fjernsynsoverførte konserter og filmer på dvd, i stedet for sitt tidligere rike kulturliv. Om det blir ungdom, det til nå trofaste kinopublikum, eller eldre som vil kutte ned på teaterkveldene, vil tiden vise.

De trykte dagsavisene står i hvert fall i en alvorlig faresone. De har tapt terreng fra år til år. I 2007 lå nettoopplaget nede på 472 per 1 000 personer. Hver dag leste hver tredje av oss en dagsavis i nettutgave. Blant unge gjorde halvparten det i løpet av en gjennomsnittsdag.

Frem med sykkel

Bilbruken er trolig det som kan gi størst uttelling, hvis man virkelig vil stramme inn på utgiftene. Mindre bilkjøring er like gunstig for lommeboka som for helsen. De såkalte livsstilsrelaterte sykdommene kommer gjerne i kjølvannet av velstandsutviklingen, og henger tett sammen med lite fysisk aktivitet og overvekt. Det merker vi gjerne først når vi er rundt 45-66 år, altså middelaldrende. Da melder den samlede effekten seg av mange års stillesittende arbeid foran pc-en, høye prestasjonskrav, daglig bilkjøring og kanskje også dårlige spisevaner. Økonomisk usikkerhet bidrar med ekstra stress.

Det er de middelaldrende som mest av alle havner på sykehus med hjerte- og karsykdommer, og de fleste av dem er menn. Selv om stadig færre i denne aldersgruppen oppgir at de aldri mosjonerer, har andelen overvektige steget, og også her er menn mest utsatt. I 2005 var hver fjerde mann i denne aldersgruppen overvektig.

En god venn er gull verd

Gode venner er bra å ha, både i medgang og motgang. Her er vi som befolkning heldige, eller kanskje flinke, med å knytte vennskapsbånd. Ytterst få

blant voksne nordmenn mangler en god eller en fortrolig venn, viser levekårsundersøkelsene. Det gjelder kun 2 til 3 prosent av oss. Og siden utstrakt sosial kontakt og nært vennskap er blant de viktigste forutsetningene for et godt liv, står det tydeligvis bra til med livet for de fleste i Norge, i hvert fall statistisk sett.

Mange sier også at de har en de kan regne med hvis de får store personlige problemer. Det virker som om bildet er rosenrødt, men det er det ikke. Noen er mer utsatt for ensomhet enn andre. Det er de som bor alene, er eldre eller lever av sosialhjelp. Likevel – selv blant aleneboende sier under halvparten at de mangler en venn de kan regne med i sitt liv.

Færre med sosialhjelp i 2007

Det har aldri vært så få som har mottatt økonomisk sosialhjelp som i fjor, hvis vi ser på de siste 20 år. I 2007 gjaldt det 109 600 personer. Nedgangen var størst nettopp i 2007, med hele 10 prosent. Det er et godt tall å ha med seg når vi går vanskeligere tider i møte, og flere kan bli avhengige av hjelpen fra fellesskapet.

Hver mottaker av hjelpen har fått noe mer å rutte med enn tidligere, og det er færre yngre mottakere enn tidligere. Flere er over 40 år, og tre av fire bor alene.

Et tryggere samfunn

Kommer freden med velstanden? Det er vanskelig å si. Men politiregistrene og levekårsundersøkelsene viser at folk flest ikke er blitt mer utsatt for lovbrudd i de siste årene. Det er færre tyverier fra hus og bil. Utryggheten for vold er lavere enn for bare noen år siden.

Politianmeldelsene viser at 3,6 prosent av alle bosatte i Norge ble utsatt for forbrytelser i 2007. Tallet er det laveste på 14 år. Dessuten er langt flere gjerningsmenn enn før tatt og straffet.

Vi lever altså i et forholdsvis trygt samfunn. Flere volds- og narkotikaforbrytelser anmeldes og oppklares. Det kan bety at vi er blitt mer tilbøyelige til å levere politianmeldelser.

Det kan gå bra

Alt tatt i betraktning har vi det som fellesskap «ikke så verst», som det heter når man vil være spesielt beskjeden. Det kan vi lese ut fra årets sosiale indikatorer.

Vi er mye mindre utsatt økonomisk i krisetidene enn andre nasjoner. Vi lever i en godt regulert stat med utrolige beløp på bok (selv om beløpet har minket noe i det siste) og har et godt utviklet offentlig sikkerhetsnett. Vi bor romslig og omringer oss med mange «nyttige ting». Vi tar utelivet og ferier i utlandet som en selvfølge. Det gjelder i hvert fall de fleste av oss.

De gode årene har gjort noen av oss lynraskt rike, men det uhemmede spillet med penger har i liten grad hatt positive virkninger for arbeidstakerne. Denne høsten har skapt uro om fremtiden for Norge. Om dette har hatt betydning for de sosiale forhold året 2008, sett under ett, vil Samfunnsspeilet i fremtiden kunne fortelle leserne om.

Vi bli flere og yngre – av økt innvandring

Aldri før har folketallet i Norge økt så mye i løpet av et år som i 2007. Vi ble 56 000 flere, 4 737 000 ved årets slutt. Fram til midten av 80-tallet vokste nasjonen fordi det var flere fødsler enn dødsfall. Senere har innvandring og fødselsoverskudd vekslet som hovedårsak. Ifjor var nettoinnvandringen på 40 000, og det utgjorde 71 prosent av befolkningsøkningen. Den største gruppa kom fra Polen.

Kirsten Enger Dybendal og
Even Høydahl

Nettoinnvandring

Nettoinnvandring regnes ut som antall innvandringer minus antall utvandring.

Årlig innvandring til Norge rundet 20 000 for første gang i 1982, 30 000 i 1993 og 40 000 i 1999. I rekordåret 2006 kom 46 000 utlendinger for å arbeide og bo her i landet. Og i løpet av 2007 meldte hele 62 000 personer flytting til Norge. Tallet på dem som flytter fra Norge, har ikke variert i så stor grad. Ifjor var det 22 000 som bosatte seg i andre land, som er en økning på bare 6 000 siden 1982. Nettoinnvandringen i 2007 ble altså på 40 000 personer (se tekstboks). Det er 12 000 flere enn den tidligere rekorden fra 2006 (figur 1).

Hver tiende er innvandrer eller norskfødt med innvandrerforeldre

Ved inngangen til 2008 omfattet Norges befolkning 380 600 innvandrere og 79 000 norskfødte med innvandrerforeldre. Til sammen utgjorde de 460 000, som er 9,7 prosent av befolkningen.

Polske statsborgere sto for 12 900 av nettoinnvandringen i 2007, og var med dette den desidert største innvandrergruppa. Etter polakkene var statsborgere fra Tyskland, Sverige, Litauen, Somalia, Filippinene, Russland og Thailand de største gruppene, hver med nettoinnflytting på mellom 3 100 og 1 000.

Polen og sju andre østeuropeiske land ble medlemmer i EU i 2004, og i 2007 kom også Bulgaria og Romania med. Disse EU-borgerne kan nå reise til og fra Norge som de vil. Utvidelsen av EU, kombinert med høykonjunktur og stort underskudd på arbeidskraft i Norge, er den viktigste årsaken til at innvandringen har økt kraftig. I 2003 sto polske statsborgere for 2 prosent av nettoinnvandringen, i 2007 var andelen steget til 33 prosent (figur 2).

Flest menn fra Europa

I samme periode økte nettoinnvandringen av andre grupper enn polakker fra 12 000 til 27 000, med størst økning for land i Europa. I 2003 sto personer

Kirsten Enger Dybendal er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for befolkningsstatistikk.
(kirsten.enger.dybendal@ssb.no)

Even Høydahl er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for befolkningsstatistikk.
(even.hoydahl@ssb.no)

Nye standardbegreper

Statistisk sentralbyrå (SSB) har endret begrepene i innvandrerstatistikken:

Førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn er endret til **innvandrere**.

Personer født i Norge med to utenlandsfødte foreldre er endret til **norskfødte med innvandrerforeldre**.

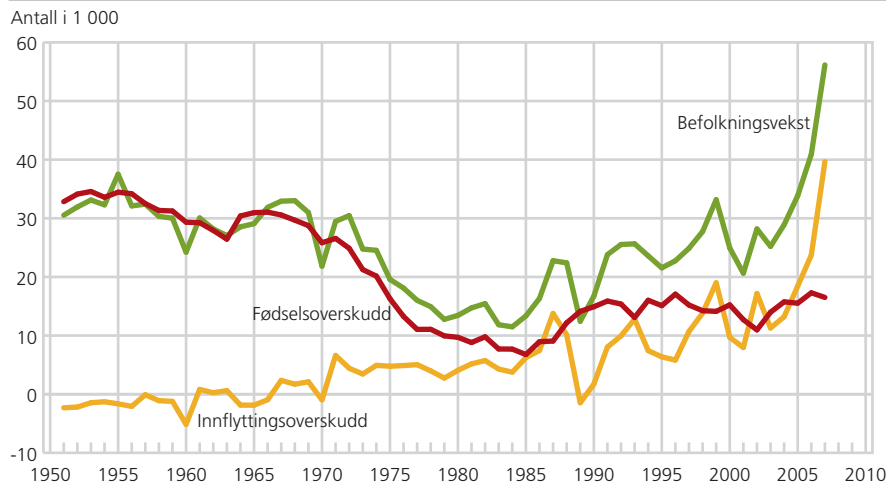
Innvandrerbefolkningen er endret til **innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre**.

Innvandrerbakgrunn brukes ikke lenger.

I tillegg er landgrupperingen **vestlig/ikke-vestlig** ikke lenger i bruk. SSB grupperer nå som hovedregel land etter **verdensdeler**.

Se <http://www.ssb.no/emner/00/standarder/> for standarden i sin helhet.

Figur 1. Fødselsoverskudd, innflyttingsoverskudd og befolkningsvekst. Hele landet. 1951-2007

med europeisk statsborgerskap for 27 prosent av nettoinnvandringen. Andelen økte til 69 prosent i 2007.

Det vanlige er at det hvert år er om lag like mange kvinner og menn som flytter til Norge. Dette har endret seg de siste to årene; i 2006 var det 3 700 flere menn enn kvinner, og i 2007 var det 10 000 flere menn. Det er den økende arbeidsinnvandringen som er årsaken til denne utviklingen, da menn er i flertall (79 prosent i 2007) blant arbeidsinnvandrerne. Blant flyktningene som ble bosatt i fjor, var andelen menn 59 prosent, Av dem som hadde familie som grunn til å komme til Norge, var andelen kvinner 66 prosent, og kvinneandelen blant dem som flyttet til Norge for å studere, var 60 prosent.

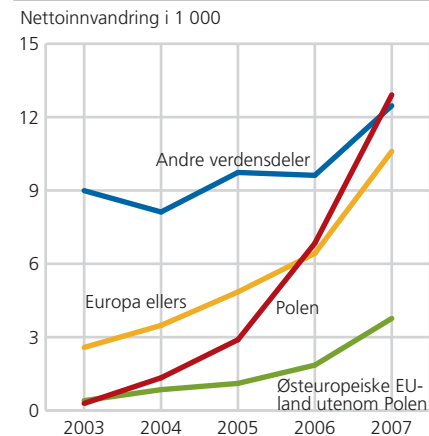
14 900 ble norske statsborgere

I 2007 fikk 14 900 personer som var bosatt i Norge, norsk statsborgerskap, det høyeste antallet noen gang. Sju av ti i denne gruppa hadde kommet fra ikke-europeiske land. I hele perioden 1977-2007 har i alt 203 000 utenlandske statsborgere fått norsk statsborgerskap. Over 140 000 av dem hadde bakgrunn i ikke-europeiske land.

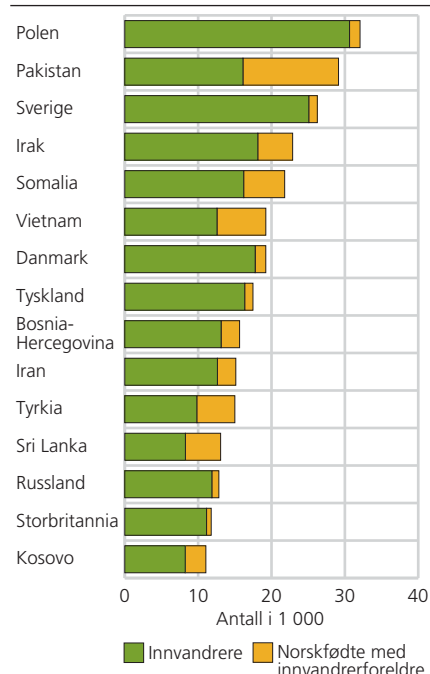
Irakiske og somaliske statsborgere var, som i de to foregående årene, de største enkeltgruppene som fikk innvilget norsk statsborgerskap i 2007, henholdsvis 2 600 og 2 200. Dette har en sammenheng med de to gruppenes botid i landet. Mange irakere og somaliere har i de tre siste årene kommet opp i sju års botid i Norge, som er kravet til å kunne søke om norsk statsborgerskap. Fra det tidligere Jugoslavia fikk i alt 1 700 personer norsk statsborgerskap.

Selv om polakker var den største gruppa av innvandrere i Norge, var det kun 31 innvandrere fra Polen som søkte om og fikk overgang til norsk statsborgerskap i 2007. De fleste polakkene har kommet såpass nylig at de ikke har tilstrekkelig lang botid til å søke om å bli norsk statsborger. Som EU-borgere har de også så gode rettigheter i Norge at det trolig ikke er noe stort poeng å skifte statsborgerskap.

Figur 2. Nettoinnvandring. Utenlandske statsborgere. 2003-2007

Figur 3. De 15 største innvandrergroppene. 1. januar 2008. Antall

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Innvandrerne vil bo nær Oslo

Innvandrerne og deres norskfødte barn, og da spesielt de med bakgrunn fra andre verdensdeler enn Europa, bor mye mer konsentrert rundt Oslo enn befolkningen for øvrig. 50 prosent av landets samlede befolkning bor innenfor en 25 mils veistrekning fra Oslo. Av innvandrere og deres norskfødte barn som har bakgrunn fra andre verdensdeler enn Europa, bor halvparten innenfor 4 mil fra Oslo. Hele 38 prosent bor i Oslo kommune, som har 12 prosent av landets samlede befolkning.

Flere polakker enn pakistanere

Polakker er nå den største gruppa av innvandrere og norskfødte barn av innvandrere i Norge. Deretter kommer de som har bakgrunn fra Pakistan og Sverige (figur 3).

Innvandrere fra Polen, Sverige samt andre land som har hatt stor arbeidsinnvandring til Norge de senere år, har ikke fått mange barn etter at de kom til Norge. Men siden det er mange barnefamilier som flytter til Norge, er noen av innvandrerne barn. De mer etablerte innvandrergroppene, som pakistanerne og vietnameserne, har fått flere barn etter at de kom til landet.

Påfyll av unge fra utlandet

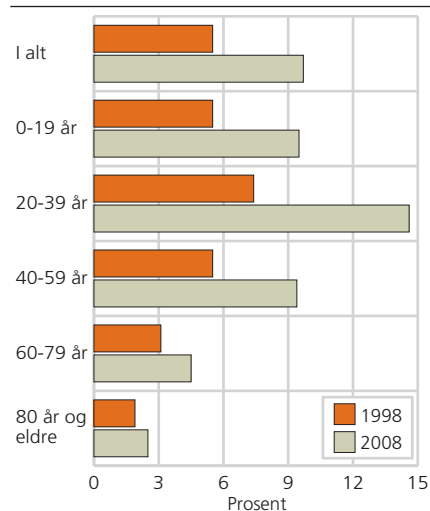
Befolkningen som er under 20 år, har holdt seg på 26 prosent siden 1990. Den var oppe i 34 prosent i 1964 og 32 prosent i 1975 (figur 4). Befolkningsgruppa som er 20-39 år, har også krympet noe i forhold til de andre, fra 30 prosent i 1997 til 27 prosent i 2008. Det er nå flere av de middelaldrende og av de aller eldste enn før. Andelen middelaldrende (40-59 år) har steget fra 20 prosent i 1985 til 27 prosent fra 2002 og utover. Andelen som er 80 år og eldre, har også steget jevnt og trutt, fra 2 prosent i 1975 til dagens nivå på 5 prosent. I 1975 var det 98 000 personer som var 80 år eller eldre, i 2008 var det 219 000.

Innvandrerne og deres norskfødte barn er samlet sett yngre enn den øvrige befolkningen i Norge, da innvandringen til Norge er et forholdsvis nytt fenomen og har økt betydelig de senere år.

Siden innvandrerne stort sett er unge, gir innvandringen årlige påfyll av unge mennesker; mange av disse får barn i tiden etter innvandringen. Samtidig er det få som har bodd her så lenge at de har blitt gamle. Ved årsskiftet hadde 11 prosent av landets 0-åring to innvandrereforeldre og 12 prosent hadde én forelder som var innvandrer.

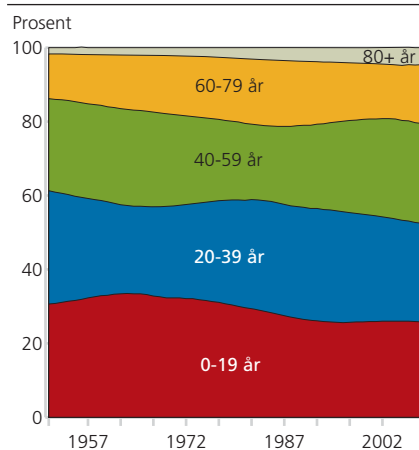
Blant de unge voksne (20-39 år) er 14 prosent av befolkningen innvandrere (figur 5). Hele 17 prosent av mennene og 18 prosent av kvinnene i alderen 27-30 år i Norge er innvandrere. I denne aldersgruppa innvandrere er det noen flere menn enn kvinner med bakgrunn fra Europa og flere kvinner enn menn fra andre verdensdeler. I til-

Figur 5. Innvandrere og norskfødte med innvandrereforeldre som andel av befolkningen, etter alder. 1998 og 2008

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Aldersfordelt befolkning 1951-2008

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

legg har 1 prosent i aldersgruppa to foreldre som er innvandrere og 4 prosent har én forelder som er innvandrere. Alt i alt er altså en fjerdedel av landets befolkning på 27-30 år enten innvandrere eller har minst én forelder som er innvandrere. I Oslo er andelen 34 prosent.

Unge voksne vil bo sentralt

Fødsler, dødsfall samt inn- og utflyttinger bestemmer alders- og kjønnsstrukturen i landsdeler, fylker, kommuner og bydeler. Flyttestrømmene går fra utkantene mot storbyregionene, spesielt Oslo-regionen. Siden det først og fremst er de unge som flytter, øker andelen eldre i distriktene, mens andelen unge øker i sentrale områder. Og siden mange unge kvinner som «egentlig» skulle født barn i utkantstrøkene, nå føder sine barn i og rundt storbyene, øker også andelen barn i de mest sentrale områdene av landet.

De som har flyttet til storbyregionene, blir selvfølgelig eldre med tiden, men stadig påfyll av nye generasjoner unge mennesker forynger befolkningen kontinuerlig.

De mest sentrale områdene har flere små barn, færre store barn og ungdommer, flere unge voksne og færre middelaldrende og eldre enn de andre delene av landet. De minst sentrale områdene har færrest små barn, færrest unge voksne og flest middelaldrende og eldre (figur 6). En slik aldersprofil er en utfordring for mange av landets utkantkommuner, da utviklingen også er selvforsterkende, noe som merkes spesielt i periferien av periferien. Hvis det blir så få skolebarn igjen i Indre Billefjord at skolen legges ned, vil kanskje hele familier flytte, heller enn å sende barna med buss fram og tilbake til Lakselv hver dag. Og om de først bestemmer seg for å flytte, hvorfor ikke da flytte til Ullensaker eller Fredrikstad, der sommervotter er et ukjent fenomen?

I mange små bygder rundt om i landet sitter det eldre enker i husene sine og ser på de mørke vinduene i nabohusene, og venter på at de som skulle vært bygdas framtid skal komme hjem på sommerferie.

Når vi flytter fra kommunen

Hvert eneste år flytter mellom 4 og 4,5 prosent av befolkningen fra en norsk kommune til en annen. Mobiliteten har ligget på dette nivået siden 1976, med en midlertidig nedgang til like under 4 prosent i årene 1990-1993. De fleste flytter imidlertid kort, og det var dobbelt så mange som flyttet innenfor en kommune som mellom kommuner i 2007. Av de som flyttet fra en kommune til en annen, holdt 42 prosent seg innenfor samme fylke, og 60 prosent innenfor samme landsdel.

Flyttingene bidrar til at en stadig større del av befolkningen bor i de mest sentrale delene av landet. I 1990 bodde 61 prosent av befolkningen i de mest sentrale kommunene i landet; i 2008 var det 67 prosent som bodde i de samme kommunene.

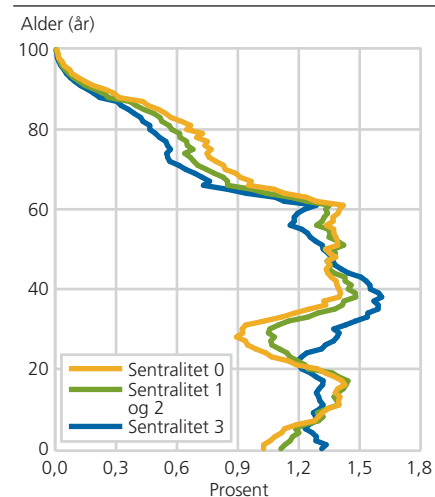
Nettoflytting er innflytting minus utflytting, altså den samlede effekten av de innenlandske flyttingene på folketallet. De fleste kommunene med positiv innenlands nettoinnflytting ligger innenfor en avstand på 10 mil fra Oslo, mens «dalstroka innafor» har hatt utflytting i 2007. På Vestlandet og i Nord-Norge var det også stort sett flere som flyttet fra enn til. Unntakene er kommunene rundt Stavanger, Bergen og Ålesund, som hadde innflyttingsoverskudd.

Hva betyr sentralitet

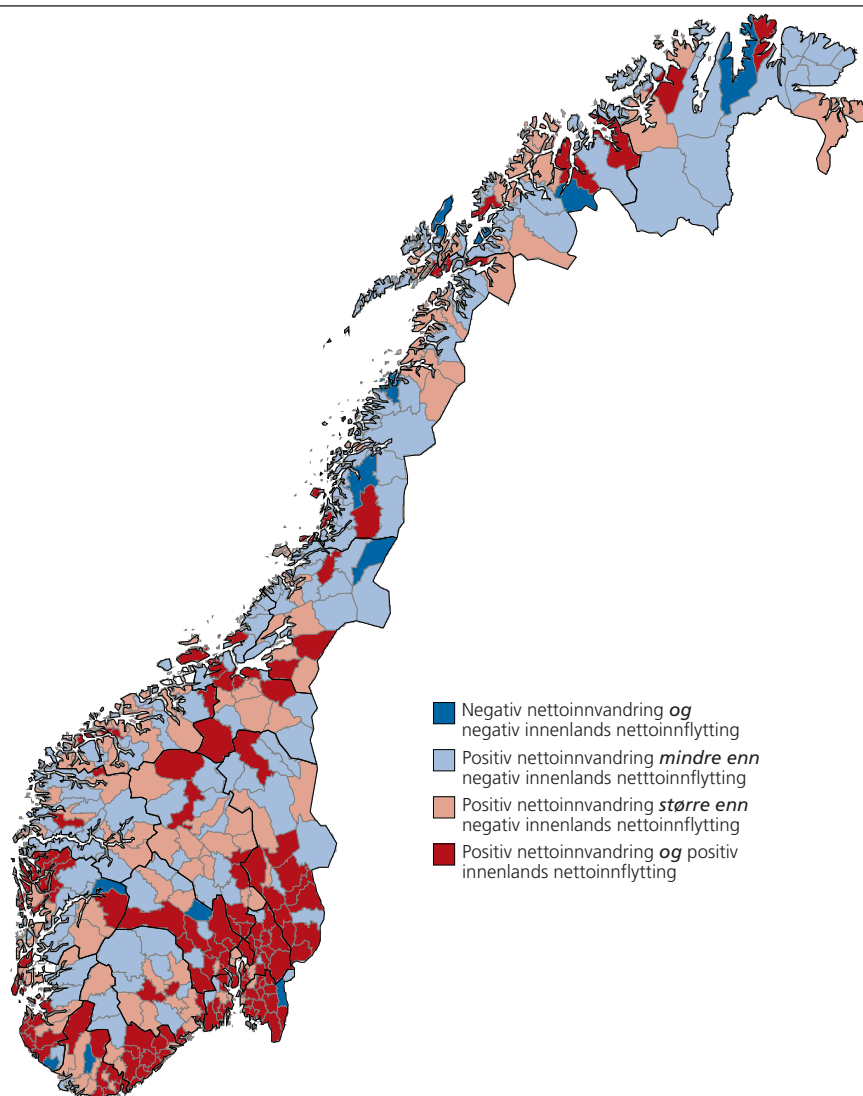
Med sentralitet menes en **kommunes geografiske beliggenhet i forhold til tettsteder** av ulike kategorier. Det er fire hovednivåer, kodet 3-0, alt etter reisetid fra de forskjellige tettstedene. En kommune har sentralitet 3 når dens befolkningstygdepunkt ligger innenfor 75 minutters reisetid fra et tettsted med minimum 50 000 innbyggere (90 minutter fra Oslo). For å få sentralitet 3 må tettstedet i tillegg fungere som regionsenter. Sentralitet 2 betyr at det er maksimalt 60 minutters reisetid til et tettsted med minimum 15 000 innbyggere. Sentralitet 1 vil si at det er maksimalt 45 minutters reisetid til et tettsted med minimum 5 000 innbyggere. Kommuner som ikke oppfyller noen av disse kravene, får sentralitet 0.

Figur 6. Befolkning, etter alder og sentralitet

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Nettoinnvandring og innenlands nettoinnflytting

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Samlet fruktbarhetstall

Samlet fruktbarhetstall (SFT) er et mål for fruktbarhetsnivået. SFT beregnes som summen av alle ettårige aldersavhengige fruktbarhetsrater (**årlig antall levendefødte barn per 1 000 kvinner) 15-49 år**. Det kan tolkes som antall barn hver kvinne kommer til å føde, under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved, og at dødsfall i den reproduktive aldersgruppa ikke forekommer. For at det ikke skal bli befolkningsnedgang på lang sikt, når vi ser bort fra inn- og utvandring, må SFT være på minst 2,1 barn.

Kysten Lindesnes-svenskegrensa og kommunene nordøst for Oslo hadde positiv innenlandsk nettoinnflytting i 2007. Spesielt aksene Oslo-Gardermoen med nabokommuner er et område som har hatt stor innflytting, ikke bare det siste året, men over en lengre periode.

Flyttebalansen «reddes» av innvandrere

Til tross for negativ innenlands flyttebalanse er det mange kommuner som «reddes» av innvandringer og dermed alt i alt ender opp med positive flyttetall (figur 7). En annen sak er at mange av disse innvandrerne flytter videre etter kort tid. I 2007 flyttet 8 prosent av alle utenlandske statsborgere fra en norsk kommune til en annen, mot 4 prosent av alle norske statsborgere. Av gruppene som har mer en 1 000 bosatte i Norge, var flytteaktiviteten høyest for de med eritreisk statsborgerskap. Hele 19 prosent av dem flyttet i løpet av 2007.

I 2007 var det 151 kommuner som både hadde positiv flyttebalanse i forhold til resten av landet og netto innvandring fra utlandet. Blant disse er lavlandskommunene på Østlandet og kystkommunene i Agder fra Kristiansand og østover samt Trondheim og kommunene rundt Stavanger og Bergen.

Alt i alt var det 267 kommuner med negativ innenlands flyttebalanse.

Av disse var det 117 kommuner med innvandring fra utlandet som var større enn det innenlandske flyttetapet. Dette er for det meste utkantkommuner i Sør-Norge. Men her finner vi også en del store og/eller regionalt viktige kommuner som Bærum, Asker, Stavanger, Bergen, Ålesund, Bodø, Tromsø og Alta. Disse kommunene ville altså hatt større utflytting enn innflytting, hadde det ikke vært for innvandringen fra utlandet.

For 150 av kommunene var innvandringen ikke stor nok til å dekke opp det innenlandske flyttetapet. Det meste av landet nord for Trondheimsfjorden samt store deler av fjell- og fjordstrøkene i Sør-Norge var i denne kategorien.

Noen få kommuner, 13 i tallet, tapte innbyggere både til resten av landet og til utlandet.

Høy fruktbarhet i Norge – 1,9 «barn»

Det ble født 58 500 barn i Norge i 2007. Det ga et samlet fruktbarhetstall (SFT) på 1,90, og er på samme nivå som i 2006 (se tekstboks).

De siste 20 årene har samlet fruktbarhetstall variert mellom 1,80 og 1,92, bortsett fra årene 2001 og 2002 da det var under 1,80. I årene 1980 til 1987 var fruktbarheten lavere, og samlet fruktbarhetstall varierte mellom 1,66 og 1,75. Tallet på fødte for årene 1980 til 2007 har variert mellom 49 900 i 1983 og 60 900 i 1990.

Norge er fortsatt blant landene i Europa med høyest fruktbarhet, men 1,9 «barn» er likevel ikke nok til å opprettholde folketallet på lang sikt. Norge er derfor avhengig av fortsatt nettoinnvandring for å unngå nedgang i folketallet (se tekstboks). Det er bare Frankrike og Island som har høyere fruktbarhet, og Irland har fruktbarhet som er på samme nivå som Norge.

Sogn og Fjordane og Rogaland er fylkene som hadde høyest fruktbarhet, henholdsvis 2,09 og 2,08. Oppland og Hedmark har laveste tall: 1,73 og 1,74 barn per kvinne i gjennomsnitt.

Hvor mange barn som fødes, avhenger av antall kvinner i fruktbar alder, og hvor mange barn disse kvinnene i gjennomsnitt føder i løpet av livet (SFT). 95 prosent av alle barn fødes av kvinner i alderen 20-39 år. Figur 8 med både unge kvinner som andel av befolkningen og samlet fruktbarhetstall, viser hvordan de to faktorene varierer mellom fylkene. Streken i figuren viser landsgjennomsnittet. Figur 8 sier imidlertid ikke noe om hvor mye den ene faktoren betyr i forhold til den andre.

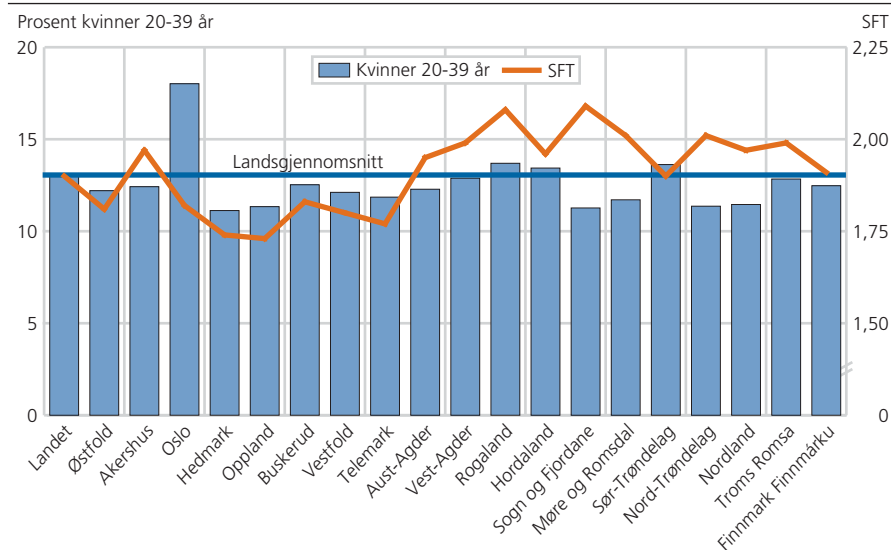
Færrest unge kvinner i Hedmark og Oppland

Unge kvinner har en tendens til å trekke mot de store byene. Spesielt Oslo, men også de andre fylkene som har en stor by, har en stor andel unge kvinner. Fruktbarheten er lavest på Østlandet, med Akershus som et unntak, og høyest i kystfylkene fra Agder og nordover.

De fylkene som kommer best ut, er de med både høy andel unge kvinner og høy fruktbarhet, som Rogaland. Dårligst ut kommer Hedmark og Oppland, som både har landets laveste andel unge kvinner og lavest fruktbarhet blant de kvinnene som bor der. Disse innlandsfylkene har hatt fødselsunderskudd (flere døde enn fødte) hvert år siden midten av 70-tallet. Telemark har også hatt fødselsunderskudd ni av de ti siste årene. Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal, Nord-Trøndelag og Nordland har også få unge kvinner, men reddes av høy fruktbarhet. Oslo har fruktbarhet under landsgjennomsnittet, men

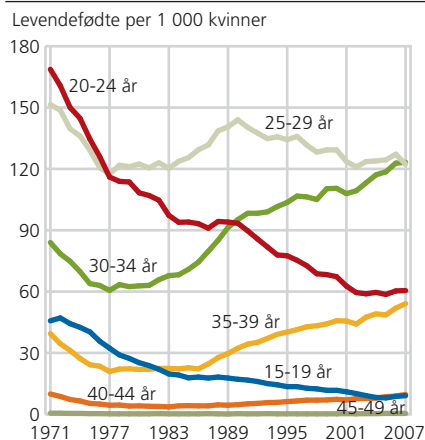

Figur 8. **Kvinner 20-39 år som andel av befolkningen og samlet fruktbarhetstall for fylkene. 2007**

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 9. **Levendefødte per 1 000 kvinner. 1971-2007**

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

hadde likevel et fødselsoverskudd på nesten 5 000 i 2007, fordi det bor så mange unge kvinner der.

Kvinner over 30 føder flest barn

Kvinner i aldersgruppa 30-34 år var mest fruktbare i 2007, og fødte 123 barn per 1 000 kvinner. Deretter fulgte kvinner i aldersgruppa 25-29 år som fødte 122 barn per 1 000 kvinner.

Det er blant kvinner i alderen 30-39 år fruktbarheten har økt mest. Sammenlignet med slutten av 1970-tallet, da fruktbarheten var på sitt laveste i disse aldersgruppene, fødte 30-39-åringene i 2007 mer enn dobbelt så mange barn per 1 000 kvinner. 25-29-åringene fødte omtrent like mange barn per 1 000 kvinner som for tretti år siden. Fruktbarheten blant 15-24-åringene er halvert, sammenlignet med slutten av 1970-tallet (figur 9).

Gjennomsnittsalderen ved første fødsel for kvinner var 28,1 år i 2007. De tre siste årene har gjennomsnittsalderen vært uendret, og ser nå ut til å ha stabilisert seg. Gjennomsnittsalderen for førstegangsfødende kvinner har vært økende helt fra 1986, da den var 25,0 år.

I 2007 ble det født 30 000 gutter og 28 500 jenter, som tilsvarer 105,4 gutter per 100 jenter. Det blir alltid født flere gutter enn jenter, og dette forholdstallet har fra 1980 til 2007 variert mellom 103,7 i 1987 til 107,6 i 1992.

11 prosent født av enslig mor

Av alle barn som ble født i 2007, hadde 11 prosent enslig mor, 45 prosent hadde gifte foreldre, og 44 prosent hadde samboende foreldre. Enslig mor betyr i denne sammenhengen at mor ikke har samme adresse som barnets far, men mor kan ha en annen samboer enn barnets far. Siden 1999 har andelen fødte med gifte foreldre sunket fra 50 prosent, og andelen med samboende foreldre har steget fra 38 prosent. I denne perioden har andelen fødte med enslig mor variert mellom 8 og 12 prosent.

Barn født i Nord-Norge har høyest andel enslige mødre, i alt 17 prosent. I landsdelen Agder og Rogaland var andelen som hadde gifte foreldre høyest, 55 prosent, og nyfødte barn i Trøndelag har høyest andel samboende foreldre, hele 55 prosent.

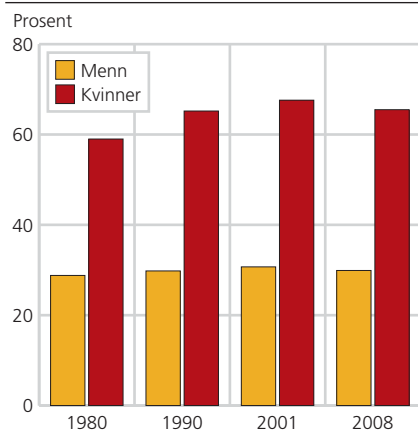
Husholdningene krymper i størrelse ...

1. januar 2008 var det om lag 2,1 millioner privathusholdninger her i landet. I løpet av de siste 50 årene er antallet husholdninger nær fordoblet, mens folkemengden har økt med om lag en tredjedel. Dette betyr at vi har hatt en betydelig nedgang i husholdningsstørrelsen. Gjennomsnittlig antall personer per husholdning har sunket fra 3,3 ved Folke- og bolig tellingen 1960 til 2,2 ved siste årsskifte.

... og rekordmange bor alene

Det er nå flere enn noen gang som bor alene. Ved siste årsskifte var det 827 900 personer som bodde alene her i landet. Det er 17,6 prosent av alle bosatte i privathusholdninger. Andelen er høyest blant de aller eldste. Av de som er 80 år og eldre, bor nærmere 6 av 10 alene, og 1 av 3 i aldersgruppa 67-79 år.

Figur 10. **Menn 80-84 år som bor alene, i prosent av alle menn som bor i privathusholdninger, og kvinner 80-84 år som bor alene, i prosent av alle kvinner som bor i privathusholdninger. 1980-2008**

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Det er langt flere eldre kvinner enn menn som bor alene. I aldersgruppa 80-84 år er det over tre ganger så mange aleneboende kvinner som menn, sett i forhold til alle menn eller kvinner 80-84 år i privathusholdninger (figur 10). Grunnen til dette er at kvinnen i et ektepar stort sett er yngre enn mannen, samtidig som kvinner oftest blir eldre enn menn. Derfor lever mange kvinner en stor del av alderdommen som enker.

Over 160 000 personer i Oslo bor alene

Ved årsskiftet var det i Oslo 163 500 personer, 81 300 menn og 82 200 kvinner, som bodde alene. Det betyr at 55 prosent av alle privathusholdninger i Oslo nå består av kun én person; for hele landet er tilsvarende andel 40 prosent. Det er store variasjoner mellom bydelene. I bydelene St. Hanshaugen og Sagene er over 70 prosent av husholdningene enpersonhusholdninger, mens det er mellom 30 og 40 prosent på Stovner og på Nordstrand

Ved Folke- og boligtellingsen 1960 var det de tre fylkene i Nord-Norge sammen med Sogn og Fjordane som hadde de største husholdningene. Den gang var Akershus blant fylkene med færrest personer per husholdning. I dag finner vi de største husholdningene i Sogn og Fjordane, Rogaland, Akershus samt Møre og Romsdal.

I bykommunene er husholdningene gjennomgående mindre enn i kommunene rundt bykommunene, da barnefamilier ofte bosetter seg utenfor byen. Derfor er det mange store husholdninger i kommuner som ligger innenfor pendlingsområdet til de større byene.

Flest samboerpar i Sør-Trøndelag og Finnmark

Oslo, Hedmark og Oppland samt fylkene fra Trøndelag og nordover er fylkene der den høyeste andelen av parene er samboere. Sør-Trøndelag og Finnmark ligger høyest med 28 prosent. Lavest andel samboerpar har Agder-fylkene og Rogaland. Vest-Agder ligger lavest med 15 prosent (se figur 11). Ekteskapet holder best stand i kystfylkene fra Vestfold til og med Møre og Romsdal samt i Østfold.

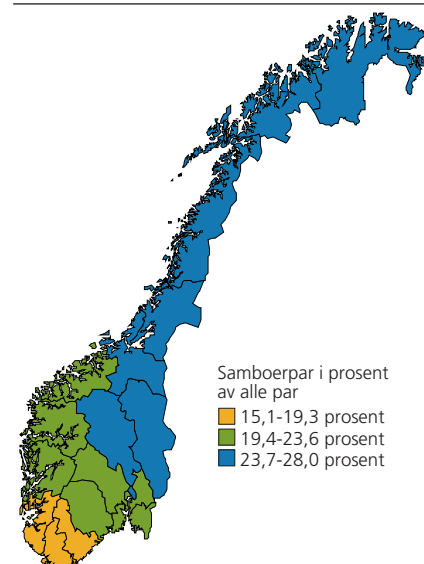
I underkant av 6 prosent av husholdningene består av enslige mødre eller fedre med barn i aldersgruppa 0-17 år (ni av ti er mødre). Finnmark topper statistikken med vel 7 prosent av husholdningene i denne kategorien, mens Sogn og Fjordane ligger lavest med i underkant av 5 prosent (figur 12).

Stadig flere er barnløse

Svært få kvinner får barn etter at de har blitt 45 år, mens det er noen menn som blir fedre i høyere alder. Andelen barnløse menn ved 50-årsalder og kvinner ved 45-årsalder er økende. I 2007 var 12 prosent kvinner barnløse ved 45-årsalder, en stigning fra 9,6 prosent i 1980. Andelen kvinner som har født tre eller flere barn, er kraftig redusert i samme periode.

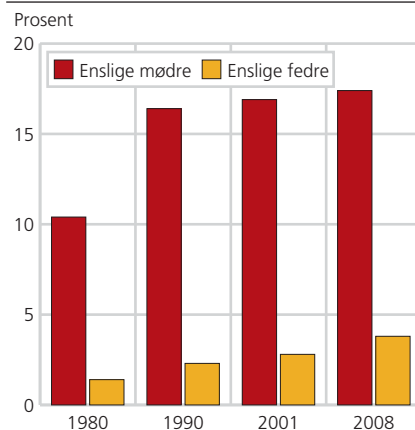
Det er flere menn enn kvinner som ikke har barn. Blant menn som var 50 år i 2007, var 18,0 prosent barnløse, og blant kvinner ved 45-årsalder var 12,0 prosent barnløse. I 1990 var 13,6 prosent menn på 50 år barnløse, og 9,0 prosent kvinner på 45 år barnløse, som vist i tabell 1. Andelen barnløse menn ved 50-årsalder har økt mer enn andelen barnløse kvinner ved 45-årsalder, noe som kan ha sammenheng med at stadig flere menn har barn med flere enn én kvinne (Skrede 2005).

Figur 11. Samboerpar, i prosent av alle par

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

Figur 12. Enslige mødre eller enslige fedre med hjemmeboende barn under 18 år, i prosent av alle barnefamilier. 1980-2008

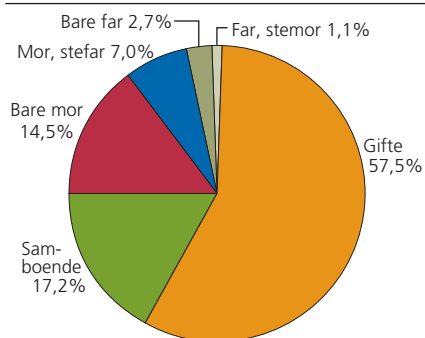
Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1. Barnløse menn ved 50-årsalder og kvinner ved 45-årsalder. Prosent

År	Kvinner	Menn
1990	9,0	13,6
1995	9,4	13,3
2000	11,2	14,4
2005	11,9	16,6
2007	12,0	18,0

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 13. Barn, etter foreldrenes samlivsform

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Færre barn bor med både mor og far

Ved det siste årsskiftet var det 1 089 000 barn her i landet, som tilsvarer 23 prosent av befolkningen. Kun barn som bor sammen med minst én av foreldrene, er med i denne statistikken. Personer under 18 år som er registrert flyttet hjemmefra, har giftet seg eller fått egne barn, regnes ikke som barn i statistikken.

Stadig flere lar være å gifte seg, selv om de får barn, eller gifter seg en tid etter at de har fått barn. Derfor er det stadig færre barn som har giftede foreldre, og flere som har samboende foreldre. Tre av fire barn bor sammen ja med begge foreldrene, mens ett av fire bor sammen med én forelder (figur 13).

Vel 57 prosent av de hjemmeboende barna hadde giftede foreldre ved årsskiftet. Det er en nedgang fra 2001, da vel 62 prosent hadde giftede foreldre. Vel 17 prosent av barna hadde samboende foreldre i 2008, og nesten 15 prosent i 2001. Andelen som bodde med bare én av foreldrene, var i den samme perio-

den økt fra 23 til 25 prosent, og fordeler seg på vel 21 prosent som bodde med mor, og nærmere 4 prosent som bodde med far. Av de som bodde med bare én av foreldrene, bodde en tredjedel sammen med stemor eller stefar. Så alt i alt var det 17 prosent av barna som bodde med en «helt» enslig forelder.

I Agder og Rogaland var det relativt sett flest barn som bodde med giftede foreldre, 67 prosent, og færrest var det i Nord-Norge, 47 prosent. Flest barn med samboerforeldre var det i Trøndelag, og flest barn som bodde med én av foreldrene i Nord-Norge, 30 prosent (tabell 2).

Småbarnsforeldre foretrekker samboerskap

Av barn under ett år hadde 42 prosent samboende foreldre. Blant femåringer hadde 21 prosent samboende foreldre. Andelen synker etter hvert som barna blir eldre, og blant 17-åringer var det bare 6 prosent som bodde med samboerforeldre. Det er flere grunner til at det er slik. For det første var det for 17 år siden mindre vanlig enn i dag å leve i samboerskap; det var vanligere å gifte seg. I tillegg velger mange samboerforeldre å gifte seg etter hvert som barna blir eldre. Videre opplever mange barn at samboende foreldre flytter fra hverandre med tiden.

Flest venter til de er 30-34 år med å si «ja»

Det var 23 500 par som giftet seg i 2007, en økning på 1 750 fra året før.

Gjennomsnittsalderen for de som gifter seg første gang, øker fremdeles, slik den har gjort i mange år. Den var i 2007 33,7 år for menn og 30,8 år for kvinner, en økning på 0,3 og 0,2 år fra året før. For tjue år siden var brud og brudgom om lag åtte år yngre enn nå.

1 500 kvinner og 3 500 menn giftet seg i 2007 med en ektefelle fra utlandet. Det er 20 prosent av alle ekteskap som ble inngått, der minst en av ektefellene var bosatt i Norge da paret giftet seg. Det er den samme prosentandelen som

Tabell 2. Barn 0-17 år, etter antall hjemmeboende foreldre¹ og foreldrenes samlivsform. Landsdel. 1. januar 2008. Prosent

	Bor med begge foreldrene			Bor med en av foreldrene		
	Giftede foreldre	Samboende foreldre	Mor	Mor, stefar ²	Far	Far, stemor ³
Hele landet	57,5	17,2	14,5	7,0	2,7	1,1
Agder og Rogaland	66,8	11,1	12,3	6,5	2,2	1,0
Oslo og Akershus	60,3	15,0	15,6	5,3	2,7	1,1
Vestlandet	58,4	19,2	12,9	6,3	2,3	0,9
Sør-Østlandet	56,9	15,3	15,6	8,1	2,8	1,3
Hedmark og Oppland	51,3	21,7	14,7	7,8	3,1	1,3
Trøndelag	50,3	23,9	13,9	7,7	2,9	1,2
Nord-Norge	46,9	22,7	16,7	9,2	3,1	1,4

¹ Biologiske foreldre og adoptivforeldre.² Giftede eller samboende. Kan også være mor og stemor.³ Giftede eller samboende. Kan også være far og stefar.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Datagrunnlaget

Statistikken er laget ut fra hvor personene var **registrert bosatt 1. januar 2008 (formelt bosted)**. Det betyr blant annet at alle ugifte studenter som er registrert bosatt hos foreldrene, er talt opp i foreldrenes husholdning. I intervjuundersøkelser oppgir man selv sitt faktiske bosted.

Erfaringsmessig gir statistikk som er basert på register og formelt bosted, i gjennomsnitt noe større husholdninger, færre aleneboende og færre samboerpar enn tall som bygger på intervjuundersøkelser og faktisk bosted. Andelen barn med samboende foreldre vil være lavere i registerbasert statistikk enn intervjuundersøkelser, mens andelen barn som bor med bare én av foreldrene, vil være høyere.

i 2006. Størstedelen av de utenlandske kvinnene som giftet seg med en norsk mann, hadde landbakgrunn fra et asiatisk land.

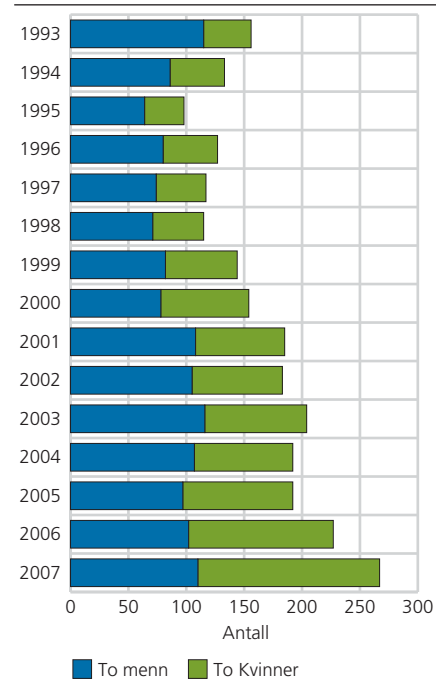
Flest partnerskap blant kvinner

Det ble inngått 267 partnerskap i 2007, som er 40 flere enn året før, og flere enn noen av årene fra 1993, da loven om registrerte partnerskap trådte i kraft. Av partnerskapene som ble inngått, var 110 mellom to menn og 157 mellom to kvinner. For andre året på rad ble det inngått flere partnerskap mellom to kvinner enn mellom to menn. I alle de andre årene, fra 1993 til 2005, var det flere menn enn kvinner som inngikk partnerskap. Antallet partnerskap mellom to kvinner økte med 32, mens partnerskap mellom to menn økte med 8 fra 2006 til 2007. Se mer om utviklingen i partnerskap for menn og kvinner i figur 14.

De første årene etter at partnerskapsloven trådte i kraft, og fram til år 2000 var det få partnerskap som ble oppløst ved skilsmisse og separasjon. Det var ikke mange i befolkningen som var registrerte partnere, og de som var det, hadde heller ikke rukket å være det særlig lenge. Fra og med 2000 har antall partnerskap som blir oppløst ved separasjon og skilsmisse, stadig økt, og i fjor ble 50 registrerte partnerskap oppløst ved skilsmisse, og 70 partnerskap ble oppløst ved separasjon.

Ved det siste årsskiftet var det 3 791 registrerte partnere i befolkningen, 2 068 menn og 1 723 kvinner.

Figur 14. Partnerskap. 1993-2007

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Brunborg, Helge (2008): Befolkningsutviklingen, Økonomisk utsyn 1/2008, Statistisk sentralbyrå.

Skrede, Kari (2005): Foreldreskap i forandring – færre menn blir fedre, *Tidsskrift for kjønnsforskning* 2/2005, KILDEN. (<http://kilden.forskningsradet.no/c35640/artikkel/vis.html?tid=36613>).

Skilsmisser og separasjoner på vei ned

Om lag 10 300 ekteskap ble oppløst ved skilsmisse, og 11 400 ektepar ble separert i 2007. Sammenlignet med 2004 da tallene for skilsmisser og separasjoner var de høyeste som noen gang er registrert, har tallene gått ned for hvert år.

Skilte per 1 000 gifte og separerte kvinner var 11,8 i 2007. Da antall skilsmisser var som høyest i 2004, var tilsvarende rate på 12,6. Sammenlignet med 2006 var skilsmisseratene lavere både for menn i alderen 20-49 år og for kvinner i alderen 20-44 år. De høyeste skilsmisseratene for menn og kvinner i 2007 var i aldersgruppa 25-29 år.

Ut fra skilsmissemønsteret i 2007 er det beregnet at 11 prosent av ekteskapene vil ende i skilsmisse etter å ha vart i fem år, og 22 prosent etter ti år. Tilsvarende beregning for 1980 viste at 6 prosent skulle ende i skilsmisse etter fem år og 12 prosent etter ti år.

Det er ingen årlig statistikk som viser hvor mange par som hvert år flytter sammen som samboere. SSB har heller ikke tall for samboerpar som flytter fra hverandre, eller hvor mange barn som opplever samlivsbrudd.

Forventet levealder uendret fra 2006

Det siste tiåret har forventet levealder økt sterkt. Denne økningen fortsatte ikke i 2007. Det er imidlertid for tidlig å si om dette er et trendskifte, eller om det skyldes en tilfældighet.

Forventet levealder for menn ved fødselen økte med 0,1 år til 78,2 år fra 2006 til 2007, mens forventet levealder for kvinner lå uforandret på 82,7 år.

I forbindelse med Pensjonsreformen har det vært stor interesse for levealdersutviklingen for eldre personer. Levealderen for denne gruppa har steget raskt inntil nylig, men heller ikke her var det stigning i 2007. En mann på 60 år kan regne med å bli 81,4 år, mens en kvinne på 60 år kan regne med å bli 84,9 år. Grunnen til at forventet gjenstående levetid ved 60-årsalder er høyere enn forventet levetid ved fødselen, er at de som har levd til de er 60 år, i våre beregninger ikke eksponeres for dødsrisikoen (ulykker og sykdommer) i samme grad som personer under 60 år.

Noen flere døde i fjor

I 2007 døde 42 000 personer i Norge, 700 flere enn i 2006. Økningen var størst for menn, med 600 flere dødsfall. Sett i forhold til folketallet har tallet på døde ligget på 8,9 døde per 1 000 middelfolkemengde de tre siste årene (middelfolkemengde er gjennomsnittet av folkemengden ved inngangen og utgangen av året), den laveste dødsraten som er registrert siden 1961. Dødsraten var 8,6 for menn og 9,2 for kvinner.

Færre dødsfall blant spedbarn

I 2007 døde 180 barn under ett år, 97 gutter og 83 jenter. Spedbarnsdødeligheten, som er antall døde under ett år per 1 000 levendefødte, har vært stabil omkring 3,1 de siste fire årene. Spedbarnsdødeligheten for gutter var i 2007 3,2, den laveste i Norge noen gang. For jenter var den 2,9.

Hva skjer med helsen vår midt i livet?

Kvinner og menn i alderen 40-69 år er mest utsatt for livsstilssykdommer. Færre enn før røyker, men langtidseffekten av røyking gir seg nå utslag i økt sykkelighet – særlig blant kvinner. Lungekreft og KOLS øker blant de middelaldrende. Fedme og lite mosjon bidrar også til svekket helse hos mange. I sum får dette konsekvenser for helsetilbudet som denne aldersgruppen har behov for.

Livsstilsrelaterte sykdommer er sykdommer som oppstår på grunn av vår livsstil, eller som et resultat av velstandsutviklingen generelt. Disse sykdommene er mest utbredt blant kvinner og menn i alderen 40-69 år. Det er denne aldersgruppen, de middelaldrende, som er i fokus i denne artikkelen.

De siste 100 årene har Norge gått fra å være et fattig land der befolkningen led av mangelsykdommer, til å være et land der befolkningen har mulighet til å spise både variert og sunt – likevel er det slik at mange i dag spiser mer fet mat og får i seg større mengder sukker enn noen gang tidligere. Lite variert kosthold, røyking, stress og lav fysisk aktivitet øker i utbredelse. Dette har over tid ført til mer fedme. Overvekt og fedme øker risikoen for sykdommer som diabetes mellitus (sukkersyke) og hjerte- og karlidelser. Røyking gir også en høyere risiko for å utvikle livsstilssykdommer som kronisk obstruktive lungesykdommer (KOLS), hjerte- og karlidelser og lungekreft.

Sosial ulikhet – betydning for levevaner

I begrepet livsstil ligger det at vi selv velger våre levevaner, men dette er en sannhet med modifikasjoner. Systematiske forskjeller i helseatferd; som hva man spiser, grad av fysisk aktivitet og røyking viser seg å henge sammen med forskjeller i sosiale og økonomiske forhold, som inntektsnivå og utdanningslengde. Personer med lang utdanning (og/eller høy inntekt) har et helsemessig gunstigere kosthold. Denne gruppen spiser mer frukt og grønnsaker enn grupper med kortere eller ingen utdanning (St.meld. nr. 20 (2006-2007)).

En helseundersøkelse gjennomført i Oslo, HUBRO, (Grøtvedt 2002) viser at personer med høy utdanning mosjonerer oftere enn de med lav utdanning. Det er også slik at barn som har foreldre med lang utdanning, mosjonerer oftere enn barn som har foreldre med kort utdanning (Rødje mfl. 2004). Undersøkelser av det fysiske aktivitetsnivået til ungdom i Oslo (UNGHUBRO) viser at ungdom fra familier som har god økonomi, i større grad er fysisk aktive enn ungdom fra familier med dårlig økonomi (Grøtvedt og Gimmetstad 2002).

Lite mosjon og økt vekt ...

En viktig årsak til nordmenns vektøkning de siste tiårene er at vi beveger oss mindre. På spørsmål om mosjon i Levekårsundersøkelsen om helse 2005 svarte 18 prosent menn og 12 prosent kvinner i aldersgruppen 45-66 år at de aldri mosjonerer. Andelen er imidlertid lavere nå enn den var i 1998. Da svarte 27 prosent av kvinnene og 28 prosent av mennene at de aldri mosjonerte. Det har siden 1998 også vært en økning i andelen som sier de mosjonerer ukentlig eller oftere.

Anne Gro Pedersen og
Merete Thonstad

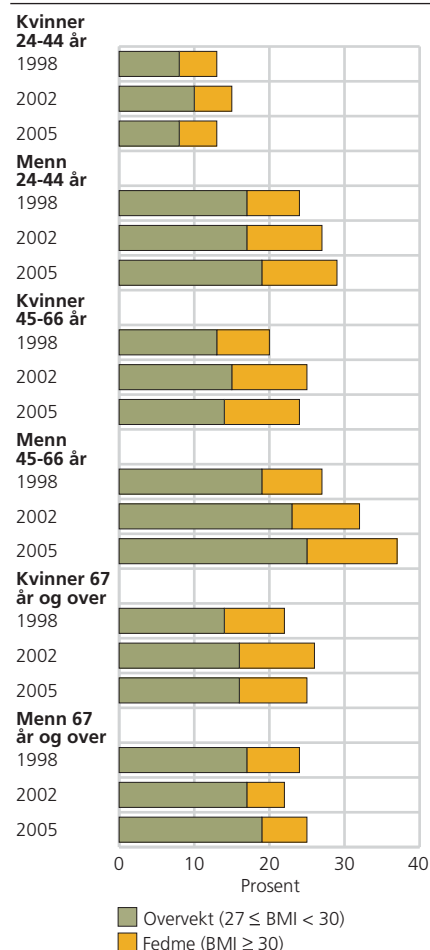

Anne Gro Pedersen (t.v.) er prosjektleder i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk. (anne.gro.pedersen@ssb.no)

Merete Thonstad er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk. (merete.thonstad@ssb.no)

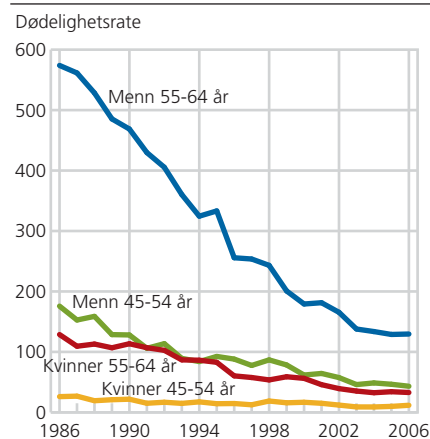

Figur 1. Overvekt og fedme (BMI), etter kjønn og aldersgrupper. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. Dødelighet av iskemiske hjertesykdommer per 100 000 innbyggere, etter kjønn og aldersgrupper. 1986-2006

Kilde: Dødsårsaksstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

BMI

BMI – Body Mass Index, eller kroppsmasseindeks, er det mest brukte målet på overvekt. Målet skiller imidlertid ikke mellom fett- og muskelmasse. BMI beregnes som vekt delt på høyde ganger høyde.

Eksempel: $70 \text{ kg} / (1,80 \text{ m} \times 1,80 \text{ m}) = 21,6$

Fedme regnes normalt som $\text{BMI} \geq 30$, mens overvekt er her regnet som $27 \leq \text{BMI} < 30$.

Til tross for gjennomgående mer mosjon de siste årene fortsetter vektøkningen i befolkningen. Resultater fra levekårsundersøkelsene om helse i 1998, 2002 og 2005 viser at andelen overvektige i aldersgruppen 45-66 år har steget fra 19 til 26 prosent for menn, mens den for kvinner har ligget mer stabilt på rundt 14 prosent (se tekstboks om kroppsmasseindeks, BMI). Når det gjelder fedme, har andelen for 45-66-årige menn steget fra 8 til 12 prosent, mens det for kvinner bare har vært en liten økning fra 1998 til 2005. Om lag 10 prosent av kvinnene i samme aldersgruppe hadde fedme i 2005 (figur 1).

... fører til flere tilfeller av diabetes

Diabetes mellitus type 2, er en sykdom som henger sammen med levevanene. Et kosthold med mye fett og/eller sukker og liten aktivitet gir økt risiko for å utvikle fedme og diabetes. Antallet nye tilfeller av sykdommen har økt de siste årene – og det er stadig yngre mennesker som får diagnosen. Type 2 diabetes gir økt risiko for hjerte- og karsykdommer og dermed reduserte leveutsikter. En studie fra 2008 (Dale mfl. 2008) viser at dødeligheten av iskemiske hjertesykdommer er dobbelt så høy hos personer som har diabetes, sammenlignet med personer som ikke har diabetes.

Flere blir syke, men færre dør av hjerte- og karsykdommer

Generelt medfører hjerte- og karsykdommer høy sykkelighet i befolkningen. Det er også disse sykdommene som er årsak til flest dødsfall hvert år – 36 prosent av alle dødsfall i 2006. Innenfor denne sykdomsgruppen er det såkalte iskemiske hjertesykdommer som dominerer: hjerteinfarkt, angina pectoris og forkalkninger i hjerteårene. Til tross for at dette er den vanligste årsaken til dødsfall, har dødeligheten av hjerte- og karlidelser gått ned gjennom flere tiår. I 1996 døde 205 av 100 000 innbyggere av iskemisk hjertesykdom, mens tallet i 2006 var 126 (Dødsårsaksstatistikk).

Røyking forårsaker hjerteinfarkt hos yngre

Statistisk sentralbyrå (SSB) gjennomfører hvert år undersøkelser om tobakksbruk. I 2007 var det høyest andel dagligrøykere i aldersgruppen 35-64 år, mens det var lavest andel dagligrøykere blant de yngste og eldste. Levekårsundersøkelsen om helse 2005 viser at selv om det er flest røykere i aldersgruppen 45-66 år, har det vært en nedgang også i denne aldersgruppen. I 1998 røykte rundt 33 prosent i denne aldersgruppen daglig, mens 27 prosent røykte daglig i 2005. Røyking øker risikoen for både KOLS, hjerte- og karsykdommer og lungekreft. Det gir ikke umiddelbare skadevirkninger, men gir seg først til kjenne over tid. Unge mennesker som startet sin røykekarriere på 1950- og 60-tallet begynner nå, i voksen alder, å bli synlige i statistikk over sykdom og skader som skyldes røyking.

Knut Landmark refererer, i en artikkel i Tidsskrift for den norske legeforening i 2001, til flere studier som viser at røyking øker risikoen for å utvikle iske-

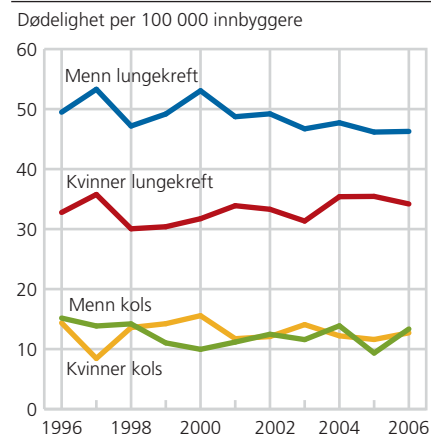
misk hjertesykdom (Landmark 2001). Røyking mer enn fordobler risikoen. Dette gjelder særlig blant yngre mennesker – hjerteinfarkt kommer tidligere hos en røyker enn hos en ikke-røyker. En annen norsk populasjonsbasert kohortstudie (Vollset mfl. 2006) viste at 26 prosent av kvinner som røyker over 20 sigaretter daglig, dør når de er mellom 40 og 70 år. Tilsvarende tall for ikke-røykende kvinner var kun 9 prosent. For menn i samme aldersgruppe var forskjellen enda større, henholdsvis 40 og 14 prosent.

KOLS og lungekreft øker blant kvinner

Røyking er den vanligste årsaken til KOLS. Risikoen øker med økende tobakksforbruk og antallet «røykeår» (Johannessen mfl. 2005). I 2005 hadde 7 prosent av kvinner og 6 prosent av menn i alderen 45-66 år en varig sykdom i nedre luftveier (KOLS). Forekomsten øker med alder og i aldersgruppen 67-79 oppgir henholdsvis 10 prosent av menn og 8 prosent at de har en slik sykdom (Levekårsundersøkelsen 2005). Tidligere har menn dominert dette bildet – fremdeles er det flest menn som har sykdommen, men andelen kvinner øker raskt. Det samme mønsteret ser man i dødeligheten. Det er flere menn som dør av KOLS enn kvinner, men antallet dødsfall blant kvinner har økt markert de siste årene (figur 3).

Tobakksrøyking er også den viktigste årsaken til lungekreft. En studie av tenåringsrøyking og lungekreft i tidlig voksenalder, publisert i Legeforeningens Tidsskrift i 2005, viste at forekomsten av lungekreft hos kvinner under 45 år er sju ganger mer vanlig i dag enn det var for kvinner på 1950- og 1960-tallet. Den viser også at risikoen for å få lungekreft i alderen 40 til 44 år faller

Figur 3. Dødelighet av lungekreft og KOLS per 100 000 innbyggere, etter kjønn, 40-65 år. 1996-2006

Kilde: Dødsårsaksstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

sammen med røykevaner i tenårene. Blant unge voksne er det nå like mange nye lungekrefttilfeller hos kvinner som hos menn (Strand mfl. 2005).

Tidligere døde langt flere menn enn kvinner av lungekreft. Tallene viser imidlertid at kvinnene nå betaler for sin røykekarriere ved at dødeligheten av lungekreft blant kvinner stiger markert. Kvinner under 50 år har passert menn i dødelighet av lungekreft (Tverdal 2001). I 2006 døde det 1 246 menn og 799 kvinner av lungekreft, og 869 menn og 784 kvinner døde av KOLS. Sammenlignet med tall fra 1996 tilsvarer dette en økning i antallet døde på 22 prosent. Over 40 prosent av lungekreftdødsfallene og 17 prosent av KOLS-dødsfallene skjer før 70 års alder.

Kvinner drikker mer og oftere enn før

Alkoholkonsumet har økt i perioden 1993-2000, både for menn og kvinner, i alle alders-, utdannings- og inntektsgrupper. De med høy sosial status drikker mer enn de fra lavere sosiale lag av befolkningen (Strand og Steiro 2003). Menn drikker fortsatt mer enn kvinner. Levekårsundersøkelsen om helse 2005 viser at 28 prosent av menn i alderen 45-66 år drakk mye alkohol to eller flere ganger per uke, mens tilsvarende tall for kvinner var 22 prosent. Det er imidlertid blant kvinnene at hyppigheten av stort alkoholinntak har økt mest. Tall fra 1998 viser en økning på hele 12 prosentpoeng for kvinner, mens det har vært en 8 prosentpoengs økning for menn.

Sosiale forskjeller i dødelighet

Sosiale forskjeller i levevaner og forekomsten av livsstilssykdommer gir også utslag i befolkningens dødelighetsmønster. Nasjonalt folkehelseinstitutt har sett på utviklingen i dødelighet i ulike inntektsgrupper for 45-59-åringer (St. meld. nr. 20). I perioden 1994-2003 gikk dødeligheten i denne aldersgruppen ned, mens forskjellen i dødelighet mellom inntektsgruppene økte. Blant menn gikk dødeligheten for lavinntektsgruppen mindre ned enn for menn i høyere inntektsgrupper. Blant kvinnene økte dødeligheten for dem med lavest inntekt.

6 prosent døde en voldsom død

Dødsfall som betegnes som voldsomme i statistikken, skyldes ulykker, selvmord og drap. I alt 6 prosent av alle som døde i 2006, fikk en voldsom død. Generelt har andelen dødsfall av ulykker vært stabil de siste ti årene. Så mange som 17 menn per 100 000 innbyggere tok sitt eget liv i 2006. Selvmordsra-

Spesialisthelsetjenester

Spesialisthelsetjenesten inndeles grovt sett i tre tjenesteområder. Det **somatiske** området omfatter de fleste sykehus, legespesialister, opptreningsinstitusjoner samt syke- og fødestuer. Behandlingen gis ved døgnopphold, dagbehandling eller polikliniske konsultasjoner.

Psykisk helsevern omfatter hovedsakelig behandlingstilbud i distriktpsikiatriske sentra, men også i sykehusavdelinger samt hos privatpraktiserende spesialister.

Behandlingstilbudet til **rusmiddelmisbrukere** gis i stor grad i private institusjoner der det offentlige betaler. Staten overtok ansvaret for spesialisthelsetjenesten fra fylkeskommunene i 2002 (for rusbehandling i 2004), og den er i all hovedsak offentlig finansiert.

Driftskostnadene til somatiske helsetjenester på nesten 64 milliarder kroner er om lag fire ganger så høye som for psykisk helsevern.

ten er betydelig lavere blant kvinner – 6 per 100 000. Det er rundt regnet to til tre ganger så mange menn som kvinner som årlig begår selvmord. Det er flest menn under 40 år og kvinner i alderen 40-65 år som tar sitt eget liv.

Hvor fornøyd er middelaldrende med helsen si?

Nær fire av fem menn vurderer helsen som meget god eller god i aldersgruppen 45-66 år (Levekårsundersøkelsene). Blant kvinner er andelen noe lavere for årene 1998 (74 prosent) og 2002 (72 prosent), mens andelen er nesten det samme som for menn i 2005. I samme tidsperiode og aldersgruppe svarer mellom 7 og 9 prosent at helsen er dårlig eller meget dårlig. Dette er en litt høyere andel enn om man ser alle aldersgrupper under ett. Imidlertid sier seks av ti menn og syv av ti kvinner i aldersgruppen 45-66 år at de lever med en varig sykdom.

Middelaldrendes bruk av helsetjenester

I de somatiske sykehusene har det over lengre tid vært en utvikling mot behandlingsformer som er mindre tidkrevende (se tekstboks om spesialisthelsetjenester). Antallet dagbehandlinger stiger stadig, og liggetiden ved døgnoppholdene blir kortere. I 2007 var det nesten 812 000 døgnopphold, en liten nedgang i antallet for første gang på syv år. Ved to av tre døgnopphold ble pasienten innlagt for øyeblikkelig hjelp.

Ser man de ulike typene av sykehusbehandlinger i forhold til folketallet i ulike aldersgrupper, blir bildet noe ulikt for middelaldrende over og under 60 år. 40-59-åringene ligger noe under gjennomsnittet når det gjelder antallet polikliniske konsultasjoner og døgnopphold, og noe over gjennomsnittet for dagbehandlinger (figur 4). Aldersgruppen 60-69 år ligger naturlig nok godt over gjennomsnittet for alle behandlingstyper.

Hjerte- og karsykdommer vanligste årsak til døgnopphold

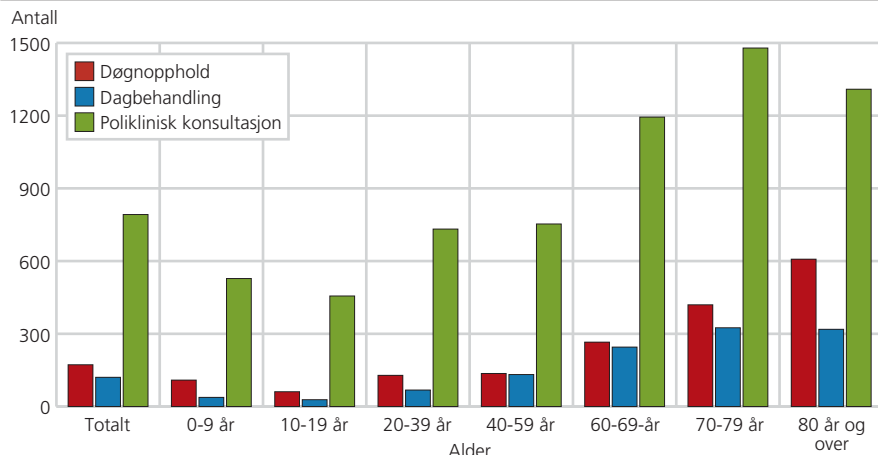
14 prosent av alle døgnopphold på somatiske sykehus skyldes hjerte- og karsykdom. For disse diagnosene har aldersgruppen 40-59 år like mange opphold som gjennomsnittet (altså 14 prosent), mens dette gjelder hele 21 prosent av 60-69-åringene (figur 5).

Hjerte- og karsykdommer er også den vanligste årsaken til døgnopphold på sykehus for menn generelt, mens kvinner har flest opphold i forbindelse med svangerskap og fødsel. Skader og forgiftninger er den nest vanligste diagnosegruppen med 11 prosent av alle opphold. For 40-69-åringene er derimot kreft den nest hyppigste innleggingsårsaken. Muskel- og skjelettsykdommer er også en vanlig forekommende årsak.

Til poliklinikk med muskel- og skjelettlidelser

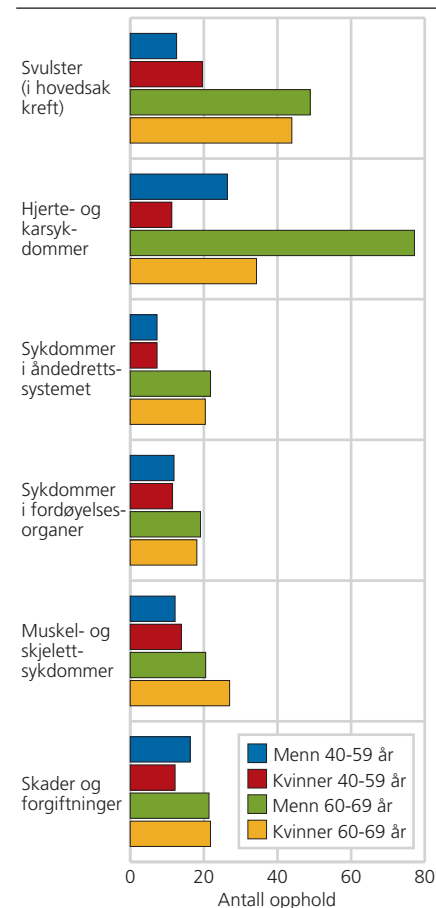
Antallet polikliniske konsultasjoner ved somatiske sykehus øker. I 2007 ble det til sammen registrert 3,7 millioner konsultasjoner. Skader, muskel- og

Figur 4. Døgnopphold, dagbehandlinger, polikliniske konsultasjoner ved somatiske sykehus per 1 000 innbyggere, etter aldersgrupper. 2007

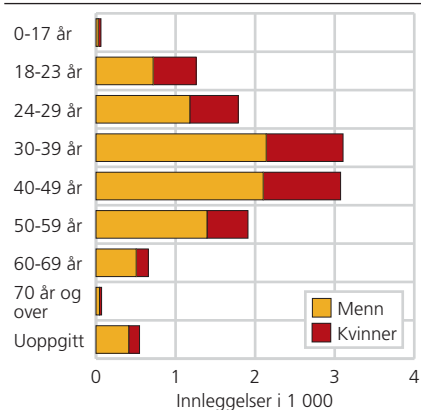
Kilde: Pasientstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Døgnopphold ved somatiske sykehus for 40-69-åringene, etter hoveddiagnosegruppe, kjønn og alder. 2007

Kilde: Pasientstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Innleggelser i rusmiddelinstitusjoner, etter kjønn og alder. 2007

Kilde: Spesialisthelsetjenesten, rusbehandling, Statistisk sentralbyrå.

skjelettlidelser og svulster var hyppigste årsak til poliklinisk konsultasjon. I aldersgruppen 40-59 år var flest konsultasjoner for muskel- og skjelettlidelser. De hadde 105 konsultasjoner per 1 000 innbyggere for slike sykdommer. Kreft var nest vanligste årsak til poliklinisk behandling for denne aldersgruppen, mens for 60-69-åringene var kreftoppfølging hyppigst forekommende.

Skader var årsak til om lag 9,4 prosent av alle polikliniske konsultasjoner. Av disse var skader i overarmene vanligst. Flere menn enn kvinner fikk behandling for skader. Relativt sett var det flest skader blant gutter i alderen 10-19 år, 123 konsultasjoner per 1 000 innbyggere. Men det var også mange konsultasjoner blant eldre kvinner i alderen fra 80 år og over, 122 konsultasjoner per 1 000 innbyggere. Kvinner i denne aldersgruppen hadde også en del konsultasjoner i forbindelse med lårbensbrudd.

Mange «godt voksne» på rusmiddelinstitusjoner

I 2007 var det om lag 12 500 innleggelser innenfor tverrfaglig spesialisert behandling av rusmiddelmisbruk. Dette utgjør den statlige delen av rusomsorgen. Nær halvparten av innleggelsene ved rusmiddelinstitusjonene var for personer 40 år og over, som er den største gruppen. Antallet innlagte går ned med økende alder (figur 6).

Det er flest menn som legges inn på rusmiddelsinstitusjoner. Færre enn hver tredje innleggelse gjaldt kvinner. Blant helt unge under 24 år er kjønnsforskjellene mindre.

Bergensklinikkene og Statens institutt for rusmiddelforskning utgir årlig statistikk basert på klient og pasientregistrering ved alle behandlings- og omsorgstiltak for rusmiddelmisbrukere (Iversen mfl. 2006). I dette kartleggings-systemet registreres blant annet klientens/pasientens mest brukte rusmiddel. Kvinner oppgir alkohol som det mest brukte rusmiddelet i om lag 40 prosent av tilfellene. Dernest oppgis heroin som det nest mest brukte rusmidlet (26 prosent i 2006). Blant menn er alkohol det mest brukte rusmiddelet hos 47 prosent i 2006, mens 22 prosent oppgir heroin. En klart større andel kvinner enn menn har rapportert vanedannende medikamenter som mest brukte rusmiddel, med henholdsvis 16 prosent og 9 prosent i 2006.

Psykisk helsevern – færre døgnplasser, mer personell

Etter at opptrappingsplanen for psykisk helse ble vedtatt i 1999, har antallet årsverk i sektoren økt for hvert år. Dette gjelder både innenfor psykisk helsevern for voksne og for barn og unge under 18 år. I 2007 var det i overkant av 20 000 årsverk totalt. Årsverksveksten for leger og psykologer fortsatte også inn i 2007. Stadig flere av de nye årsverkene fylles med personer som har spesialistutdanning. Det blir også flere sykepleierårsverk i psykisk helsevern.

Antall utskrivninger etter døgnopphold fra institusjoner innenfor psykisk helsevern har økt i en årrekke, men flatet ut i 2007. Av vel 49 000 døgnopphold gjaldt drøyt 2 000 barn og unge. Antallet polikliniske konsultasjoner øker fortsatt innenfor psykisk helsevern. I psykisk helsevern for barn og unge holder antallet døgnplasser seg stabilt, mens nedgangen for voksne fortsetter.

Kvinner oftest til psykolog

Levekårsundersøkelsen i 2005 viste at kvinner oftere oppsøker psykolog enn menn. I alt 5 prosent av kvinnene oppga å ha konsultert en psykolog i løpet av de siste tolv månedene, mot bare 2 prosent av mennene. Jo yngre kvinnene var, jo hyppigere svarte de at de hadde kontaktet psykolog i perioden. Når det gjaldt kontakt med psykiater, var det kvinner i alderen 45-66 år som oftest oppga å ha hatt minst én konsultasjon i løpet av de siste tolv månedene.

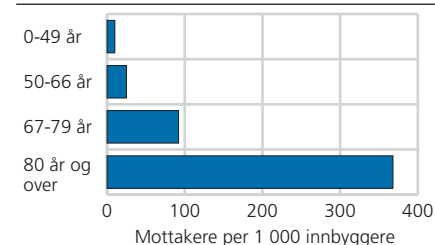
Hva slags helsehjelp tilbyr kommunene?

Kommunene har ansvaret for helsestasjon, skolehelsetjeneste, allmennlegetjeneste samt pleie- og omsorgstjenestene. Tilbudet om hjemmesykepleie og praktisk bistand legger til rette for at alle skal kunne bo hjemme så lenge som mulig. For tyngre pleietrengende finnes kommunale institusjonsplasser, i praksis sykehjem, som tilbyr korttids- og langtidsopphold. Det finnes nå i overkant av 41 000 plasser ved slike institusjoner. I tillegg tilbyr en del av trygde- eller omsorgsboligene heldøgntjenester til beboerne.

Stabilt antall middelaldrende institusjonsbeboere

Om lag 1 500 personer i alderen 50-66 år bor i kommunale pleie- og omsorgsinstitusjoner. Antallet har holdt seg stabilt over flere år. Denne gruppen utgjør nær 4 prosent av samtlige beboere. De er noe mer pleietrengende enn eldre og yngre institusjonsbeboere. I 2007 hadde 72 prosent av dem omfattende bistandsbehov, mens dette gjaldt 68 prosent av samtlige institusjonsbeboere (Gabrielsen mfl. 2008).

Figur 7. Mottakere av hjemmetjenester i ulike aldersgrupper per 1 000 innbyggere. 2006

Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Dale, Anne Cecilie; L.J. Vatten; T.I Nilsen mfl. (2008): Secular decline in mortality from coronary heart disease in adults with diabetes mellitus; cohort study. *British Medical Journal* 2008.

Dødsårsaksstatistikk, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/vis/emner/03/01/10/dodsarsak/main.html>

Gabrielsen, Bjørn; Magnar Lillegård, Berit Otnes, Brith Sundby, Dag Abrahamsen, Pål Strand (2008): Individbasert statistikk for pleie- og omsorgstjenesten i kommunene (IPLOS), Foreløpige resultater fra arbeidet med IPLOS-data for 2007, Notater 2008/42, Statistisk sentralbyrå.

Grøtvedt, Liv. (2002): *Helseprofil for Oslo. Voksne*, Nasjonalt folkehelseinstitutt, Oslo kommune, Program for storbyrettet forskning, Oslo 2002., Folkehelseinstituttet 2002.

Grøtvedt, Liv; A. Gimmestad (2002): *Helseprofil for Oslo. Ungdom*, Nasjonalt folkehelseinstitutt, Oslo kommune, Program for storbyrettet forskning, Oslo 2002.

Iversen, Erik; Grethe Lauritzen; Astrid Skretting og Arvid Skutle (2006): *Det nasjonale dokumentasjonssystemet innen tiltaksapparatet for rusmiddelmissbrukere: Pasient/klientkartleggingsdata*, Rapport for 2006, Stiftelsen Bergensklinikkene, Statens institutt for rusmiddelforskning.

Johannessen A.; E. Omenaas; P. Bakke; A.Gulsvik (2005): Incidence of GOLD defined chronic obstructive pulmonary disease in a general adult population". *International Journal of Tuberc Lung Dis.* 2005., nr. 9(8): 926-932.

Landmark, Knut (2001): Røyking og koronar hjertesykdom, *Tidsskrift for den norske legeforening* nr. 14/2001; 121:1710-2.

Levekårsundersøkelsen om helse 2002, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/emner/03/01/helseforhold>

Levekårsundersøkelsen om helse 1998, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/emner/03/01/helseforhold>

Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/emner/03/01/helseforhold>

Nasjonalregnskap (2007): Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/vis/emner/09/01/helsesat/>

Nasjonalt Folkehelseinstitutt: Dødsårsaksstatistikk 2006: Krefte tar flest leveår. <http://www.fhi.no>

Rødje, K; J. Clench-Aas; B. van Roy, O. Holmboe; A. Müller (2004): *Helseprofil for barn og ungdom i Akershus*, Barnerapport 1/2004, Nasjonalt kunnskapssenter for helsetjenesten.

Statistisk sentralbyrå, Pasientstatistikk, <http://www.ssb.no/emner/03/02/pasient/>

Statistisk sentralbyrå, *Statistisk årbok 2007*, tabell 108

Statistisk sentralbyrå, SEDA – sentrale data fra allmennlegetjenesten, http://www.ssb.no/emner/03/90/rapp_200715/

St.meld. nr. 20 (2006-2007): Nasjonal strategi for å utjevne sosiale helseforskjeller, Helse- og omsorgsdepartementet.

Strand, Bjørn Heine; Anders Steiro (2003): Alkoholbruk, inntekt og utdanning i Norge 1993-2000, *Tidsskrift for den norske legeforening*, nr. 20, 2003, 123:2849-53.

Strand, Trond-Eirik; Columbo Malayeri; Petri K.j Eskon-sipo; Tom K. Grimsrud; Jarle Norstein; Tom Grotmol (2005): Tenåringsrøyking og lungekreft i tidlig voksenalder, 1954-98, *Tidsskrift for den norske legeforening* nr. 9 2005; 125:1174-6.

Tverdal, Aage (2001): Dødelighet av lungekreft – nå høyre hos kvinner enn hos menn under 50 år. *Tidsskrift for den norske legeforening* 2001; 121.

Vollset, Stein Emil; Randi Selmer; Aage Tverdal; Håkon K. Gjessing (2006): «Hvor dødelig er røyking? Rapport om dødsfall og tapte leveår som skyldes røyking», Rapport 2006:4, Folkehelseinstituttet.

Når det gjelder hjemmetjenester, utgjør aldersgruppen 50-66 år nå i overkant av 13 prosent av alle mottakere, og andelen har vært svakt stigende de senere årene. Ved utgangen av 2006 var det drøyt 171 000 mottakere av hjemmetjenester totalt. Ser vi på hvor stor del av de enkelte aldersgruppene som mottar hjemmetjenester, gjaldt dette 2,5 prosent av aldersgruppen 50-66 år ved utgangen av 2006 (figur 7).

I likhet med de aller yngste mottakerne av hjemmetjenester har mottakerne i alderen 50-66 år mer omfattende bistandsbehov enn mottakere som er 67 år og over. Dette har sammenheng med målsettingen om at unge og middelaldrende helst ikke skal plasseres i institusjon. De får derfor omfattende hjelp av hjemmetjenesten i eget hjem.

I 2007 fikk mottakere av hjemmetjenester i alderen 50-66 år i gjennomsnitt hjelp vel ni timer per uke, mens mottakere i eldre aldersgrupper fikk i gjennomsnitt rundt fire timer per uke. I tallene er det noen tunge brukere i alderen 50-66 år som trekker gjennomsnittstallet for timer mottatt hjelp opp. 8 prosent av mottakerne får hjelp i mer enn 35,5 timer per uke. Det samme gjaldt 1-2 prosent av mottakere av hjemmetjenester i de eldre aldersgruppene.

Flere leger i kommunene

Antall årsverk av både leger og fysioterapeuter i kommunehelsetjenesten øker fra år til år. Fra 2006 til 2007 kom det 117 nye legeårsverk i kommunene. Antallet leger per 10 000 innbyggere økte dermed fra 9,1 til 9,3. Den prosentvise økningen av legeårsverk var størst i institusjoner for eldre og funksjonshemmede. Utvalgsundersøkelsen Sentrale data for allmennlegetjenesten (SEDA) viste for årene 2004-2006 at om lag 30 prosent av konsultasjonene hos fastlege var med personer i alderen 45-64 år.

203 milliarder kroner til helse

I 2007 ble 203 milliarder kroner brukt på helse – 84 prosent av utgiftene ble finansiert med offentlige midler. Finansiering av sykehustjenester er den største statlige utgiftsposten. Av de kommunale utgiftene er over 80 prosent knyttet til finansiering av sykehjemstjenester og hjemmesykepleie.

Det er heldøgnsopphold ved sykehusene, legetjenester uten innleggelse og sykehjemstjenester som er de største utgiftspostene fra 1997-2007. Andelen av utgifter knyttet til døgnopphold ved sykehusene har avtatt, mens utgiftene til dagopphold har økt. Utgifter til hjemmebaserte tjenester har økt mest (Nasjonalregnskap 2007).

I Norge, som i mange andre OECD-land, vokser forbruket av helsetjenester per innbygger mer enn den økonomiske veksten målt i BNP per innbygger. I Norge bruker vi om lag 9 prosent av BNP på helse. Ett av fire OECD-land bruker mer enn 10 prosent av sine inntekter på helseformål. Tall for 2005 viser at Norge rangerer som nummer tre på listen over hvor mye som blir brukt på helse per innbygger. Bare USA og Luxembourg bruker mer enn Norge.

Norge på ellevte plass i utdanning

Det er ti OECD-land som har et høyere utdanningsnivå enn Norge, blant annet alle de nordiske landene med unntak av Island. Deltagelsen i videregående og høyere utdanning i Norge har vært stabil de siste årene. Stadig færre har grunnskole som høyeste utdanning, og stadig flere tar doktorgrad. Doktorgradsutdanningen er fortsatt mannsdominert, men kvinneandelen øker.

Ifølge OECDs utdanningsindikatorer presentert i publikasjonen *Education at a Glance 2008* (se tekstboks), er det flere medlemsland i OECD som har et høyere utdanningsnivå enn Norge. I 2006 hadde åtte av ti i aldersgruppen 25-64 år i Norge utdanning på videregående nivå eller høyere. Ti OECD-land kan vise til høyere andeler, som for eksempel Tsjekkia, USA og Slovakia som ligger på topp med henholdsvis 90, 88 og 87 prosent. Dersom man sammenligner Norge med de øvrige nordiske landene, har alle, med unntak av Island, et høyere utdanningsnivå.

Mens tre av ti i alderen 25-64 år i Norge hadde utdanning på universitets- og høyskolenivå i 2006, kunne seks OECD-land vise til høyere andeler. Canada og Japan ligger på topp med henholdsvis 47 og 40 prosent (figur 1).

Tre av ti med grunnskole som høyeste utdanning

I løpet av de siste 20 årene har andelen over 16 år som bare har grunnskoleutdanning som høyeste utdanningsnivå, sunket jevnt. I 1985 hadde nesten 46 prosent kun grunnskoleutdanning, mens det i 2007 var 31 prosent. Andelen med videregående utdanning har i samme periode vært stabil på rundt 43 prosent. Samtidig som det stadig blir færre som kun har grunnskoleutdanning, blir det stadig flere med høyere utdanning. I løpet av de siste 20 årene har andelen med høyere utdanning økt fra 13 til 26 prosent.

Svak nedgang i antall studenter

I løpet av de siste ti årene har det blitt 31 700 flere studenter i høyere utdanning, og i 2007 var antallet 219 500. Sammenlignet med året før var det en nedgang på 3 500 studenter. Dette omfatter både studenter i Norge og norske studenter i utlandet. Årsaken til at antallet har gått ned, er færre studenter over 25 år. Nedgangen har vært størst innen «humanetiske og estetiske fag» og «samfunnsfag og juridiske fag». Til tross for denne nedgangen i totalantallet har antall studenter på de fleste andre fagfelt vært tilnærmet stabilt.

Norske definisjoner

Norge endret de norske definisjonene av befolkningens utdanningsnivå i 2006. Endringene er omtalt i artikkelen «Nye definisjoner av utdanningsnivåer» (http://www.ssb.no/vis/magasinet/slik_lever_vi/art-2006-09-14-01.html). Tall for Norge i tidligere publiserte artikler fra *Education at a Glance* er derfor ikke direkte sammenlignbare med 2008-utgaven.

I Statistisk sentralbyrås (SSB) publisering av tall om befolkningens utdanningsnivå i Norge er det grunnlaget **personer 16 år og over som gjør at de nasjonale tallene avviker noe fra de som presenteres i Education at a Glance.**

Hilde A. Hollås

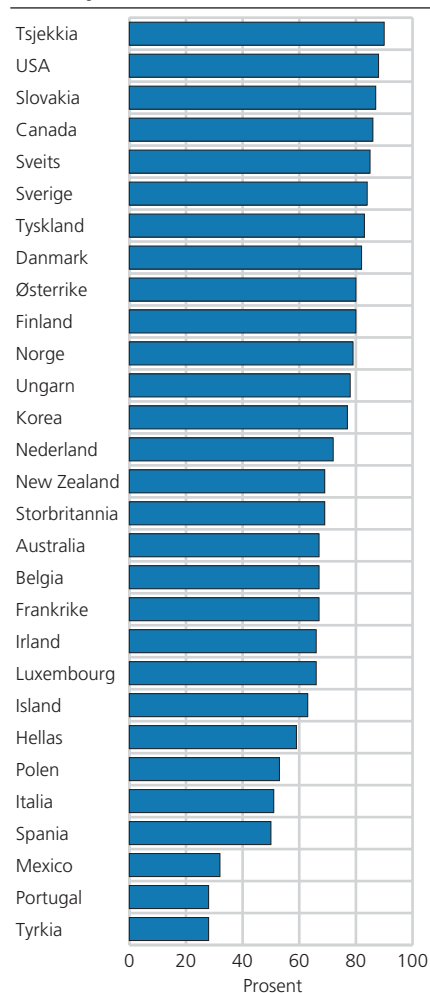
Education at a Glance

Education at a Glance 2008 inneholder en rikholdig og oppdatert samling sammenlignbare indikatorer for **utdanningsystemene i OECDs 30 medlemsland**. Deltagelse i og resultater innenfor utdanning, investering i utdanning, livslang læring samt forhold for elever og lærere er noen hovedområder som omtales.

Hilde A. Hollås er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for utdanningsstatistikk. (hilde.hollas@ssb.no)

Figur 1. Prosentandel av befolkningen i alderen 25-64 år i OECD-land som har utdanning på videregående skole-nivå eller høyere. 2006

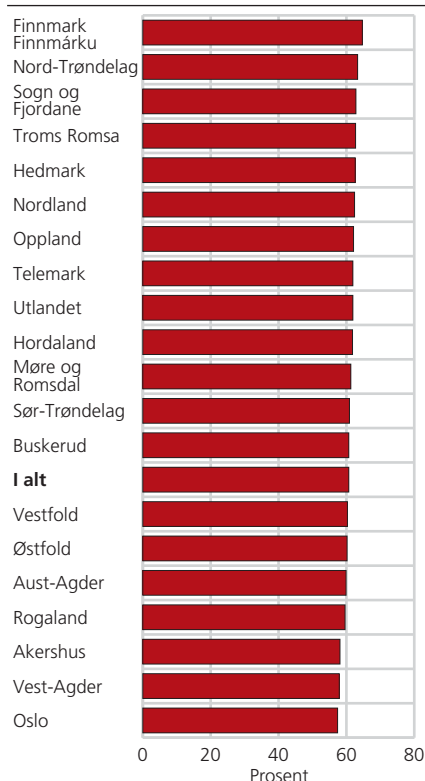

Kilde: OECD, Education at a Glance 2008 (mer informasjon: <http://www.oecd.org/edu/eag2008>).

Hvordan studenter blir registrert

I statistikken telles den enkelte student kun én gang selv om vedkommende er registrert på flere utdanningsaktiviteter ved lærestedet, eller er registrert som student ved mer enn ett lærested.

Figur 2. Antall kvinnelige studenter, etter bostedsfylke ved 16 år. 2007. Prosent

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

tett fulgt av Nord-Trøndelag og Sogn og Fjordane med en kvinneandel på 63 prosent. Oslo hadde den laveste kvinneandelen med 57 prosent (figur 2).

Det er en høyere andel norskfødte med innvandrerforeldre enn innvandrere (tidligere kalt førstegenerasjonsinnvandrere) som deltar i høyere utdanning. Den lave deltagelsen blant innvandrerne kan delvis skyldes at noen befinner seg i grunnskole eller i videregående skole dersom de mangler skolegang fra hjemlandet (Henriksen 2006). Kvinnene har i flere år vært i flertall både blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i høyere utdanning.

Flere fullfører en mastergrad

Antall fullførte grader i høyere utdanning i Norge øker. Mens det midt på 1990-tallet og frem til 2003 var en utflating i antall grader på høyere nivå, har det vært en økning siden Kvalitetsreformen ble innført i 2003. Som følge av reformen ble studietiden til mange seksårige hovedfagsutdanninger redusert med ett år, og utdanningene ble kalt mastergrader. Fra studieåret 2005/06 til 2006/07 var det 2 000 flere studenter som fullførte en utdanning på mer enn fire år, noe som utgjør den største økningen fra et år til et annet i hele tidsperioden 1990-2007 (figur 3).

Den største økningen i antall fullførte mastergrader finner en innenfor fagområdet økonomiske og administrative fag. I perioden 1996-97 ble det fullført 200 utdanninger på mer enn fire år innenfor dette fagområdet, mens tilsvarende ti år senere var 1 200.

Ser man på hvordan studentene i Norge fordeler seg på de ulike fagfeltene, valgte de fleste studentene å studere helse-, sosial- og idrettsfag (20 prosent) og dernest økonomiske og administrative fag (18 prosent). Disse fagfeltene var også i 2007 de mest populære blant norske gradsstudenter i utlandet.

Fortsatt flest kvinner i høyere utdanning

Kvinnedominansen i høyere utdanning holder seg stabil. I 2007 var andelen kvinner i aldersgruppen 19-24 år og 25-29 år i høyere utdanning på henholdsvis 36 og 17 prosent. Til sammenligning var andelen menn i de samme aldersgruppene på henholdsvis 24 og 13 prosent. I løpet av de siste ti årene har antall kvinner i høyere utdanning økt med om lag 25 500, mens tilsvarende økning for menn i samme tidsrom var litt i overkant av 6 200.

En sammenligning av fylkene viser at alle fylkene hadde flere kvinnelige enn mannlige studenter i 2007. Finnmark hadde den skjevste kjønnsfordelingen i landet; der var 65 prosent av studentene kvinner. Dette fylket blir

Flere kvinner med doktorgrad

Det blir stadig flere personer med utdanning på doktorgradsnivå. I 2000 hadde nesten 12 100 personer doktorgrad, mens i 2007 var tallet steget til 16 700 (tabell 1). Det er fortsatt langt flere menn enn kvinner med utdanning på doktorgradsnivå, men antall kvinner er økende. I løpet av de siste syv årene har andelen kvinner med doktorgrad økt fra 25 til 30 prosent.

Ifølge doktorgradsstatistikken fra NIFU STEP (Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning) var det flest kvinner som tok en doktorgrad innenfor det medisinske fagområdet i 2007. Kvinnene var også i flertall i humaniora og samfunnsvitenskap, mens det kun var en av fem kvinner i teknologi og en av tre i matematikk/naturvitenskap.

Ni av ti unge i videregående opplæring

Andelen unge i videregående opplæring er fortsatt høy. Ni av ti unge i alderen 16-18 år i Norge var registrert som elev, lærling eller lærekandidat i videregående opplæring høsten 2007. Andelen innvandrere i denne gruppen, som i alt utgjør om lag 7 100 personer, har siden 2001 holdt seg stabilt på et lavere nivå (rundt 70 prosent). Innvandrerne er en sammensatt gruppe, for eksempel med hensyn til botid i Norge eller språk- og utdanningsbakgrunn, og mange innvandrere tar videregående utdanning i senere alder (Daugstad 2006). Blant innvandrere i aldersgruppen 16-18 år er jentene i flertall, og det har de vært siden 1999.

Andelen norskfødte med innvandrerforeldre i videregående opplæring, som i alt utgjør om lag 5 100 personer, var tilnærmet lik andelen for elevene for øvrig (90 prosent) i 2007. Denne andelen har økt siden 2004. Blant norskfødte med innvandrerforeldre var det i 2007 for første gang på seks år et knapt flertall av gutter i alderen 16-18 år i videregående opplæring.

Økning i antall avlagte fag- og svenneprøver

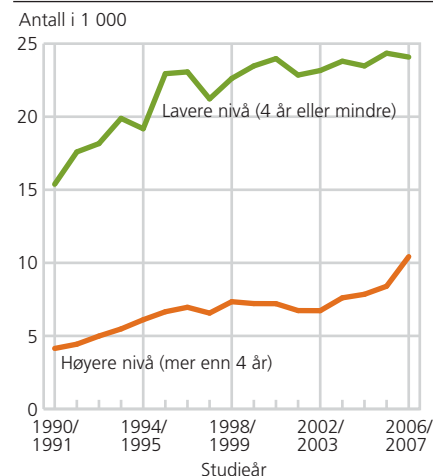
Etter at det i perioden 2002-2006 har vært en nedgang i antall avlagte fag- eller svenneprøver, snudde denne tendensen seg i skoleåret 2006/07. Det ble avlagt nesten 19 300 fag-/svenneprøver forrige skoleår, over 700 flere enn i 2005/06 (figur 4). Av de kandidatene som gikk opp til en fag- eller svenneprøve, var det om lag 12 900 lærlinger, 5 900 praksiskandidater og 500 elever i fagopplæring i skole. Flere enn ni av ti av alle kandidatene besto prøven.

Ser en på hvilke fag det blir avlagt flest fag- eller svenneprøver i, er det flest kandidater i mekaniske fag. Nesten 4 500 kandidater gikk opp til prøve i dette faget skoleåret 2006/2007, og hele 96 prosent besto prøven. Andre store fagområder var byggfag, helse- og sosialfag samt elektrofag med henholdsvis 3 200, 2 900 og 2 700 avlagte fagprøver. Det beste resultatet finner vi innenfor studieretning for kjemi- og prosessfag, der 98 prosent av de 160 kandidatene besto prøven. Det er flest gutter som avlegger fag- eller svenneprøve innenfor mekaniske fag og byggfag, mens jentene er i flertall innen helse- og sosialfag samt formgivningsfag.

Jenter oppnår bedre karakterer enn guttene i videregående

Elever i videregående skole får standpunktkarakterer ved avslutningen av hvert skoleår og eksamens karakterer i enkelte fag på bestemte trinn, dersom de trekkes ut til eksamen. Analyser viser at grunnskolekarakterene fra 10. trinn har stor betydning for elevenes karakterer i videregående opplæring. Samlet sett oppnår jentene bedre karakterer i videregående skole enn gut-

Figur 3. Fullførte universitets- og høyskoleutdanninger

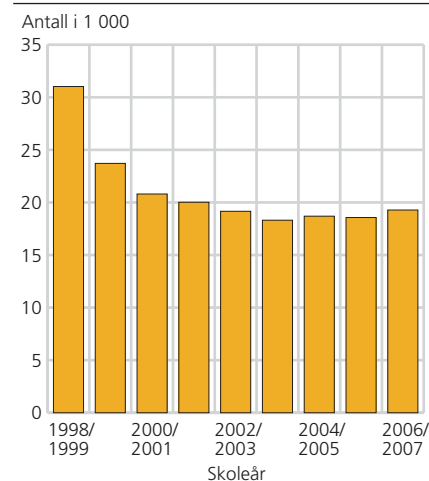
Kilde: Utdanningsstatistikk, universiteter og høyskoler, Statistisk sentralbyrå (mer informasjon: www.ssb.no/emner/04/02/40/eksuvh).

Tabell 1. Personer, 16 år og over, med doktorgrad. 2000-2007

	2000	2005	2006
Begge kjønn	12 092	15 138	15 895
Menn	9 095	10 853	11 279
Kvinner	2 997	4 285	4 616

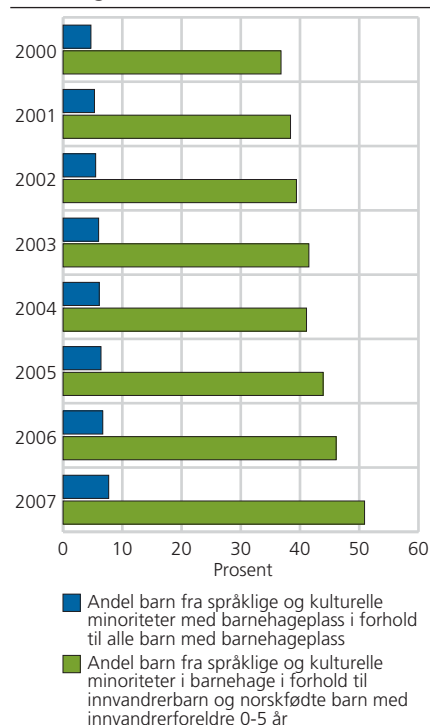
Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. Avlagte fag- og svenneprøver. Skoleårene 1998/99-2006/07

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. **Minoritetsspråklige barn i barnehage. 2000-2007**

Kilde: Barnehagestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

tene. I 2007 oppnådde jentene mellom 0,1 til 0,4 høyere karakterpoeng enn guttene på studieforberedende studieretninger, og 0,05 til 0,3 høyere karakterpoeng på de yrkesfaglige studieretningene (Gravaas mfl. 2008).

Tidligere undersøkelser har avdekket klare sammenhenger mellom karakterer i videregående skole og familiebakgrunn (Gravaas mfl. 2008). Det er en klar tendens til at det å ha høyt utdannende foreldre er assosiert med bedre resultater. Dette er tilfelle for begge kjønn, og dette gjelder i all hovedsak både for innvandrerlever, norskfødte elever med innvandrerforeldre og elever i den øvrige befolkningen.

I et notat om kartlegging av karakterer fra grunnskoler og videregående skoler i Norge (Gravaas mfl. 2008) fremgår det at det er en tydelig forskjell i gjennomsnittskarakterer etter innvandringsbakgrunn. Elever i den øvrige befolkningen har de beste resultatene, innvandrere har de laveste gjennomsnittskarakterene, og norskfødte med innvandrerforeldre har et resultat som plasserer seg omtrent midt mellom de to andre gruppene.

Forskjellene mellom innvandrerlever, norskfødte med innvandrerforeldre og elever i den øvrige befolkningen varierer noe med foreldrenes utdanning, men uten at det fremtrer noe klart mønster. Frafall etter ungdomsskolen vanskeliggjør også tolkningen av slike forskjeller. Dette er fordi flere innvandrerungdommer og norskfødte ungdommer med innvandrerforeldre, særlig de med foreldre uten lang utdanning, oftere faller ut etter ungdomsskolen sammenlignet med øvrige elever.

Flere barnehagebarn

Nærmere 250 000 barn hadde plass i barnehage ved utgangen av 2007, en økning på nesten 15 000 sammenlignet med året før. Av alle barn i alderen 1-5 år var vel 84 prosent i barnehage, noe som tilsvarer en økning på 4 prosentpoeng sammenlignet med 2006. I løpet av de siste ti årene har andelen barn i barnehage økt med om lag 25 prosentpoeng.

Sør-Trøndelag er det fylket som i 2007 hadde høyest dekningsgrad for aldergruppen 1-5 år, med 90 prosent, mens Oslo lå lavest med vel 80 prosent. Dekningsgraden har økt for alle alderstrinn, men det var størst økning for 1-2 åringene. Dekningsgraden er definert som andel barn i barnehage i prosent av folkemengden i tilsvarende aldersgruppe.

Ved utgangen av 2007 var det om lag 6 600 barnehager. Av disse var fordelingen henholdsvis 45 prosent offentlige og 55 prosent private, som året før. Selv om det er flere private enn offentlige barnehager, er det flest barn i de offentlige barnehagene. 54 prosent av alle barn i barnehage hadde plass i offentlig barnehage i 2007.

Stadig flere av barna i barnehagene har heldagsplass, og om lag 73 prosent av alle barn i alderen 1-5 år hadde heldagsplass i 2007. I løpet av de siste fem årene har i alt 81 500 flere barn fått heldagsplass i barnehage.

Flere minoritetsspråklige barn i barnehage

Flere minoritetsspråklige barn går i barnehage. Begrepet minoritetsspråklige barn i barnehage viser til antall barn i barnehage med annet morsmål enn norsk, samisk, svensk, dansk og engelsk. I 2007 var det nær 18 900 minoritetsspråklige barn i barnehage, eller 51 prosent av

innvandrerbarn og norskfødte barn med innvandrereldre i alderen 0-5 år. Dette er en økning på 3 160 barn sammenlignet med 2006. I løpet av de siste fem årene har det blitt om lag 8 100 flere minoritetsspråklige barn i barnehage. Minoritetsspråklige barnehagebarn utgjorde i underkant av 8 prosent av alle barn i barnehage i 2007.

Nord-Trøndelag hadde i 2007 den største andelen av minoritetsspråklige barn i barnehage med hele 74 prosent, mens Hordaland lå lavest med 43 prosent. Det var betydelig flere minoritetsspråklige barn i offentlige barnehager enn i private barnehager, henholdsvis 73 og 27 prosent i 2007 (figur 5).

Ønsker å ansette flere menn

I løpet av de siste fem årene har det blitt noen flere mannlige ansatte i barnehagene, og i 2007 var andelen i overkant av 9 prosent. Oslo har størst andel menn med 12 prosent, mens Møre og Romsdal ligger lavest med kun 3 prosent. I 2007 jobbet 22 prosent av de mannlige ansatte i barnehagene som styrere og pedagogiske ledere, 45 prosent jobbet som assistenter, mens 33 prosent tilhørte andre stillingsgrupper som for eksempel vaktmester eller renholder.

Det er fortsatt lenge igjen til målet som Barne- og familiedepartementet satte seg om 20 prosent menn i barnehagene innen utgangen av 2007 (Barne- og familiedepartementet 2004-2007). Regjeringen har uttalt at den ønsker å videreføre dette målet. Kunnskapsdepartementet har nedfelt at et av de prioriterte hovedmålene er at kjønnsbalansen blant ansatte i barnehage og grunnsopplæring skal bedres (Kunnskapsdepartementet 2008-2010).

Færre med godkjent førskoleutdanning

Samtidig som barnehagedekningen øker, øker også andelen styrere og pedagogiske ledere i barnehager uten godkjent førskoleutdanning. I løpet av de siste to årene har det blitt 1 940 flere ledere uten godkjent førskoleutdanning i barnehagene, og antallet var 4 180 i 2007. Andel ledere uten førskoleutdanning er høyere i de private barnehagene enn i de offentlige, med henholdsvis 55 og 45 prosent i 2007. Det er Oslo og Akershus som har flest ledere uten førskolelærerutdanning.

Referanser

Barne- og familiedepartementet (2004-2007): Handlingsplan for likestilling i barnehagene.

Daugstad, Gunnlaug (2006): *Innvandring og innvandrere*, Statistiske analyser, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Doktorgrader i tall. Informasjon fra Doktorgraderegisteret. Februar 2008, NIFU STEP.

Education at a Glance. OECD indicators 2008.

Gravaas, B.C., Hægeland, T., Kirkebøen, L.J. og Steffensen, K. (2008): *Skoleresultater 2007. En kartlegging av karakterer fra grunnskolen og videregående skoler i Norge*, Notater 2008/24, Statistisk sentralbyrå.

Henriksen, K (2006): *Studievalg i innvandrerbefolkningen – Bak apotekerdissen, ikke foran tavla, Samfunnspeilet 4*, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Kunnskapsdepartementet (2008-2010): *Handlingsplan for likestilling i barnehage og grunnsopplæring*.

Norsk sysselsetting på «Europa-toppen»

Norge har flere kvinner, eldre og unge i arbeid enn andre europeiske land. Ni av ti norske arbeidstakere er stort sett fornøyd med jobben sin, selv om en økende andel opplever dårlig forhold mellom ansatte og ledelse. Og over halvparten av de funksjonshemmede er fortsatt utenfor arbeidsstyrken, selv om mange vil jobbe.

Erik Herstad Horgen og
Elisabeth Rønning

Sentrale begreper

Arbeidsstyrken er summen av de sysselsatte og de arbeidsledige. **Sysselsatte** er personer med inntektsgivende arbeid. **Arbeidsledige** er personer uten inntekts-givende arbeid, men som forsøker å skaffe seg arbeid, og som kan begynne i arbeid straks.

Arbeidsledighetsprosenten regnes av arbeidsstyrken. Yrkesfrekvens/yrkesdeltakelse omfatter både sysselsatte og arbeidsledige og viser forholdet mellom arbeidsstyrken og befolkningen. Andelen sysselsatte viser forholdet mellom sysselsatte og befolkningen.

Andelen yrkesaktive i befolkningen er svært høy i Norge sammenlignet med andre europeiske land (figur 1), hele 10 prosentpoeng høyere enn gjennomsnittet i EU. En av de viktigste årsakene til dette er at kvinner deltar i arbeidslivet i mye høyere grad i Norge enn ellers i Europa. Foreldrepermisjon, gode omsorgsordninger, barnehager og så videre gjør det enklere å kombinere yrkesaktivitet og barn (Lappegård 2005). Yrkesfrekvensen for kvinner ligger så mye som 13 prosentpoeng høyere i Norge enn gjennomsnittet i EU. En annen viktig årsak er at unge og eldre er mer inkludert i arbeidsstyrken, særlig i aldersgruppene 15-24 år og 55-64 år er yrkesfrekvensen mye høyere i Norge enn i EU (figur 2).

Selv om flere norske kvinner jobber, sammenlignet med kvinner i andre europeiske land, er yrkesfrekvensen fortsatt noe større blant menn enn blant kvinner. I 2007 var differansen mellom andelen yrkesaktive menn og kvinner på 6,5 prosentpoeng (76 prosent blant menn og 69,5 prosent blant kvinner). Men kvinnene er i ferd med å ta igjen mennene; differansen var på 15 og 11 prosentpoeng i henholdsvis 1987 og 1997.

På andre områder har endringene vært mer moderate med hensyn til utjevning av kjønnsforskjeller i arbeidslivet. Det er for eksempel fortsatt mye mer vanlig at kvinner jobber deltid, enn at menn gjør det.

Færre jobber i jordbruksnæringen

Jordbruksnæringen har hatt en nedgang i antall sysselsatte fra 2003 til 2007, med 13 000 færre personer. Siden 2003 har antall sysselsatte i denne næringen sunket med nesten 16 prosent. Antallet ansatte i industrinæringen lå på omtrent samme nivå i 2007 som i 2003, med i overkant av 280 000 sysselsatte.

Blant de største hovednæringene var det finansiell og forretningsmessig tjenesteyting, undervisning og bygge- og anleggsvirksomheten som hadde den sterkeste veksten i antall sysselsatte fra 2003 til 2007, med en prosentvis vekst på mellom 13 og 19 prosent. Helse- og sosialnæringen hadde en prosentvis vekst på 8 prosent i dette tidsrommet, noe som var på nivå med alle næringer sett under ett. Dette er en av de største hovednæringene, så veksten tilsvarte 29 000 sysselsatte.

Flere eldre er i jobb

I 2007 utgjorde den norske arbeidsstyrken rundt 2 507 000 personer, ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Arbeidsstyrken gikk dermed opp med om lag 61 000 personer fra 2006. Det var vekst i alle aldersgruppene, men prosentvis var den størst blant personer i alderen 55-66 år. I denne gruppen økte arbeidsstyrken med 18 000 personer, mens befolkningen totalt i samme

Erik Herstad Horgen er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk. (erik.horgen@ssb.no)

Elisabeth Rønning er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk. (elisabeth.ronning@ssb.no)

aldersgruppe økte med 8 000 personer. Det innebærer at andelen yrkesaktive her gikk opp fra 63,5 til 65,5 prosent.

Den totale andelen yrkesaktive økte fra 72 prosent i 2006 til 72,8 prosent i 2007. Alt i alt har altså veksten i arbeidsstyrken vært sterkere enn veksten i befolkningen. Selv om de eldste stod for en betydelig del av denne økningen, var det også relativt stor vekst blant de yngste i arbeidsstyrken. Andelen yrkesaktive har ligget mellom 72,5 og 73,5 prosent mellom 1997 og 2007. Går vi lenger tilbake i tid, ser vi at det har vært en økning i yrkesdeltakelsen; i 1987 og 1977 var andelen yrkesaktive henholdsvis 71,3 og 65,1 prosent.

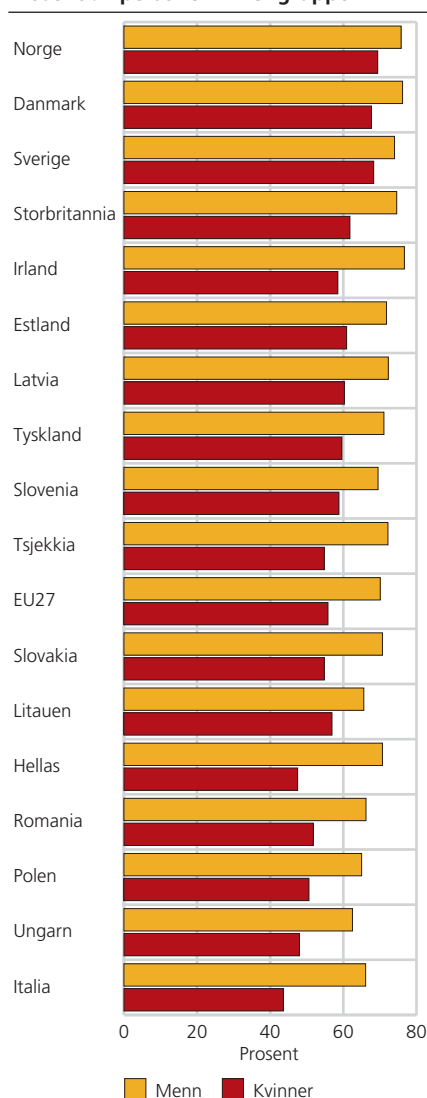
Yrkesdeltakelsen blant kvinner i alderen 55-66 år har økt markant de siste ti årene, mens yrkesdeltakelsen blant menn i samme alder har vært stabil. Yrkesfrekvensen for menn i denne aldersgruppen har ligget rundt 69-70 prosent siden 1997. For kvinner har den økt fra 54 prosent i 1997 til i underkant av 61 prosent i 2007. Går vi lengre tilbake i tid, ser vi at yrkesfrekvensen blant menn i aldersgruppen 55-66 år sank frem til midten av 1990-tallet, for deretter å øke noe igjen. Blant kvinner i samme aldersgruppe har tendensen vært en forholdsvis jevn stigning i løpet av de siste 25 årene.

Kvinner i helse- og sosial på deltidsstoppen

I 2007 arbeidet rundt 73 prosent av de sysselsatte heltid, ifølge AKU. I alt 14 prosent arbeidet lang deltid (20 timer eller mer), og i underkant av 13 prosent arbeidet kort deltid (under 20 timer). Andelen deltidsysselsatte var mye høyere blant kvinner enn blant menn, henholdsvis 42 og 13 prosent. Disse andelenene har vært relativt stabile de siste 4-5 årene, men den mer langsiktige trenden har vært en svak nedgang for menn på heltid og en svak økning for kvinner på heltid.

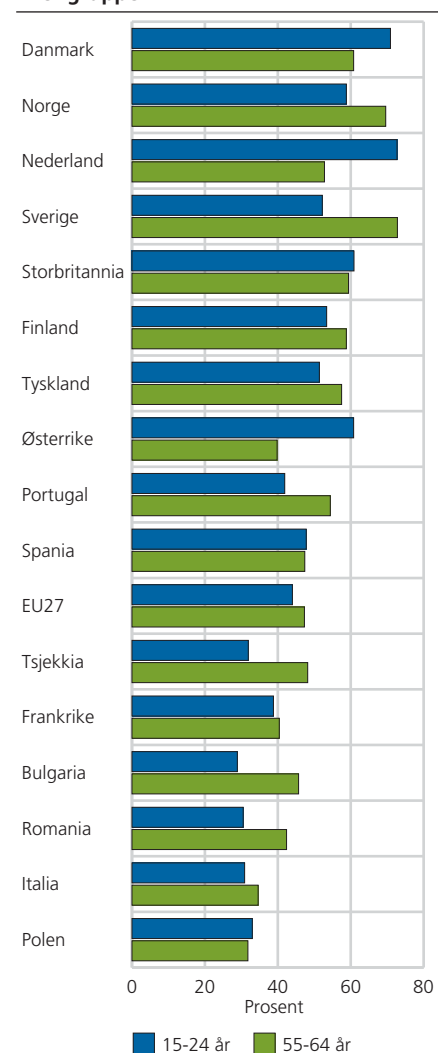
De eldste og de yngste jobber mest deltid. Mange unge har utdanning som

Figur 1. **Personer i arbeidsstyrken (15-74 år), etter kjønn. Utvalgte land. 2007. Prosent av personer i hver gruppe**

Kilde: Labour Force Survey, Eurostat.

Figur 2. **Personer i arbeidsstyrken, etter aldersgruppe (15-24 år og 55-64 år). Utvalgte land. 2007. Prosent av personer i hver gruppe**

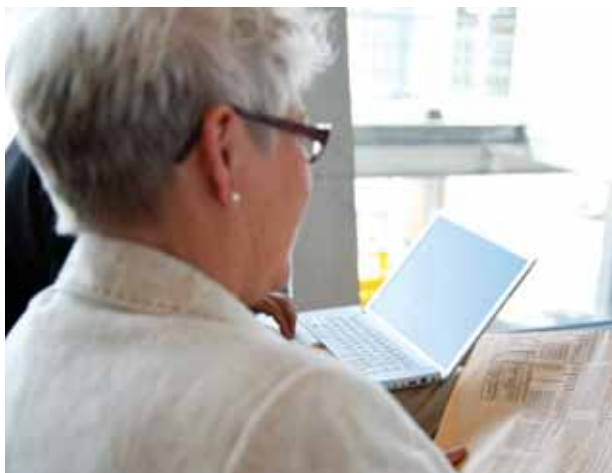

Kilde: Labour Force Survey, Eurostat.

Arbeidskraftundersøkelsen (AKU)

AKU dekker alle personer i alderen 15-74 år som er registrert bosatt i Norge. Fra 2006 ble aldersgrensen for å bli med i utvalget senket fra 16 til 15 år.

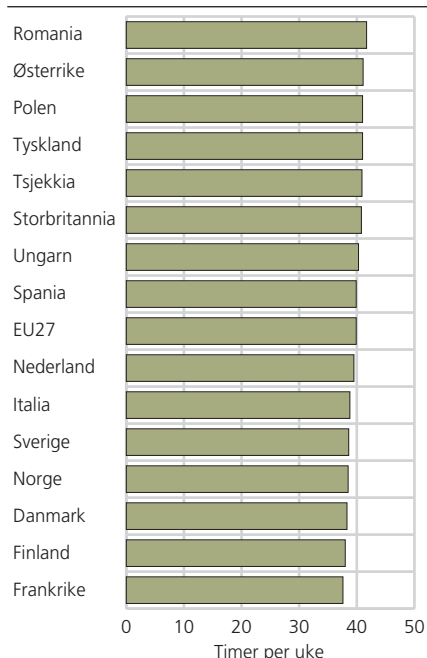
På grunnlag av Det sentrale folkeregisteret trekkes det tilfeldig ut et antall familieenheter bestående av til sammen 24 000 personer (per kvartal) i den aktuelle aldersgruppen. Hvert familiemedlem i denne alderen intervjues om sin tilknytning til arbeidsmarkedet i en nærmere spesifisert referanseuke. Intervjuobjektene deltar i alt åtte ganger i løpet av åtte påfølgende kvartaler, slik at utvalget fornyes med 1/8 hvert kvartal. Svarprosenten er om lag 86 prosent.

sin hovedaktivitet og jobber derfor ofte deltid ved siden av studiene. I følge AKU-tall jobbet 80 prosent blant dem som var i alderen 30-39 år, heltid. I aldersgruppene 30-39 år, 40-54 år og 55-59 år jobbet 93-94 prosent av mennene heltid, mens de tilsvarende andelene for kvinner var henholdsvis 65, 63 og 53 prosent.

I mannsdominerte næringer som bygge- og anleggsvirksomhet samt industri og bergverksdrift jobbet ni av ti heltid, mens litt over halvparten jobbet heltid i den kvinnedominererte næringen helse- og sosialtjenester. Blant kvinner som jobbet deltid, var ansatte i helse- og sosialnæringen den desidert største gruppen (190 000 av 490 000 totalt). Blant menn jobbet flest deltid i varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet (47 000 av 164 000 totalt).

Figur 3. Faktisk arbeidstid for ansatte på heltid. Timer per uke i hovedarbeidsforholdet. Utvalgte land. 2007

Kilde: Labour Force Survey, Eurostat.

Nordiske heltidsansatte jobber litt kortere

Gjennomsnittlig faktisk arbeidstid lå i 2007 på 34,4 timer (AKU). Til sammenligning lå nivået på 36 timer i 1990. Vi jobber altså totalt sett noe mindre enn vi gjorde for 17 år siden, men det er i hovedsak mennene som har stått for denne reduksjonen. Mens kvinners ukentlige arbeidstid var 30,4 timer i 2007, som er et nivå de har ligget på siden 1990, har mennene fått kortere ukentlige arbeidstid, fra 40,6 timer til 37,7 timer i samme tidsrom.

Sammenlignet med mange andre europeiske land har Norge en noe lavere faktisk arbeidstid blant heltidsansatte. Mens heltidsansatte i Storbritannia, Tyskland, Østerrike og flere østeuropeiske land har over 40 timer i faktisk arbeidstid per uke, er det tilsvarende tallet for Norge 38,5 timer (figur 3). De andre nordiske landene ligger på omtrent samme nivå som Norge.

Stabil yrkesdeltakelse blant småbarnsmødre

Yrkesfrekvensen blant kvinner med barn under 7 år har vært ganske stabil de siste ti årene. I 2007 var 79 prosent av kvinnene med barn i alderen 0-2 år i arbeid, mens den tilsvarende andelen blant kvinner med barn i alderen 3-6 år var 84 prosent (AKU). De som er ute i foreldrepermisjon, regnes som yrkesaktive i AKU. Blant kvinner med barn i den aller yngste gruppen har yrkesdeltakelsen ligget mellom 70 og 80 prosent siden 1991. Blant kvinner med litt eldre barn har yrkesfrekvensen ligget på rundt 80 prosent eller høyere siden 1995.

Sett over lengre tid har stigningen i yrkesfrekvensen blant kvinner som har små barn, vært betydelig. I 1980 var bare rundt halvparten av kvinnene med barn under 7 år i arbeidsstyrken.

Færre midlertidig ansatte i helse- og sosial

I 2007 var 9,5 prosent av arbeidsstyrken midlertidig ansatte, ifølge AKU. Siden 1999 har andelen midlertidig ansatte variert og ligget på rundt 7-8 prosent blant menn og rundt 11-13 prosent blant kvinner. Det er flest midlertidig ansatte blant de yngste. I aldersgruppen 16-24 år var det omtrent like store andeler midlertidig ansatte blant menn og kvinner, men i aldersgruppen 25-29 år var forskjellene mellom kjønnene ganske store. Hele 20 prosent av kvinnene i denne aldersgruppen var midlertidig ansatte, mens den tilsvarende andelen for menn var 11 prosent.

Næringene med de største andelene midlertidig ansatte var undervisning, hotell- og restaurantvirksomhet og helse- og sosialtjenester (14-15 prosent i hver næring). I sistnevnte næring ble det 9 000 færre midlertidige ansatte fra 2006 til 2007, noe som tilsvarte en nedgang på 2,2 prosentpoeng. I de andre næringene med store andeler midlertidig ansatte var endringene beskjedne.

Små endringer i sykefraværet

Den sentrale sykefraværstatistikken viste at sykefraværet var i underkant av 7 prosent i 2007 – 5,5 prosent for menn og 8,7 prosent for kvinner (figur 4). Dette var omtrent på samme nivå som i 2001, da den første IA-avtalen (Intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv) ble innført.

Sykefraværet har ligget stabilt rundt 3 prosentpoeng høyere blant kvinner enn blant menn siden 2001. Det er høyere blant kvinner enn blant menn i alle aldersgrupper, men spesielt i de aldersgruppene der mange kvinner får barn. Sykdom i forbindelse med svangerskap er hovedforklaringen på kjønnsforskjellen, da tidligere studier tyder på at fødselsrelatert sykefravær forklarer opptil halvparten av forskjellen i sykefravær mellom kvinner og menn (Hauge og Opdalshei 2000).

Næringen helse- og sosialtjenester hadde et sykefravær på nesten 10 prosent i 2007. Til sammenligning lå nivået på 5 prosent innenfor finanstjenester. Det er relativt store forskjeller i sykefravær blant kvinner og menn innad i hver enkelt næring. Dette gjelder både i næringer med relativt høyt sykefravær, som i helse- og sosialnæringen, og i næringer med lavt sykefravær, som finanstjenester.

Når vi utelukkende ser på kvinner, er det helse- og sosialnæringen som har det desidert høyeste sykefraværet. Næringene med høyest sykefravær blant menn er transportnæringen, bygge- og anleggsvirksomhet og helse- og sosialtjenester.

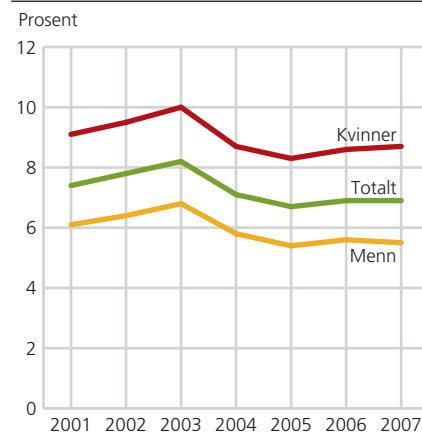
Fortsatt lav arbeidsledighet

Antallet arbeidsledige sank med 21 000 personer fra 2006 til 2007. Den største reduksjonen i antall arbeidsledige stod de i alderen 25-54 år for. I denne aldersgruppen ble det 17 000 færre arbeidsledige i 2007, sammenlignet med 2006. Reduksjonen i antall arbeidsledige fordelte seg nokså likt blant kvinner og menn.

Arbeidsledigheten i 2007 sett under ett lå på 2,5 prosent, og var det laveste nivået siden 1987 (figur 5). I og med at det siste tilgjengelige årstallet for arbeidsledighet er for 2007, blir hele høykonjunkturen fanget opp. Mange signaler internasjonalt peker på at denne konjunkturen ikke vil vedvare, selv om Norge sannsynligvis ikke vil rammes så hardt som andre land. Tall fra AKU (1. august 2008) viser at det var en oppgang i tallet på ledige med kort varighet på arbeidssøkingen fra 2. kvartal 2007 til 2. kvartal 2008, og dette kan være en indikasjon på at flere nå melder seg arbeidsledige. Statistisk sentralbyrå (13. oktober 2008) forventer at arbeidsledigheten skal vokse til 3,8 prosent innen 2010.

Arbeidsledigheten er på omtrent samme nivå for menn og kvinner. Tradisjonelt har den, ifølge AKU, ligget noe høyere blant kvinner enn blant menn (figur 5), bortsett fra i perioder med lavkonjunktur da menn gjerne rammes mest på grunn av utsatte jobber i industri og bygge- og anleggsvirksomhet.

Figur 4. Totalt sykefravær for arbeidstakere (legemeldt og egenmeldt). 2001-2007. Prosent

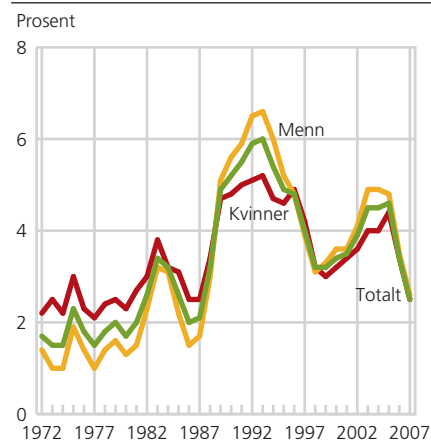

Kilde: Den sentrale sykefraværstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

Litt om statistikken

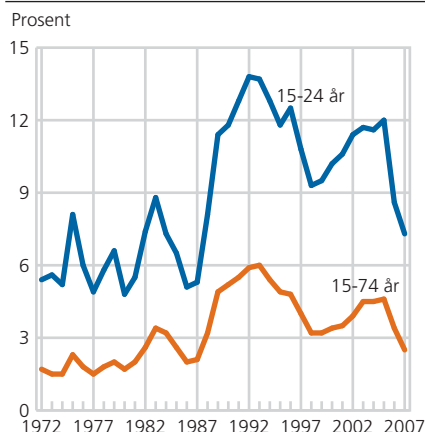
Sykefraværprosenten viser forholdet mellom **sykefravær** og **avtalte dagsverk**. Tallene er hentet fra den sentrale sykefraværstatistikken (<http://www.ssb.no/emner/06/02/sykefratot/>). Den viser **egenmeldt** og **legemeldt sykefravær** for arbeidstakere. Statistikken bygger på et register over alle sykmeldinger utfyllt av leger (Sykmeldingsregisteret) og en utvalgsundersøkelse til 10 000 utvalgte bedrifter om egenmeldt fravær. Den omfatter ikke selvstendig næringsdrivende eller vernepliktige.

Figur 5. Arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken, etter kjønn. 1972-2007

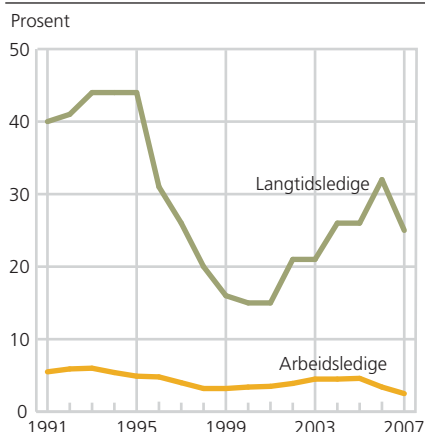
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken, etter alder. 1972-2007

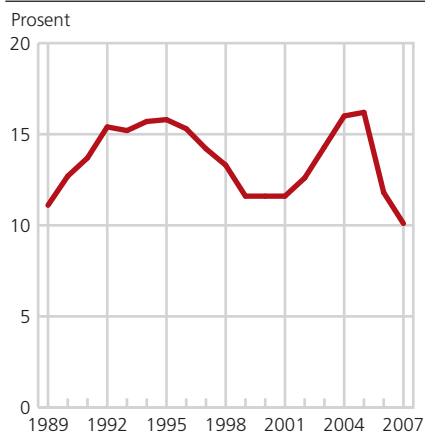
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Langtidsledige (i prosent av arbeidsledige) og arbeidsledige (i prosent av arbeidsstyrken). 1991-2007

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. Undersysselsatte i prosent av de deltidssysselsatte. 1990-2007

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Kvinner arbeider i større grad i virksomheter som er mindre konjunkturutsatt. Da ledigheten var på topp i 1993, var 6,6 prosent av mennene i arbeidsstyrken arbeidsledige, mens den tilsvarende andelen for kvinner var 5,2 prosent. I de to siste periodene med synkende og/eller lav arbeidsledighet (1996-2001 og etter 2005) har forskjellene mellom kjønnene vært ganske små.

Arbeidsledigheten er høyere blant ungdom enn i befolkningen for øvrig (figur 6). De aller fleste i denne alderen har utdanning som hovedaktivitet, og dette gjelder også for mange av de som defineres som arbeidsledige. Av de 63 000 arbeidsledige i 2007 var hele 26 000 i alderen 15-24 år, noe som tilsvarte 7,4 prosent av arbeidsstyrken i denne alderen.

Færre langtidsledige

Langtidsledige er personer med en sammenhengende ledighetsperiode på over et halvt år frem til intervju tidspunktet. Antallet langtidsledige sank fra 27 000 i 2005 til 25 000 året etter (AKU). Andelen langtidsledige steg derimot fra 26 til 32 prosent, fordi det ble mange færre arbeidsledige i dette tidsrommet.

Antallet langtidsledige fortsatte å synke inn i 2007, nærmere bestemt ned til 15 000 personer. Dette er det laveste antallet langtidsledige siden 2001. Andelen langtidsledige sank også, til rundt en fjerdedel av de arbeidsledige (figur 7). Dette er en betydelig mindre andel enn vi hadde på begynnelsen av 1990-tallet, men noe høyere enn nivået fra 1998-2003.

Færre undersysselsatte

Andelen undersysselsatte i 2007 var, med 10 prosent, det laveste nivået som er registrert siden vi begynte å måle dette i AKU på slutten av 1980-tallet. Undersysselsatte er sysselsatte med deltid som avtalt arbeidstid og som har forsøkt å få mer arbeid. Vi ser av figur 8 at det har vært en kraftig nedgang i andelen undersysselsatte etter toppnivået i 2005. Det var 66 000 undersyssel-satte i 2007, og det store flertallet av dem, hele 51 000, var kvinner. Dette må ses i lys av at det er en mye høyere andel kvinner enn menn som jobber deltid.

Vekst i sysselsettingen blant innvandrere

Innvandrerne som har bosatt seg i Norge, stod for en tredjedel av veksten i sysselsettingen fra 4. kvartal 2006 til 4. kvartal 2007 (ifølge den registerbaserte sysselsettingsstatistikken). Andelen av innvandrere blant sysselsatte totalt gikk opp fra 7,6 til 8,6 prosent.

Det var nye arbeidsinnvandrere som stod for en stor del av denne veksten, og den største økningen gjaldt innvandrere fra nye EU-land. Antall sysselsatte

Litt om statistikken

Som **innvandrere** regnes personer som er født i utlandet av utenlandsfødte foreldre (tidligere kalt førstegenerasjonsinnvandrere).

Norskfødte med innvandrerforeldre er personer som er født i Norge og har to utenlandsfødte foreldre.

Tallene er hentet fra registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere (<http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/> og <http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/>). Statistikken gjelder bare dem som er **registrert bosatte**, det vil si at de ifølge Folke-registeret forventes å oppholde seg i landet **i minst seks måneder**.

innvandrere fra denne regionen økte med 12 635 fra året før, noe som tilsvarte en økning på 70 prosent. De aller fleste av disse innvandrerne var menn (80 prosent). Andelen innvandrere økte i næringene bygge- og anleggsvirksomhet samt utleie av arbeidskraft. Dette er næringer som er spesielt konjunkturutsatte. Som tidligere nevnt forventes ikke høykonjunkturen fra 2007 å vedvare.

Det var også sysselsettingsvekst blant de mer etablerte innvandrergruppene. Andelen sysselsatte blant innvandrere fra Asia og Afrika økte med henholdsvis 3 og 4 prosentpoeng. Til sammenligning var den tilsvarende veksten for hele befolkningen på 1,6 prosentpoeng.

Det var imidlertid fortsatt store forskjeller i andelen sysselsatte blant forskjellige grupper innvandrere. Blant innvandrere fra nye EU-land var andelen sysselsatte 72 prosent, hvilket var høyere enn for befolkningen totalt. Dette henger sammen med at arbeid er en viktig årsak til innvandring fra dette området. For innvandrere fra Afrika var den tilsvarende andelen 49 prosent, for Asia 56 prosent, for europeiske land utenom EU/EØS 62 prosent og for Latin-Amerika 65 prosent.

En av årsakene til at noen av disse gruppene har ganske lav sysselsetting, er de relativt store andelen flyktninger med kort botid i Norge. Dette gjelder spesielt innvandrere fra Afrika. Gjennomsnittet trekkes dessuten ned av strukturelle trekk som at andelen sysselsatte kvinner blant innvandrere fra en del asiatiske og afrikanske land er svært lav.

Blant norskfødte med innvandrerforeldre er hele 44 prosent (av de mellom 15 og 74 år) under 20 år. Flertallet av disse var under videregående utdanning og utenfor arbeidsmarkedet. For de i alderen 20-24 år var andelen sysselsatte bare litt lavere enn nivået i samme aldersgruppe blant befolkningen totalt. Norskfødte med innvandrerforeldre utgjør imidlertid en svært liten andel av de sysselsatte totalt.

Lavere arbeidsledighet blant innvandrere

Den registerbaserte ledigheten blant innvandrere viser at arbeidsledigheten har blitt mer enn halvert i løpet av tre år, fra nesten 10 prosent i 2. kvartal 2005 til 4 prosent i 2. kvartal 2008. I samme tidsrom sank den registrerte ledigheten i hele befolkningen fra 3,3 til 1,5 prosent. Det var om lag 9 400 innvandrere registrert ledige i 2. kvartal 2008.

Innvandrergruppene fra Norden og Vest-Europa, nye EU-land og Nord-Amerika og Oseania har den laveste registrerte arbeidsledigheten, med rundt 2 prosent. Blant de fra Latin-Amerika ligger arbeidsledigheten på rundt 4 prosent, mens nivået blant innvandrere fra europeiske land utenom EU/EØS ligger på om lag 5 prosent, og blant de fra Asia i underkant av 6 prosent.

Det er høyest registrert arbeidsledighet blant innvandrere fra Afrika, nesten 10 prosent. Den afrikanske gruppen har den høyeste andelen flyktninger med kortere botid i Norge, noe som er med på å forklare det høye ledighetstallet for denne gruppen. Den asiatiske gruppen er større og mer sammensatt når det gjelder botid, mens veletablerte chilenske flyktninger utgjør flertallet i den latinamerikanske gruppen.

Korttidsopphold

Med korttidsopphold menes **opphold under seks måneder**, slik at personer ikke blir registrert som bosatt i Det sentrale folkeregisteret.

Tallene er hentet fra statistikken over sysselsatte på korttidsopphold (<http://www.ssb.no/emner/06/01/kortsys/>). Statistikken omfatter **individuelle arbeidstakere i norske bedrifter, utstasjonerte arbeidstakere fra utenlandske bedrifter med oppdrag i Norge og utleide arbeidstakere fra et bemanningsbyrå, når de oppholder seg i Norge**. Andre grupper som ikke er bosatte men som arbeider i Norge, er personer som er bosatte i våre naboland, og som pendler over grensen for å arbeide, samt utenlandske bosatte med arbeid på kontinentalsokkelen eller på norske skip i utenriksfart.

En spesiell gruppe er asylsøkere i arbeid, men som ikke har fått oppholdstillatelse. Statistikken omfatter foreløpig ikke selvstendig næringsdrivende og sjøfolk som er bosatt utenfor EØS-land.

Om lag 280 norskfødte med innvandrereforeldre var registrert arbeidsledige i begynnelsen av 2008. I aldersgruppen 16-29 år, der vi finner de fleste registrerte arbeidsledige norskfødte med innvandrereforeldre, var den registrerte ledigheten på litt over 2 prosent.

Flere sysselsatte på korttidsopphold

I 4. kvartal 2007 var det om lag 64 300 lønnstakere på korttidsopphold her i landet. Det var nesten 9 000 flere enn året før, noe som tilsvarte en økning på 16 prosent. Med tanke på at mange på korttidsopphold jobber i konjunkturutsatte næringer som bygge- og anleggsvirksomheten, og at vi nå står overfor en konjunkturedgang, er det lite sannsynlig at denne veksten kommer til å vedvare. Hele 24 prosent av lønnstakerne på korttidsopphold var ansatt i bygge- og anleggsvirksomheten. 19 prosent var ansatt i næringen utleie av arbeidskraft og 15 prosent i industrien. Innenfor bygg- og anlegg var over halvparten fra enten nye EU-land (31 prosent) eller Norden (25 prosent).

I 4. kvartal 2004, da EU ble utvidet med 10 nye medlemsland, var antallet lønnstakere fra nye EU-land rundt 4 500 personer. Dette antallet har økt til om lag 23 400 lønnstakere i 4. kvartal 2007. Det er polakker (om lag 15 100) og litauere (om lag 4 800) som utgjør de største gruppene fra nye EU-land. Det er imidlertid fortsatt slik at det er flest sysselsatte på korttidsopphold fra nordiske land (om lag 24 200).

Mange funksjonshemmede ønsker arbeid

Ifølge tilleggsundersøkelsen til AKU fra 2. kvartal 2008, oppga omtrent en sjettedel av befolkningen i alderen 15-66 år å ha en funksjonshemming, som tilsvarte 555 000 personer. Begrepet funksjonshemming blir definert som «fysiske eller psykiske helseproblemer av mer varig karakter som kan medføre begrensninger i det daglige liv». I denne tilleggsundersøkelsen gis det en del konkrete eksempler på hva det siktes til, men til syvende og sist avhenger respondentenes status som funksjonshemmet eller ikke av hva hver enkelt respondent selv oppfatter som en funksjonshemming (Olsen og Van 2007). Vi omtaler for enkelthets skyld denne gruppen som funksjonshemmede.

Litt under halvparten av de funksjonshemmede i alderen 16-66 år var med i arbeidsstyrken i 2008; 45 prosent var sysselsatte, og 2 prosent ble definert som arbeidsledige. Dette representerte ikke noen forskjell fra 2006 eller 2007.

Blant dem med funksjonshemming som ikke var sysselsatte, oppga nesten en tredjedel at de ønsket arbeid, noe som tilsvarte 92 000 personer. Av disse ble 16 000 definert som arbeidsledige på bakgrunn av kriteriene om aktiv søking og tilgjengelighet for arbeidsmarkedet. Året før var det 63 000 (en femtedel) av de funksjonshemmede som oppga at de ønsket arbeid.

Når vi sammenligner andelen sysselsatte blant funksjonshemmede og resten av befolkningen, finner vi at forskjellene i sysselsetting er klart minst blant de yngste. I alderen 15-24 år er differansen 11 prosentpoeng. I denne alderen er mange under utdanning, både blant funksjonshemmede og blant befolkningen totalt.

Litt over halvparten av de funksjonshemmede hadde fått tilpasset arbeidssituasjonen som følge av funksjonshemmingen. Dette omfatter i hovedsak endringer i arbeidsoppgaver, endringer i arbeidstid, fysisk tilrettelegging av arbeidsplassen eller kombinasjoner av disse tiltakene. Av de som ikke hadde

fått arbeidssituasjonen sin tilpasset, fremholdt en fjerdedel at det var behov for slike tilpasninger. Resultatene med hensyn til tilpasset arbeidssituasjon var på samme nivå både i 2006 og 2007.

Ni av ti fornøyd med jobben

Dette er noe av det vi finner i arbeidsmiljødataene fra Levekårsundersøkelsen 2006 (LKU), som er de ferskeste dataene på arbeidsmiljø. Like mange er fornøyd med forholdene på jobben i 2006 som i 2000. Kvinner og menn er like fornøyd, og det er små variasjoner mellom ulike yrker. Ni av ti oppgir også at mange av oppgavene de har, gir arbeidsglede, og enda litt flere at mange av oppgavene gir en følelse av mestring.

Disse funnene er nok gode eksempler på hvor viktig inntektsgivende arbeid er. Og til tross for at det er store variasjoner i både fysiske og psykiske arbeidsbelastninger, er de fleste fornøyd med jobbene sine.

Statistisk sentralbyrå (SSB) har kartlagt den norske befolknings arbeidsmiljø jevnlig siden 1989. De generelle utviklingstrekkene tyder på at de fleste arbeidsmiljøforhold har endret seg nokså lite de siste 15 årene.

Færre jobber uten arbeidskontrakt

Arbeidstid og organisering av arbeid kan være av grunnleggende betydning for hvordan arbeidstakere opplever andre arbeidsbetingelser og arbeidsmiljøet sitt (Statens arbeidsmiljøinstitutt 2008). Som nevnt tidligere i kapitlet jobber vi totalt sett noe mindre enn vi gjorde for 17 år siden, men det er i hovedsak menn som er årsaken til denne reduksjonen.

Andelene ansatte med skift eller turnusarbeid har økt noe fra 2001 til 2007, mens andelen midlertidig ansatte har vært nokså stabil siden slutten av 1990-tallet, ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU) (figur 9). Tall fra levekårsundersøkelsen viser at det er i undervisningsyrker at det er flest midlertidig ansatte, hele 25 prosent blant ansatte med minimum fire års utdanning. Blant ledere er derimot bare 2 prosent midlertidig ansatt.

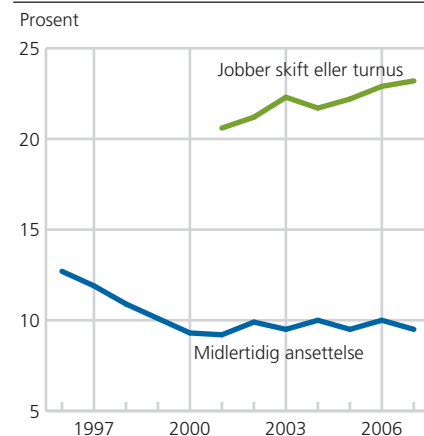
Samtidig viser tall fra levekårsundersøkelsen at det har det vært en vesentlig nedgang i andelen yrkesaktive som jobber uten skriftlig ansettelseskontrakt, fra midten av 1990-tallet og frem til i dag (figur 10). Til tross for nedgang i andel yrkesaktive uten skriftlig kontrakt er det fortsatt visse yrkesgrupper som skiller seg ut. Blant ledere av små bedrifter, selgere og transportarbeidere svarer henholdsvis 17, 11 og 15 prosent at de er uten skriftlig ansettelseskontrakt i 2006. Etter en sterk økning fra 2000 til 2003 i andel sysselsatte som mente de stod i fare for å miste jobben, var vi i 2006 nede på samme nivå som 2000. Dette må ses i sammenheng med konjunktorene på arbeidsmarkedet og nivået på arbeidsledigheten i de ulike periodene.

Flere melder tilbake om bedre utviklingsmuligheter

Det har også vært en generell positiv utvikling i enkelte forhold innenfor det psykososiale arbeidsmiljø de siste årene (se tekstboks for definisjon). Selv om 27 prosent av alle ansatte i 2006 rapporterer at de sjelden eller aldri får tilbakemelding fra overordnet, er dette en betydelig lavere andel enn bare tre år tidligere, da 37 prosent svarte det samme. Det er også færre enn tidligere som ikke får tilbakemelding fra kolleger.

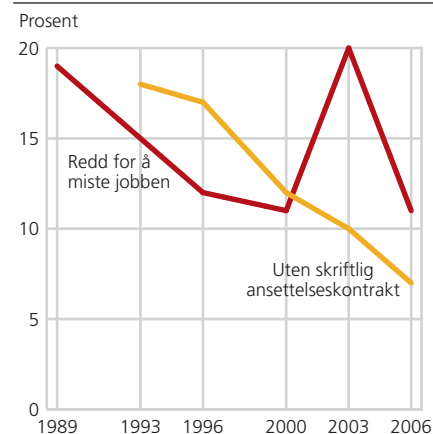

Figur 9. Skift eller turnusarbeid og midlertidig ansettelse, andel av ansatte, prosent. 1996-2007

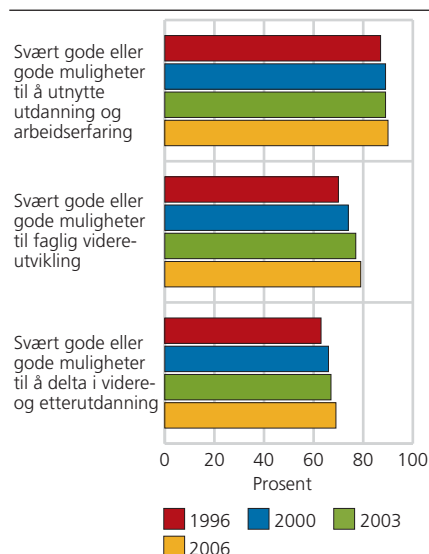
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene 1996-2007, Statistisk sentralbyrå.

Figur 10. Andel ansatte med usikker jobbtilknytning. 1989-2006. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1996-2006, Statistisk sentralbyrå.

Figur 11. Tilbakemelding og utviklingsmuligheter blant ansatte. 1996-2006. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1996-2006, Statistisk sentralbyrå.

Psykososialt arbeidsmiljø

Psykososialt arbeidsmiljø kan forstås som de psykologiske og sosiale forholdene mennesker opplever på arbeidsplassen. I målingen av det psykososiale arbeidsmiljøet ønsker vi å fange opp yrkesaktives **subjektive oppfatninger** om eget arbeidsmiljø.

Mennesker tolker sine omgivelser basert på personlige egenskaper og erfaringer, og dette gjenspeiler viktige individuelle forskjeller som finnes blant folk i arbeidslivet. Det er arbeidstakernes subjektive oppfatninger av psykososiale forhold som avgjør hvilke stressreaksjoner og helserelaterte konsekvenser disse forholdene vil medføre (Statens arbeidsmiljøinstitutt 2008).

I levekårsundersøkelsen (LKU) måler vi mange ulike faktorer:

- **Krav og kontroll på jobben**
- **Utviklingsmuligheter**
- **Positive sosiale relasjoner**
- **Negative sosiale relasjoner**
- **Jobbusikkerhet**

Det er en klar sammenheng mellom opplevelse av tilbakemelding og alder; jo eldre de ansatte er, jo flere opplever at de sjelden eller aldri får tilbakemelding fra overordnede eller kolleger. Sykepleiere og pedagoger er de yrkesgruppene der flest sjelden eller aldri får tilbakemelding fra *overordnede* på hvordan de utfører jobben. Operatører og sjåfører er den yrkesgruppen der flest sjelden eller aldri får tilbakemelding fra *kolleger* på hvordan de utfører jobben.

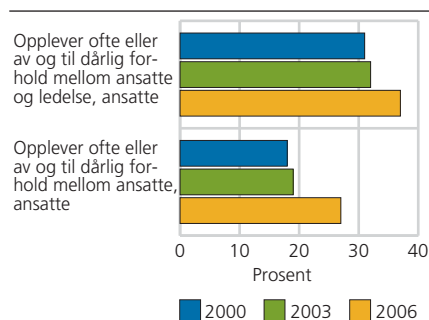
Stadig flere mener at de har gode muligheter til å utvikle seg gjennom jobben. Dette gjelder alle sysselsatte og særlig unge. Ni av ti svarte i 2006 at de hadde gode muligheter til å dra nytte av sin utdanning og arbeidserfaring i jobben (figur 11). Nær åtte av ti svarte at mulighetene til faglig videreutvikling var gode, og nær syv av ti at de hadde gode muligheter til å delta i videre- eller etterutdanning. Det er store forskjeller på hvordan ansatte i ulike yrker opplever utviklingsmulighetene sine.

Dårlig forhold til ledelsen – et økende problem

Utviklingen når det gjelder andre psykososiale faktorer har ikke vært like god. Figur 12 viser at det i de senere årene har vært en økning i andelen som opplever dårlige forhold mellom ansatte og ledelse. Det har vært en tilsvarende utvikling i andelen som opplever dårlige forhold mellom ansatte. Økningen gjelder begge kjønn og alle aldersgrupper, selv om det er yrkesaktive over 45 år som står for den største økningen fra 2003 til 2006 (Statens arbeidsmiljøinstitutt 2008).

Dårlig forhold mellom ansatte og ledelse samt mellom ansatte kan være en indikator på et arbeidsmiljø hvor mobbing kan oppstå, og kan dermed være et faresignal. Data fra levekårsundersøkelsen tyder på at ansatte på arbeidsplasser der det oppleves konflikter, oftere føler seg ille til mote på grunn av forhold på jobben, og at man generelt er mindre fornøyd med jobben (Normann og Rønning, 2007). Sykepleiere og pedagoger er de yrkesgruppene der flest svarer at de opplever dårlige forhold både mellom ansatte og ledelsen, og mellom ansatte. Som nevnt tidligere i artikkelen er dette også de yrkesgruppene som opplever minst tilbakemelding fra ledere.

Figur 12. Dårlig forhold mellom ansatte og ledelse samt mellom ansatte. 2000-2006. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene 2000-2006, Statistisk sentralbyrå.

Seksuell trakassering rammer flere unge kvinner

I alt 3 prosent av alle sysselsatte var utsatt for seksuell trakassering et par ganger i måneden eller oftere i 1989. I 2006 oppgir 4 prosent det samme. Andelen utsatte har altså holdt seg på et relativt stabilt og lavt nivå de siste 15 årene. Ungdom er mer utsatt for trakassering enn eldre sysselsatte, og spesielt gjelder dette unge kvinner. Hele 11 prosent kvinner i alderen 16-24 år oppgir å ha vært utsatt for seksuell trakassering et par ganger i måneden eller oftere i 2006 (figur 13). I 2003 oppga 7 prosent av de yngste kvinnene det samme, så for denne gruppen har det også vært en klar økning.

Enkelte yrkesgrupper er særlig utsatt for seksuell trakassering. Yrkene som personlig tjenesteyting og sikkerhetsarbeid skiller seg ut. Der opplever en av ti dette en gang i måneden eller oftere. Hvis vi ser nærmere på den førstnevnte yrkesgruppen, er det flest hovmestere, servitører og barkeepere som opplever seksuell trakassering på jobben. Hele 32 prosent svarer bekreftende på at de er utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet.

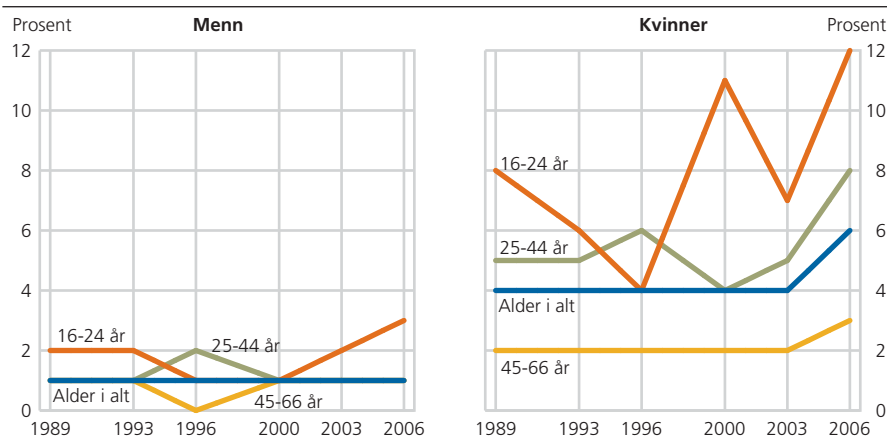
En annen yrkesgruppe som er overrepresentert, er omsorgsarbeidere og hjelpepleiere. 17 prosent i denne yrkesgruppen oppgir at de er utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet. Vi må imidlertid være oppmerksom på at i disse yrkene kan mange arbeidstakere bli utsatt for dette fra personer som ikke er tilknyttet egen arbeidsplass, slik at det sier mer om relasjoner til kunder, klienter og lignende enn det gjør om relasjoner til kolleger og overordnede. Men uavhengig av hvem som utøver denne formen for trakassering, er det et arbeidsmiljøproblem med konsekvenser for arbeidstakeren (Normann og Rønning 2007).

Mindre mobbing ellers

Antall personer som er utsatt for mobbing av arbeidskamerater, har holdt seg på et stabilt og lavt nivå, og har også gått noe ned fra 1989 til 2006. Kun 1 prosent av alle sysselsatte ble utsatt for plaging eller ubehagelig erting fra arbeidskamerater et par ganger i måneden eller mer i 2006, og 1 prosent ble utsatt for plaging eller ubehagelig erting fra overordnede.

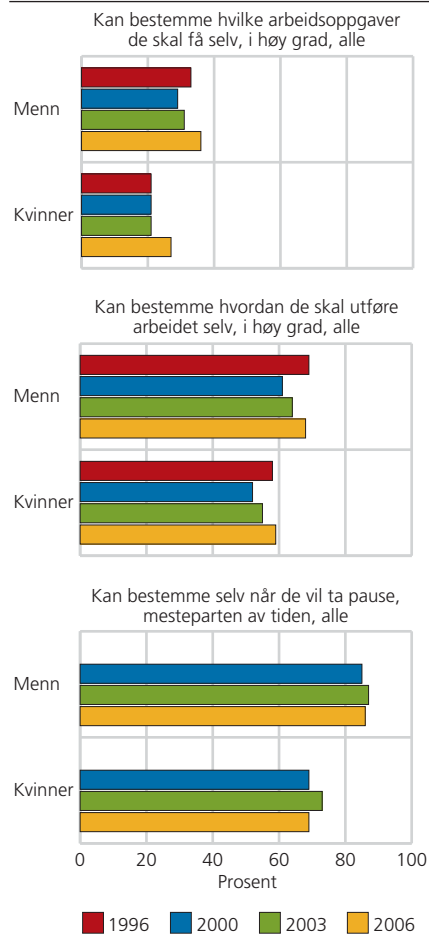
Det er ikke betydelige alders- eller kjønnsforskjeller her, men variasjoner innenfor ulike yrker. Det er særlig transportarbeidere og operatører av mobile maskiner som skiller seg ut, det vil si sjåfører innenfor person- og varetransport samt ulike typer maskinførere. Av disse oppgir nesten 9 prosent at de er utsatt for mobbing; i overkant av 6 prosent blir mobbet av arbeidskamerater og nær 4 prosent av overordnede. Også hjelpearbeidere innenfor tjenesteyting kommer dårlig ut sammenlignet med andre yrker. Gruppen består i hovedsak av rengjøringspersonale, vakter, dørvakter og renovasjonsarbeidere, og tett opp under 6 prosent i denne gruppen opplever å bli mobbet (Normann og Rønning 2007).

Figur 13. Utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, etter kjønn og alder. 1989-2006. Prosent

Kilde: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene 1996-2006, Statistisk sentralbyrå.

Figur 14. **Kontroll over eget arbeid, etter kjønn. Ansatte. 1996-2006. Prosent**

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1996-2006, Statistisk sentralbyrå.

Samtidig oppgir 5 prosent at de har blitt utsatt for vold eller trussel om vold på arbeidsplassen en gang i måneden eller oftere. For 15 år siden, i 1989, oppga 4 prosent det samme. Kvinner har dobbelt så stor sannsynlighet for å bli utsatt for vold eller trussel om vold på arbeidsplassen som menn, og kvinner i aldersgruppen 25 til 44 år er mest utsatt. At en større andel kvinner er utsatt for vold eller trusler om vold, kan ha sammenheng med at dette er nært knyttet opp mot spesielt utsatte yrker, blant annet sykepleiere og vernepleiere. Tallene sier ikke noe om hvem som fremsetter trusler eller utøver vold, men vi kan anta at overrepresentasjonen i disse yrkene skyldes utstrakt kontakt med spesielle pasient- og brukergrupper (Normann og Rønning 2007).

Over halvparten bestemmer eget arbeidstempo

Muligheten til å utøve kontroll over egen arbeidssituasjon er nok et grunnleggende behov hos mennesker, og kan være med på å gi det handlingsrom som er nødvendig for å mestre en ellers belastende situasjon. Over halvparten av norske arbeidstakere opplevde i 2006 å kunne bestemme eget arbeidstempo og bidra til å påvirke beslutninger som er viktige for eget arbeid. Dette gjaldt i større grad menn enn kvinner, og graden av kontroll stiger med alder. Det er en generell tendens til at det er mindre selvbestemmelse i yrker med høy grad av kunde-/klientkontakt (Statens arbeidsmiljøinstitutt 2008).

I 2006 kunne 32 prosent selv bestemme hvilke arbeidsoppgaver de skulle få, mens to av tre kunne bestemme hvordan de skulle utføre arbeidet. Dette er en økning fra 2003. Videre kunne nær åtte av ti selv avgjøre tidspunkt for pauser i 2006. Som vi ser av figur 14, er det store kjønnsforskjeller når det gjelder kontroll over egen arbeidssituasjon.

Seks av ti har kundekontakt mer enn halvparten av arbeidsdagen

De psykologiske *kravene* vi eksponeres for i jobben, er sentrale elementer i det psykososiale arbeidsmiljøet og kan ha betydning for både jobbtilfredshet, produktivitet og helse (Statens arbeidsmiljøinstitutt 2008). Av jobbkrav opplever fire av ti at de daglig må jobbe i et høyt tempo. En av ti svarer at de daglig har så mye å gjøre at de må sløyfe lunsj, må jobbe ut over vanlig arbeidstid eller ta med arbeid hjem. Her er det store variasjoner mellom yrker, og ledere samt lærere skiller seg ut med i størst grad å rapportere dette.

Seks av ti ansatte har kontakt med kunder/klienter ansikt til ansikt eller over telefon mer enn halvparten av arbeidstiden sin. Arbeid som innebærer direkte kontakt med kunder og klienter, kan være emosjonelt belastende. En langt større andel kvinner enn menn har en arbeidshverdag som er preget av direkte kunde-/klientkontakt (Statens arbeidsmiljøinstitutt 2008). Vi kan ikke si noe om hvordan disse fenomenene har utviklet seg over tid i arbeidslivet ennå, på grunn av at spørsmålene ble endret i LKU 2006.

Håndverkere og operatører/sjåfører spesielt utsatt fysisk

I LKU kartlegger vi fysiske og kjemiske arbeidsmiljøforhold som støy, vibrasjoner, varme, kulde, inneluft, lysforhold, hudkontakt med ulike stoffer og problemer knyttet til innånding av kjemikalier. De fleste indikatorer tyder på lav utsatthet for problemer med fysisk arbeidsmiljø, og dette har vært stabilt fra 1989 til 2006. Et unntak er at relativt mange

sysselsatte har oppgitt at de opplever dårlig inneklima, og at færre var utsatt for dette i 2006 enn i 2003, 28 prosent mot 32 i 2003.

Det er store forskjeller mellom yrker på dette området. Både håndverkere og operatører/sjåfører skiller seg ut her. De er i mye større grad enn andre yrkesgrupper utsatt for sterk kulde og sterk støy, støv, gassutslipp eller damp og vibrasjoner.

Vi har også sett på ergonomisk arbeidsmiljø. LKU kartlegger blant annet hvorvidt ansatte må stå eller gå mesteparten av arbeidsdagen, sitte på huk eller stå på kne, arbeide i stillinger som belaster ryggen, og løfte tungt daglig. Det er sunt å belaste kroppen og bevege seg, men når belastningen blir for stor eller for ensidig, kan helseplager oppstå.

Nær fire av ti sysselsatte arbeider med gjentatte eller ensidige bevegelser mesteparten av arbeidstiden, og det har vært en svak økning fra 1989 til 2006. Det er mannlige sysselsatte som har stått for denne økningen. 8 prosent av alle sysselsatte arbeider med hendene løftet mesterparten av arbeidstiden, og andelen har holdt seg noenlunde stabil i perioden vi har målt dette. Samtidig ser vi at andelen som arbeider i fremoverbøyde stillinger uten støtte, har gått klart ned i perioden, fra 12 prosent av alle sysselsatte i 1989 til 4 prosent i 2006. Tunge løft i jobbsammenheng har også gått noe ned. Andel som må løfte minst 20 kg fem eller flere ganger daglig, har blitt redusert fra 18 til 13 prosent fra 1989 til 2006. Blant kvinner har andelen blitt halvert i perioden.

Eldre kvinner har mest yrkesrelaterte helseplager

I overkant av en av ti sysselsatte har smerter i nakke, skuldre eller øvre del av ryggen som de oppgir helt eller delvis skyldes arbeidet. Blant mennene oppgir 7 prosent dette, mens hele 14 prosent av kvinnene oppgir det samme. I 2003 oppga 11 prosent av mennene og 17 prosent av kvinnene det samme. Dette er den helseplagen som flest sysselsatte mente var yrkesrelatert, men vi ser altså en liten nedgang i andelen fra 2003 til 2006. Kroppslige helseproblemer på grunn av arbeidet stiger – ikke overraskende – med økende alder i undersøkelsen, og flere kvinner enn menn oppga slike plager i 2006 – den samme tendensen som tidligere år.

Levekårsundersøkelsen 2006 – endringer

Fra og med Levekårsundersøkelsen 2006 vil utvalget i levekårsundersøkelsen, når **arbeidsmiljø** er tema, være om lag **19 000 personer i alderen 16-66 år**. Dette vil gi økte muligheter til detaljerte analyser av arbeidsmiljøet i ulike yrkesgrupper og næringer. Det vil også opprettes et panel, det vil si at de samme personene som ble trukket ut til å delta i 2006, vil bli kontaktet igjen i 2009 og hvert tredje år fremover. For mer informasjon, se Normann (2007).

Flere indikatorer

For å kunne si noe om utviklingen på arbeidsmiljøområdet over tid er det viktig med stabile indikatorer. Vi har derfor mange indikatorer med **lange tidsserier**. I 2006 har vi gjort en del endringer og inkludert mange **nye spørsmål om psykososialt arbeidsmiljø**. Dette vil på sikt gi bedre data på dette området, men fører til brudd i tidsseriene på flere av våre indikatorer.

For dokumentasjon av Levekårsundersøkelsen 2006, se Dalsgaard-Rørvik (2007).

Referanser

Dalsgaard-Rørvik, Therese Dorothea (2007): Samordnet levekårsundersøkelse 2006 - Tverrsnitt. Tema: Arbeidsmiljø. Dokumentasjonsrapport, Notater 2007/47, Statistisk sentralbyrå.

Hauge, Linda og Ole Alexander Opdalshei (2000): Svangerskap og sykefravær, *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 17, 89-93.

Lappegård, Trude (2005): Fruktbar forskning med kongelig aktualitet, *Samfunnsspeilet* 2, 2005, Statistisk sentralbyrå, 15-24.

Normann, Tor Morten og Elisabeth Rønning (2007): Få utsatt, noen yrker mer utsatt enn andre, *Samfunnsspeilet* 4, 2007, Statistisk sentralbyrå.

Normann, Tor Morten (2007): Stor satsing på arbeidsmiljødata, *Samfunnsspeilet* 2, 2007, Statistisk sentralbyrå.

Olsen, Bjørn og Mem Thi Van (2007): *Funksjonshemmede på arbeidsmarkedet – Rapport fra tilleggsundersøkelse til Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) 2. kvartal 2007*, Rapporter 2007/40, Statistisk sentralbyrå (http://www.ssb.no/emner/06/01/rapp_funksjonshemmede/).

Statens arbeidsmiljøinstitutt (STAMI) (2008): Psykososialt arbeidsmiljø. Delrapport. Serie: STAMI-rapport, 2008.

Statistisk sentralbyrå (28. mars 2008): «Sykefraværet litt opp» (<http://www.ssb.no/emner/06/02/sykefratrot/arkiv/>).

Statistisk sentralbyrå (19. juni 2008): «Vekst i sysselsatte på korttidsopphold» (<http://www.ssb.no/emner/06/01/kortsys/>).

Statistisk sentralbyrå (24. juni 2008): «Over 30 000 flere innvandrere i jobb» (<http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/>).

Statistisk sentralbyrå (1. august 2008): «Økt yrkesaktivitet» (<http://www.ssb.no/emner/06/01/aku/>).

Statistisk sentralbyrå (27. august 2008): «Innvandrerledigheten halvert på tre år» (<http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/>).

Statistisk sentralbyrå (13. oktober 2008): «Mer markert konjunkturedgang fremover» (<http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/art-2008-10-13-02.html>).

Flere tar del i inntektsveksten

De siste 20 årene har norske husholdninger hatt en inntektsvekst på 44 prosent. Mesteparten av denne veksten har skjedd de ti siste årene. Økt sysselsetting har ført til at flere i de laveste inntektsgruppene (nederst i inntektsfordelingen) har tatt del i denne utviklingen. Samtidig har gjelden også økt for denne gruppen. Det private pengeforbruket øker, og boutgifter utgjør stadig mer av husholdningenes utgifter.

Frøydis Strøm, Harald Lunde, Tove Løvbak og Eiliv Mørk

Inntekt etter skatt per forbruksenhet (ekvivalentinntekt)

For å kunne sammenlikne inntektene til forskjellige typer husholdninger er det vanlig at man justerer husholdningsinntekten ved hjelp av såkalte ekvivalensskalaer eller forbruksvekter (se egen tekstboks). Man beregner da inntekt etter skatt per forbruksenhet. Disse forbruksvektene skal både ta hensyn til at store husholdninger trenger høyere inntekt enn mindre husholdninger for å ha tilsvarende levestandard, men også at store husholdninger vil ha stordriftsfordeler når det gjelder flere goder (for eksempel TV, vaskemaskin, avis, bredbåndstilknutting, elektrisitetstjenester og så videre). Det eksisterer flere typer ekvivalensskalaer, og det er ingen enighet om hvilken skala som er den beste.

Året 2006 var et godt år for økonomien i norske husholdninger. Igjen var det inntektsvekst, og flere fikk ta del i denne økningen. Norske husholdningers medianinntekt etter skatt var 339 200 kroner i 2006. Det utgjør en økning på vel 6 000 kroner fra året før, målt i faste priser, og omfatter alle husholdninger, med unntak av studenthusholdninger. Medianinntekten er den inntekten som befinner seg midt i fordelingen etter at inntektene er sortert etter størrelse.

Det er de siste ti årene at husholdningene har opplevd størst inntektsvekst, og noen husholdningsgrupper har hatt en høyere økning enn andre. Figur 1 viser utviklingen i medianinntekten for ulike husholdningstyper fra 1986 til 2006. Her ser vi at de eldste husholdningene, det vil si aleneboende og par over 64 år uten barn, har hatt den sterkeste inntektsveksten. Mye av dette kan forklares av endringer i pensjonistgruppen. Det er blant annet flere som mottar tjenestepensjon, og antall minstepensjonister har gått ned. I tillegg har gode trygdeoppgjør de siste årene bidratt til økonomisk vekst for de eldre.

De yngste gruppene, for eksempel aleneboende og par under 45 år uten barn, har også hatt inntektsvekst de siste årene, selv om denne har vært noe svakere sammenliknet med andre husholdningsgrupper.

Enslige pensjonister har lavest inntekt

En ofte brukt metode for å sammenlikne inntektene til husholdninger av ulik størrelse og sammensetning er å bruke begrepet inntekt etter skatt per forbruksenhet (se tekstboks). Målt i faste priser har denne inntekten økt med 44 prosent for alle husholdninger fra 1986 til 2006. Figur 2 viser inntekt etter skatt per forbruksenhet fordelt etter ulike husholdningstyper i 2006 sammenliknet med medianinntekten til hele befolkningen. Her går det fram at noen av gruppene som har hatt best utvikling de siste årene, likevel har et inntektsnivå under medianinntekten for alle husholdninger. Dette gjelder først og fremst for enslige pensjonister.

Ser vi nærmere på inntektsnivået til ulike husholdningstyper, er enslige forsørgere en gruppe som har relativt lav inntekt, selv om inntektsveksten har vært god også for denne gruppen de siste årene (figur 2). Blant de gruppene som har et høyt inntektsnivå sammen liknet med andre grupper, finner vi par uten barn og par med store barn.

Frøydis Strøm (t.v) er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk. (froydis.strom@ssb.no)

Harald Lunde er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk. (harald.lunde@ssb.no)

Tove Løvbak er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk. (tove.lovbak@ssb.no)

Eiliv Mørk er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk. (eiliv.mork@ssb.no)

Ekvivalensskalaer/forbruksvekter

I inntektsstatistikken benyttes ofte to ulike ekvivalensskalaer: OECD-skalaen og EU-skalaen. Ifølge **OECDs skala** skal første voksne husholdningsmedlem ha vekt lik 1,0, neste voksne får vekt lik 0,7, mens barn får en vekt lik 0,5 hver. En husholdning på to voksne og to barn vil dermed ifølge OECDs definisjon måtte ha en inntekt som er 2,7 ganger høyere enn inntekten til én enslig person, for å ha samme økonomiske levestandard.

Etter **EUs skala** legger en noe mer vekt på at store husholdninger vil oppnå størrelsesfordeler når flere personer bor sammen. Ifølge EUs skala skal første voksne husholdningsmedlem ha vekt lik 1,0, mens neste voksne får vekt lik 0,5 og barn vekt lik 0,3. Etter denne ekvivalensskalaen trenger derfor en tobarnsfamilie bare en samlet inntekt tilsvarende 2,1 ganger inntekten til en enslig, for å ha samme levestandard.

Mindre ulikhet

Ginikoeffisienten (se tekstboks), som er et mål for ulikhet, har økt jevnt fra 1986 til 2005. Det betyr at det stadig har blitt større forskjeller mellom topp og bunn i inntektsfordelingen. For 2006 har det imidlertid skjedd en klar utjevning mellom «fattige» og «rike».

I 2005, ett av årene da det ble utbetalt svært store aksjeutbytter, var forskjellen mellom de med lavest og de med høyest inntekt størst. For 2006 ser vi en jevnere inntektsfordeling i forhold til årene før. Nye regler for kapitalbeskatning bidro til at husholdningene i toppen av inntektsfordelingen tok ut mindre i aksjeutbytte.

Mens utbytte og andre kapitalinntekter utgjorde henholdsvis 9 og 13 prosent av all samlet inntekt i 2004 og 2005, ble denne andelen redusert til 5 prosent i 2006. Samtidig økte lønnsinntektene i den nedre delen av fordelingen, noe som skyldes høyere sysselsetting i 2006. Statistikken fanger imidlertid ikke opp uttak av reinvesterte aksjeutbytter, slik at reduksjonen i ulikhet kan være mindre enn det som framstilles her.

Et annet ulikhetsmål viser forholdstallet til den observasjonen som står på grensen til den laveste tidelen (P10), og den som har grenseverdien for den høyeste tidelen (P90). Dette er et mål for ulikhet som ikke i like stor grad påvirkes av ekstremverdier, siden vi holder utenfor de 10 prosent fattigste og de 10 prosent rikeste. Dette ulikhetsmålet viser en større stabilitet over tid. Også her ser vi at det var størst ulikhet i 2005. Ulikheten i 2006 er ved dette målet den laveste siden 2001.

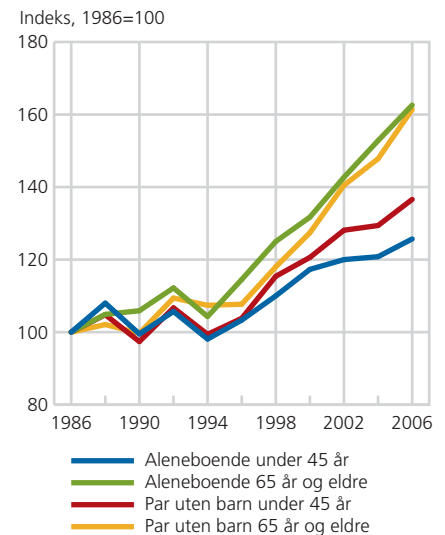
Flere i arbeid fører til utjevning

At inntektsfordelingen er blitt jevnere, kan også sees i sammenheng med utviklingen i arbeidsmarkedet. Den høye sysselsettingsveksten i 2006 førte til at lønnsandelen økte innenfor inntektsklassene nederst i fordelingen (Statistisk sentralbyrå 2008d). Dette er med på å utjevne inntektsforskjellene.

Ginikoeffisient

Ginikoeffisienten er et summarisk mål på **inntektsulikhet**. Størrelsen på koeffisienten representerer den andelen av totalinntekten som må fordeles for å få full likhet. Ginikoeffisienten kan variere fra 0 (fullstendig likhet) til 1 (maksimal ulikhet).

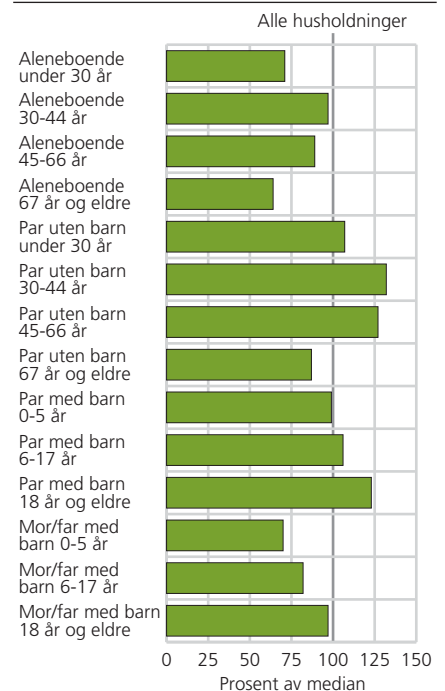
Figur 1. Utvikling i inntekt etter skatt (EU-skala) for ulike husholdningstyper. 1986-2006. Median. Faste priser. 1986=100

¹ Studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. Inntekt etter skatt per forbruksenhet i prosent av median inntekt for alle husholdninger. Alle husholdninger=100. 2006

¹ Studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Andelen parhusholdninger i alderen 25-54 år med minimum to yrkesaktive har økt jevnt i hele 20-årsperioden fra 1986. I 2006 hadde 74 prosent av disse parhusholdningene to eller flere yrkesaktive.

Mange med høy gjeld

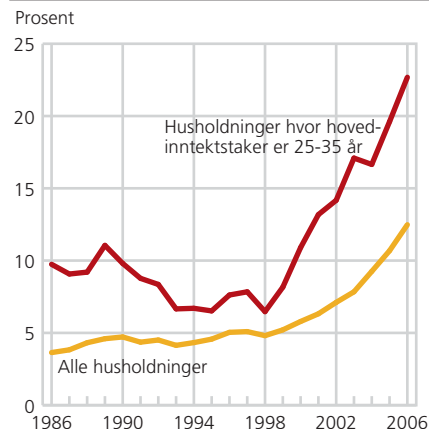
Gjeld som tilsvarer mer enn tre ganger samlet husholdningsinntekt, kan brukes som et mål på stor gjeldsbelastning. I 2006 hadde 12 prosent av husholdningene så mye gjeld. Aldri før har andelen vært så stor. Bare fra 2000 til 2006 har det skjedd en fordobling i andelen husholdninger med høy gjeld. Før 2000 var denne andelen relativt stabil. Husholdningenes renteutgifter i forhold til samlet inntekt har imidlertid hatt en nedgang fra slutten av 1980-tallet. Rundt 1990 utgjorde renteutgifter 14 prosent av husholdningenes samlede inntekt, mens de i 2006 utgjorde 6 prosent.

Husholdningene med lavest inntekt etter skatt per forbrukenhet har rimeligvis hatt en relativt lav andel av den totale gjelden i husholdningene, da deres låneevne har vært relativt liten. Disse husholdningene har imidlertid fått en stadig større andel av samlet gjeld de siste årene (Statistisk sentralbyrå 2008b).

Mange i etableringsfasen, det vil si husholdninger der hovedinntektstaker er 25-35 år, har gjeld som tilsvarer minimum tre ganger samlet husholdningsinntekt. I hele perioden fra 1986 har denne gruppen av unge husholdninger, med relativt lav inntekt, hatt høyere gjeldsbelastning enn resten av befolkningen. Figur 3 viser en sterk økning fra og med slutten av 1990-tallet. Nær dobbelt så mange i denne aldersgruppen, sett i forhold til hele befolkningen, hadde gjeld som oversteg inntekten tre ganger i 2006.

Figur 3. Andelen husholdninger med gjeld som er større enn tre ganger samlet inntekt. 1986-2006. Prosent

¹ Studenthusholdninger er utelatt.
Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger,
Statistisk sentralbyrå.

Formuen stiger

Husholdningenes skattepliktige bruttofinanskapital har steget med nesten 140 prosent siden 1986, målt i faste priser. Den største økningen har skjedd i toppen av fordelingen, spesielt de ti siste årene. De 10 prosentene med den høyeste bruttofinanskapitalen disponerte drøyt 68 prosent av all bruttofinanskapital i 2006, mens de 50 prosentene i bunnen av denne fordelingen disponerte knapt 4 prosent samme år.

I 1986 var det en jevnere fordeling. Da disponerte den høyeste tiendedelen vel 50 prosent av all bruttofinanskapital, mens den laveste halvdelen disponerte 6 prosent. Verdifastsettelsen av aksjer og liknende har imidlertid variert i denne perioden, slik at fordelingen ikke er helt sammenliknbar fra ett år til et annet.

Av bruttoformuen utgjør bankinnskudd en stor andel. Utvikling i bankinnskudd sees her i forhold til minsteytelsen i folketrygden, som tilsvarer en typisk lav årsinntekt. I 1986 hadde 50 prosent av alle husholdninger bankinnskudd som utgjorde like mye som eller mer enn minsteytelsen i folketrygden. Denne andelen gikk noe ned fram mot 1999, for deretter å øke fram mot 2006, da 46 prosent av alle husholdninger hadde bankinnskudd som tilsvarte minimum minstebeløpet i folketrygden. I 2006 utgjorde minsteytelsen 111 476 kroner.

Heltidsekvivalenter

I lønnsstatistikken blir ansatte med avtalt arbeidstid på mindre enn 33 timer per uke eller med stillingsandel på mindre enn 100 prosent normalt sett definert som **deltidsansatte**.

For å kunne sammenlikne lønnen til deltidsansatte med heltidsansatte er lønnen for deltidsansatte **omregnet til heltidslønn**. Dette gjøres ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn for de heltidsansatte, slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedslønn for alle ansatte.

Månedslønn er hovedbegrepet i lønnsstatistikken og omfatter avtalt lønn (grunnlønn), uregelmessige tillegg samt bonus og provisjon. Overtidsgodtgjøring er ikke inkludert i månedslønnen.

Lønnsstatistikken i Statistisk sentralbyrå har sammenliknbare tall for alle ansatte tilbake til 1998.

Bankinnskudd utgjør den største enkeltkomponenten i bruttofinanskapital. I tillegg inngår blant annet andeler i aksjefond og verdipapirer. Dersom vi ser på den totale bruttofinanskapitalen i 2006, hadde 40 prosent av husholdningene over 200 000 kroner i 2006, og 10 prosent hadde over 1 million i bruttofinanskapital (Statistisk sentralbyrå 2008d).

Stabil andel med lavinntekt

Andelen med lavinntekt beregnes ut fra inntekt etter skatt per forbrukenhet. Dersom denne inntekten er lavere enn gitte avstander fra medianen for alle husholdninger, for eksempel 50 eller 60 prosent, blir den kategorisert som lavinntekt. Her bruker vi to ulike definisjoner av ekvivalentinntekter (se tekstboks).

Ved å bruke EUs målemetode, og lavinntektsgrense ved 60 prosent av medianinntekten, hadde 9,7 prosent av befolkningen lavinntekt i 2006. Personer i studenthusholdninger er her utelatt. Denne andelen har holdt seg stabil siden 1998.

Ved å bruke OECD-definisjon og ved å sette lavinntektsgrensen til 50 prosent av medianinntekten havner 4,2 prosent av befolkningen i lavinntektsgruppen i 2006. Denne målemetoden viser imidlertid en liten økning i andelen med lavinntekt.

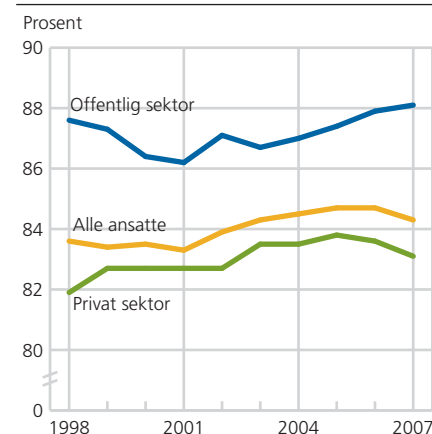
Ved bare å se på inntektene for ett år kan visse tilfeldigheter spille inn for hvorvidt man havner i lavinntektsgruppen. Noen husholdninger kan bare kortvarig ha lave inntekter. Dette gjelder for eksempel næringsdrivende med underskudd eller aksjonærer som har bokført store tap på selvangivelsen. I tillegg omfatter de årlige tallene også alle som har innvandret i løpet av inntektsåret, og som ikke har hatt mulighet til å opptjene en årsinntekt.

Ved å se på inntektsnivået i en periode på for eksempel tre år vil vi få et mer robust mål på lavinntekt. Resultatet av å bruke EUs målemetode er at om lag 8 prosent av husholdningene hadde kronisk lavinntekt i 2006, mens OECD-definisjonen gir en andel på 3 prosent (studenter er her utelatt). Det har vært små endringer i andelen personer med vedvarende lavinntekt de siste årene.

Lønnsgapet mellom kvinner og menn består

Kvinner tjener i gjennomsnitt 16 prosent mindre enn menn. Andelen har holdt seg forholdsvis stabil de siste ti årene, fra 83,6 prosent i 1998 til 84,1 prosent i 2007 (figur 4).

Figur 4. **Kvinnerns lønn i prosent av menns lønn per 3. kvartal 1998-2007. Gjennomsnittlig månedslønn per heltidsekvivalent. Alle ansatte**

Kilde: Lønnsstatistikk. Alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1. Gjennomsnittlig månedslønn per heltidsekivalent og kvinners lønn i prosent av menns lønn per 3. kvartal 2007. Alle ansatte, etter sektor

Sektor	Månedslønn		Kvinnens lønn prosent av menns lønn
	Menn	Kvinner	
Alle ansatte	34 600	29 100	84,1
Av dette:			
Privat sektor	34 800	28 900	83
Offentlig sektor	33 400	29 400	88
Av dette:			
Stat	34 100	30 800	90,3
Kommune og fylkeskommune	29 800	27 300	91,6
Skoleverket	33 600	32 500	96,7
Helseforetak	39 400	31 300	79,4

Kilde: Lønnsstatistikk. Alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

Sammenliknet med resten av Europa viser tall fra 2006 at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i Norge er omtrent på samme nivå som gjennomsnittet i EU-landene. Når det gjelder våre nærmeste naboland, er forskjellen mellom kvinner og menn om lag 3 prosentpoeng større i Danmark og 2 prosentpoeng større i Sverige enn i Norge.

I privat sektor har kvinners andel av menns lønn økt fra 81,9 prosent til 83 prosent fra 1998 til i dag. I offentlig sektor har andelen holdt seg forholdsvis stabil, i underkant av 88 prosent (tabell 1). Innenfor offentlig sektor er det mindre lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i kommunene enn i staten. Kommunesektoren er preget av en høy andel kvinner samtidig som mange jobber deltid.

I privat sektor er det store forskjeller fra næring til næring og totalt sett en større lønnsspredning enn i offentlig sektor. I finansnæringen er det gjennomsnittlige lønnsnivået relativt høyt. Her har kvinners lønn som andel av menns lønn gått ned de siste årene. I 1998 tjente kvinner rundt 73 prosent av det menn tjente per måned innenfor denne næringen, mens andelen var nede i 68,5 prosent i 2007. Noe av nedgangen skyldes økte bonusutbetalinger som i stor grad har tilfalt mannsdominerte yrkesgrupper, blant annet administrative ledere og meklere. Varehandelsnæringen har et relativt lavt lønnsnivå, og den er preget av høy kvinneandel og mange deltidsansatte. I denne næringen er kvinners andel av menns lønn 83 prosent. Tilsvarende andel for industrien ligger på vel 89 prosent, men her er kvinneandelen relativt lav.

Mange kvinner jobber deltid

En klart større andel kvinner enn menn jobber deltid. Ser vi på de deltidsansatte for seg, var kvinners andel av menns lønn langt høyere enn for de heltidsansatte, hele 97,1 prosent. Den tilsvarende andelen for heltidsansatte var på 86,6 prosent. Noe av den store forskjellen kan forklares ved at de deltidsansatte fordeler seg noe ulikt mellom yrkesgruppene i forhold til de heltidsansatte, for eksempel er de fleste ledere heltidsansatte. Deltidsansatte kvinner er dessuten gjerne ansatt i andre næringer og yrker enn deltidsansatte menn.

Større forskjeller blant høyt utdannede

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn er større i grupper med høyere utdanning enn i grupper uten høyere utdanning. Blant ansatte med grunnskole som høyeste utdanningsnivå tjente kvinner i gjennomsnitt 88,9 prosent av menns lønn, mens den tilsvarende andelen for de med lavere nivå universitets- og høyskoleutdanning (til og med fire år) var litt over 79 prosent. En forklaring kan være at kvinner og menn velger ulike utdanningsretninger. Kvinner velger ofte lærerutdanning eller en utdanning innenfor helse- og sosialfag, mens menn gjerne velger tekniske og naturvitenskapelige fag. Ser vi på gruppen med et høyere nivå universitets- og høyskoleutdanning (fire år og lenger), var andelen noe større, med om lag 81 prosent. Dette mønsteret har vært tilnærmet det samme i hele perioden fra 1998 til 2007.

Eldre kvinner tjener minst

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn er økende med alderen. Noe av årsaken til denne fallende kurven ligger i generasjonsforskjeller mellom kvinner og menn i valg av utdanning og yrke. I aldersgruppene opp til 29 år var kvinners andel av menns lønn om lag 92 prosent, mens den tilsvarende andelen i

aldersgruppene 55-59 år og over 60 år var på rundt 79 prosent. Aldersgruppen 35-39 år er antallsmessig den største, og her tjente kvinner omtrent 85 prosent av menns lønn.

Det private pengeforbruket økte i fjor

Vi bruker stadig mer penger, og boutgiftene utgjør stadig mer av husholdningenes utgifter. Det motsatte skjedde med matinnkjøp til hjemmet i 2007. Her gikk de totale utgiftene ned.

Det årlige gjennomsnittsforbruket i private husholdninger hadde en realøkning på 16 prosent fra 2000 til 2007. I 2000 brukte vi gjennomsnittlig 280 000 kroner (regnet i 2007-kroner). Syv år senere var beløpet 365 000 kroner per husholdning. Bolig, bil og fritidshus er de viktigste varige forbruksgodene i private husholdninger. Gjennom flere tiår har boutgiftene økt mest, sammenliknet med andre utgifter. Denne tendensen ble brutt i 1993.

På 1960-tallet sto boutgiftene for 12-14 prosent av forbruket. Så gjorde utgiftene et hopp med økte renteutgifter i 1988, steg deretter og nådde en foreløpig topp på 26 prosent i 1992. I begynnelsen av 1980-tallet brukte en gjennomsnittshusholdning mer på transport enn på bolig. Fire år senere, i 1984,

Ny metode for beregning av boutgifter

En ny beregningsmåte som ble tatt i bruk ved Statistisk sentralbyrå i 1996, **inkluderer «leieutgift» for eiere av egen bolig**, samtidig som man **utelater renteutgifter**.

For husholdninger med egen prosentliknet bolig har boutgiftene tidligere blitt definert som renter av lån til boligen, reparasjoner og vedlikehold, forsikring, vannavgift og forskjellige andre avgifter. For husholdninger med bolig gjennom sameie, borettslag eller boligaksjeselskap har boutgiftene vært husleie og renter på lån til boliginnskudd.

Fra og med 1996 blir ikke lenger renter regnet som forbruksutgift. For disse husholdningene blir det nå beregnet en husleie som legges til som boligforbruk. Denne husleien beregnes på grunnlag av opplysninger fra husleieundersøkelsen og **tildeles etter boligtype, boligstørrelse og bosted**. Verdien av fri bolig er satt til liknet beløp ved siste skattelikning.

Dersom man bruker denne metoden på tall for boutgifter i 1996, var boligen også i dette året den desidert største utgiftsposten, på hele 28 prosent. Denne nye beregningsmetoden medfører brudd i statistikken, men man kan allikevel si noe om den generelle utviklingen i forbruket.

kostet bolig mer enn mat, reiser og transport. I 1996 ble boutgiftene igjen forbigått av transportutgiftene (se tekstboks). Boutgifter dominerer husholdningenes budsjett i perioden 2005-2007 med en andel på 29 prosent (figur 5).

Mer enn hver fjerde husholdning har to biler

Transportutgiftene er den nest største utgiftsposten for gjennomsnittshusholdningen, og de utgjorde i gjennomsnitt 66 300 kroner i året per husholdning i perioden 2005-2007. Dette er over en sjettedel av totalutgiftene (figur 5).

Forbruk

Forbruk omfatter **husholdningens utbetalinger**.

Som forbruk regnes ikke utgifter til direkte skatter, trygdeprenie, gitte gaver, realinvesteringer (for eksempel kjøp av bolig og utgifter til bygging og påbygging av bolig) og kontraktmessig sparing (pensjonsinnskudd, avdrag på lån, livsforsikring og så videre).

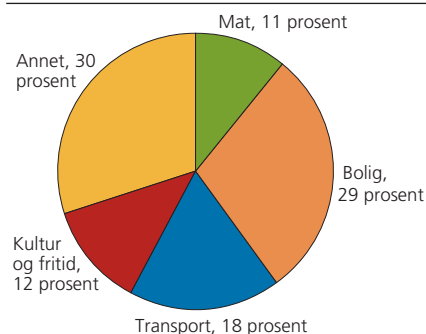
I tillegg til utbetalingene omfatter forbruk verdien av forbruket av **egenproduserte varer** og **mottatte gaver**.

Forbruksundersøkelsen

Dataene er hentet fra forbruksundersøkelsen, en årlig undersøkelse hvor Statistisk sentralbyrå samler inn **opplysninger om utgifter i private husholdninger**. På grunn av små årlige utvalg kan vi bare publisere tall for enkeltgrupper ved å slå utvalgene i forbruksundersøkelsene for tre år sammen (resultater tidfestes da for eksempel ved 2005-2007).

I forbruksundersøkelsen måles forbruket for **hele husholdningen under ett**. Det er derfor ikke mulig å påvise forbruket til enkelte medlemmer, for eksempel barn eller ungdom. Skal vi se på enkeltpersoners forbruk, må vi bruke data på aleneboende.

Figur 5. Andelen av utgiftene som går til mat, bolig, transport, kultur og fritid, og annet. 2005-2007. Prosent

Kilde: Forbruksundersøkelsen 2005-2007, Statistisk sentralbyrå.

I 1980 hadde 60 prosent av husholdningene bil. I begynnelsen av 1990-årene var tallet 76 prosent. I 2007 eide 80 prosent av husholdningene bil. Den store økningen på 80- og 90-tallet skjedde til tross for at sammensetningen av mange husholdninger endret seg til å bestå av aleneboende. I denne gruppen har andelen med bil tradisjonelt vært lavest.

Særlig mange parhusholdninger har bil. Henholdsvis 94 og 98 prosent av par med små og med store barn eide bil i 2007. Så mange som 94 prosent av alle par uten barn hadde bil. Blant aleneboende under 65 år hadde 58 prosent bil. Det avgjørende for om en husholdning eier bil eller ikke, synes å være transportbehovet, ikke så mye husholdningens økonomiske evne.

I husholdninger der hovedinntekten bringes inn av en som er 65 år eller eldre, eier 72 prosent bil. Det betyr at nær tre fjerdedeler av husholdningene i denne gruppen eier bil. Og det er blant de som er 65 år og eldre at økningen av bileiere har vært størst i de siste årene.

Dessuten hadde over en fjerdedel av husholdningene flere enn én bil i 2007, og andelen økte mest blant par uten barn, fra 15 prosent 1988 til 37 prosent i 2007.

Det er fortsatt bare et mindretall av husholdningene som eier fritidsbolig, rundt 20 prosent i hele perioden fra 1980 og til i dag. Anskaffelse av fritidsbolig er i større grad enn bilkjøp knyttet til husholdningens økonomiske evne. I 2007 eide 24 prosent av husholdningene fritidsbolig, som er en økning på noen få prosentpoeng i løpet av de siste 15 årene.

Nær 50 kilo kjøtt på hver

Utgiftene til mat og drikke var mellom 1980 og 2000 husholdningenes tredje største utgiftspost. Fra 2000-tallet har utgiftene til kultur og fritid inntatt tredjeplassen.

En markant tendens de siste tiårene er at utgiftsandelen til matvarer har vært synkende. Nedgangen er et uttrykk for utviklingen i velstand som har funnet sted i perioden 1980-2007. Det er vanlig å bruke en prosentvis mindre andel av inntekten på matvarer jo høyere inntekten blir (Engel 1857). I 1958 brukte gjennomsnittshusholdningen nær 40 prosent av pengene til mat. Ved starten av 1980-tallet var andelen på 20 prosent, og ved tusenårsskiftet brukte en husholdning i gjennomsnitt under 12 prosent på mat.

Mens vi bruker mindre penger på mat, har også matvanene endret seg. Siden 1958 er forbruket av poteter mer enn halvert, til 32 kilo per person i året (2007). Også forbruket av margarin og oljer er mer enn halvert. Forbruket av kjøtt og kjøttvarer har økt de siste 27 årene, og er nå rundt 49 kilo per person. Samtidig spises stadig mindre fisk og fiskevarer, mens forbruket av frukt, grønsaker, ris og pasta har økt.

Like mye til kultur som til mat

Husholdningene brukte gjennomsnittlig 44 000 kroner, det vil si 12 prosent per år på kultur og fritid, det vil si audiovisuelt utstyr, sport, hobby, lesestoff og kulturtilbud i perioden 2005-2007. Gjennomsnittshusholdningen brukte 41 400 kroner på mat og alkoholfrie drikkevarer i samme periode, og det tilsvarer litt over 11 prosent av den totale forbruksutgiften, altså bruker husholdningene i gjennomsnitt omtrent det samme på kultur og fritid som

på mat kjøpt til hjemmet. Utgifter til restaurant- og kafébesøk inngår ikke som mat i undersøkelsen.

Denne utviklingen skyldes også at mer mat blir kjøpt utenfor hjemmet, på restaurant, kantine, kafé og kiosk. En gjennomsnittshusholdning brukte 11 400 kroner per år på mat kjøpt utenfor hjemmet i 2005-2007. For om lag 13 år siden (1992-1994) var utgiften på 8 300 kroner i 2007-kroner, mens for omtrent 25 år siden (1980-1982) var nivået på 5 400 kroner i 2007-kroner. Disse beløpene omfatter alkoholholdig drikke. I tillegg vet vi at det på området «mat og drikke kjøpt utenfor hjemmet» skjer en underreportering av utgiftene, slik at både nivået og utgiftsøkningen i realiteten skulle vært større enn det undersøkelsen viser.

Klær og sko fra Kina

Vi bruker en mindre andel av pengene til klær og sko. Siden 1958 har denne utgiftsposten blitt mer enn halvert, og er nå nede i litt over 5 prosent av forbruket. For gjennomsnittshusholdningen utgjør dette 19 800 kroner per år. Nedgangen skyldes at klær og sko har blitt relativt billigere fordi prisveksten har vært mindre enn på de fleste andre varer. Prisutviklingen har til tider vært negativ. Prisutviklingen på klær og sko, særlig de siste årene, skyldes en stadig økende import fra lavkostland. Selv om vi bruker en mindre andel av pengene på klær og sko, kjøper vi ikke nødvendigvis mindre klær, snarere er det motsatte tilfelle.

Vi importerer stadig mer klær, og tilbehør til klær, fra lavkost land som Kina. I 1990 kom 5,3 prosent av importverdien av klærne og tilbehøret fra Kina, mot hele 39,7 prosent i 2007. Også når det gjelder fottøy har importen fra Kina økt. I 1990 kom 2,7 prosent av importverdien fra Kina, mot 32,5 prosent i 2007 (Statistisk sentralbyrå 2007).

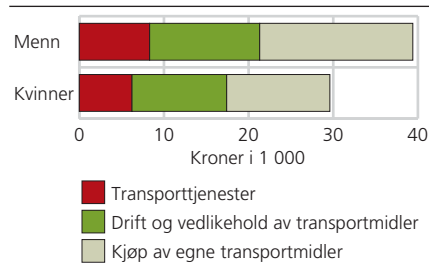
Det koster å bo alene

Siden Statistisk sentralbyrå begynte med forbruksundersøkelser i 1958, har størrelsen på gjennomsnittshusholdningen blitt mindre. I 1958 var gjennomsnittlig størrelse 3,09 personer, mens den er nede i 2,21 personer i 2005-2007. Det har særlig vært en økning i antallet aleneboende (Mørk 2006).

Når husholdningenes størrelse forandres, vil også forbruksmønsteret forandre seg. Blir husholdningen mindre, vil utgifter knyttet til den enkelte person synke raskere enn utgifter husholdningen har i fellesskap. Utgifter knyttet til enkeltpersoner i husholdningen er for eksempel utgifter til mat og klær. Utgifter som er knyttet til hele husholdningen er utgifter til bolig, bil og husholdningsartikler.

Mindre husholdninger har ikke de samme stordriftsfordelene som større husholdninger, der de enkelte medlemmene deler på mange fellesutgifter. Så

Figur 6. **Forbruksutgifter til transport. Menn og kvinner. 2005-2007**

Kilde: Forbruksundersøkelsen 2005-2007, Statistisk sentralbyrå.

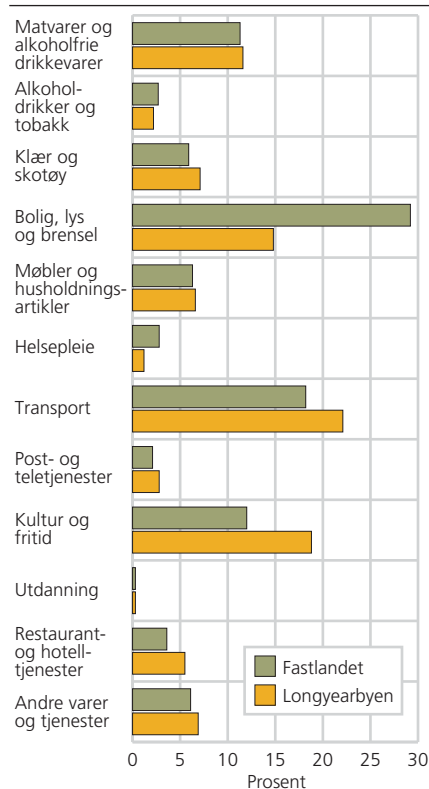
lenge utviklingen går mot stadig flere små hushold, og særlig med en økning av enslige, vil utgifter som i større grad er knyttet til husholdningen enn til enkeltpersoner, få en stadig større betydning for husholdningenes budsjett.

For eksempel har aleneboende den laveste utgiften til bolig regnet i kroner sammenliknet med andre typer husholdninger, i gjennomsnitt 80 300 kroner per år. Enslige bruker i gjennomsnitt 36 prosent av inntekten sin til bolig. Det er den høyeste andelen blant alle husholdningstypene. Par med store barn, der yngste barn er over seks år, har høyeste boutgifter med 145 400 kroner i gjennomsnitt. Som andel av utgiftene totalt er det de samme husholdningene, og dessuten par med små barn (0-6 år), som har de laveste boutgiftene, 26 prosent. Par med store barn har også høyest total forbruksutgift. I gjennomsnitt er det denne gruppen som bruker mest på transport. De har en transportutgift på 107 900 kroner i året i gjennomsnitt, eller 19 prosent av de totale utgiftene i 2005-2007.

Eldre enslige reiser lite

Forskjeller i sammensetningen av forbruket er blant annet uttrykk for forskjeller i preferanser og livsstil. Disse påvirkes av hvilken livsfase husholdningen er i. En ung husholdning i etableringsfasen vil ha andre behov enn en eldre og veletablert husholdning. Dessuten vil husholdningens størrelse og alderssammensetning innvirke på forbruksmønsteret.

Figur 7. **Andeler av samlet forbruk for alle husholdninger, etter vare- og tjenestegruppe. Fastlandet og Longyearbyen. 2005-2007, 2007. Prosent**

Kilde: Forbruksundersøkelsen 2005-2007 og Forbruksundersøkelsen i Longyearbyen 2007, Statistisk sentralbyrå.

Matvareutgiftenes andel av forbruket varierer en del mellom husholdninger av ulike typer. Yngre enslige (16-44 år) bruker minst andel på mat (8,5 prosent), mens par med tre eller flere barn bruker størst andel (14 prosent). Nedgangen i andelen som går til mat, har vært en generell tendens i lang tid (målinger siden 1958), og dette gjelder alle typer husholdninger.

Forbruket som går til reiser og transport, varierer også mellom husholdningstypene. I 2005-2007 var andelen lavest, 10 prosent, for eldre enslige (65-79 år). Høyest var den for par uten barn i alderen 45-64 år, med en andel på 22 prosent av budsjettet.

Menn bruker dobbelt så mye penger på TV, PC og annet digitalt utstyr enn hva kvinner gjør. Menn bruker også en tredjedel mer på transport enn kvinner (figur 6), mens kvinner bruker noe mer på klær og sko. Samtidig bruker også kvinnene rundt tre ganger mer på personlig pleie enn menn. Disse tallene gjelder aleneboende (se tekstboks) der de eldre er overrepresentert blant kvinnene, og de yngre blant mennene. Her vil derfor aldersdimensjonen spille inn sammen med kjønn.

Økt forbruk i Longyearbyen

I 2007 ble det gjennomført en egen forbruksundersøkelse for Svalbard (Longyearbyen) (Mørk 2008). Den regulære forbruksundersøkelsen blir gjennomført årlig kun for Fastlands-Norge.

Siden forrige forbruksundersøkelse på Svalbard i 2001 har det skjedd en del endringer i forbruket både for husholdningene på fastlandet og i Longyearbyen.

Forbruksmønsteret for husholdningene i Longyearbyen er forskjellige fra forbruksmønsteret for tilsvarende husholdningstyper på fastlandet. Mens boutgiftene dominerer på fastlandet, er det utgifter til reiser og transport som

dominerer for husholdningene i Longyearbyen. Andelen som går til kultur og fritid, er også økende i Longyearbyen (figur 7).

På fastlandet har andelen av totalutgiftene som går til bolig, lys og brensel, økt i perioden 2001-2006, mens andelene som går til de andre vare- og tjenestekategoriene, har forandret seg minimalt. Det er også tendenser til en økning i utgiftene til bolig, lys og brensel for de fleste husholdningene i Longyearbyen. Andelen av totalutgiftene til denne utgiftsposten har riktig nok hatt en nedgang for flerpersonghusholdninger uten barn, men den har økt for de andre husholdningstypene.

Alle husholdningstyper har et høyere forbruk i Longyearbyen enn på fastlandet. Det er imidlertid viktig å understreke at forbruksnivået ikke er kontrollert for andre egenskaper ved befolkningen. Vi vet for eksempel at befolkningen i Longyearbyen har et høyere utdanningsnivå enn i Norge for øvrig. Høy utdanning medfører gjerne høyere inntekt, som igjen medfører et høyere forbruk.

Samtidig vet vi at sysselsettingen er høyere i Longyearbyen enn på fastlandet, ettersom en grunnleggende forutsetning for å bo på Svalbard er at en er i arbeid. Det gir også mulighetene for et høyere forbruk.

Det er flere menn enn kvinner i Longyearbyen. Menn tjener erfaringsmessig i gjennomsnitt noe mer enn kvinner, og kan dermed også holde seg med et høyere forbruk. Vi kan anta at det samme forholdet gjelder i Longyearbyen. I tillegg til at det er lavere kvinneandel, er også andelen barn og unge relativt lav.

At forholdet i forbruksutgift mellom Longyearbyen og fastlandet nå har snudd for alle husholdninger sett under ett, skyldes at andelen flerpersonghusholdninger er økende i Longyearbyen, mens andelen aleneboende er økende på fastlandet. Økende andel flerpersonghusholdninger gir økende forbruk totalt ettersom flerpersonghusholdninger har et høyere forbruk enn husholdninger som består av en person.

Den mest markante endringen i forbruksmønsteret for husholdningene i Longyearbyen er nedgangen i andelen av utgiftene som går til klær og skotøy. Dette gjelder alle husholdningstyper. Men selv om andelen av totalforbruket til klær og skotøy synker, er kronebeløpet som brukes på denne varetypen, fortsatt vesentlig større enn på fastlandet for de fleste husholdningene.

Det finnes altså egenskaper ved befolkningen i Longyearbyen som trekker i retning av et høyere forbruksnivå. Når vi finner at forbruksnivået i Longyearbyen er høyere enn på fastlandet, trenger dette derfor ikke bare å tilskrives strukturelle rammebetingelser i Longyearbyen, men kan også skyldes trekk ved befolkningen som velger å bo der. Sagt på en annen måte er det ikke gitt at de samme personene/husholdningene i gjennomsnitt ville hatt et lavere forbruk hvis de hadde bodd på fastlandet i stedet for i Longyearbyen.

Forbruksnivået og strukturen på dette for husholdningene i Longyearbyen henger derfor sammen med de spesielle forhold og betingelser som husholdningene på Svalbard lever under, og antatt særegne strukturelle egenskaper ved befolkningen.

Referanser

Engel, Ernst (Dresden, 1857): Die Lebenskosten Belgischer Arbeiter-Familien früher und jetzt.

Mørk, Eiliv (2008): *Forbruksundersøkelse på Svalbard, Longyearbyen 2007*, Rapport 2008/8, Statistisk sentralbyrå.

Mørk, Eiliv (2006): *Aleneboendes levekår*, Statistiske analyser 81, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (2008a): *Økonomiske analyser 1/2008*, Statistisk sentralbyrå

(<http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/200801/main.html>)

Statistisk sentralbyrå (2008b): <http://www.ssb.no/emner/05/01/iffor/>

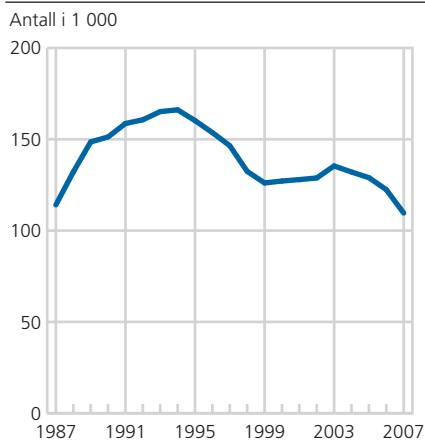
Statistisk sentralbyrå (2007): *Temaside – varehandel* (<http://www.ssb.no/varehandel/>).

Sosialhjelp gis til færre, men de får noe mer

I løpet av de siste 20 årene har det blitt færre personer som mottar sosialhjelp, og nedgangen har aldri vært så stor som det siste året. De totale utbetalingene er blitt mindre, men hver enkelt mottaker har noe mer å rutte med enn tidligere. En av tre som får sosialhjelp, er under 30 år. I alt 11 prosent av befolkningen er uførepensjonister, og godt over halvparten er kvinner.

Agnes Aaby Hirsch

Figur 1. Antall sosialhjelpsmottakere, i 1 000. 1987-2007

¹ Fra og med 1997 inkluderes kun mottakere med et positivt beløp.

Kilde: Sosialhjelpsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

I 2007 mottok 109 600 personer økonomisk sosialhjelp. Sammenliknet med 2006 er det 10 prosent færre mottakere. Fra 1980 og fram til toppåret 1994 med 166 500 sosialhjelpsmottakere steg antall mottakere årlig, men siden den gang har det gått nedover. I løpet av de siste 20 årene har antall mottakere aldri vært lavere enn i 2007 (figur 1).

I alt 2,3 prosent av befolkningen fikk utbetalt sosialhjelp i minst en måned i løpet av 2007. Dersom man også tar med ektefeller, samboere og barn av sosialhjelpsmottakere, var det 4,1 prosent av befolkningen som var berørt av den økonomiske bistanden.

De som får, får mer

I 2007 ble det til sammen utbetalt 4,3 milliarder kroner i sosialhjelp. Dette er en nedgang på 8 prosent siden 2006 (figur 2). Nedgangen i utbetalinger er ikke like stor som nedgangen i antallet som mottar sosialhjelp. En gjennomsnittlig sosialhjelpsmottaker i 2007 fikk utbetalt 38 900 kroner, omtrent 1 000 kroner mer enn året før. Men det varierer mellom mottakerne hvor mange måneder i året de har fått sosialhjelp. I snitt fikk alle mottakere utbetalt 7 300 kroner hver måned med utbetaling. I 2006 var månedlig utbetaling i snitt på 7 100 kroner.

Selv om både antall mottakere og brutto utbetalinger har gått ned siden 2006, har altså de som mottok sosialhjelp i 2007, fått noe mer å rutte med per måned. Utbetalingene er regnet om til 2007-kroner, slik at de er sammenliknbare.

Sosialhjelp og folketrygden

I Norge er det først og fremst den statlige folketrygden som skal sikre folk mot inntektsbortfall. I tillegg skal den kommunale sosialhjelpen sikre de tilfellene som folketrygden ikke dekker.

Sosialhjelpen kommer inn der hvor annen privat og offentlig forsørgelse ikke strekker til. Vilårene for å motta stønad er at andre løsninger skal være prøvd først. Ordningen er basert på skjønn, og skal fange opp akutsituasjoner der annen inntekt ikke er tilstrekkelig til livsopphold. Sosialhjelpen kan bli tildelt som supplement til ytelser fra folketrygden, men er ment som en kortvarig yttelse.

Folketrygden skal erstatte inntektsbortfall i forbindelse med arbeidsledighet, svangerskap og fødsel, aleneomsorg for barn, sykdom og skade, uførhet, alderdom og dødsfall. Den skal også kompensere for høye ekstrautgifter, særlig i forbindelse med sykdom.

Agnes Aaby Hirsch er er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk. (agnes.hirsch@ssb.no)

Utmåling av økonomisk sosialhjelp og stønadssatser

Fra og med 2010 vil alle kommuner ha NAV-kontor. Sosialtjenesten er en del av NAV. Det er saksbehandlere i kommunens sosialtjeneste som vurderer hvor mye den enkelte mottaker skal få utbetalt i sosialhjelp.

Utmåling av økonomisk sosialhjelp skjer ut fra mottakerens **egen inntekt** og **husholdningens samlede inntekter og utgifter**. Satsene for stønaden varierer fra kommune til kommune. De fleste kommunene – 292 av 431 – oppga en sats på kr 4 600 i måneden for enslige uten barn. Dette er det samme beløpet som statens veiledende stønadssats for samme gruppe 2007.

Dette beløpet skal dekke utgifter til det løpende, daglige livsoppholdet: mat og drikke, klær og sko, husholdningsartikler og hygiene, TV-lisens, avis og telefon, fritidsaktiviteter, fritidsutstyr til barn og reiseutgifter. Det er egne satser for par og tilleggssatser for barn.

Kommuner som ikke bruker statens satser, kan ikke sammenliknes uten videre, fordi det også varierer hvilke månedlige utgifter satsene er ment å dekke.

En av tre mottakere er under 30 år

Andelen sosialhjelpsmottakere under 30 år har gått svakt, men jevnt, nedover de siste 20 årene. I 1987 var over 45 prosent av sosialhjelpsmottakere under 30 år, mens i 2007 var 35 prosent yngre enn 30 år. Tilsvarende har andelen sosialhjelpstilfeller over 40 år økt jevnt i samme tidsrom, fra 30 prosent i 1987 til 39 prosent i 2007. Andel sosialhjelpsmottakere i 30-årene har derimot holdt seg mer stabil; 26 prosent befinner seg i aldersgruppen 30-39 (andelen har variert mellom 25 og 27 prosent de siste 20 årene).

Dersom vi ser på hele befolkningen under ett, er det blant unge personer under 30 år vi finner den høyeste andelen sosialhjelpsmottakere. I alt 6,3 prosent av alle personer i aldersgruppen 20-24 år mottok sosialhjelp i 2007, og 5,1 prosent i aldersgruppen 25-29 år. Dette er en svak nedgang fra tidligere år for begge aldersgruppene.

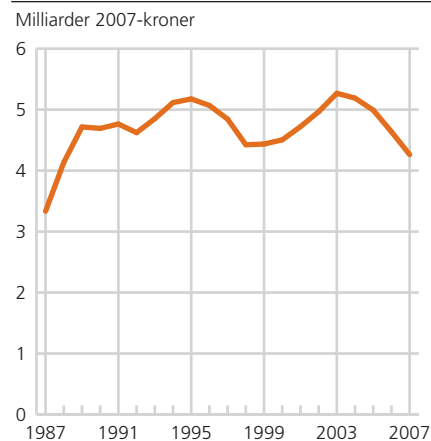
Sosialhjelp er ment å være en tilleggsytelse av kort varighet som skal hjelpe folk i situasjoner der annen inntekt ikke strekker til (se tekstboks). Nærmere halvparten – 44 prosent – av alle sosialhjelpsmottakere i 2007 fikk stønad i tre måneder eller mindre. For en stor del av mottakerne er altså sosialhjelp en ytelse de får over en relativt kort periode. Men det er fortsatt en del som har sosialhjelp over en lengre tid. Andelen mottakere som har fått stønad i seks måneder eller lenger, har endret seg lite de siste årene – den var på 42 prosent i 2007. En av fem mottakere i 2007 fikk stønad i ti måneder eller lenger. I denne gruppen var menn overrepresentert, de utgjorde 62 prosent. Omtrent en av ti har fått stønad i alle måneder gjennom 2007, samme nivå som hvert år siden 2000.

Nær halvparten har sosialhjelp som viktigste inntekt

Nær halvparten av sosialhjelpsmottakerne i 2007 – 45 prosent – oppgir at sosialhjelp er deres hovedinntektskilde. De siste ti årene har denne andelen vært stabil. Det er få av mottakerne som oppgir at arbeidsinntekt er deres viktigste inntektskilde, det gjelder kun 10 prosent. Dette henger sammen med at kun 6 prosent av sosialhjelpsmottakerne oppgir at de er i heltidsarbeid, og andelen har vært jevnt synkende. På slutten av 1990-tallet oppga 9 prosent av mottakerne at de var i heltidsarbeid.

Figur 2. **Brutto utbetalt økonomisk sosialhjelp, 1987-2007. Milliarder 2007-kroner**

¹ Fra og med 1997 inkluderes kun mottakere med et positivt beløp.

Kilde: Sosialhjelpsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

I overkant av 24 000 sosialhjelpsmottakerne i 2007 mottok stønad i ti måneder eller lenger (tilsvarer 20 prosent, som nevnt ovenfor). Hele 65 prosent av disse oppga sosialhjelp som deres hovedinntektskilde, og mennene er overrepresentert; 68 prosent av mennene hadde sosialhjelp som hovedinntekt, mot 59 prosent av kvinnene.

Som nevnt tidligere mottar flertallet av sosialhjelpsmottakerne stønad i kortere tid; 48 500 personer hadde mottatt sosialhjelp i færre enn fire måneder i 2007. Det er langt færre av disse, sammenliknet med mottakere med stønad i minst ti måneder, som oppgir sosialhjelp som hovedinntektskilde: 34 prosent mot 65 prosent. Også i denne gruppa er menn overrepresentert når det gjelder å ha sosialhjelp som viktigste inntektskilde: 39 prosent av mennene mot 28 prosent av kvinnene.

Nesten ingen folketrygdpensjonister mottar sosialhjelp

Vel en av tre sosialhjelpsmottakere oppga at trygd eller pensjon var deres viktigste inntektskilde i 2007 – for nesten halvparten av disse var det snakk om uførepensjon. For denne gruppen var altså økonomisk sosialhjelp et supplement til deres inntekt fra pensjon. Dersom man tar utgangspunkt i en annen populasjon – over en million folketrygdpensjonister i desember 2007 – var det under 1 prosent som mottok sosialhjelp i samme måned, viser tall fra databasen FD-Trygd, Statistisk sentralbyrå.

Med folketrygdpensjonister menes her personer som mottar alderspensjon, uførepensjon, etterlattepensjon eller avtalefestet pensjon (AFP). Det vil si at svært få av disse trygdede har behov for å supplere trygdeutbetalingen med økonomisk sosialhjelp.

Dette betyr at mange sosialhjelpsmottakere får sosialhjelp fordi trygden ikke er nok til deres livsopphold. Men folketrygdpensjonistene som gruppe har ikke samme økonomiske utfordringer. Kun en minimal andel av disse mottar sosialhjelp. Det er noe variasjon mellom ulike typer trygdemottakere/pensjonister hvorvidt de mottar sosialhjelp i samme måned som trygdeutbetaling; de fleste er uførepensjonister. Nesten ingen alderspensjonister mottar sosialhjelp i samme måned som alderspensjonen (kun 0,1 prosent), mens dette er noe vanligere blant uførepensjonister (1,4 prosent).

En av fem har vært langtidsmottakere i minst tre år

Det kan være flere årsaker til at personer mottar stønad i en lengre periode i løpet av et år. Uforutsette hendelser kan påvirke behovet for sosialhjelp. Dersom man legger flere årganger til grunn, er det mulig å følge en mottaker over en lengre periode, og dermed få et bedre bilde av hvorvidt personen har et vedvarende problem med å forsørge seg selv og eventuelt andre familied medlemmer.

Svært få personer mottar sosialhjelp sammenhengende i tre år. Av alle mottakerne i 2007 var det 3 prosent som hadde mottatt sosialhjelp i hver eneste måned både i 2005, 2006 og i 2007. Tar vi derimot utgangspunkt i alle de som hadde sosialhjelp i hele 2007, mottok 28 prosent av disse sosialhjelp i alle tolv måneder både i 2005 og i 2006. Blant dem som har behov for sosialhjelp i hver eneste måned i ett år, har altså vel en av fire hatt det samme forholdet til sosialhjelp sammenhengende i minst tre år. Men de aller færreste sosialhjelpsmottakerne har behov for stønad i hver eneste måned over så lang tid.

Personer som har hatt sosialhjelp i minst seks måneder, kalles her langtidsmottakere. Ser vi deres historie tilbake i tid, er bildet noe annerledes enn når vi kun ser på de med stønad gjennom alle månedene i året. 20 prosent av alle mottakerne i 2007 har vært langtidsmottakere i minst tre år. Det vil si at de har hatt sosialhjelp i minst seks måneder hvert år siden 2005. Dersom vi kun ser på dem som var langtidsmottakere i 2007, hadde halvparten mottatt stønad i minst seks måneder både i 2005 og 2006.

De fleste som mottok sosialhjelp i 2007, var også sosialhjelpsmottakere året før (69 prosent), såkalte gjengangere. I overkant av 33 000 personer var nye mottakere i 2007. Det vil si at de ikke hadde mottatt sosialhjelp året før. Andel nye sosialhjelpsmottakere har variert svakt de ti siste årene, med en svak nedgang fra 33 prosent i 1997 til 30 prosent i 2007. Ser vi bort fra unntaksårene 2003 og 2004, var det høyest andel nye mottakere i 2000, på 36 prosent. I 2003 og 2004 ble mottakere av introduksjonsstønad inkludert i statistikken om sosialhjelpsmottakere. Disse årene kan derfor ikke sammenliknes direkte med andre år, eller med hverandre.

De fleste bor alene

Siden midten av 1990-tallet har menn vært i flertall blant dem som mottar sosialhjelp. I 2007 utgjorde menn 56 prosent av alle sosialhjelpsmottakere, samme andel som i 2006. Det er likevel ikke gitt at det er flest menn som har sosialhjelp som inntekt. Dersom en familie mottar sosialhjelp, er det kun en person som registreres som mottaker. Det er mulig at menn i større grad enn kvinner søker om sosialhjelp på vegne av hele familien, og dermed er det flere menn som registreres. Denne antakelsen underbygges av at de fleste sosialhjelpsmottakerne som er gift – 64 prosent – er menn.

Fra 2000 til 2007 har omtrent tre av fire mottakere av sosialhjelp vært enslige – det vil si at de ikke er gifte eller samboere. Nærmere 20 prosent av mottakerne i 2007 er enslige med forsørgeransvar for barn under 18 år. Dette er en økning fra året før, da aleneforsørgere utgjorde 15 prosent av alle mottakerne. Tre av fire mottakere som er alene med forsørgeransvar, er kvinner. Ser vi derimot på mottakere som er i et parforhold med forsørgeransvar, er 60 prosent av disse menn.

Til sammen hadde 31 prosent av mottakerne forsørgeransvar for minst ett barn under 18 år, uavhengig av sivilstand. Omtrent 65 000 barn hadde i 2007 en forsørger som var sosialhjelpsmottaker. I 2006 gjaldt dette for nærmere 71 000 barn. Det har altså vært en nedgang på 8 prosent i antall barn som har en forsørger som mottar sosialhjelp.

To av tre barnevernsbarn mottar sosialhjelp senere i livet

I NOVA-notatet «Barnevern og sosialhjelp» (Kristoffersen og Clausen 2008) ser forfatterne nærmere på sammenhengen mellom barnevernstiltak og bruk av sosialhjelp senere i livet. Deres analyse av barn og unge som hadde fått tiltak fra barnevernet i perioden 1990-2005, viser at 65 prosent av tidligere barnevernsklienter selv mottok sosialhjelp minst én gang i perioden 1997-2005. Studien har også trukket et sammenlikningsutvalg av barn og unge som aldri har hatt barnevernstiltak; blant disse hadde om lag 15 prosent mottatt sosialhjelp.

Barnevernet gir ulike typer tiltak til barn som har behov for det. Det at barn får tiltak fra barnevernet, sier imidlertid ikke noe om behovet for hjelp, kun

noe om hvor mange som faktisk får hjelp av barnevernet. Antall barn med barnevernstiltak per 1 000 har steget jevnt de siste 20 årene. I 2007 fikk 32 700 barn tiltak ved årets slutt. Dette utgjør 28 barn per 1 000 barn i aldersgruppen 0-17 år. I 1987 var det til sammenlikning kun 10 barn per 1 000 barn under 18 år som hadde tiltak ved utgangen av året.

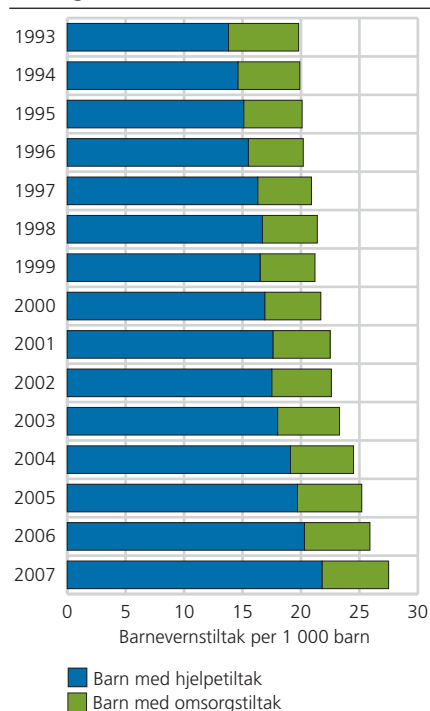
Tilsvarende har antall årsverk i barnevernstjenesten steget de siste årene. For ti år siden, i 1998, ble det utført i underkant av 2 500 årsverk i barnevernet. Dette var steget til nærmere 3 200 årsverk i 2007. Antall ansatte i barnevernet (årsverk per 1 000 barn 0-17 år) har også steget jevnt: fra 2,4 i 1998 til 2,9 i 2007.

Innenfor barnevernet skilles det mellom hjelpetiltak og omsorgstiltak. Hjelpetiltak kan for eksempel være økonomisk stønad, barnehage, støttekontakt, besøkshjem/avlastningshjem, hjemmekonsulent, senter for foreldre og barn, hjelp til bolig med videre. Den nye barnevernloven som kom i 1993, åpnet også for at barn kan plasseres utenfor hjemmet uten at det må fattes vedtak av fylkesnemnda om å ta over omsorgen. Barn kan altså plasseres utenfor hjemmet, i for eksempel fosterhjem eller institusjon, som hjelpetiltak.

I perioden etter lovendringen har andel barn i alderen 0-17 år med hjelpetiltak steget fra nær 14 per 1 000 barn i 1993 til nær 22 per 1 000 barn i 2007 (figur 3).

Omsorgstiltak innebærer at omsorgen for barnet er overtatt via fylkesnemnda etter § 4-12 i barnevernloven. Barnet er plassert utenfor hjemmet, og all type hjelp det får fra barnevernstjenesten, registreres som omsorgstiltak. Hvis plasseringen og eventuelle andre tiltak vedvarer etter at barnet har fylt 18 år, omgjøres det til hjelpetiltak. Ved utgangen av 2007 var nær 6 per 1 000 barn i alderen 0-17 år registrert med omsorgstiltak, og dette er samme andel som i 1993.

Figur 3. Barn med barnevernstiltak per 1 000 barn 0-17 år, etter hjelpetiltak/omsorgstiltak. 1993-2007

Kilde: Barnevernsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Få fedre er hjemme lenger enn seks uker

Foreldrepenger ved fødsel blir utbetalt til de som har vært i arbeid i minst seks av ti måneder før stønadsperioden begynner. For barn født fra og med 1. juli 2006 er stønadsperioden for foreldrepenger enten 44 uker med 100 prosent av full lønn, eller 54 uker med 80 prosent av full lønn. I 2000 fikk menn for første gang en egen fedrekvote av foreldrepengene. Varigheten på denne fedrekvoten har blitt forlenget de siste årene. For barn født fra og med 1. juli 2005 ble foreldrepermisjonen som var forbeholdt far, utvidet fra fire uker til fem uker. Kvoten ble ytterligere utvidet til seks uker for barn født fra og med 1. juli 2006. I 2007 var det 36 prosent av fedrene som var hjemme i seks uker.

Antall menn med foreldrepenger har økt jevnt de siste ti årene, fra i overkant av 30 200 i 1998, til 37 700 i 2007. Fram til 2005 var det små variasjoner i hvor lenge fedrene valgte å ta ut fedrekvoten. Omtrent 70 prosent hadde fire ukers permisjon i perioden 1998 til 2005. De færreste fedre velger å være hjemmeværende lenger enn fedrekvoten som de har rett på, men den andelen har likevel økt noe de siste årene. I 1998 var det 9 prosent av fedrene som var hjemme lenger enn seks uker. Ti år senere, i 2007, hadde denne andelen økt til 17 prosent.

Stadig flere uførepensjonister

Stadig flere mennesker i yrkesaktiv alder lever av offentlige stønader, og prognoser viser at dersom tiltak ikke iverksettes, vil det bli stadig færre yrkesaktive per stønadsmottaker i årene framover. Et tiltak for å snu denne utviklingen er innføringen av tidsbegrenset uførestønad fra 1. januar 2004. Dette innebærer at uføreordningen deles i to: en varig uførepensjon og en tidsbegrenset uførestønad. Målet med den nye ordningen er at oppfølging fra Arbeids- og velferdsetaten (NAV) skal hjelpe så mange som mulig tilbake til arbeid eller øke arbeidsinnsatsen i løpet av stønadsperioden. Stønadene kan innvilges for perioder fra ett til fire år, med mulighet for forlengelse.

Ved utgangen av 2007 mottok nesten 334 000 personer stønad innenfor uføreordningen; dette utgjør 11 prosent av hele befolkningen. Nærmere 90 prosent av de som mottar uføreytelse, har en varig uførepensjon. Til tross for ulike tiltak for å få antall utførepensjonister ned øker denne andelen i befolkningen, og kvinner er overrepresentert (figur 4). Kvinner utgjorde 58 prosent av alle som mottok uføreytelser i 2007. Kvinneandelen har økt jevnt siden 1980. Dette har sammenheng både med den økte yrkesaktiviteten blant kvinner og med at kvinner gjennomgående uførepensjoneres tidligere enn menn, og dermed forblir lenger i «systemet» før overgang til alderspensjon (Holm 2007).

Alderspensjonen nesten doblet på 20 år

Gjennomsnittlig alderspensjon omregnet til 2007-kroner økte fra 82 500 kroner i 1987 til 156 000 kroner i 2007, en økning på nærmere 90 prosent. Økningen i alderspensjoner skyldes at det ble færre minstepensjonister, og at tilleggspensjonistene fikk høyere tilleggspensjon i denne perioden.

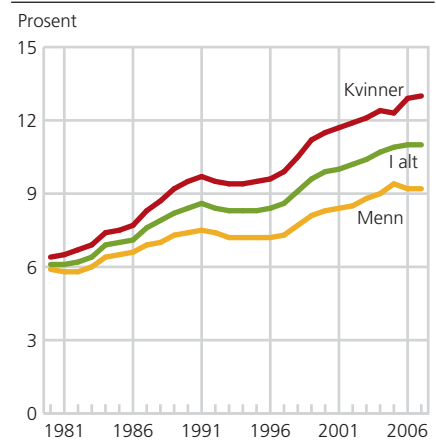
I 1998 økte særtillegget med 12 000 kroner per år. Dette ga en økning av den gjennomsnittlige alderspensjonen på 9 prosent fra 1997 til 1998. Det medførte også at de som hadde lavere tilleggspensjon enn det nye særtillegget, ble minstepensjonister etter endringen, og andelen minstepensjonister økte derfor fra 37 til 41 prosent fra 1997 til 1998 (Holm 2007). For 2007 er andelen minstepensjonister nede i 28 prosent.

Seks av ti alderspensjonister er kvinner

Ved utgangen av 2007 var det 639 000 alderspensjonister, som er en liten økning fra året før. Det har siden 1999 vært en nedgang i antall alderspensjonister, fordi de som trer inn i pensjonistenes rekke, kommer fra de små fødselskullene i 1930-årene. Etter å ha økt med knapt 2 prosent per år i 1980-årene flatet antall alderspensjonister ut på 1990-tallet, og har til og med gått litt ned, for så å øke igjen fra 2004. Nesten seks av ti alderspensjonister er kvinner, og andelen har vært omtrent den samme siden 1980-tallet. Kvinneflertallet skyldes at kvinner lever lenger enn menn (Holm 2007).

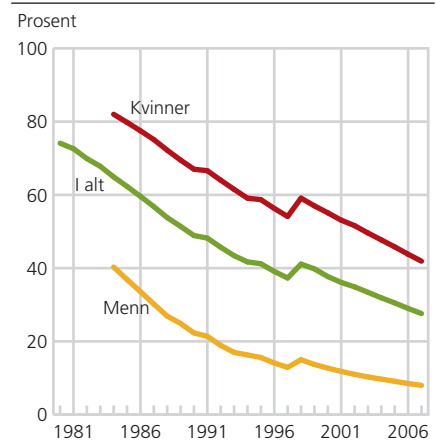
Stadig færre av alderspensjonistene er minstepensjonister, og denne andelen har gått sterkt ned de siste ti årene, fra 41 prosent i 1998 til 28 prosent i 2007. Kvinner er sterkt overrepresentert blant minstepensjonistene; over 40 prosent av de kvinnelige alderspensjonistene var minstepensjonister i 2007, mens dette gjaldt kun 8 prosent av de mannlige alderspensjonistene (figur 5). Da dagens pensjonister var i yrkesaktiv alder og la grunnlaget for sine pensjonsrettigheter, hadde fortsatt mange kvinner avbrudd i yrkeslivet, og mange arbeidet deltid. Mange kvinner har derfor ikke opparbeidet tilleggspensjon (Holm 2007).

Figur 4. Andel uførepensjonister av befolkningen 16-66 år, etter kjønn. 1980-2007

Kilde: NAV.

Figur 5. Andel minstepensjonister blant alderspensjonistene, etter kjønn. 1984-2007

Kilde: NAV.

Pensjoner, stønad og penger – en begrepsavklaring

Grunnpensjon: Ytes uavhengig av tidligere inntekt, men avhenger av hvor lenge du har vært medlem av folketrygden, og om du er gift/samboer eller enslig. For å få full grunnpensjon er det et krav at man har vært medlem av folketrygden/bosatt i Norge i minst 40 år etter fylte 16 år. For enslige vil full grunnpensjon vanligvis tilsvare grunnbeløpet (G). Gifte/samboere kan få redusert beløpet.

Tilleggpensjon: Avhenger av tidligere arbeidsinntekt. Antall pensjonspoeng beregnes ut fra de 20 årene med høyest poeng. For å få full tilleggspensjon kreves minst 40 år med poengopptjening.

Særtillegget: Ytes til pensjonister som ikke har tilleggspensjon, eller som har tilleggspensjon lavere enn særtillegget. Pensjon som består av grunnpensjon og særtillegg, kalles minstepensjon.

Alderspensjon består av grunnpensjon og tilleggspensjon. Har du ikke opptjent tilleggspensjon, eller tilleggspensjonen er lavere enn særtillegget, får du særtillegg. Full grunnpensjon og særtillegg tilsvarer minstepensjon.

AFP-pensjon: Dette er en frivillig tidligpensjoneringsordning. Gjelder for personer fra fylte 62 år som arbeider innenfor et område med en tariffavtale som inkluderer AFP.

Uføreytelse: Skal sikre inntekt til livsopphold for de som har fått inntektsevnen langvarig nedsatt på grunn av sykdom, skade eller lyte. Det finnes to uføreytelser: tidsbegrenset uførestønad og uførepensjon.

Tidsbegrenset uførestønad gis når det er en viss sannsynlighet for at du kan komme tilbake til arbeid senere.

Uførepensjon kan gis dersom det ikke er utsikt til bedring av din inntekts- og arbeidsevne. Uførepensjonen består av en grunnpensjon og en tilleggspensjon. Den som har liten eller ingen tilleggspensjon, får særtillegg.

Rehabiliteringspenger: Ytelse til livsopphold for personer som på grunn av sykdom, skade eller lyte ikke kan utføre arbeid. Kan gis etter at retten til sykepenger er brukt opp, eller etter at man har vært sammenhengende arbeidsufør i 52 uker uten rett til sykepenger. Gjelder periode der man er under aktiv behandling med utsikt til bedring av arbeidsevnen.

Overgangsstønad: Ytelse som skal sikre inntekten til dem som har aleneomsorgen for barn. Som hovedregel kan man få overgangsstønad i inntil tre år fram til det yngste barnet fyller åtte år.

Foreldrepenger: Ytelse som skal sikre foreldrene inntekt ved fødsel eller adopsjon. Man må ha hatt pensjongivende inntekt i minst seks av de ti siste månedene før stønadsperioden begynner.

Engangsstønad: Engangsstønad gis ved fødsel eller adopsjon til foreldre som ikke har rett til foreldrepenger.

Kilde: NAV, <http://www.nav.no/>

Referanser

Holm, Sigrid (2007): «Flest unge på sosialhjelp», i *Samfunnsspeilet* 5-6, 2007, Statistisk sentralbyrå.

Kristoffersen, Lars B. og Stein-Erik Claussen (2008): *Barnevern og sosialhjelp*, Notat 3/2008, NOVA (Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring)

Midtsundstad, Tove (2004): *Hvor mange har rett til AFP?* Notat 23.01.2004, Fafo.

AFP-pensjon stadig mer populært

Ikke bare antall uførepensjonister har økt de senere årene. Etter at ordningen med avtalefestet pensjon (AFP) ble innført i 1989, har antallet som benytter seg av ordningen, økt voldsomt. Ordningen ble gradvis utbygget til å omfatte yngre aldersgrupper (nå er aldersgruppene fra 62 til 66 år), og antallet virksomheter som dekkes av ordningen, har også økt.

Fra 1995 til 2007 økte antallet AFP-pensjonister fra 9 300 til rundt 44 300, mer enn en firedobling på drøyt ti år. Noen flere menn enn kvinner tar ut førtidspensjon, 53 prosent mot 47 prosent. Det er imidlertid ikke alle som har denne muligheten til å trekke seg ut av arbeidslivet før den alminnelige pensjonsalderen. Omkring 80 prosent av arbeidstakerne som nærmer seg 62 år, dekkes av ordningen med frivillig førtidspensjon (Midtsundstad 2004).

Prisrekord på boliger

Det er mye dramatik i boligmarkedet etter flere år med stor prisøkning, høy etterspørsel og mange nybygde boliger. Fram til 2007 har forventningene til fortsatt oppgang i boligpriser nærmest vært enerådende blant eksperter og legfolk. Nå hersker det stor usikkerhet. Boligstørrelse og plass til hver enkelt av oss er nær sagt uendret de seneste årene.

«Alle» snakker om hvilken retning dagens høye boligpriser vil ta. Boligprisene har vært høye før også, men de har aldri vært så høye som i 2007, målt i «reelle» priser. Nå snur det kanskje, og usikkerheten rår.

Jan Petter Sæther

Utviklingen i boligprisene i Oslo, Bergen, Kristiansand og Trondheim er analysert i en undersøkelse initiert av Norges Bank (Norges Bank 2008). Dataserien spenner over perioden 1850-2007. Ifølge undersøkelsen økte boligprisene i store trekk fram til 1898. Rett før det såkalte Kristiania-krakket i 1899 var boligprisene i Oslo reelt sett på et tilsvarende nivå som i 1997. Etter krakket falt så prisene fram til 1921. En betydelig «prisboble» bygget seg så opp fram mot midten av 1930-årene før den «sprakk».

Neste store «boble» bygget seg opp mot 1987, sprakk og sendte prisene nedover med rundt 40 prosent fram til 1992-1993, da prisene igjen begynte å stige. Krakket i 1987-1988 ble i mediene omtalt som noe spesielt – det kraftige fallet i boligprisene ble antatt å være en følge av en kombinasjon av sterk renteøkning og unormalt høy rente, arbeidsledighet, liberalisering av bank- og kredittvesenet, nullvekst i økonomien og reduserte muligheter til å trekke renter fra inntekten før skatteutmålingen.

Fra regulering til frislipp

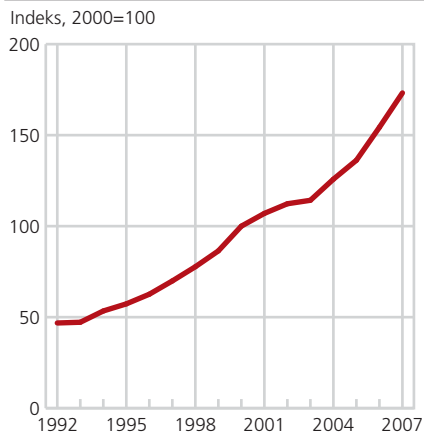
Etterkrigstiden var preget av en bevisst og sterkt regulert boligpolitikk. Rett etter krigen var det stor boligmangel, og behovet for boliger var større enn tilbudet. Etterspørselen var regulert blant annet av kreditten og andre boligpolitiske tiltak, og prisene var regulert i deler av boligmarkedet. Dette medvirket til at det var noenlunde stabile boligpriser fra litt etter krigen og fram til tidlig på 1980-tallet. Men det var boligkø, i den forstand at ikke alle fikk boligønskene oppfylt på grunn av mangel på boliger i det regulerte boligmarkedet, og begrenset kreditttilgang for de som ønsket å kjøpe på det frie boligmarkedet.

En rekke forhold tvang likevel myndighetene til markedstilpasninger. Ett forhold var liberalisering av bank- og kredittvesenet. Tidligere var kreditten i praksis rasjonert, men på 1980-tallet ble det «frislipp» på lånene. Dessuten ble prisreguleringene i store deler av boligmarkedet trolig underminert av at det ofte ble betalt «under bordet» for prisregulerte boliger. Det ble etter hvert ganske vanlig. Kiøsterud 2005 refererer til en undersøkelse fra Institutt for

Jan-Petter Sæther er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk. (jan.saether@ssb.no)

Figur 1. **Boligprisindeksen. 1992-2006.**
2000=100

Kilde: Boligprisindeksen, Statistisk sentralbyrå.

statsvitenskap ved Universitetet i Oslo, som viste at 10-20 prosent av kjøperne i etableringsfasen betalte under bordet på 1970-tallet.

Bedre kredittmuligheter medvirket til at folk ikke bare kunne skaffe seg egne boliger, men etter hvert også en boligstørrelse og -standard som stod i forhold til økende velstand og kjøpekraft.

Er trenden brutt?

Relativt stabile boligpriser i en lang årrekke etter krigen har gjort at behovet for boligprisindikatorer ikke har vært så viktig. Boligkrakket i 1987 var i så måte et vendepunkt, og utviklingen i boligprisene fikk høy aktualitet. Statistisk sentralbyrå har ført statistikk over boligprisene for hele landet siden begynnelsen av 1990-tallet (Boligprisindeksen (<http://www.ssb.no/emner/08/02/30>)). Grafen for de løpende boligprisene har pekt oppover fra 1993, det har også i store trekk de reelle boligprisene gjort bortsett fra noen måneder i 2003, da prisene holdt seg i ro (se figur 1).

Mange spår om boligprisene nå til dags, selv om det er vanskelig. I 2007 mente mange at prisene skulle fortsette å stige, noen få mente at prisene ville komme til å gå ned, mens andre trodde på «myk landing» eller såkalte korrekasjoner. Historien viser at boligprisene svinger i Norge så vel som i andre land der boligprisene er observert over tid. Fra 2007 har de stabilisert seg, og har endog begynt å falle. Om vi får en utvikling som i perioden 1987-1992, er det vanskelig å si noe om.

Imidlertid vil meninger og holdninger kunne gjøre seg gjeldende. Dersom folk flest tror at boligprisene skal gå ned, kan det skape sin egen dynamikk. På den annen side, når utbyggerne tror det samme, vil boligbyggingen avta, og det vil på lengre sikt gi en samlet boligmasse som ikke står i forhold til ønsket boligmasse med de til enhver tid gjeldende priser. Den isolerte effekten av det tilsier økende boligpriser. I seg selv er dette mekanismer som bidrar til svingninger – mange forhold som virker gjensidig på hverandre og med lange tidsforsinkelser.

Økte boligpriser = økte boutgifter

Økte boligpriser gjør at folk må låne mer, enten de skaffer seg sin første bolig, eller om de flytter fra en bolig til en annen og «bedre» – når vi ser bort fra dem som er i en sen fase av livet da det er viktig å forenkle og «bygge seg ned». De som har bygget seg opp boligkapital over mange år, er imidlertid ikke sterkt berørt av økningen i boligprisene. De betaler bare transaksjonskostnader og eventuelt mellomlegget til den nye boligen hvis de ønsker å flytte. Men den selveide boligen er blitt en verdigjenstand som stadig oftere blir brukt som pant til anskaffelse av andre verdiobjekter, som hytter og til «vanlig» forbruk.

Større lån gir større avdrag og dermed høyere boutgifter. De som leier må også betale mer når alternativet – selveid bolig – blir dyrere. Leiemarkedet og markedet for selveide boliger er gjensidig avhengige, og variasjoner i boutgiftene for selveiere vil gå «i takt» med leieprisene, i alle fall i store trekk. Tall fra levekårsundersøkelsene viser at de som leide bolig i 1997, betalte om lag 30 000 kroner per år, i 2007 var gjennomsnittlig leie 50 prosent høyere.

Alle typer husholdninger har fått økte boutgifter fra 1997 til 2007. For de enkelte husholdninger representerer det nær en fordobling (figur 2). Årlig rentenivå har vært relativt lavt i deler av perioden, men prisen på brukte og

nye boliger har gått opp. Det er par med små barn som har de høyeste boutgiftene, deretter følger yngre par uten barn samt par med noe eldre barn, 7-19 år, (figur 2). Dette er husholdninger som ofte er nyetablerte. Blant disse er det mange som ikke har opparbeidet seg boligkapital, noe som gjenspeiles i de høye boutgiftene disse gruppene har (Levekårsundersøkelsene (<http://www.ssb.no/bo/>)).

Noen grupper har lave boutgifter, blant annet de eldre. For eksempel hadde par uten barn i aldersgruppen 16-44 år i 1997 og 2007 mer enn seks ganger så høye boutgifter som par i alderen 67 år og mer. Selveierne blant de eldre har ofte nedbetalt boliglånet, eller har lite boliglån. Det slår ut i lave boutgifter for disse.

Boligformuen har økt

I Norge regnes selveide boliger, som om lag tre av fire norske husholdninger har (Levekårsundersøkelsene (<http://www.ssb.no/bo/>)), som en del av folks kapitalbeholdning – folk «sparer» i bolig. Det har vært regnet som trygt å investere i egen bolig fordi det er skattemessig gunstig sammenlignet med leie, boligverdien går i store trekk opp over tid, og boligens verdi i forhold til eventuelle boliglån øker. Mange mener at leie er å kaste penger ut av vinduet.

I de levekårsundersøkelsene der boforhold er blitt kartlagt, ble selveierne spurt om hva de forventet å få for boligen hvis de skulle selge den. Figur 3 viser forventet gjennomsnittlig salgssum minus gjenstående lån, med andre ord boligens bidrag til en persons eller husholdnings nettoformue. Par med barn på 20 år eller mer har høyest boligformue blant de ulike husholdningstypene, med et gjennomsnitt på 2,33 millioner kroner i 2007. I disse husholdningene har de gjerne vært selveiere i en del år, og lånene er helt eller delvis nedbetalt. Par over 44 år som ikke har hjemmeværende barn, har også betydelige boligformuer, mer enn 2,1 millioner kroner i 2007.

På den annen side har aleneboende i alderen 16-44 år og par uten barn i samme aldersgruppe en boligformue på litt under 900 000 kroner.

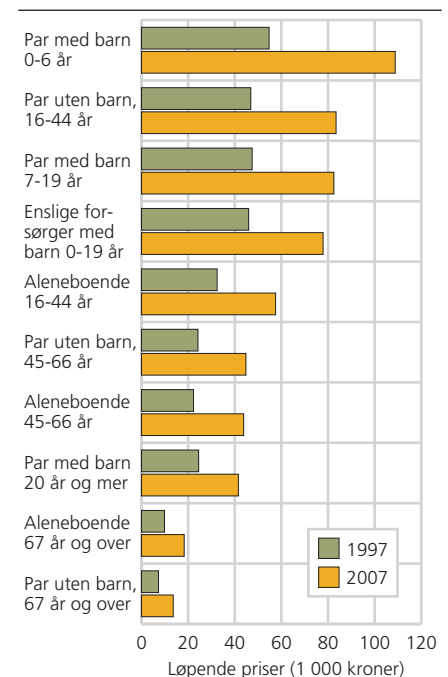
Mens konsumprisindeksen økte med 21 prosent fra 1997 til 2007, økte boligformuen for alle selveiere i gjennomsnitt med nesten 140 prosent i samme periode.

Svingende marked

I 1987 var det en rekke uheldige og sammenfallende omstendigheter som førte til at boligprisene reelt falt med om lag 40 prosent på landsbasis og 44 prosent i Oslo i løpet av få år (Norges Bank 2008). Det skyldtes blant annet høy rente, reell nedgang i forbruk per innbygger og arbeidsledighet samt virkningene av deregulering av finansmarkedet. Mange har inntil ganske nylig sagt at vi ikke er i nærheten av slike tilstander i dag.

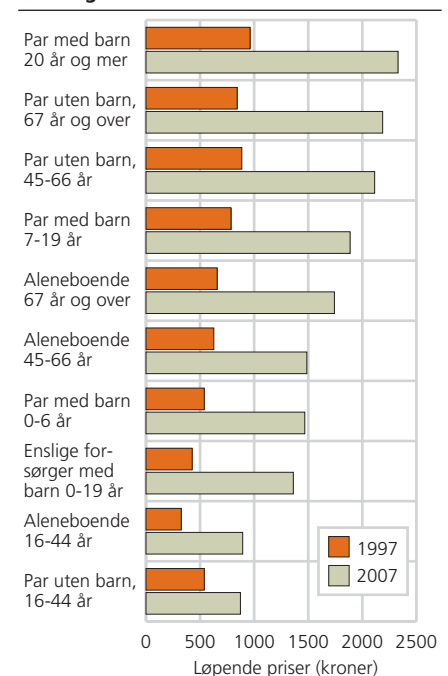
Det er flere mekanismer i tilbudet og etterspørselen etter boliger som kan gjøre at markedet «overreagerer». Ett forhold er at det tar lang tid fra plan og prosjekt til boliger er klare for salg. Byggingen er stort sett initiert ved at prisene på brukte boliger er, eller vil komme til å bli, høyere enn hva det koster å bygge nytt. Er det lønnsomt å bygge nytt, så bygges det. Men når tilstrekkelig mange setter i gang med å bygge, kan det føre til et tilbud som er for stort i et marked der prisene etter hvert har stagnert og enda har begynt å gå ned. Når «lavinene» av nye enheter etter hvert tilbys på boligmarkedet, presses prisene ned.

Figur 2. Boutgifter (i løpende priser) for ulike husholdningstyper. 1997 og 2007. 1 000 kroner

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1997 og 2007, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Boligformue (i løpende priser og 1 000 kroner) for ulike husholdningstyper. 1997 og 2007

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1997 og 2007, Statistisk sentralbyrå.

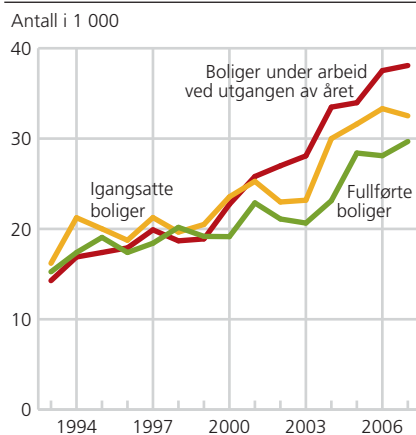

Bankenes sentrale rolle

Finansinstitusjonenes rolle er viktig. Gjennom en årrekke har boligkredit-ten økt blant annet gjennom flere lån med avdragsfrihet og lengre nedbetalingstid. Bankene har lenge tillatt å låne stadig mer i forhold til pantesikkerheten. Bjørn Skogstad Aamo i Kredittilsynet uttalte på en konferanse, holdt av Norske Finansanalytikerers Forening i juni 2007, at «langvarig lave renter, mer generøs låneutmåling, avdragsfrihet og rammelån («selvbetjeningslån») har bidratt til å øke etterspørselen og dermed også boligprisene».

Nå er trenden snudd, og bankene har begynt å stramme inn mens boligmarkedet er på «nedtur». Dette bidrar ytterligere til svingninger og uforutsigbarhet i boligmarkedet, se for eksempel Borgersen, Sommervoll og Wennemo (2006) der det er gjort en teoretisk analyse av virkningene av en tilsvarende kredittpolitikk. I dag hender det at bankene krever at salg går foran kjøp, at de hyppigere avslår lånesøknader på grunn av usikkerhet i boligmarkedet og arbeidslivet, og at tallet på kunder ikke øker. Når det blir vanskeligere å få lån, vil færre møte på visninger, salgene tar lengre tid, og det bidrar til at boligprisene faller.

Figur 4. Igangsatte boliger per år, boliger under arbeid ved utgangen av året og fullførte boliger 1993-2007

Kilde: Byggearealstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Det bygges mye

Ser vi på antall fullførte boliger, antall igangsatte boliger og antall boliger under bygging i perioden 1993-2007 (Byggearealstatistikk (<http://www.ssb.no/byggeareal/>)), kan vi øyne en utvikling der det fortsatt i løpet av et par år kan bli «pøst» på med boliger i et marked der etterspørselen nå begynner å vise en avtagende tendens (figur 4). Disse tre målene er ikke helt like, men endringene illustrerer at både igangsatte boliger og boliger under arbeid har økt minst like mye som antall fullførte boliger. Kurvene indikerer at det ikke er langt unna et år fra byggestart til fullførte boliger.

Det høye antallet boliger under arbeid i de seneste årene tilsier at antall fullførte boliger vil kunne stige mer i 2008 og 2009, selv om igangsettingen gikk litt ned fra 2006 til 2007. I et marked der prisene nå reverseres, vil dette bidra til at prisene synker enda mer.

Det er særlig byggingen av boligblokker som har økt mye. I 2007 ble det bygd elleve ganger flere boliger i blokk sammenlignet med 1993, fra vel 1 300 enheter i 1993 til om lag 14 500 enheter i 2007. Småhus og eneboliger har utgjort mellom 11 000 og 14 000 enheter i løpet av hele perioden, og det har

ikke vært dramatiske svingninger i antall fullførte enheter i perioden 1993-2007 (Byggearealstatistikk (<http://www.ssb.no/byggeareal/>)).

Vi kan også se at prisfallet i den siste tiden har vært størst for boliger i blokk. I løpet av hele denne perioden har prisøkningen på blokkleiligheter vært vesentlig større enn for småhus og eneboliger. Det har derfor blitt stadig mer lønnsomt å dreie byggingen over til blokkleiligheter. Nå øyner vi at byggingen og derfor tilbudet har overskredet etterspørselen mer enn for småhus og eneboliger, som ikke har fått en tilsvarende nedgang i prisene.

Dyrere å bygge

Byggekostnadene har økt sterkt de senere årene, og dette har gjort at flere utbyggere har kviet seg for å sette i gang bygging. Det har bidratt til å dempe veksten i boligbyggingen noe. Byggekostnadene har en tendens til å øke med økende aktivitet, og falle igjen når aktiviteten går ned. Slik sett er dette en mekanisme for selvregulering og demping av fluktuasjoner i boligmarkedet, i motsetning til bankenes innflytelse på dette markedet, når de bedrer lånemuligheter og lånevilkår når boligprisene øker, og strammer inn når boligprisene går ned igjen slik det er beskrevet foran.

I en pressemelding uttrykker Kredittilsynet (Kredittilsynet 2008) at det er tegn til nedgang i fullfinansiering av boliger til yngre låntakere, og at dette igjen er et tegn på at bankene er mer forsiktige med utlån.

Mange nye boliger i blokk

Rundt syv av ti husholdninger bor i eneboliger og småhus (Levekårsundersøkelsene (<http://www.ssb.no/bo/>)). De siste årene er det bygget mange mindre

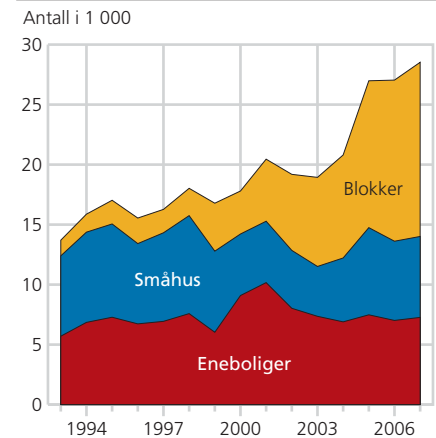

boliger i blokker, men tilveksten av nye boliger utgjør forholdsvis lite av det totale antallet boliger. Dessuten har gjennomsnittlig areal på nybygde boliger vært større enn gjennomsnittsarealet for hele boligmassen, og arealtilveksten har mer enn holdt tritt med befolkningsveksten. Derfor har boareal per person fortsatt økt de seneste årene – i gjennomsnitt bor vi altså stadig romsligere.

Fra 1998 har arealet på fullførte boliger falt fra 152 kvadratmeter til 117 kvadratmeter i gjennomsnitt i 2007. Det store antallet mindre blokkleiligheter som er bygget de seneste årene, gjenspeiles i disse tallene.

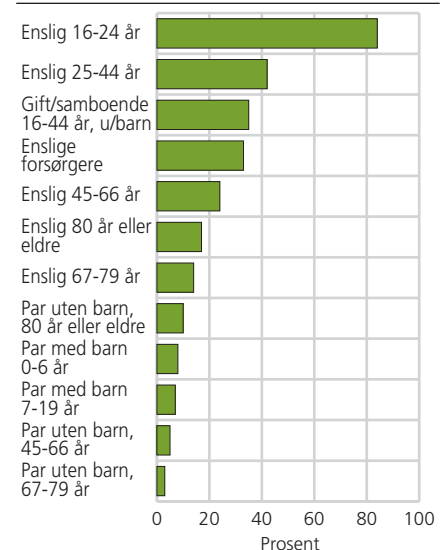
Det har vært en god del høyere prisøkning på små boliger, kanskje særlig i tettbygde områder. Statistisk sentralbyrås boligprisindeks viser at prisnivået på blokkleiligheter var fem ganger så høyt i 2007 i forhold til i 1993. I samme periode er prisene på småhus firedoblet, mens eneboliger har hatt en tredobling i prisene. Den sterke prisøkningen på blokkleiligheter har medvirket til høy lønnsomhet i bygging av slike boliger og dermed til den sterke økningen

Figur 5. Fullførte boliger, etter boligtype. 1993-2007

Kilde: Byggearealstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Leietakere, etter familiefase. 2007

Kilde: Samordnet levekårsundersøkelse 2007, Statistisk sentralbyrå.

Datagrunnlaget

Forbruksundersøkelsene danner grunnlaget for de fleste av de årlige boligindikatorer før 2003 i dette nummeret av Samfunnsspeilet. Vi har valgt å bruke Statistisk sentralbyrås **årlige panelundersøkelser** fra og med 2003 i stedet for forbruksundersøkelsene.

Tallene fra forbruksundersøkelsene og panelundersøkelsene avviker noe fra hverandre fordi disse bygger på forskjellige utvalg. **Utvalget i panelundersøkelsene** er blant annet mye større enn utvalget i forbruksundersøkelsen. Den mest iøynefallende forskjellen er indikatoren for andel husholdninger med **høy boutgiftsbelastning**. Boutgiftsbelastningen er beregnet på forskjellig grunnlag, og det gjør at denne indikatoren **skifter nivå etter 2002**.

Høy boutgiftsbelastning har husholdninger der summen av renter og avdrag og husleie utgjør minst 25 prosent av husholdningens samlede inntekt etter skatt. Før 2003 var boutgiftsbelastningen beregnet ut fra boutgiftenes andel av forbruksutgiftene, med forbruksundersøkelsen som kilde. **Lav boutgiftsbelastning** har husholdninger der summen av renter og avdrag samt husleie utgjør mindre enn 10 prosent av husholdningens samlede inntekt etter skatt.

I tillegg er det årlige indikatorer som bygger på **boligprisindeksen, bygge- og anleggsstatistikk** og **byggearealstatistikk**. Teksten i denne artikkelen bygger for det meste på de årlige tallseriene. Det er supplert med **tall fra levekårsundersøkelsene** – den sist publiserte er fra 2007.

Levekårsundersøkelsene utføres hvert år, men har ulike tema for hvert år. Undersøkelsene om boforhold ble gjennomført i 1997, 2001, 2004 og 2007.

Referanser

Borgersen, Trond, Sommervoll, Dag Einar, Wen-nemo, Tom (2006): Endogenous Housing Market Cycles. Discussion Papers No. 458, Statistisk sentralbyrå.

Danmarks Statistik (11.november 2008): <http://www.statistikbanken.dk/statbank5a/default.asp?w=1280>

Kjølsterud, Tore W. (2005): Hvordan målene ble nådd. Hovedlinjer og erfaringer i norsk boligpolitikk, NOVA (Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring), Temahefte 1/2005, Oslo. <http://www.nova.no/index.gan?id=9083&subid=0>

Kredittilsynet (2008): Pressemelding nr. 8, 2008. <http://www.kredittilsynet.no/wbch3.exe?ce=20128>

Norges Bank (2008): House Price Indices for Norway. http://www.norges-bank.no/templates/article___42943.aspx

Statistiska centralbyrån (2007): *Boende och boendegifter*, Statistiska meddelanden, tabell 8. http://www.scb.se/Statistik/HE/HE0103/2005A01/HE0103_2005A01_SM_BO23SM0701.pdf

i antall nye blokkleiligheter. Det ble bygget elleve ganger så mange boliger i blokk i 2007 sammenlignet med 1993 (figur 5).

Det har også vært en jevn økning i antall kvadratmeter hver av oss har til rådighet. Andelen personer som bor trangt eller svært romslig, har variert noe siden 1997, men i hovedsak er tendensen stabil. I 2007 var det 7 prosent som bodde trangt, og 32 prosent som bodde svært romslig, etter de kriteriene vi har brukt – antall rom per person. Hvis en person bor alene på ett rom eller i flerpersonhusholdning med flere personer enn beboelsesrom, regnes det som trangt. Romslig er det når husholdningen har minst tre beboelsesrom mer enn antallet personer i husholdningen.

Få leier bolig, men nær halvparten på usikre vilkår

Om lag tre av fire husholdninger har selveid bolig eller bolig eid gjennom andels- eller aksjeselskap. Sammenlig-

net med for eksempel Danmark og Sverige er dette en høy andel. I Danmark var om lag 52 prosent av boligene selveide i 2007 (Danmarks Statistik (11. november 2008)). I Sverige er eierandelen blant husholdningene om lag 55 prosent (Statistiska centralbyrån 2007).

Den største andelen eiere finner vi blant par i aldersgruppen 45-66 år uten barn og par med barn i alderen 0-19 år. Blant disse eier mellom 90 og 95 prosent boligen de bor i. Blant yngre enslige er det flest leiere (figur 6). Blant enslige i alderen 16-24 år er det bare i underkant av 20 prosent som eier boligen. Blant enslige i alderen 25-44 år er det i underkant av 60 prosent som eier boligen sin (beregninger basert på data fra Levekårsundersøkelsen 2007, Statistisk sentralbyrå).

En del bor i leid bolig uten leiekontrakt eller med leiekontrakt med varighet mindre enn tre år. Dette har vi kalt usikre leievilkår. I underkant av 10 prosent av husholdningene har slike leievilkår. Først og fremst gjelder dette de som er enslige og i alderen 16-24 år. Om lag 80 prosent av disse leier på usikre vilkår.

Yngst publikum på kino, eldst på opera

Det er helst kvinner som går på teater, opera og klassiske konserter. Menn foretrekker idrettsarrangementer. Mens kinopublikum har lavest gjennomsnittsalder, er den høyest blant operapublikummet. I valg av bøker er kvinner mest interessert i norske forfattere. Fremdeles er det få kvinner over 66 år som bruker Internett, viser kultur- og mediebruksundersøkelsene.

Alder, utdanning og ikke minst kjønn har betydning for hvilke kulturtilbud vi velger, viser kulturbruksundersøkelsene. Blant kvinner er andelen som benytter seg av de fleste kulturtilbudene i løpet av et år, atskillig høyere enn blant menn. Dette gjelder folkebibliotek, teater, kunstutstillinger, klassiske konserter, ballett-/danseforestillinger og tros-/livssynsmøter. Forskjellen har holdt seg nokså stabil fra begynnelsen av 1990-tallet og fram til i dag. Bare på idrettsarrangementene er menn mer aktive tilskuere enn kvinnene. Også denne forskjellen har holdt seg stabil i de seinere åra.

Derimot er andelen kvinner og menn som går på kino i løpet av et år, nokså identisk. Den økningen som har funnet sted de seinere åra, gjelder derfor begge kjønn. I tillegg til kino gjelder det både populærkonserter, klassiske konserter og ballett-/danseforestillinger. For klassiske konserter var økningen mest påfallende i første del av 1990-tallet. Besøk på folkebibliotek har økt blant kvinner, men ikke blant menn.

Færre opptrer selv eller spiller et instrument

I Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2004 oppga 31 prosent av befolkningen at de driver med egenaktivitet innenfor kultur. I 1994-undersøkelsen var andelen 35 prosent. Egenaktivitet betyr enten at de har opptrådt på et musikk- eller teaterarrangement, har utstilt en eller annen form for bildekunst eller kunsthåndverk de siste to åra, eller spiller et musikkinstrument regelmessig. Både menn og kvinner deltar mindre aktivt. Det er likevel kvinner som er de mest aktive; 35 prosent av kvinner oppga kulturell egenaktivitet i 2004. For menn var tallet 28 prosent.

Symfonikonsserter er populære

I 1990 ble det holdt litt under 300 symfonikonsserter i Norge. I 1997 var tallet økt til drøye 400, og ytterligere til nesten 700 konserter i 2006. Mens publikummet på symfonikonsserter var på om lag 220 000 i 1990, økte tallet til 392 000 i 2006 (Kulturstatistikk 2006).

Økningen finner vi igjen i publikumstallene. Mens 27 prosent oppga at de hadde vært på konsert med klassisk musikk, samtidsmusikk, kirkemusikk eller korkonsserter i 1991, var andelen 35 prosent i 2004 (Vaage 2005). Blant kvinner var andelen størst, 41 prosent, mens den var 29 prosent blant menn. Blant de unge, aldersgruppa 16-24 år, hadde 24 prosent vært på slike konserter de siste tolv månedene i 1991, mot 28 prosent i 2004. Konsertbesøk totalt viser at 48 prosent av befolkningen hadde vært på en konsert de siste tolv månedene i 1991. Andelen økte til 61 prosent i 2004 (Vaage 2008).

Odd Frank Vaage

Odd Frank Vaage er statistikkrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk. (ova@ssb.no)

Flere går på teater

Også teatertilbudet når ut til flere enn før, viser kulturbruksundersøkelsene. Andelen som har sett en teater-, musikal- eller revyforestilling siste året, har økt fra 44 prosent i 1991 til 49 prosent i 2004, henholdsvis 42 prosent for mennene og 56 prosent for kvinnene. Økningen i andel som går på teater, musikal eller revy, gjelder begge kjønn. Blant de unge har det ikke vært noen økning i teaterbesøket fra 1991 til 2004. 48 prosent i aldersgruppa 16-24 år hadde vært på slike forestillinger de siste tolv månedene begge åra.

Forestillinger ved institusjonsteatrene økte også noe i antall på 1990-tallet, særlig fra 1980 til 1993, men tallet gikk noe ned fram til 1997. Seinere har det økt igjen, og var på om lag 9 400 forestillinger i 2006.

Menn velger idrett uansett utdanning

Menn og kvinner velger forskjellige kulturtilbud uansett utdanningsgrad, viser Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2004. For besøk på idrettsarrangement er det systematisk høyere tall for menn enn for kvinner på alle utdanningsnivåer. Særlig er forskjellen stor blant dem med kort videregående utdanning. Det motsatte finner vi for folkebibliotek, teater/musikal/revy, tros-/livssynsmøte og ballett/dans. Her er kvinnes andel blant besøkende høyere enn menns andel, på alle utdanningsnivåer.

Kinopublikum er yngst ...

Gjennomsnittsalderen i hele befolkningen, regnet fra 9 til 79 år, har i hele perioden fra 1991 til 2004 ligget noe over eller under 39 år. Gjennomsnittsalderen for dem som går på kino i løpet av et år, har derimot ligget mellom 31 og 32 år fra 1991 til og med 2000. I 2004 økte den til 33,5 år. Likevel har kinopublikummet den laveste gjennomsnittsalderen blant brukere av alle kulturtilbud. Idrettsarrangementer, populærkonserter og ballett-/danseforestillinger har hatt et publikum med gjennomsnittsalder under 35 år, unntatt i 2004. Da økte gjennomsnittsalderen for alle kulturtilbudene, til tross for at befolkningens gjennomsnittsalder var lavere i 2004 enn i 1997.

... og operaelskere er eldst

Opera/operette samler det eldste publikummet, som gjennomsnittlig er over 49 år, i alle undersøkelsene. Nest eldst er publikum på klassiske konserter (42 år) og kunstutstillinger (41 år). Også for disse tilbudene var gjennomsnittsalderen høyere i 2004 enn i noen av de tidligere undersøkelsene. Alle disse tallene tyder på at de godt voksne i stadig større grad gjør seg gjeldende som brukere av kulturtilbud.

På alle alderstrinn fra 25 år og oppover er andelen kulturbrukere mye større blant dem med høy utdanning enn dem med lav utdanning. Dette gjelder så godt som alle kulturtilbud. For eksempel hadde kun 2 prosent av dem med lavest utdanning i alderen 67-79 år vært på opera eller operette de siste tolv månedene i 2004. I den samme aldersgruppa hadde 26 prosent blant dem som hadde utdanning utover videregående skole, vært på opera/operette. I aldersgruppa 25-44 år hadde 24 prosent blant dem med lavest utdanning vært på kunstutstilling de siste tolv månedene, mens andelen var 57 prosent blant dem med utdanning utover videregående skole.

Teknikk for menn, kunst for kvinner

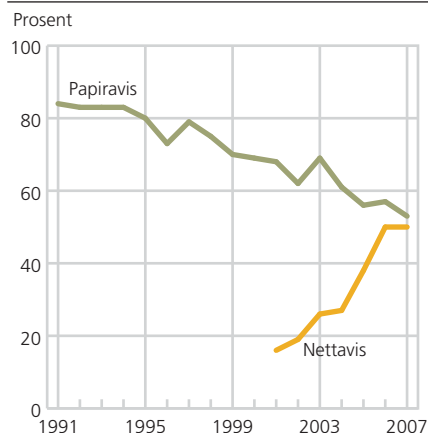
Besøkstall på norske museer har forandret seg nokså lite fra 1991 til 2004, og andelen har ligget mellom 41 og 45 prosent per år i denne perioden. I 2004 var den på 42 prosent. De som har besøkt museum de siste tolv månedene, har gjennomsnittlig gjort det 2,5 ganger i 1991 og 2,9 ganger i 2004.

Om lag tre av fire museer i Norge er kulturhistoriske museer (Pettersen 2006). Dette gjenspeiler seg i brukertallene. Folkemuseer/bygdetun er de museene som oftest er besøkt. Denne tendensen har holdt seg i hele perioden fra 1991 og framover (Vaage 2005). Men det er også i denne gruppa av museer at nedgangen har vært mest påfallende. I 1991 hadde 39 prosent, og 45 prosent i 1994, vært på slike museer sist de var på museum. I 2004 var andelen 29 prosent.

Dernest kommer tekniske museer, med 16 prosent besøkende i 1991 og 20 prosent i 2004. Naturhistoriske museer hadde 14 prosent av museumspublikummet i 1991 og 18 prosent i 2004. Kunstmuseene hadde en andel på 12 prosent i 1991 og 14 prosent i 2004.

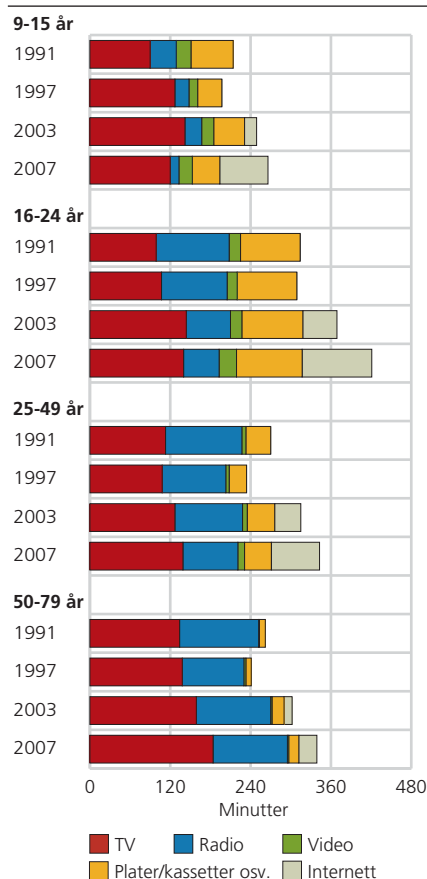

Figur 1. Andel som har lest papiravis og internettutgave av papiravis en gjennomsnittsdag, alder 16-24 år. 1991-2007. Prosent

Kilde: Mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. Tid brukt til ulike elektroniske massemedier en gjennomsnittsdag, fordelt på alder, 1991, 1997, 2003 og 2007. Minutter

Kilde: Mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Mens menn i større grad velger å gå på tekniske museer, velger kvinner heller kunst. Denne tendensen har holdt seg i hele perioden fra 1991. Blant menn har det likevel vært en viss økning i interessen for kunstmuseer. Og begge kjønn har i omtrent like stor grad gått på naturhistoriske museer og arkeologiske museer.

Medieverdenen: Trykte aviser taper terreng

Antallet eksemplarer av dagsaviser per 1 000 innbyggere økte jevnt gjennom 1980-tallet. Denne økningen skjedde parallelt med økningen i antallet husholdninger, mens antallet eksemplarer per husholdning økte mer beskjedent. I 1992 hadde vi det høyeste tallet, med 688 aviser per 1 000 innbyggere. Etter 1992 har tallet sunket temmelig jevnt, til tross for at antallet husholdninger har fortsatt å vokse. I 2007 var nettoopplaget per 1 000 innbyggere nede i 472.

Det har samtidig vært en nedgang i andelen som leser avis per dag. I 1991 var det flere avislesere enn fjernsynsseere. Avisen var dermed det mest brukte mediet. Slik er det ikke lenger. I løpet av de siste 15 åra har andelen avislesere sunket fra 84 prosent til 72 prosent, det vi si med 12 prosentpoeng. Denne nedgangen har vært gradvis, men har særlig vært tydelig fra 1998 og framover. I de siste åra har lesing av nettaviser vært stadig økende. 34 prosent leste nettutgaver av aviser en gjennomsnittsdag i 2007 (Vaage 2008).

Unge velger nettaviser

Blant unge var det en nedgang i andelen avislesere per dag fra 84 prosent i 1991 til 53 prosent i 2007 (figur 1). Om lag 50 prosent i denne aldersgruppa leste internettutgaver av papiraviser en gjennomsnittsdag i 2007. Andelen var 16 prosent i 2001. For denne aldersgruppa er det altså tydelig at nettavisene har fått et kraftig gjennomslag.

Sterk vekst for nye medier

Bruken av både aviser og radio synker. Dette kan ha sammenheng med at nye medier har hatt betydelig innpass på markedet de seinere åra. I 1995 var det 9 prosent som brukte hjemme-PC en gjennomsnittsdag. I 2007 var andelen økt til 56 prosent.

Internett ble i 2000 brukt av 7 prosent av befolkningen en gjennomsnittsdag. Her er all internettbruk medregnet, uansett hvor bruken fant sted. I 2007 var andelen brukere per dag økt til 66 prosent. Den er altså mer enn åttedoblet på seks år (Vaage 2008).

Stadig flere kvinner bruker PC hjemme

Både kvinner og menn bruker oftere Internett og hjemme-PC i 2007 (63 prosent menn og 50 prosent kvinner) enn i 1994 (16 prosent menn og 6 prosent kvinner). Selv om kvinnene har nærmet seg mennene, er det fremdeles store kjønnsforskjeller. Det er særlig blant de eldre at forskjellen er stor. Blant personer i alderen 67-79 år var det i 2007 29 prosent menn og 14 prosent kvinner som brukte hjemme-PC per dag.

Hjemme-PC-bruken har økt i alle aldersgrupper fra 1994 til 2007. Økningen har vært størst i aldersgruppene 16-24 år og 25-44 år. 9-15-åringene var de mest aktive brukerne i siste halvdel av 1990-tallet, men seinere er det de unge og de unge voksne som har blitt de mest aktive. Blant de eldre var det svært

liten økning i bruken på 1990-tallet, men fra 2003 og framover har bruken tatt seg noe opp.

Internett og TV populært blant barn

For 9-15-åringene har det vært en betydelig økning i bruken av tid foran fjernsynet. Samtidig lytter de mindre på radio. Det er også færre søm hører på plater/kassetter. Videobruken har heller ikke økt i omfang (figur 2). Totalt sett har disse endringene ført til en nedgang i tida som brukes til de tradisjonelle massemediene i denne aldersgruppa, fra 3 timer og 34 minutter i 1991 til 3 timer og 14 minutter i 2007. Tiden til elektronisk mediebruk er likevel på over 4 timer i 2007. Dette skyldes bruken av Internett, som ikke eksisterte i 1991, og som var svært lite utbygd i 1997.

Figur 2 viser tida brukt til ulike elektroniske medier per dag blant noen utvalgte aldersgrupper, i åra 1991-2007. Noe av økningen i tida foran fjernsynsskjermen skyldes at målemetoden for dette mediet ble forandret fra 1999. Dette har medført at tida til fjernsynsseing økte gjennomsnittlig med om lag 10 minutter.

Blant de godt voksne og de eldre er det små endringer. Det har vært en betydelig økning i tida tilbrakt foran fjernsynet i løpet av disse åra. Radiolyttingen har derimot holdt seg nokså stabil. Alt i alt brukte godt voksne og eldre de tradisjonelle elektroniske medietilbudene mye mer i 2007 enn i 1991. I tillegg kommer internettbruken, som fremdeles ikke er så stor som for den yngre delen av befolkningen.

Store aldersforskjeller

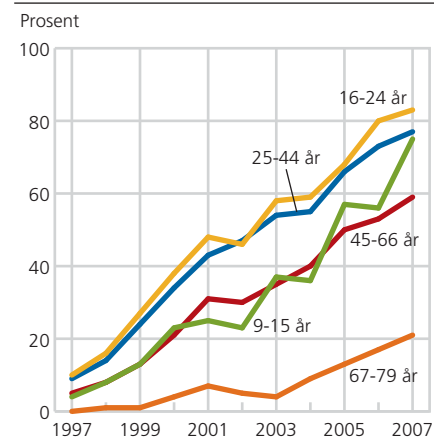
Figur 3 viser at de er stor forskjell mellom de ulike aldersgruppene i bruken av Internett. Aldersgruppene 16-24 år og 25-44 år har i hele perioden 1997-2007 vært de mest aktive brukerne. Barna og voksne i alderen 45-66 år har også fulgt hverandre fra år til år, men har ligget på et noe lavere nivå enn de unge. Nederst ligger de eldre, i gruppa 67-79 år. Der har utviklingen gått sakte, og de ligger fremdeles langt under de andre aldersgruppene i internettbruk. Mens det i gruppa 16-24 år var 83 prosent som brukte Internett en gjennomsnittsdag i 2007, var andelen 21 prosent blant de eldre. Blant eldre kvinner var andelen så lav som 16 prosent.

Varierer med utdanning

Det har vært og er fremdeles tydelige forskjeller i internettbruken når det gjelder alder og utdanning. I 1997 brukte 3 prosent av personer med utdanning på ungdomsskolenivå Internett daglig. I gruppa med lang universitets- eller høgskoleutdanning var andelen 14 prosent. I 2000 var forholdet 15 prosent

Figur 3. Andel som har brukt Internett en gjennomsnittsdag, etter alder. 1997-2007. Prosent

Kilde: Mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

mot 43 prosent, og i 2007 var forholdet 43 prosent mot 84 prosent. Dette viser at forskjellen mellom de to utdanningsgruppene har minket, men at den fremdeles er temmelig stor.

Like mye TV-titting

Til tross for økt tilgang til fjernsynskanaler og flere kanaler som sender programmer døgnet rundt, ser vi ikke mer på TV. I 1991 var det 5 prosent som hadde parabolantenne i husholdningen, og 29 prosent hadde kabelanlegg. Disse tallene har økt til henholdsvis 34 og 50 prosent i 2007. Andelen som ser fjernsyn en gjennomsnittsdag, var 81 prosent i 1991 og 82 prosent i 2007, altså en ubetydelig endring. De seinere års undersøkelser viser at menn bruker noe mer tid foran TV-skjermen enn kvinner (Vaage 2008).

Mindre radio, mer CD og MP3

Interessen for radioen har ikke økt, til tross for økt tilbud på kanaler og sendetid. Det har vært en nedgang i andelen som hører på radio en gjennomsnittsdag, fra 71 prosent i 1991 til 53 prosent i 2007, mens tida vi bruker når vi lytter på radio har holdt seg noenlunde konstant de seinere åra (Vaage 2008).

I 1992 ble det solgt 9,9 millioner musikkfonogram (CD-er, plater, kassetter eller MP3-spillere). Salget nådde sin topp i 2002, med om lag 14,8 millioner. I 2006 sank salget til om lag 10, 3 millioner. 37 prosent oppga at de lyttet på CD-er, plater, kassetter eller MP3-spillere en gjennomsnittsdag i 1996. I 2002 var andelen 49 prosent, men den sank til 43 prosent i 2007, en andel som er lik for kvinner og menn.

Unge er den aldersgruppa som i størst grad lytter på slike musikkavspillinger. Hele 41 prosent av unge hadde lyttet til MP3-spiller en gjennomsnittsdag i 2007.

Flere boklesere ...

I 1991 var det 24 prosent som oppga at de leste bøker på fritida en tilfeldig valgt dag. Andelen sank til 17 prosent per dag i 1997, men har så økt og har kommet opp i 23 prosent i 2007, henholdsvis 18 prosent blant menn og 27 prosent blant kvinner. Blant dem som leste bøker, var det 67 prosent som leste en roman eller novellesamling. Blant kvinnelige boklesere var det 73 prosent som leste denne typer bøker en gjennomsnittsdag, mens andelen var 58 prosent blant mannlige lesere. Menn leste mer faktabøker enn kvinner (Vaage 2008).

... men ikke blant de unge

De unge leser i mindre grad bøker nå enn de gjorde før. I 1991 var det 28 prosent i aldersgruppa 16-24 år som hadde lest bøker på fritida en gjennomsnittsdag. Bruk gjerne tida I 2007 var andelen sunket til 18 prosent. Den økningen som har funnet sted for boklesing de seinere åra for befolkningen som helhet, gjelder ikke for de unge.

Kvinner foretrekker norske forfattere

I 2006 leste 24 prosent av befolkningen bøker en gjennomsnittsdag. Tallet omfatter lesing på fritida; bøker som brukes i forbindelse med arbeid, skole eller annen utdanning er ikke tatt med. Går vi 16 år tilbake, var leserandelen også på 24 prosent. Nivået er altså det samme. Likevel har det vært klare endringer i denne perioden. Andelen lesere sank på 1990-tallet og var helt nede

i 17 prosent i 1997. Deretter har det vært en nokså jevn stigning igjen (Vaage 2008).

2004-undersøkelsen og de tidligere kulturbruksundersøkelsene viser at det i særlig grad er kvinner som leser bøker som opprinnelig er skrevet på norsk. Menn leser i større grad enn kvinner litteratur som opprinnelig er skrevet på angloamerikansk og utenomeuropeisk språk. Unge og særlig eldre boklesere er de gruppene som i størst grad leser litteratur som har norsk som originalspråk. De unge leserne er i størst grad opptatt av angloamerikansk litteratur. De godt voksne er dem som helst leser annen nordisk litteratur.

Menn leser i større grad enn kvinner bøker som er kjøpt i bokhandel eller bøker fått i gave. Kvinner leser i større grad enn menn bøker som er kjøpt gjennom bokklubber, eller bøker som er lånt av andre personer (Vaage 2007).

Flere bøker – færre bibliotek

Antallet skjønnlitterære bokutgivelser har variert en del de siste 20 åra. Det var en betydelig økning fra 1986, da det var 903 utgivelser, til 2 037 utgivelser i 1995. Deretter var det en liten nedgang, til 1 892 skjønnlitterære bokutgivelser i 1999. Siden har det økt igjen, og i 2006 var det 2 337 bokutgivelser.

De seinere åra har det også vært en nedgang i antall utlån per innbygger i folkebibliotekene. Mens det i 1992 var 4,9 utlån per innbygger per år, sank tallet til 3,6 i 2007. Og fra 1993 til 2005 har antall folkebibliotek sunket fra 1 184 til 815 (Kulturstatistikk 2006). Dette kan muligens være med på å forklare utlånsnedgangen.

Datagrunnlaget

Kultur- og mediebruksundersøkelsene er intervjuundersøkelser med et landsrepresentativt utvalg i alderen 9-79 år, om tilgang til og bruk av kultur- og massemedietilbud. Undersøkelsen om mediebruk gjennomføres hvert år. Undersøkelsen om kulturbruk gjennomføres hvert fjerde år.

Kulturstatistikken gis ut hvert år og gir en oversikt over tilgjengelig statistikk for ulike områder innenfor norsk kultur. Tallene er hentet fra mange kilder: Statistisk sentralbyrå, andre offentlige organisasjoner og interesseorganisasjoner.

Ferieundersøkelsene er årlige intervjuundersøkelser med et landsrepresentativt utvalg i alderen 16-79 år om nordmenns ferievaner.

Flere kvinner med i Idrettsforbundet

Antall medlemskap i Norges Idrettsforbund økte jevnt fra om lag 1,4 millioner i 1980 til 1,9 millioner i 1998. Deretter har tallet variert noe. I 2006 hadde forbundet om lag 1,7 millioner medlemmer. I 1980 utgjorde kvinner 34 prosent av medlemmene. I 2006 var kvinnenenes andel om lag 40 prosent (Kulturstatistikk 2006).

I 1991 oppga 27 prosent av befolkningen at de hadde deltatt på et idrettsarrangement i løpet av de siste to åra. Andelen økte til 29 prosent i 2004. Blant menn var andelen 34 prosent, blant kvinner 23 prosent. Blant ungdom var det i 1991 40 prosent som hadde deltatt på idrettsarrangement de siste to åra. I 2004 var andelen steget til 50 prosent (Vaage 2005).

Kultur også på reise

SSBs ferieundersøkelser viser at det i de seinere åra har vært en viss økning i nordmenns ferieaktivitet. Mens vi i 1994 i gjennomsnitt hadde omtrent 14 overnattinger på feriereiser siste år, var antallet overnattinger 16 i 2007. Overnattingene har økt for både menn og kvinner, men kvinner hadde i 2007, som i alle tidligere målinger, flere overnattinger enn menn. I 2007 var tallet 14,9 for menn og 17,6 for kvinner.

Vi viser en ganske betydelig kulturaktivitet når vi reiser til utlandet. I 2004 hadde 24 prosent av den norske befolkningen vært på museum, utstilling, kunstgalleri eller lignende i utlandet i løpet av de siste tolv månedene. I 2000 var tallet 27 prosent, og 20 prosent i 1991.

En betydelig andel nordmenn går også på konserter eller andre musikkarrangementer når de er i utlandet. Andelen som hadde gjort det de siste tolv månedene, var 12 prosent i 2004, mot 8 prosent i 1991. Det er ikke noen store kjønnsforskjeller for deltakelse på ulike kulturtilbud i utlandet. Det er likevel en liten tendens til at kvinner i større grad går på teater, musikaler, museer, utstillinger og så videre, mens menn velger idrettsarrangement – også når vi er på reise.

Referanser

Kulturstatistikk 2006, NOS D 302, 2007, Statistisk sentralbyrå.

Pettersen, Stein Ove (red.) (2006): *Kulturstatistikk 2004*, Statistiske analyser 76, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2005): *Norsk kulturbarometer 2004*, Statistiske analyser 73, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2007): *Kultur- og norsk mediebruk i forandring. Bruk av kulturtilbud og massemedier fra 1991 til 2006*, Statistiske analyser 95, Statistisk sentralbyrå.

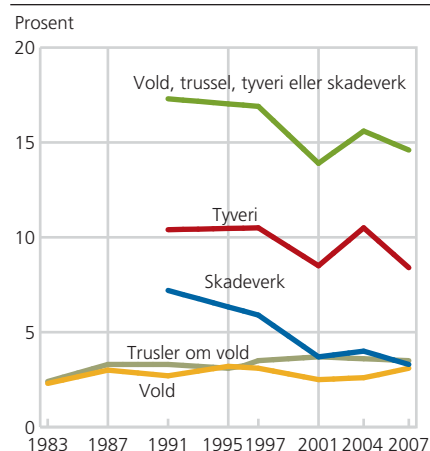
Vaage, Odd Frank (2008): *Norsk mediebarometer 2007*, Statistiske analyser 96, Statistisk sentralbyrå.

Mindre vinning og mer rus

Rettsystemet behandler flere av de fleste typer lovbrudd, sammenliknet med begynnelsen av 1980-tallet. Men vi må mer enn 20 år tilbake for å finne et mindre omfang av tyverisaker enn i dag. Langt flere blir tatt og straffet, men ungdom og menn er mindre overrepresentert enn før. Økning i anmeldte og oppklarte volds- og narkotikalovbrudd bidrar til dette. Om en større andel av befolkningen utsettes for vold, er imidlertid høyst usikkert.

Reid J. Stene,
Lotte R. Thorsen, Stian Lid

Figur 1. Utsatthet for lovbrudd, etter type lovbrudd. 1983-2007. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Levekårsundersøkelsene. Utsatthet og uro for lovbrudd 1983-2007, Statistisk sentralbyrå.

I alt 15 prosent av den voksne befolkningen oppga i Levekårsundersøkelsen 2007 at de var blitt utsatt for minst ett tilfelle av vold, trusler, tyveri eller skadeverk i løpet av de siste tolv månedene. I tillegg viser andre undersøkelser at hvert femte foretak som har mer enn fem ansatte, årlig blir utsatt for ett eller flere tilfeller av økonomisk kriminalitet (Ellingsen og Sky 2005). For at det årlige omfanget av ofre skal bli fullstendig, må vi også ta med ofre blant barn, de minste foretakene og andre grupper som faller utenfor disse undersøkelsene.

I tillegg er det andre typer lovbrudd som befolkningen, bedrifter og andre organisasjoner kan bli rammet av. Kriminalitetsbildet i Norge inneholder også svært mange lovbrudd som ikke nødvendigvis påfører andre en direkte offeropplevelse.

Ikke flere ofre for lovbrudd

Vi er ikke blitt mer utsatt for vold i løpet av de siste 25 årene, trusler de siste 21 årene eller tyveri de siste 17 årene. Dette viser resultatene fra levekårsundersøkelsene – hvor vold og trusler er kartlagt siden 1983, og tyveri og skadeverk er kartlagt fra 1991. Andelen av den voksne befolkningen som samlet sett blir utsatt for disse lovbruddene, har vært relativt stabil over lang tid, og for skadeverk er andelen blitt halvert siden 1991 (figur 1).

De reelle endringene av atferd, og omfang av ofre i samfunnet, påvirker det registrerte kriminalitetsbildet. I tillegg er det mange andre forhold som har betydning for hva slags – og hvor mye – kriminalitet som ender opp i de statistikkene som baserer seg på politiets register. For eksempel har endringer i kontrollen overfor narkotika- og trafikkriminalitet vært av stor betydning for utviklingen til disse lovbruddene i kriminalstatistikkene for de siste 15 årene.

Utbredelsen og teknologiskiftet til automatisk trafikkontroll har bidratt sterkt til økningen av registrerte trafikkforseelser. Og selv om det har vært en økning i befolkningens befatning med ulovlige rusmidler, er det grunn til å tro at politiets fokus på ungdom – og prioriteringer overfor narkomane – er av de viktigste forklaringene på de siste tiårenes endringer i antallet anmeldte narkotikaforbrytelser.

Registreringen av andre typer lovbrudd er i større grad avhengig av ofrenes tilbøyelighet til å anmelde lovbrudd. Virksomheter utsatt for økonomisk kriminalitet oppgir at de anmelder noe mer enn hver femte sak (Ellingsen og Sky 2005). Den siste levekårsundersøkelsen viser at 22 prosent av alle tilfeller av vold og trusler – og

Reid J. Stene (f.v.) er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (reid.jone.stene@ssb.no)

Lotte R. Thorsen er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (lotte.rustad.thorsen@ssb.no)

Stian Lid er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (stian.lid@ssb.no)

nesten 60 prosent av alle tyverier – blir anmeldt til politiet. For de tyveriene der det er et betydelig omfang av skader og tap, er anmeldelsestilbøyeligheten enda høyere.

I løpet av de siste 20-25 årene har det samlet sett vært en betydelig økning i antallet registrerte lovbrudd. Tar vi høyde for befolkningsutviklingen, viser kriminalstatistikken at politiet etterforsker dobbelt så mange forbrytelser i dag – sammenliknet med begynnelsen av 1980-tallet. Størst økning var det på 1980-tallet, da utviklingen var sterkt preget av voksende antall registrerte tyverier og andre vinningsforbrytelser.

Omfanget av vinningslovbrudd var relativt stabilt fra begynnelsen av 1990-tallet og frem til begynnelsen av 2000-tallet, og i denne perioden var det andre typer forbrytelser som preget endringene i det registrerte kriminalitetsbildet. I løpet av de aller siste årene er det totale omfanget av anmeldelser blitt noe mindre, og igjen mer påvirket av utviklingen for tyverier – og sett i forhold til befolkningsmengden var det totale antallet anmeldte forbrytelser i 2007 det laveste siden 1994 (figur 2).

Selv om kriminalstatistikken tilsier at det begås flere lovbrudd i Norge enn for 15-20 år siden, ser det ikke ut til at folk flest er mer utsatt. Både politianmeldelsene og levekårsundersøkelsene tilsier snarere at en mindre andel av befolkningen utsettes for kriminalitet – selv om disse kildene gir noe ulike beskrivelser av omfang, hvordan og når denne nedgangen skjedde.

Politianmeldelser og ofre i 2007

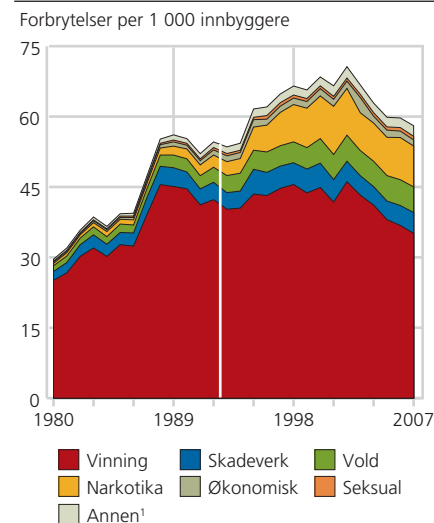
I de siste årene har politiet årlig registrert rundt 400 000 lovbrudd. Politianmeldelsene i 2007 viser at 3,6 prosent av de bosatte i Norge var ofre for ett eller flere lovbrudd. Men mindre enn halvparten av alle anmeldte lovbrudd er registrert med en person som offer: 16 prosent er begått mot foretak eller andre juridiske enheter – og 37 prosent er uten et registrert offer. Av disse er to tredeler narkotika- og trafikklovbrudd (figur 3 og 4). For de mer alvorlige tilfellene, forbrytelsene, er 62 prosent av alle anmeldelsene registrert med en person som fornærmet.

Færre boliginnbrudd og biltyverier

Nesten halvparten av alle anmeldte lovbrudd i 2007 var tyverier og andre vinningslovbrudd. Ut fra anmeldelsene i 2007 ble nesten 123 000 personer utsatt for ett eller flere vinningslovbrudd, og disse utgjorde 71 prosent av alle personofre for lovbrudd i Norge. Også levekårsundersøkelsene viser at tyverier er den typen lovbrudd som skaper flest ofre i befolkningen; i 2007 oppga mer enn 8 prosent, tilsvarende mer enn 300 000 i den voksne befolkningen, at de var utsatt for tyveri i løpet av det siste året. Dette er noe lavere enn omfanget av tyveriofre på 1990-tallet.

Den høye tilbøyeligheten til å anmelde gjør at kriminalstatistikker som er basert på politiets register, er forholdsvis velegnet til å beskrive hvilke tyverier befolkningen faktisk blir utsatt for. Det kan for eksempel se ut til at tyver langt sjeldnere bryter seg inn i private boliger og fritidshus. I løpet av den

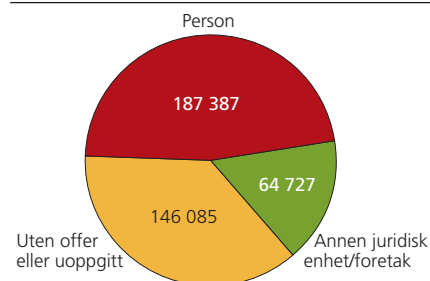
Figur 2. Etterforskede (1980-1992) og anmeldte (1993-2007) forbrytelser, etter forbrytelsesgruppe. Per 1 000 innbyggere

¹ Inneholder også miljøforbrytelser.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Anmeldte lovbrudd, Sosiale indikatorer, Statistisk sentralbyrå.

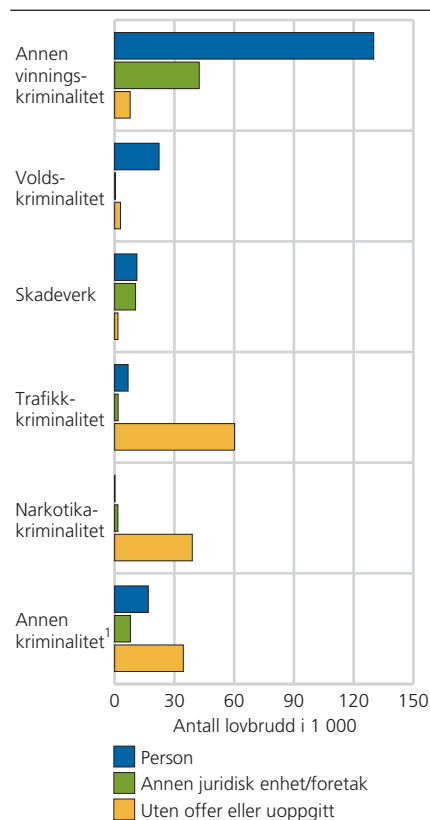
Figur 3. Lovbrudd anmeldt, etter type fornærmet. 2007. Antall

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

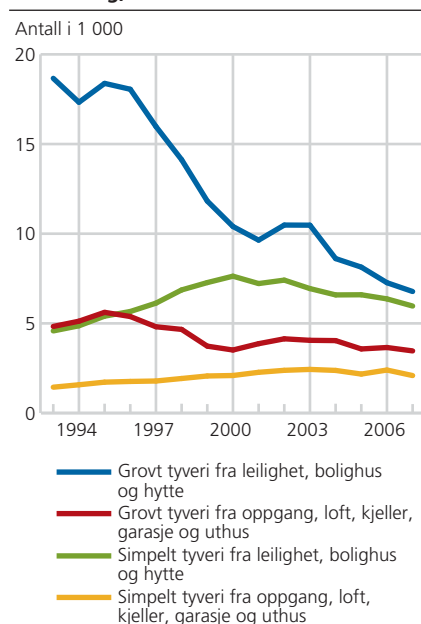
Figur 4. Lovbrudd anmeldt, etter type fornærmet og lovbruddsgruppe. 2007. Antall

¹ Inneholder også økonomisk-, seksual-, miljø- og arbeidsmiljøkriminalitet.

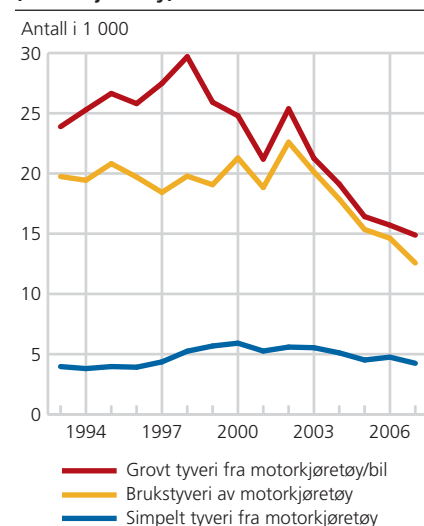
Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. Vinningskriminalitet anmeldt, etter utvalgte typer tyveri (bolig og fritidsbolig). 1993-2007. Antall

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Vinningskriminalitet anmeldt, etter utvalgte typer tyveri (motorkjøretøy). 1993-2007. Antall

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

siste tiårsperioden er antallet anmeldte grove tyverier i tilknytning til boliger og hytter mer enn halvert (figur 5). Samlet sett er våre biler vel så mye utsatt for tyveri som våre hjem. I 2007 ble det anmeldt 14 900 grove tyverier fra – og 12 600 brukstyverier av – motorkjøretøyer, i all hovedsak biler. Antallet registrerte anmeldelser av begge disse typene biltyverier har de siste tre-fire årene vært betydelig lavere enn de foregående tolv årene (figur 6). Antallet anmeldte sykkeltyverier er også kraftig redusert, og de 13 600 tilfellene i 2007 er nesten en halvering i forhold til i 1995.

Vi er imidlertid i større grad utsatt for tyverier av mindre verdier, og når vi beveger oss ute i de offentlige rom. I dag anmeldes det for eksempel langt flere simple tyverier som skjer på kafeer, restauranter og offentlige transportmidler – sammenliknet med det som var tilfellet for ti år siden. Ut fra den siste levekårsundersøkelsen kan det se ut til at noen flere blir utsatt for rene tyverier – det vil si at ting stjeles uten at andre ting skades samtidig. De fleste tyverier skjer nå også andre steder enn i tilknytning til boliger, fritidshus eller biler.

Selv om noen former for tyveri bidrar til at omfanget av lovbrudd og ofre fortsatt er stort, medfører det reduserte omfanget av innbrudd i biler og hjem til at det samlet sett har vært en positiv utvikling for folk flest. Statistikker over etterforskede forbrytelser tilsier at vi må mer enn 20 år tilbake for å finne et år da politiet og påtalemyndigheten avsluttet et tilsvarende eller mindre omfang av tyverisaker enn i dag.

Flere folk – enda flere tyverier

Både levekårsundersøkelsene og anmeldelsesstatistikken viser at det er en sterk sammenheng mellom omfanget av tyverier og hvor tett folk bor. I alle levekårsundersøkelsene som har kartlagt dette, finner vi at risikoen for å bli

bestjålet øker med størrelsen på bostedsstrøket til offeret. I 2007 var det drøyt 5 prosent av alle bosatte i de mest spredtbygde strøkene som hadde blitt ofre for ett eller flere tyverier i løpet av det siste året. Den tilsvarende andelen i de mest tettbygde områdene, i bostedsstrøk med mer enn 100 000 innbyggere, var nesten 14 prosent.

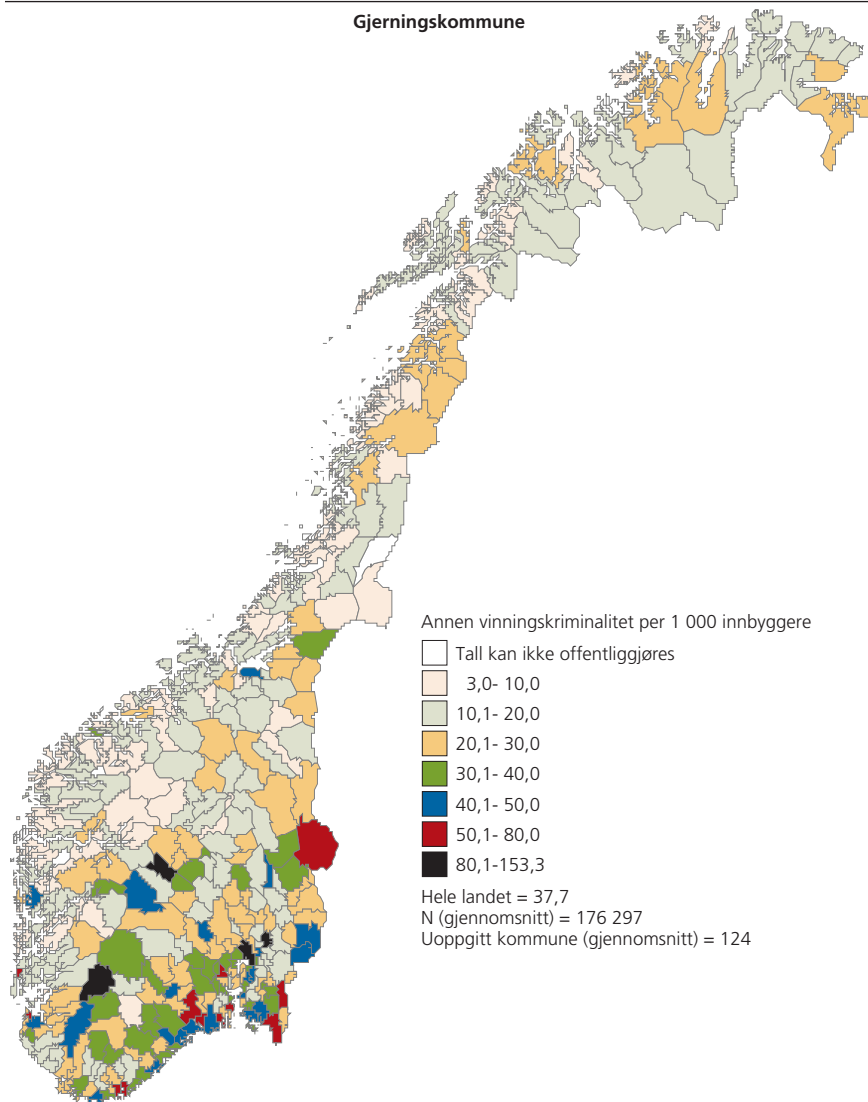
Det skjer – relativt til innbyggertallet – tre og en halv gang så mange vinningslovbrudd i de største kommunene som i de minst befolkede kommunene, ifølge anmeldelsene til politiet (figur 7). Denne statistiske sammenhengen har enkelte synlige unntak, men det er da som regel snakk om steder med svært mange besøkende. Enkelte turistkommuner og sentrumskjernene i de største byene har langt høyere tyveritall sammenliknet med andre små kommuner eller andre bydeler.

Selv om ikke alle tyverier skjer der ofrene bor, viser også anmeldelsene at de mer befolkede områdene er mer utsatt enn mindre befolkede steder. Andelen av befolkningen i Oslo som årlig anmelder tyveri og annen vinningskriminalitet, er fire ganger større enn den tilsvarende andelen i Sogn og Fjordane. Hvis mengden av mennesker rundt deg øker, vil med andre ord risikoen for at du blir utsatt for tyveri øke enda mer. (Levekårsundersøkelsene, Anmeldte lovbrudd, Ofre for lovbrudd anmeldt).

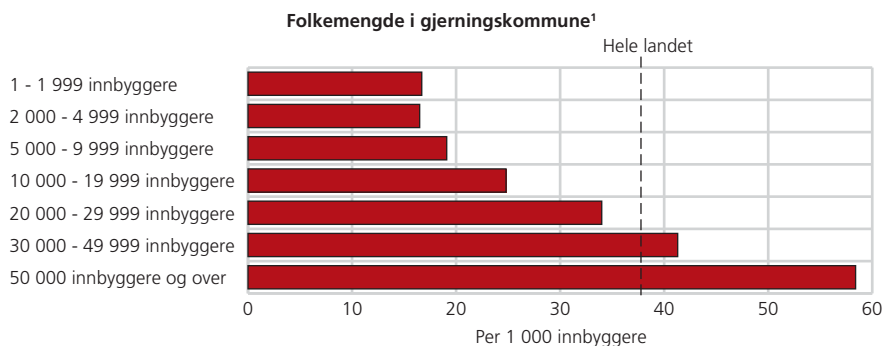
Unge – og enslige – mest utsatt for vold

Å bli utsatt for vold har en klar sammenheng med alder. I alle levekårsundersøkelsene er andelen voldsofre langt høyere blant de yngste enn blant de eldre – både for menn og kvinner. Den siste undersøkelsen fra 2007 viser at mer enn 10 prosent av alle i aldersgruppen 16-24 år, med en klar overvekt av menn, hadde opplevd å bli utsatt for vold i løpet av det siste året.

Figur 7. Anmeldt vinningskriminalitet, etter gjerningskommune og folkemengde i gjerningskommune. Årlig gjennomsnitt for 2006 og 2007. Per 1 000 innbyggere

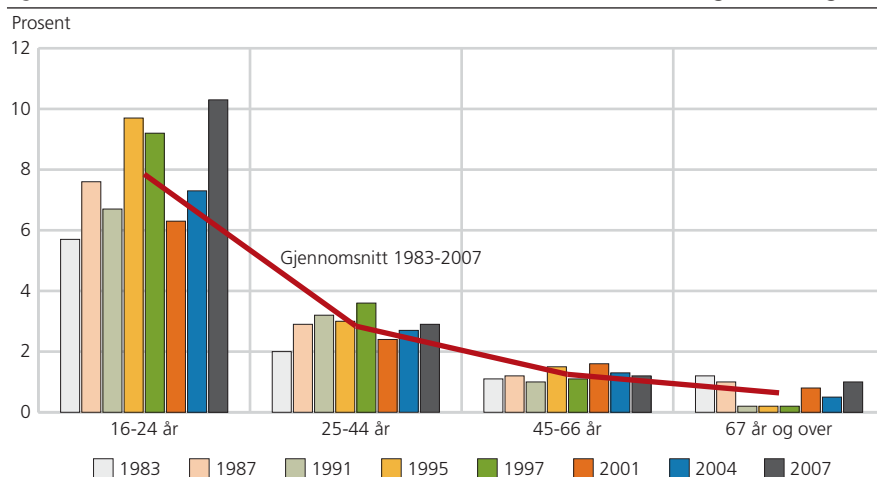
Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

¹ N (gjennomsnitt) = 176 297, uoppgitt kommune (gjennomsnitt) = 124.

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. Utsatthet for vold, etter alder. 1983-2007. Prosent av befolkningen 16 år og over

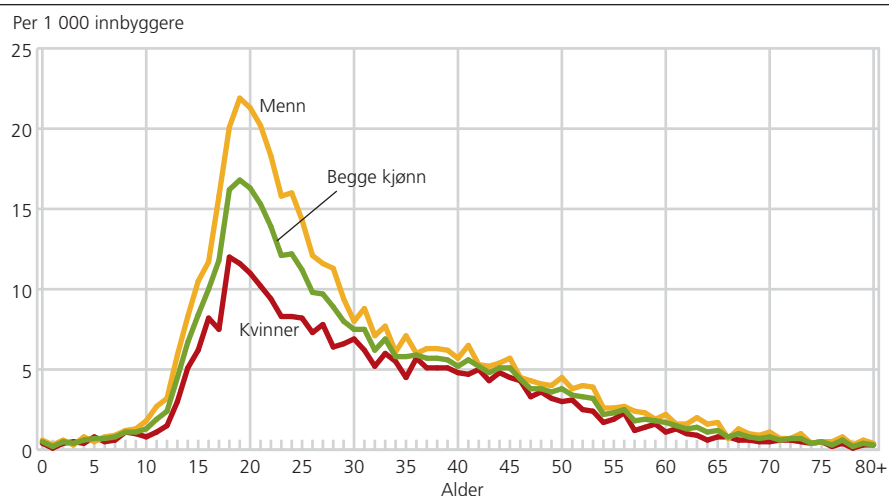
Kilde: Levekårsundersøkelsene 1983-2007, Statistisk sentralbyrå.

Jo eldre man er, jo mindre risiko er det for å bli voldsoffer – og blant dem i alderen 67 år og over var den tilsvarende andelen 1 prosent (figur 8). Blant dem som er 24 år og eldre, er det de enslige, også de med forsørgeransvar for barn, som er mest utsatt for vold. De enslige i aldersgruppen 16-66 år var blitt utsatt for mer enn halvparten av alle tilfeller av vold og trusler, selv om de kun utgjorde en tredel av alle i denne aldersgruppen i levekårsundersøkelsene 1997-2004 (Stene 2005).

Ofrene ser ut til å være noe eldre jo grovere fysisk vold de er utsatt for – men risikoen for å bli utsatt for voldskriminalitet er aller høyest i løpet av de første årene etter at man er blitt myndig. Dette bildet tegner seg i anmeldelsene til politiet, og gjelder for både menn og kvinner, men i alderen 19-24 år er voldsrisikoen nesten dobbelt så stor for menn som for kvinner.

Fra midten av 20-årene blir man mindre utsatt med stigende alder, og dette gjelder for begge kjønn (figur 9). Mer enn halvparten av alle ofre for vold og trusler er under 30 år, og tre av fire er under 40 år. Andelen ofre under 30 år er noe lavere blant kvinner enn blant menn (henholdsvis 50 og 58 prosent). Det er relativt sjelden at barn registreres som fornærmede i straffesaker, og i løpet av

Figur 9. Personoffer for voldskriminalitet, etter kjønn og alder. 2007. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

hele 2007 registrerte politiet færre enn 400 ofre for vold og trusler i alderen 0-9 år.

Mest grov vold mot menn, men like mange kvinner drept

Ut fra statistikken over ofre for anmeldte lovbrudd utgjør menn en langt større andel av de utsatte for legemsbeskadigelse (85 prosent) enn for de mindre grove legemsfornærmelsene (64 prosent) og truslene (53 prosent). Kvinner er på den annen side svært overrepresentert blant ofrene for seksualforbrytelser (86 prosent). Ut fra anmeldelsene er menn med andre ord nesten like mye overrepresentert blant ofrene for grov fysisk vold – som kvinner er overrepresentert blant ofrene for seksualforbrytelser (figur 10).

Mishandling i familieforhold (inkludert grov mishandling, 84 prosent kvinner i 2007) og drap er imidlertid unntak fra denne sammenhengen. Samlet for hele siste tiårsperiode er nesten halvparten (47 prosent) av drapsofrene kvin-

ner. I de aller siste årene er det imidlertid relativt få mannlige, og et flertall kvinnelige, ofre for drap. (Ofre for lovbrudd anmeldt, Kripas 2008).

I levekårsundersøkelsene er andelene ofre og aldersfordelingene, samlet sett, relativt like for menn og kvinner. Kvinner opplever imidlertid i større grad å bli utsatt for vold i nære relasjoner og på steder i sitt nærmiljø. Menn blir i større grad utsatt for vold på kveldstid og i helgene, fra helt eller delvis ukjente voldsutøvere og ute på offentlige steder. Ifølge den siste levekårsundersøkelsen skjedde over 40 prosent av alle voldshandlinger mot kvinner, og mindre enn hver tiende voldsovergrep mot menn, i tilknytning til private boliger. Det motsatte gjelder for utelivet, da nesten halvparten av alle voldstilfeller mot menn og 15 prosent av alle tilfeller av vold mot kvinner skjedde på offentlige steder. (Levekårsundersøkelsene).

Mest vold i byer, men ikke kun et urbant problem

Det er mer enn dobbelt så stor risiko for å bli utsatt for vold blant folk som bor i tettsteder med mer enn 20 000 innbyggere – sammenliknet med dem som bor i de mest spredtbygde strøkene. Dette fremkommer av gjennomsnittet til alle levekårsundersøkelsene i perioden 1983-2007. En klar statistisk sammenheng mellom hvor vold skjer og befolkningstetthet ser vi også ut fra anmeldelsene. I forhold til befolkningsmengden er det nesten dobbelt så mange voldslovbrudd i kommuner med mer enn 50 000 innbyggere – sammenliknet med de minst befolkede kommunene med færre enn 5 000 innbyggere.

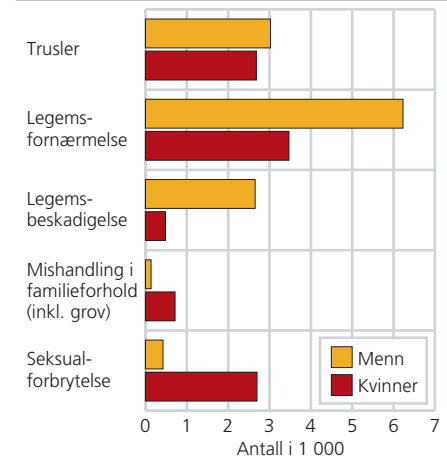
Det finnes imidlertid noen klare unntak, der en del mindre urbane distrikter har vel så mye vold som byene. Dette blir for eksempel illustrert ved at Finnmark og Oslo er de gjerningsfylkene, relativt til folkemengden, som i mange år har hatt mest anmeldt voldskriminalitet (se figur 11 på neste side). Dette gjelder også når vi undersøker hvor ofrene for disse lovbruddene bor, men da skiller finnmarkingene – både menn og kvinner – seg i større grad ut som de mest utsatte for vold og trusler.

Til tross for den relativt klare statistiske sammenhengen mellom utbredelsen av vold og steder der mange mennesker bor og møtes, kan vi altså ikke entydig si at vold øker med urbanitet. Dette fordi både offerundersøkelser og anmeldelsene til politiet antyder at en del mellomstore byer har vel så stort omfang av voldsproblematikk som de aller største byene i Norge. Det samme gjelder en del mindre kommuner, spesielt i nord. Byfolk blir heller ikke tatt for å utøve vold i betydelig større grad enn andre (Stene 2007, Skarðhamar 2007). Ulike statistikker fra de siste årene viser med andre ord at vold og trusler verken er et særskilt eller et utpreget urbant levekårsproblem.

Økt rapportering av vold til politiet

Politiet hadde fått kjennskap til om lag en tredel av alle tilfeller av vold og trusler i den siste levekårsundersøkelsen, men kun hvert femte tilfelle oppgis å være anmeldt. Totalt ble det anmeldt 25 700 voldslovbrudd i løpet av 2007, hvorav 12 600 var legemsfornærmelser, og 7 100 var trusler. I den nye statistikken over hvem som er utsatt for de anmeldte lovbruddene, er 21 700 personer registrert som ofre for voldskriminalitet.

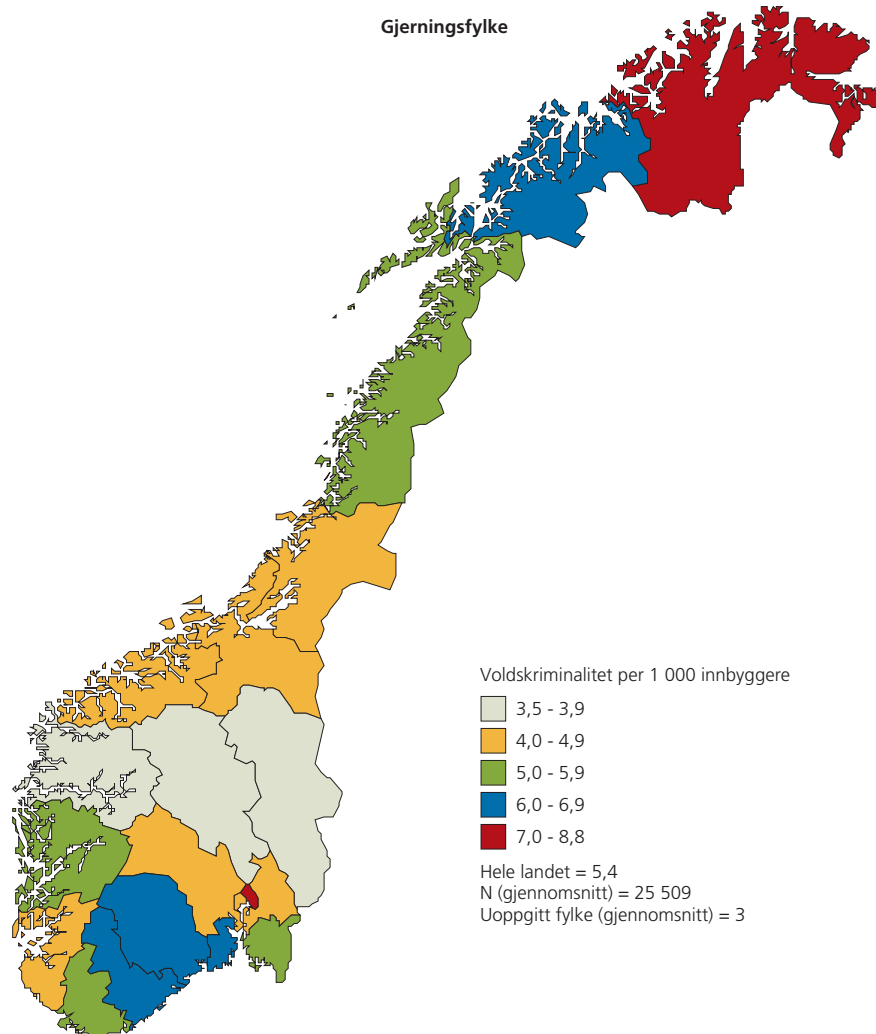
Figur 10. Personoffer, etter kjønn og utvalgte typer hovedlovbrudd. 2007. Antall

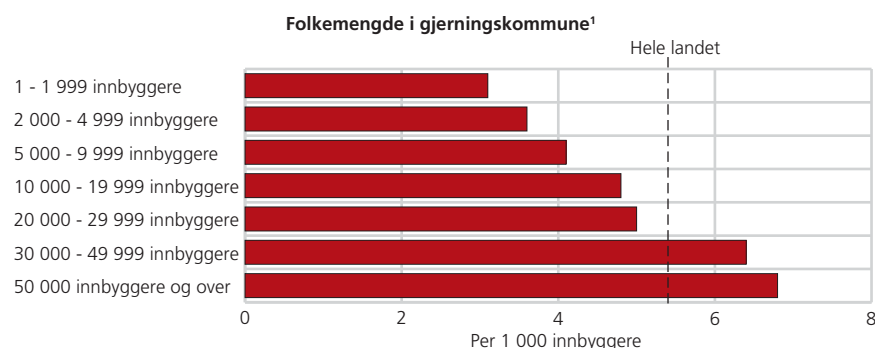
Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

Figur 11. Anmeldt voldskriminalitet, etter gjerningsfylke og folkemengde i gjerningskommune. Årlig gjennomsnitt for 2006 og 2007. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

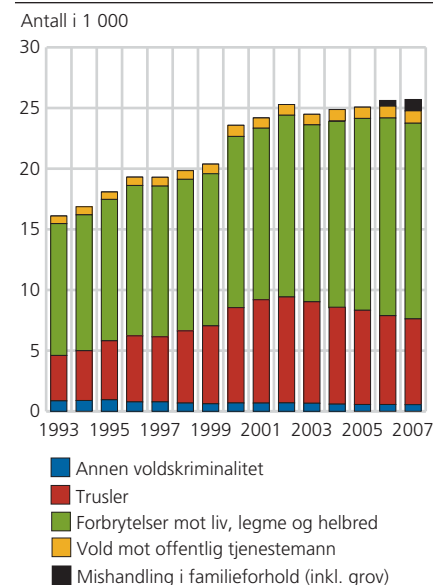
¹ N (gjennomsnitt) = 25 509, uoppgitt kommune (gjennomsnitt) = 6.

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.

Omfanget av etterforskede voldsbrytelser ble doblet fra begynnelsen av 1980-tallet og frem til begynnelsen av 1990-tallet (se vedleggstabell bak i tidsskriftet). Antallet anmeldte legemsfornærmelser har etter dette økt jevnt (60 prosent i perioden 1993-2007), og også for de fleste andre type voldslovbrudd anmeldes det i dag flere tilfeller enn for 15 år siden. Når vi tar høyde for befolkningsøkningen, har det totale omfanget av anmeldt voldskriminalitet imidlertid vært relativt stabilt de siste åtte årene (mellom 5,3 og 5,6 per 1 000 innbyggere).

Fordelingen av type voldskriminalitet har imidlertid endret seg noe de siste tre-fire årene. Det har vært en nedgang i anmeldte trusler, men en oppgang i tilfeller av fysisk vold – når vi ser denne type mishandling i familieforhold, vold mot offentlig tjenestemann og forbrytelser mot liv, legeme og helse samlet (figur 12). I 2007 skjedde det en omfordeling etter ny lov om mis-

Figur 12. Anmeldt voldskriminalitet, etter type voldslovbrudd. 1993-2007. Antall

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

handling i familieforhold, som medførte en nedgang for mange av de andre typene voldslovbrudd. Antall legemsbeskadigelser fortsatte imidlertid å øke, og oversteg det høye nivået som var rundt tusenårsskiftet.

De svært grove tilfellene av vold har hatt en annen utvikling enn de fleste andre typer voldslovbrudd. I 2007 ble det anmeldt 15 tilfeller av grov legemsbeskadigelse, 29 drapsforsøk og 30 drap – som samlet sett er langt lavere enn i de 14 foregående årene med anmeldelsesstatistikk. Antallet drap varierer fra år til år, men ut fra drapsstatistikken kan vi ikke si at det er blitt flere drap i løpet av de siste 25 årene.

I hele perioden 1987-2007 var det rundt 5 prosent av den voksne befolkningen som oppga at de hadde vært ofre for vold eller trusler om vold i løpet av det siste året. Hvis vi kun ser på andelen av befolkningen som er utsatt for vold, er det heller ikke signifikante forskjeller mellom levekårsundersøkelsene i 1983 og 2007 (figur 1). Ut fra den siste levekårsundersøkelsen er det tilsvarende 200 000 personer som opplever vold eller trusler hvert eneste år, hvorav mer enn halvparten blir utsatt for minst ett tilfelle av vold. Tilsvarende 60 000 av disse får synlige merker eller kroppsskader av den volden de blir utsatt for.

At antallet voldslovbrudd har vist en økning i kriminalstatistikken de siste 25 årene – uten at vi har sett den samme utviklingen i offerundersøkelsene – kan forklares på flere måter. Vi vet at anmeldte voldssaker i dag registreres mer omfattende, og at langt flere tilfeller derfor kommer med i kriminalstatistikken. Og selv om empirien er noe mangelfull for tidligere år, viser de siste årenes levekårsundersøkelser at folk flest har fått en økt tilbøyelighet til å anmelde – spesielt trusler. Ut fra anmeldelsesstatistikken på 1990-tallet virker det rimelig å anta at tilbøyeligheten til å anmelde trusler og vold – spesielt legemsfornærmelser – også har vært økende tidligere. At politiet har kommet i kontakt med stadig flere ungdommer og personer som er i befatning med

narkotika, spesielt fra midten av 1990-tallet, kan i tillegg ha bidratt til at mer vold er blitt anmeldt.

Sannsynligheten for å bli et voldsoffer er høyest hvis du selv er tatt for å ha utøvd vold mot andre, viser en undersøkelse basert på flere kriminalstatistikker (Gundersen mfl. 2000). Dette kan indikere at en del av voldsofrene i kriminalstatistikken tilhører grupper som i liten grad blir representert i levekårsundersøkelsene. Selv om mye av økningen i den anmeldte voldskriminaliteten kan forklares med endringer i politiets registrering og oppdagelse samt ofrenes tilbøyelighet til å anmelde, kan man med andre ord ikke helt utelukke at det også kan ha blitt flere voldsepisoder i samfunnet. Men ut fra både levekårsundersøkelsene og kriminalstatistikkene ser det ut til at en slik økning av vold eventuelt kan ha skjedd innenfor relativt isolerte grupper.

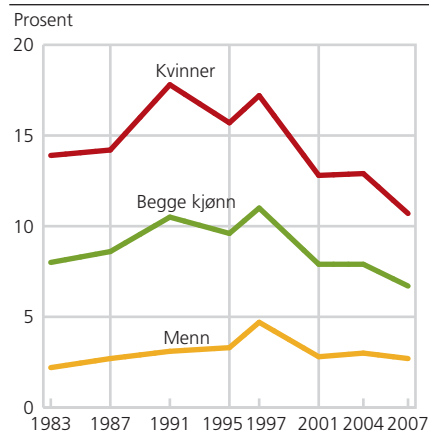
Flere voldtekter, og flest seksualforbrytelser mot barn

Barn og ungdom er betydelig overrepresentert blant ofre for de seksualforbrytelsene som blir anmeldt i dag. Mer enn halvparten av alle anmeldte ofre for seksuallovbrudd er barn under 16 år. Jenter og kvinner er i klart flertall, og de utgjorde 86 prosent av alle anmeldte ofre for seksualforbrytelser i 2007. (Ofre for lovbrudd anmeldt).

Vi vet antakelig mindre om hvor mye befolkningen er utsatt for seksualisert vold enn det vi vet om andre former for vold. Levekårsundersøkelsene og eldre kriminalstatistikker sier oss lite eller ingenting om omfanget av dette problemet. Den økte offentlige oppmerksomheten medførte imidlertid at denne typen overgrep i mindre grad ble et privat anliggende. Bare i løpet av 1989 avgjorde rettssystemet flere anmeldte incestlovbrudd enn i hele 15-årsperioden 1970-1984 til sammen. I løpet av 1980-tallet ble antallet etterforskede tilfeller av seksuell omgang med barn under 14 år nesten firedoblet, og antall etterforskede voldtektsanmeldelser ble nesten tredoblet.

Antallet anmeldte voldtekter har etter dette, spesielt fra midten av 1990-tallet, økt ytterligere. I løpet av de tre siste årene ble det anmeldt mer enn dobbelt så mange voldtekter som i 1993-1995, og tas det ikke høyde for utvidelsen av voldtektsbestemmelsen (endret i 2000), er økningen enda større. Antallet anmeldte tilfeller av seksuell omgang med barn økte ikke på tilsvarende måte i løpet av 1990-tallet, men etter tusenårsskiftet er det blitt en betydelig økning i anmeldelsene av overgrep mot barn i alderen 10-15 år. Fra begynnelsen av 1990-tallet og frem til i dag er det imidlertid ikke blitt flere anmeldelser av incest og seksuelle overgrep mot de aller yngste barna. (Anmeldte lovbrudd, Etterforskede lovbrudd).

Figur 13. Urolig for vold og trusler i nærmiljøet, etter kjønn. 1983-2007. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1983-2007, Statistisk sentralbyrå.

Mindre frykt for vold i nærmiljøet, og yngre kvinner mest urolige

I alle levekårsundersøkelsene er det langt flere kvinner enn menn som opplever frykt for vold eller trusler om vold i sitt nærmiljø. Kvinner er imidlertid mindre urolige for vold og trusler etter tusenårsskiftet enn på 1980- og særlig 1990-tallet. Langt flere av de eldste kvinnene ser ut til å føle seg tryggere, og det er nå kvinner mellom 16 og 24 år som opplever mest frykt; 15 prosent av kvinner i denne aldersgruppen hadde, når de i løpet av den siste tiden forut for undersøkelsen i 2007 hadde gått alene på stedet der de bor, opplevd å være noe eller svært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler om vold.

Samlet sett var det i 2007 under 7 prosent av alle personer fra 16 år og over som hadde opplevd å være urolige for vold eller trusler om vold – den laveste andelen som noen gang er målt i disse undersøkelsene. Det ser med andre ord ut til at de aller fleste, og flere, føler seg trygge i sitt nærmiljø.

Frykt for å bli utsatt for lovbrudd har ikke nødvendigvis sammenheng med sannsynligheten for å bli et offer for kriminalitet, noe som er tydeligst for de eldste. Forskjellene mellom kjønnene er svært store (figur 13), og andelen kvinner som er urolige for vold og trusler er langt høyere enn andelen kvinner som er utsatt for dette. Kvinner blir imidlertid også utsatt for vold i sine nærmeste omgivelser i større grad enn menn, noe som kan forklare at langt flere kvinner sier at de har følt seg truet i sitt nærmiljø.

Det er også en klar sammenheng mellom uro og utsatthet etter hvilken familiesituasjon man er i. Det er store forskjeller mellom andelen med uro og andel utsatte. Men det er stort sett de mest utsatte gruppene som er mest urolige – hvis vi ser menn og kvinner hver for seg og sammenlikner de ulike familiefasene og aldersgruppene. Andelen utsatte og urolige er høyere blant de unge som lever i par, enn for de enslige, som igjen er høyere enn for de mer voksne par og de som lever i barnefamilier. Enslige kvinnelige forsørgere er ett unntak fra denne sammenheng, da de relativt sett er mer utsatt enn de er urolige for å bli utsatt for vold. Den største forskjellen mellom risiko for å bli utsatt og omfang av frykt finner vi imidlertid blant de eldste kvinnene. (Stene 2005, Levekårsundersøkelsene).

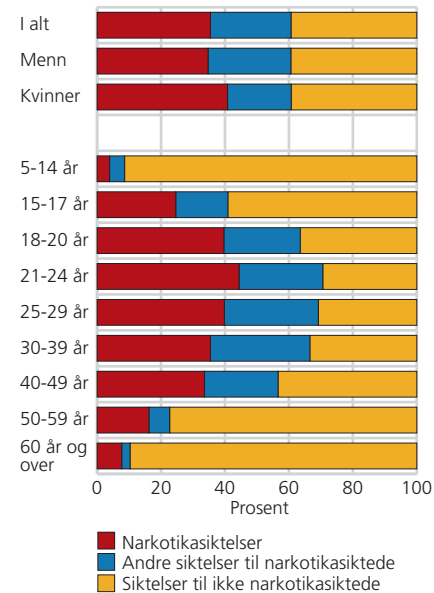
Rusproblematikk preger dagens rettssystem

Økningen i antall narkotikaforbrytelser er den mest markante endringen i kriminalitetsbildet de siste 25 årene, og sett i forhold til innbyggertallet etterforsket politiet mer enn 17 ganger så mange narkotikaforbrytelser i 2005 som i 1980. Etter mange år med stigende antall anmeldelser og straffereaksjoner ble en nedgang i narkotikakriminaliteten for første gang registrert i 2002. Etter tre etterfølgende år med stabilt antall har imidlertid anmeldelsene og straffereaksjonene igjen blitt flere. Fra den første statistikken over anmeldte lovbrudd (1993) og frem til i dag har antallet anmeldte narkotikalovbrudd økt fra 3 til 8,7 per 1 000 innbyggere. På landsbasis utgjør narkotikakriminalitet nå 15 prosent av alle anmeldte forbrytelser (figur 2).

Størst økning i antallet personer tatt for befatning med ulovlige rusmidler fant sted fra midten av 1990-tallet og frem til 2001. Økningen i denne perioden kom for alle aldersgrupper, men mest blant ungdom. I de siste årene har andel av befolkningen under 25 år tatt for narkotika vært synkende, mens andelen blant de eldre aldersgruppene har vært stabil eller økende. Antallet straffereaksjoner var i 2007 det nest høyeste noen gang, og denne forbrytelsesgruppen er årsak til flest straffereaksjoner; narkotika var hovedlovbruddet i hele 41 prosent av alle forbrytelsessaker. Tilsvarende andel var 25 prosent

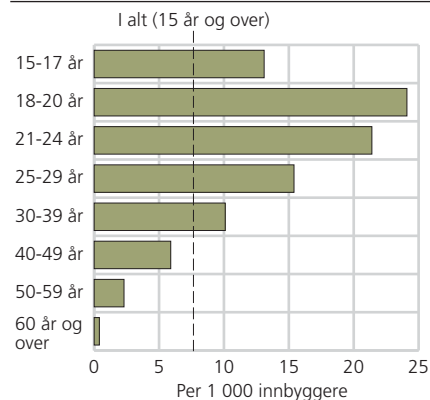

Figur 14. Siktelsler for forbrytelser, etter type siktede, type siktelse, kjønn og alder. 2005. Prosent

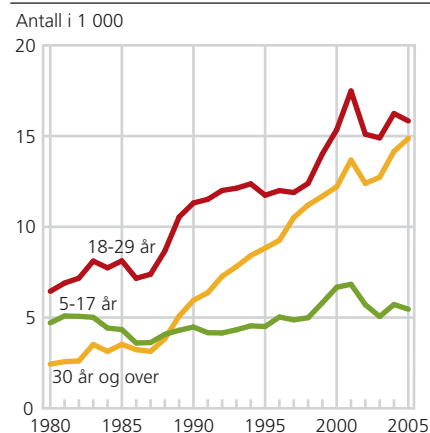
Kilde: Etterforskede lovbrudd, Stene 2008, Statistisk sentralbyrå.

Figur 15. **Straffede for forbrytelser, etter alder. 2007. Per 1 000 innbyggere**

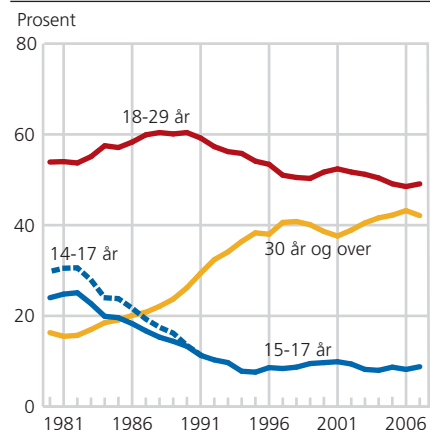
Kilde: Straffereaksjoner, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 16. **Siktede for forbrytelser, etter alder. 1980-2005. Antall**

Kilde: Lovbrudd etterforsket, NOS Kriminalstatistikk og Stene og Thorsen 2007, Statistisk sentralbyrå.

Figur 17. **Straffereaksjoner for forbrytelser, etter alder. 1980-2007. Prosentandel¹**

¹ Av alle med oppgitt alder.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS Kriminalstatistikk og Stene og Thorsen 2007, Statistisk sentralbyrå.

for vinningsforbrytelser og 17 prosent for voldsforbrytelser. (Anmeldte lovbrudd, Etterforskede lovbrudd, Straffereaksjoner, Stene og Thorsen 2007).

61 prosent av alle siktelsener for forbrytelser ble i 2005 gitt til de 15 600 narkotikasiktede, og andelen var 70 prosent blant de siktede i 20-årene. Langt over halvparten av siktelsene var for narkotikalovbrudd (figur 14), og nesten halvparten av de narkotikasiktede var kun tatt for narkotikalovbrudd. Den resterende gruppen hadde mottatt 39 prosent av alle siktelsene for andre forbrytelser. Disse narkotikasiktede utgjør en relativt stor andel av gjerningspersonene til mange typer forbrytelser og forseelser, spesielt blant unge voksne menn. Særlig høye andeler finner vi blant siktelsene for heleri og de fleste former for tyveri, men også til en viss grad blant vold og trusler.

Statistikk basert på siktelsener er svært avhengig av både anmeldelsestilbøyelighet og oppklaring, men kan likevel betraktes som minimumstall i forhold til de siktedes befatning med ulovlige rusmidler og andre lovbrudd. I tillegg vet vi at mange lovbrudd – spesielt blant de yngste – skjer i forbindelse med bruk av alkohol. Rusmidler har med andre ord en svært sentral plass i det norske kriminalitetsbildet, og utviklingen for narkotikalovbrudd har bidratt til at rusproblematikk i stor grad preger dagens rettssystem – og på en annen måte enn tidligere. (Stene 2008).

Mange straffes – men få for forbrytelser

Hvor mange av de anmeldte lovbruddene politiet oppklarer, varierer mye etter hvilke typer lovbrudd som er anmeldt. Politiet fant for eksempel i 2005 kun ut hvem som hadde begått en av ti anmeldte grove tyverier, mens ni av ti anmeldte tilfeller for bruk av narkotika ble oppklart.

Hvilke personer som til syvende og sist straffes, er i tillegg avhengig av blant annet straffbarhet og valg av avgjørelser fra påtalemyndighetens side. Hvem som ender opp i de ulike statistikkene over gjerningspersoner, er med andre ord avhengig av hva som anmeldes – og prioriteringer og rammer til de ulike delene av rettssystemet. Men for å ende opp blant en av de nå mer enn 300 000 som blir straffet årlig i Norge, ligger det også ett eller flere lovbrudd bak. Og ser vi på for eksempel kjønn og alder og hvilke typer lovbrudd de ulike gruppene er straffet for, får vi noen rimelige indikasjoner på omfanget – og hvem som er mest aktive med å gjøre hva.

Forenklete forelegg for toll- og trafikkforseelser er den aller vanligste formen for straff som blir ilagt, og disse utgjorde tre firedeler av alle reaksjoner i 2007. Til sammen ble 278 000 personer kun straffet for forseelser. Antallet var betraktelig lavere for forbrytelser, med 28 900 straffede i samme år. I løpet av et år er det med andre ord knapt 0,8 prosent av den bosatte befolkningen over 15 år som blir straffet for en eller flere forbrytelser. (Etterforskede lovbrudd, Straffereaksjoner).

Ungdom er overrepresentert, men mindre enn før

I 2007 ble 2,4 prosent av alle ungdommer i aldersgruppen 18-20 år straffet for en eller flere forbrytelser (figur 15). Tar vi med dem som kun har begått forseelser, også dem som har fått forenklet forelegg, ble mer enn hver tiende person i denne aldersgruppen straffet en eller flere ganger i løpet av året. Og andelen av ungdom øker når vi ser på lovbruddskarrierer over lengre tid. Av alle tiåringer i 1992 ble hele 34 prosent av mennene – og 11 prosent av kvinnene – tatt for ett eller flere lovbrudd før de fylte 23 år. Og da er ikke alle

de som kun har fått forenklete forelegg medregnet. Selv om det å bli tatt for lovbrudd ser ut til å være relativt normalt, viser en tilsvarende oversikt at en gruppe på 3 prosent – i all hovedsak menn – hadde begått mer enn 80 prosent av alle de oppklarte forbrytelsene som alderskullet hadde blitt tatt for før de fylte 25 år. (Straffereaksjoner, Skarðhamar 2005 og 2007).

Ungdom, og da spesielt unge menn, har alltid vært overrepresentert i kriminalstatistikken. Hvor stor denne overrepresentasjonen har vært, og hvilke alderstrinn som har dominert kriminalstatistikken, har imidlertid variert i ulike perioder.

I de første årene på 1980-tallet var 5 000 siktede for forbrytelser under 18 år. Antallet ble etter dette færre, og først i 1999 ble antallet siktede i denne alderen høyere enn på begynnelsen av 1980-tallet. Eldre ungdom, og i enda større grad de voksne, har hatt en svært annerledes utvikling enn de under myndighetsalderen. Sammenliknet med 1980 er det nå 150 prosent flere siktede for forbrytelser i alderen 18-29 år, og mer enn 500 prosent flere i alderen 30 år og over (figur 16).

Aldersfordelingen blant de siktede for forbrytelser har dermed endret seg kraftig i løpet av de siste 25 årene – da ungdom under 18 år har gått fra å utgjøre 35 til 15 prosent, og de i alderen fra 30 år og over har økt sin andel fra 18 til 41 prosent. De yngste ungdommenes andel av straffereaksjoner for forbrytelser er i samme periode blitt redusert tilsvarende, fra 30 til 9 prosent (figur 17).

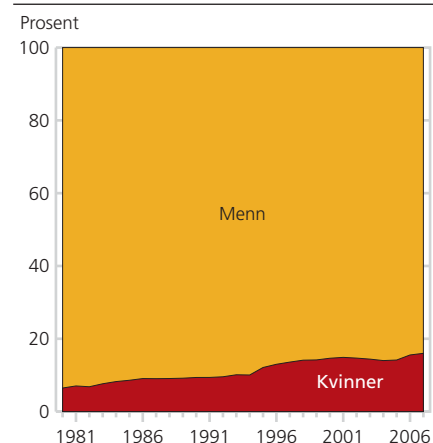
Tidligere var det slik at de aller fleste ungdommer som ble tatt av politiet, ble tatt for tyverier. En betydelig andel ungdommer blir også i dag tatt for tyveri, men ut fra politiets register og ilagte straffereaksjoner ser det ut til at dagens ungdom ikke stjeler mer enn ungdom gjorde før. I dag blir nesten like mange ungdommer tatt for befatning med narkotika som for tyveri, og narkotika er nå den største hovedforbrytelsesgruppen til de siktede i alderen 18-29 år. Etter midten av 1990-tallet har ungdom også hatt en større økning enn tidligere i antallet siktede og straffereaksjoner for voldslovbrudd. (Etterforskede lovbrudd, Straffereaksjoner, Stene og Thorsen 2007, Stene 2003, Haslund 2003).

Flere – men fremdeles langt færre – kvinner

I 2007 ble 76 prosent av alle straffereaksjoner ilagt menn. Selv om omfanget av straffereaksjoner mot menn også har økt betydelig, har det i lang tid vært en relativt større økning for kvinner. I 1980 ble kvinner ilagt 680 straffereaksjoner i forbrytelsessaker, det vil si de mer alvorlige straffesakene. Når vi tar høyde for befolkningsutviklingen, er det syv ganger flere i 2007. Tilsvarende blir menn ilagt to og en halv ganger flere straffereaksjoner i dag – sammenliknet med begynnelsen av 1980-tallet. Kvinners andel av alle straffereaksjoner i forbrytelsessaker har med andre ord økt i løpet av de siste 25 årene. Fra å være i underkant av 7 prosent på begynnelsen av 1980-tallet har kvinneandelen økt til 16 prosent i 2007 (figur 18 og vedleggstabell bakerst i denne publikasjonen).

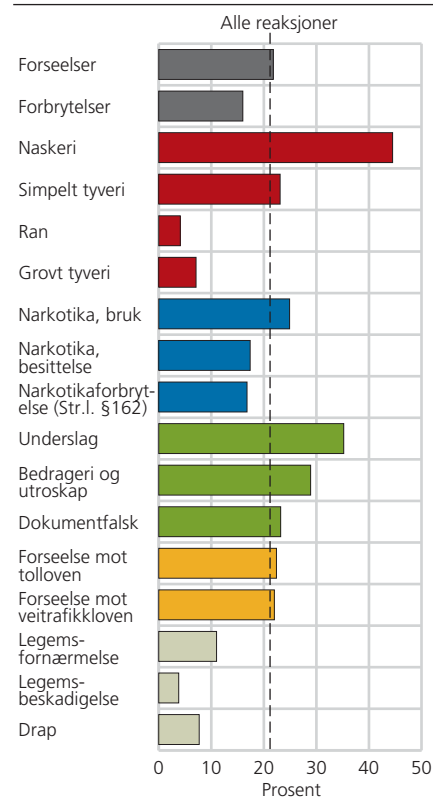
Kvinneandelen varierer ganske mye etter lovbruddstype, grovhet og hvilke aldersgrupper vi snakker om. Ser vi bort fra trafikkforseelsene, er det vinnings- og narkotikakriminalitet som fører til flest straffede kvinner. Dette er også

Figur 18. **Straffereaksjoner for forbrytelser, etter kjønn. 1980-2007. Prosent¹**

¹ Av alle med oppgitt kjønn.
Kilde: Straffereaksjoner, Sosiale indikatorer, Statistisk sentralbyrå.

Figur 19. **Straffereaksjoner, etter utvalgte typer hovedlovbrudd. 2007. Prosentandel kvinner¹**

¹ Av alle med oppgitt kjønn.
Kilde: Straffereaksjoner, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

tilfellet for menn, men kvinneandelen blant de straffede for disse lovbruddsgruppene er relativt høy.

Kvinneandelen er imidlertid størst for de minst alvorlige typene – og reduseres med økende alvorlighetsgrad for både tyveri og narkotikaforbrytelser. Dette er også et trekk som går igjen for voldslovbrudd. Kvinneandelen blant de få som blir straffet for drap, utgjør i så måte et unntak fra denne sammenhengen. Underslag, bedrageri og dokumentfalsk er andre typer forbrytelser med relativt høye kvinneandeler, og i 2007 var disse hovedlovbrudd i 16 prosent av alle straffereaksjoner mot kvinner i forbrytelsessaker (figur 19). Blant de som blir registrert som gjerningspersoner av politiet, det vil si også blant de som av ulike grunner ikke straffes, ser vi at kvinneandelen er størst blant de yngste (under 16 år) og eldste (over 60 år) gjerningspersonene. Hvem som blir tatt for simpelt tyveri og naskeri fra butikker, har mye å si for de relativt høye andelenene blant disse. (Straffereaksjoner, Etterforskede lovbrudd).

Lovbruddsbelastningen er ulikt fordelt ...

Ut fra aktiviteten i rettssystemet og rapporteringer til levekårsundersøkelsene er ungdom og unge voksne – i langt større grad enn andre – involvert i situasjoner hvor lovbrudd blir begått. Ungdom rundt myndighetsalderen er

mest overrepresentert både som gjerningspersoner og ofre. Mange av kriminalstatistikkene domineres også av menn, selv om statistikkene over kjønn til ofre og gjerningspersonene bak enkelte typer lovbrudd ikke viser så store forskjeller.

Innvandrere har også en større lovbruddsbelastning, spesielt i forhold til voldslovbrudd, enn resten av befolkningen – da de er overrepresentert både i statistikker over ofre (Gundersen mfl. 2000) og gjerningspersoner. Hvor stor overrepresentasjonen er, varierer ut fra hvilke grupper i befolkningen vi snakker om. Ser vi innvandrere og deres norskfødte barn samlet – og tar høyde for denne gruppens fordeling etter alder, kjønn og bosted – er forskjellene blant de straffede mindre, men ikke så mye at de faller helt bort (Haslund 2004).

En undersøkelse av lovbruddskarrierer til personer i alderen 15-25 år viser at det å bli tatt for forbrytelser har sammenheng med foreldrenes utdanning og fengselsbakgrunn, egen integrering i skole og arbeidsliv – og ikke minst økonomisk situasjon. I forhold til det å bli tatt for forbrytelser i ungdomstiden har alle disse sosiale forholdene en større betydning enn den innvandringen undersøkelsen har kontrollert for (Skarðhamar 2006).

Som privatpersoner eller deltakere i arbeids- og organisasjonslivet opplever mange av oss – ganske ofte – å bli berørt av lovbrudd. På den annen side bryter svært mange av oss de grensene som straffelover setter for vår atferd. Kriminalitetsbelastningen er i varierende grad fordelt ulikt etter bostedsstrøk, landsdel, kjønn, familiefase, sosiale forhold, oppvekstkår og om personen har innvandret eller ikke. Men som det fremgår av denne artikkelen, samlet sett ser alder og kjønn ut til å være mest avgjørende for omfanget av erfaringer med lovbrudd. Dette gjelder fremdeles – selv om de yngste er blitt en mindre sentral gruppe og kvinneandelen har økt noe blant de som blir tatt og straffet for lovbrudd.

... og endres med lovbud, lovbrudd og reaksjon

Folk flest er ikke blitt mer utsatt for lovbrudd i løpet av de siste årene. Både politianmeldelsene og levekårsundersøkelsene tilsier snarere at en mindre andel av befolkningen utsettes for kriminalitet. Vi har også sett at langt flere blir tatt og straffet for lovbrudd, og at alderen til dem som dominerer kriminalstatistikkene, blir stadig høyere. Økningen i antall anmeldte og oppklarte tilfeller av volds- og narkotikalovbrudd, og de siste årenes nedgang i anmeldt vinningskriminalitet, har hatt mye å si for denne utviklingen.

Noen av disse trendene, og andre utviklingstrekk vi har belyst i denne artikkelen, indikerer reelle endringer i befolkningens atferd. Andre må i større grad ses i sammenheng med endringer i vår tilbøyelighet til å anmelde og rettssystemets virkemåter. Overrepresentasjonen til ungdom, menn og andre grupperinger i befolkningen vil med andre ord både være påvirket av endringer i deltakelse på ulike arenaer – og vår oppfatning av, og reaksjon mot, ulike former for normbrudd.

Kriminalitet og rettsvesen

Artikkelen bygger på statistikker og analyser av kriminalitet og rettsvesen som finnes på <http://www.ssb.no/kriminalitet/>

Referanser

- Anmeldte lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudda/>
- Ellingsen, Dag og Vibeke Sky (2005): *Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet*, Rapporter 2005/14, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/rapp_200514/
- Etterforskede lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudde/>
- Gundersen, Frants mfl. (2000): *Innvandrere og nordmenn som offer og gjerningsmenn*, Rapporter 2000/18, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/rapp_200018/
- Haslund, Ulla (2004): Kriminalitet - Straffede innvandrere, i: Østby, Lars (red.): *Innvandrere i Norge - Hvem er de, og hvordan går det med dem?* Del II Levekår, Notater 2004/66, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/notat_200466/notat_200466.pdf
- Haslund, Ulla (2003): *Straffereaksjoner mot unge. Kriminalitet blant barn og unge*, Del 2, Notater 2003/14, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/krim_bu/
- Kripos (2008): *32 personer drept i 2007*, Drapsstatistikk 1998-2007, Kripos. <http://www.politiet.no>
- Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/vold/>
- Ofre for lovbrudd anmeldt, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbruddo/>
- Skarðhamar, Torbjørn (2007): «Oppvekstkår og registrert kriminalitet», i Norman, Tor Morten (red.): *Ungdoms levekår*, Statistiske analyser 93, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/sa_ungdoms_levekar/sa93/kap7.pdf
- Skarðhamar, Torbjørn (2006): *Ikke-vestlige innvandrere og kriminalitet. Like og forskjellige*, *Samfunnsspeilet* 4, 2006, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200604/15/art-2006-10-10-01.html>
- Skarðhamar, Torbjørn (2005): *Lovbruddskarrierer og levekår. En analyse av fødselskullet 1977*, Rapporter 2005/9, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/rapp_200509/
- Stene, Reid J. (2008): *Narkotikasiktedes lovbrudd preger rettssystemet*, *Samfunnsspeilet* 1, 2008, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200801/03/art-2008-02-15-03.html>
- Stene, Reid J. (2007): *Ung, utsatt og tatt – men eldre enn før*, *Samfunnsspeilet* 5, 2007, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200705/13/art-2007-12-12-01.html>
- Stene, Reid J. og Thorsen, Lotte Rustad (2007): «Ungdomskriminalitet og straff i endring», i Norman, Tor Morten (red.): *Ungdoms levekår*, Statistiske analyser 93, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/sa_ungdoms_levekar/sa93/kap6.pdf
- Stene, Reid J. (2005): *Levekårsundersøkelsene 1997-2004: I familiefasens vold*, *Samfunnsspeilet* 6, 2005, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200506/06/art-2005-12-08-01.html>
- Stene, Reid J. (2003): *Barn og unge inn i rettssystemet. Kriminalitet blant barn og unge*, Del 1, Notater 2003/13, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/krim_bu/
- Straffereaksjoner, <http://www.ssb.no/kriminalitet/straff/>
- Styrings- og informasjonshjulet, <http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/>

En som kommer når det virkelig trengs

De aller fleste i Norge har en venn, en som stiller opp når det virkelig gjelder. Men noen er mer utsatt for å mangle nære relasjoner og kontakt med andre. Grupper som aleneboende, eldre og personer som har andre levekårsproblemer, både økonomiske problemer og manglende tilknytning til arbeidsmarkedet, er gjennomgående mer utsatt enn andre. For deltagelse i organisasjonsliv og politisk aktivitet ser vi også de samme tendensene.

Tor Morten Normann

Sosial kontakt er viktig både for hver enkelt av oss og for samfunnet som helhet. Sosial kontakt med andre er en måte å bli integrert i samfunnet på. Det skaper en personlig trygghet og har positiv innvirkning på helse. Vi vet blant annet at personer som ikke har en fortrolig venn, oftere har dårlig psykisk helse enn andre (Barstad 1997). Barnas venn, Albert Åberg, setter ord på hvor viktig det er (Bergström 1977).

Det er fint. Fint å kjenne noen. Fint å ha en ordentlig beste-venn.

På et kollektivt plan er sosial kontakt mellom mennesker viktig for å bygge sosial kapital i et samfunn. Teorien om sosial kapital argumenterer for at sterke formelle og uformelle nettverk mellom mennesker bidrar til å fremme mellommenneskelig tillit og økt samhandling (Putnam 2000). Dette vil igjen skape økt engasjement i samfunnslivet og større evne til kollektiv samhandling. (Hansen og Tjerbo 2003). Ut fra dette perspektivet er det også naturlig å se politisk deltagelse og valg i sammenheng med sosial kontakt.

Det er mange ulike måter å måle sosial kontakt på; det kan være omgang med familie, kontakt med venner, antall fortrolige eller deltagelse i ulike formelle og uformelle nettverk. De formelle nettverkene vil her representeres av organisasjoner. I denne artikkelen skal vi se på data fra Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser og valgstatistikk.

Ytterst få mangler en god venn

La oss først holde litt fast ved utgangspunktet til vår venn Albert; han har flyttet til et nytt sted og har behov for en venn, han er ensom og tyr til den hemmelige kameraten Skybert. Men fantasivenner duger ikke i lengden, de aller fleste av oss trenger en god venn, en virkelig en. Data fra levekårsundersøkelsen i 2002 viser da også at de aller fleste har det. Bare 2 prosent av den voksne befolkningen i Norge mangler en god venn. I tillegg er det 13 prosent som bare har en god venn innenfor familien, mens 84 prosent har en god venn også utenfor familien.

Data fra 2005 viser omtrent det samme når vi ser på andel som mangler en fortrolig venn, 3 prosent mangler det (figur 1). Eldre og aleneboende har vist seg å være de som oftest mangler en fortrolig venn, og utdanning og yrkesaktivitet påvirker sannsynligheten for å ha fortrolige venner (Rønning 2006). Også andre undersøkelser har påvist at sosiale problemer forekommer oftere blant personer som også har andre levekårsproblemer (Normann 2007).

Tor Morten Normann er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (tmn@ssb.no)

Aleneboende vies ofte ekstra oppmerksomhet i analyser av sosial kontakt. Andelen aleneboende har økt betydelig fra 1980, da de utgjorde 12 prosent. I dag bor en av fire nordmenn over 16 år alene. Dette skyldes i stor grad at unge utsetter etablering med av familie, samtidig som de flytter tidligere ut fra foreldrehjemmet. Økningen i samlivsbrudd bidrar også til at andelen aleneboende øker (Andersen 2006). Det har tidligere blitt påvist at aleneboende har økt sin sosiale kontakt de siste 20 årene (Rønning 2006). Dette kan motvirke at en økning i andelen aleneboende også fører med seg mindre sosial kontakt og fellesskap.

Når vi snakker om aleneboende, må vi imidlertid huske at det er en uensartet gruppe. Kvinner og menn er aleneboende i omtrent samme grad. Men ser vi i tillegg på alder, finner vi at over halvparten av alle kvinner over 66 år er aleneboende, og tilsvarende andel blant menn er knappe en av fire. Blant menn finner vi også en relativt høy andel aleneboende i aldersgruppen 25-44 år (28 prosent).

Går vi tilbake og ser på levekårsdata fra 2005 om hvem som mangler en fortrolig venn, er den generelle tendensen at andelen uten fortrolig venn øker med alder, og aleneboende er mest utsatt. Vi finner dessuten en viss positiv sammenheng mellom det å ha en fortrolig venn og utdanningsnivå. Ellers er sosialhjelpsmottakere en utsatt gruppe, 7 prosent av dem mangler en fortrolig venn. Også personer utenfor utdanning og arbeidsliv er noe mer utsatt enn andre (4 prosent).

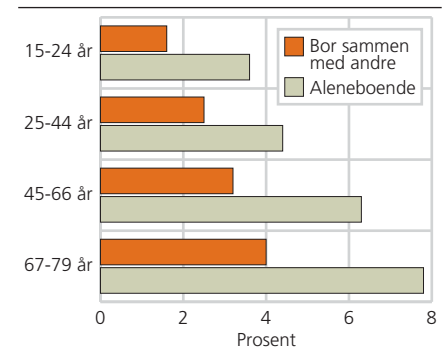
Helse- og pengetrøbbel ingen hindring

Tidsbruksundersøkelsene viser at tiden vi brukte på ulike former for sosialt samvær, ble mindre på 1990-tallet. En ny tidsbruksundersøkelse som gjennomføres i 2010, vil gi oss svar på om denne trenden fortsetter. De fleste av oss har likevel hyppig kontakt med vennene våre. Data fra EU-SILC undersøkelsen i 2006 (se tekstboks) viser at over åtte av ti har daglig eller ukentlig kontakt eller samvær med venner. Aleneboende har faktisk hyppigere kontakt eller samvær med venner enn personer som bor sammen med andre, mens vennekontakten er avtagende med alder. Hyppigst vennekontakt finner vi blant de unge. Andre undersøkelser har også vist at unge bruker stadig mer av sin fritid på venner, og at vennenettverkene har blitt større (Hegna 2005). Dersom vi ser på sammenhengen med andre levekårsproblemer, ser vi at personer med økonomiske problemer eller helseproblemer har like mye kontakt med venner som andre.

Like mye kontakt med slekten

Kontakten med familien har holdt seg relativt stabil de siste årene, og i befolkningen er det omtrent en av fire som ser foreldrene sine sjeldnere enn hver måned (Sandnes 2007). Tidligere har det vært slik at aleneboende har hatt mindre kontakt med foreldre sammenlignet med andre, men dette ser nå ut til å ha utjevnet seg (Rønning 2006).

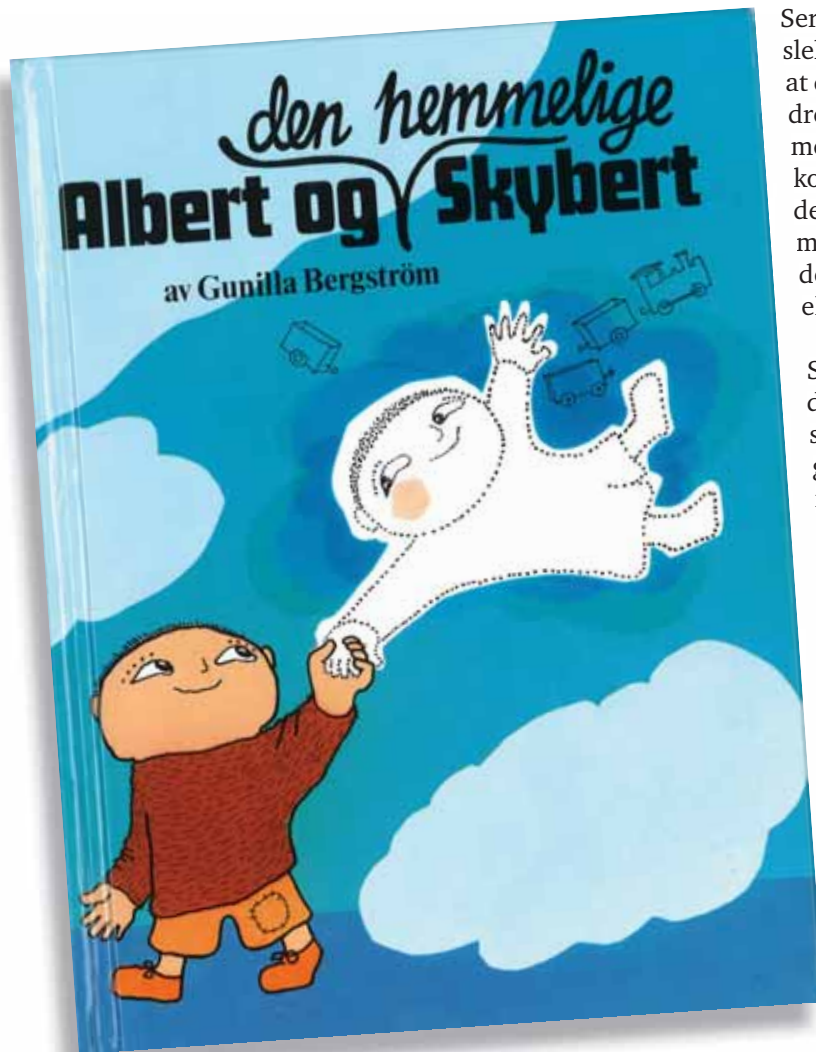
Figur 1. Andel som mangler en fortrolig venn, etter alder, 2005

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2005, Statistisk sentralbyrå.

EU-SILC

Survey on Income and Living Conditions (EU-SILC) er en **årlig europeisk utvalgsundersøkelse om inntekt og levekår**. Undersøkelsen er samordnet av **EUs statistikkorgan Eurostat**. I Norge har undersøkelsen et bruttoutvalg på om lag **8 600 personer 16 år og over, bosatt i Norge utenfor institusjon**. Undersøkelsen gir opplysninger om husholdningens økonomi, herunder også en del subjektive oppfatninger av økonomien, boforhold og boligøkonomi, opplysninger om arbeidssituasjon og arbeid siste kalenderår. Enkelte opplysninger får en for alle voksne i husholdningen. Endelig er det noen få opplysninger om helsesituasjon som bare gis for trekkeperson. Til undersøkelsen knyttes også en rekke opplysninger fra registre, blant annet om inntekt og utdanning. For nærmere beskrivelse av undersøkelsen, se Andersen mfl (2006).

Faksimile fra «Albert og den hemmelige Skybert»,
Gunilla Bergström, J. W. Cappelens Forlag.

Ser vi på nyere data om kontakt eller samvær med slektninger utenfor husholdningen, viser disse også at det er liten forskjell mellom aleneboende og andre, selv om aleneboende har noe mindre kontakt med slektninger. Totalt har over åtte av ti ukentlig kontakt med slektninger. Blant aleneboende er det 6 prosent som har kontakt sjeldnere enn hver måned, mens denne andelen er 2 prosent blant dem som bor sammen med andre. Spesielt er eldre aleneboende utsatt.

Ser vi på utsatte grupper ut fra andre levekårsindikatorer, er det spesielt sosialhjelpsmottakerne som skiller seg ut med lite kontakt med slektninger. Om lag en av seks sosialhjelpsmottakere har ikke månedlig kontakt med slektninger.

Når det virkelig gjelder

Vennskap og kontakt med venner og familie kan være så mye forskjellig i forhold til grader av nærhet, fortrolighet og tillit. Men å kunne stole på at noen stiller opp når det virkelig kniper, er avgjørende viktig. Det er jo det som kjennetegner en bestevenn, og som er feilen med bare å ha Skybert:

Det er bare en feil ved ham ... og det er – at Skybert aldri kommer når det virkelig gjelder.

Det at noen stiller opp for oss, bryr seg om det vi gjør og kan hjelpe oss når vi trenger det, er viktig for de fleste. Analyser har vist at dette faktisk kan påvirke den psykiske

helsen. For å fange opp dette har Statistisk sentralbyrå (SSB) inkludert tre spørsmål som utgjør den såkalte Oslo-3 skalaen i levekårsundersøkelsen (Meltzer 2003). Skalaen består av spørsmål om antall personer som står en nær, og som man kan regne med ved personlige problemer, grad av deltakelse og interesse fra andre og i hvilken grad det er lett eller vanskelig å få praktisk hjelp fra naboer.

I 2005 viser disse spørsmålene at knappe 2 prosent av den voksne befolkningen i Norge mangler noen de kan regne med dersom de får store personlige problemer, og da har vi regnet med nære familiemedlemmer. Det er en tendens til at dette problemet øker med alder, men forskjellene er små og usikre. Det er også liten forskjell mellom kvinner og menn. Ser vi på andelen aleneboende som mangler noen de kan regne med ved personlige problemer, er den 4 prosent, altså noe høyere enn i befolkningen ellers. Også blant aleneboende øker andelen med alder, og kjønnsforskjellen blir noe større ved at aleneboende menn oftere mangler noen de kan regne med (5 prosent).

Vi har tidligere pekt på sammenhengen mellom andre levekårsproblemer og sosiale problemer, og vi kan se antydninger til dette også når vi stiller spørsmålet om de mangler noen de kan stole på når de har personlige problemer. Blant sosialhjelpsmottakere, som per definisjon har store økonomiske proble-

mer, finner vi at 6 prosent ikke har noen de kan regne med ved store personlige problemer. For aleneboende sosialhjelpsmottakere er problemet enda større, 9 prosent i denne gruppen mangler en slik person. Her er imidlertid datagrunnlaget for lite til at vi kan være sikre.

Også blant personer i yrkesaktiv alder som er utenfor arbeidsliv og utdanning, finner vi en viss overrepresentasjon av dette problemet. Det blir enda tydeligere dersom vi i tillegg skiller ut aleneboende. 9 prosent av aleneboende 16-66 åringer utenfor utdanning og arbeidsliv mangler noen de kan regne med ved store personlige problemer.

Alle har et visst behov for å bli lagt merke til, og det at noen viser interesse og deltakelse i det man gjør, vil oppleves som positivt. Rundt 7 prosent av den voksne befolkningen opplever at folk viser liten eller ingen interesse for det de gjør. Også på dette området er det liten forskjell mellom kvinner og menn. Skiller vi ut aleneboende, finner vi at hele 12 prosent av mennene opplever manglende interesse, mens 8 prosent av aleneboende kvinner opplever det samme.

Det er også en klar tendens til at flere opplever manglende interesse etter hvert som de blir eldre. Blant 67-79 åringer rapporterer drøyt en av seks at de opplever liten eller ingen interesse fra andre. Ser vi på aleneboende etter alder, holder andelen seg stabil blant de eldre, men spesielt blant de yngste (16-24 år) øker andelen som opplever manglende deltakelse og interesse fra andre. Også på dette området ser vi en viss sammenheng med andre levekårsproblemer. Både blant sosialhjelpsmottakere og personer utenfor arbeidsliv og utdanning finner vi at en av seks opplever liten eller ingen interesse fra andre.

Andelen kvinner og menn som besøker eller har besøk av naboer, og selve besøkstiden, har sunket de siste 20 årene, ifølge tidsbruksundersøkelsene. Det betyr ikke at vi ikke har kontakt med naboen, noe vi ser ved at tre av fire sier at det er lett eller svært lett å få praktisk hjelp fra naboen. Kvinner opplever det som noe vanskeligere å få slik hjelp enn menn. Aleneboende opplever det som noe vanskeligere enn andre, og for aleneboende er det heller ingen kjønnsforskjell.

Det er blant de eldste at det oppleves vanskeligst å få hjelp fra naboer, en av fire i alderen 67-79 år opplever dette. Lettest virker det å være for personer i alderen 25-44 år. Ser vi dette i forhold til mottak av sosialhjelp og manglende deltakelse i utdanning og arbeidsliv, finner vi andeler som synes det er vanskelig å få praktisk hjelp, på nivå med det vi finner blant eldre, altså rundt en av fire. Problemet forsterker seg dersom sosialhjelpsmottakeren eller den som ikke er i utdanning eller arbeid, i tillegg er aleneboende.

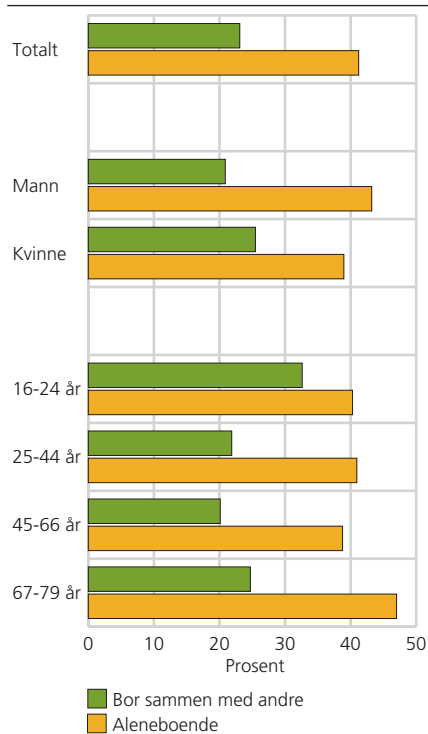
Sosialhjelpsmottakere mest ensomme

Familieforhold kan bety mye for ensomhet, og det kan manglende vennskap også. Igjen kan Albert sette ord på følelsen:

Han leker ikke med noen. Han tør ikke. Det er ensomt ...

Vi har ikke målt barns ensomhet, men voksne kan vi si noe om. Tidligere har det vært påvist at enslige er mer ensomme enn gifte og samboende, og at kvinner er plaget i større grad enn menn (Barstad 2004). I 2005 inngikk

Figur 2. **Andel plaget av ensomhet siste 14 dager, 2005. Personer 16-79 år**

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2005, Statistisk sentralbyrå.

spørsmål om ensomhet i et selvutfyllingsskjema som ble sendt ut i forbindelse med levekårsundersøkelsen. Der bekreftes det at kvinner er mer plaget enn menn. En av fire kvinner rapporterer at de har vært plaget av en følelse av ensomhet de siste 14 dagene, mens det samme gjelder en av fem menn (figur 2).

Aleneboende er naturlig nok mer utsatt for ensomhet enn personer som bor sammen med andre, drøyt fire av ti aleneboende er plaget av ensomhet, men mer overraskende er det kanskje at aleneboende menn opplever ensomhet i større grad enn aleneboende kvinner. Generelt er unge mest utsatt for ensomhet, og det er ikke nødvendigvis fordi de mangler venner. Tall fra 2002 viser at blant unge i alderen 16-30 år har seks av ti som er ganske eller veldig plaget av ensomhet ukentlig kontakt med venner (Normann 2007).

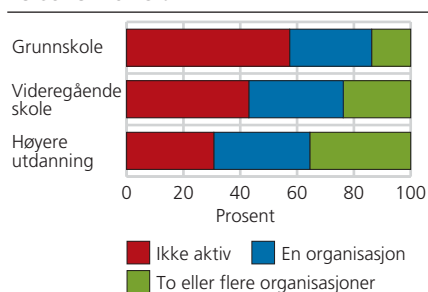
For alle aldersgrupper øker ensomhetsfølelsen dersom man bor alene, men mest iøynefallende er dette for eldre. Mens en av fire i alderen 67-79 år er plaget av ensomhet, gjelder dette nesten halvparten av de eldre aleneboende. Vi ser noe av de samme trekkene for personer som er i yrkesaktiv alder, men som befinner seg utenfor utdanning eller arbeidsliv. Ensomhetsfølelsen ligger omtrent på gjennomsnittet for dem som bor sammen med andre, mens blant aleneboende er over halvparten plaget av ensomhet. Sosialhjelpsmottakere, en gruppe med en rekke sosiale problemer, er også mer ensomme enn andre. Drøyt fire av ti er opplever det som en plage. Ser vi bare på aleneboende i denne gruppen, øker andelen til seks av ti.

De ressurssterke er mest aktive i organisasjoner

Albert Åberg er bare 5 år, men hadde han vært litt eldre, kunne han kanskje meldt seg inn i en organisasjon for å treffe nye venner. Aktiv deltakelse i organisasjoner gir sosialt samvær med andre, og er dermed en arena for etablering av vennskap og sosial kontakt. I tillegg gir det aktiv trening i medvirkning, organisasjonsarbeid og beslutningstaking. Dermed kan organisasjonslivet bidra til akkumulering av sosial kapital. Det har også vært påpekt at organisasjonsdeltakelse kan forebygge sosiale problemer. Ungdom som ikke deltar i organisasjoner, har større risiko for å havne i rusmiddelbruk, kriminalitet og lignende problemer (Krange og Strandbu 2004). Slik sett er frivillige organisasjoner viktige både ut fra et individuelt og et kollektivt ståsted.

I 2007 var drøyt halvparten av den voksne befolkningen aktiv i en eller annen organisasjon, omtrent 57 prosent av mennene og 53 prosent av kvinnene. Knappt en av tre er aktive i en organisasjon, mens knapt en av fire er aktive i to eller flere organisasjoner. Blant de mest aktive er kvinner og menn omtrent likt representert.

Figur 3. **Andel aktive i organisasjoner, etter høyest fullførte utdanning, 2007. Personer 16-79 år**

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2007, Statistisk sentralbyrå.

Det er ikke så store variasjoner i aktivitetsnivået dersom vi sammenligner aldersgrupper, men personer i pensjonsalderen er nok noe mindre aktive enn andre. Personer i yrkesaktiv alder som ikke er i arbeid eller utdanning, er imidlertid betydelig mindre aktive i organisasjoner enn sysselsatte eller studenter og elever. Det er også en klar positiv sammenheng mellom aktivitetsnivå og utdanning (figur 3). Mens tre av ti med høyere utdanning ikke er aktiv i noen organisasjon, gjelder dette seks av ti med grunnskoleutdanning. Aktivitetsnivået har vært nokså uforandret de siste 20-30 årene, men spesielt idrettslagene har hatt en viss aktivitetsøkning, noe som i hovedsak skjedde i løpet av 1980-årene (Barstad 2006).

Bare 2 prosent aktive i miljøarbeid, 18 prosent i idrettslag

Ser vi på aktivitetsnivået i 2007, er 15 prosent av alle sysselsatte aktive i en fagforening eller yrkesorganisasjon. Det er samme nivå som i 2004. Sysselsatte kvinner er noe mer aktive enn menn, og de under 25 år er langt mindre aktive enn eldre sysselsatte. Menn er derimot mer aktive i idrettslag enn kvinner, en forskjell som har holdt seg stabil de siste årene. Totalt er 18 prosent av den voksne befolkningen aktive i idrettslag, og ikke overraskende er de yngste mest aktive her.

For andre typer av organisasjoner er det jevnt over små andeler som er aktive medlemmer, det varierer fra 2 til 8 prosent av den voksne befolkningen. Størst kjønnsforskjell finner vi innenfor helserelaterte foreninger, der flere kvinner er aktive enn menn. Først og fremst skyldes dette at eldre kvinner generelt er nokså aktive. Drøyt 8 prosent av alle kvinner i alderen 67-79 år er aktive i denne typen organisasjoner, mens det gjelder 3 prosent av menn i samme alder.

Menn dominerer innenfor friluftsgesamføringer, hvor nesten en av ti menn er aktive. En kunne kanskje også forvente at andelen medlemmer i miljøvern-organisasjoner var på vei opp med den store oppmerksomheten rundt klimaspørsmål, men her er «bare» 2 prosent av den voksne befolkningen aktive, og da er også historielag og fortidsminneforeninger regnet med.

Alle disse funnene som er referert til nå, handler om aktive medlemmer. På bakgrunn av EU-SILC-data fra 2006, kan vi imidlertid også si litt om hvem som deltar i organisasjonsaktiviteter uavhengig av medlemskap. EU-SILC 2006 viser at nesten en av seks har deltatt i organisasjonsaktiviteter de siste tolv månedene, altså marginalt høyere enn dersom vi forutsetter medlemskap. Ser vi på alder, forskyver aktivitetsnivået seg litt dersom vi ikke tar hensyn til medlemskap. Høyest aktivitetsnivå finner vi i aldersgruppen 30-44 år. Det er fremdeles slik at menn er noe mer aktive enn kvinner, men forskjellen er liten. Dessuten kan vi slå fast at aleneboende er mindre aktive i organisasjonsaktiviteter enn andre.

Vi har også sett på organisasjonsaktiviteten i en del utsatte grupper som sosialhjelpsmottakere, personer med økonomiske vanskeligheter og langtidssyke. Generelt er det slik at noe i underkant av halvparten i disse gruppene deltar i organisasjonsaktiviteter, altså noe mindre enn i befolkningen generelt. Det bekrefter tendensen til at personer utenfor arbeid og utdanning er mindre aktive enn andre. Hvis vi ser både på 2007- og 2006-dataene, som riktig nok måler litt forskjellige aspekter, ser vi altså at det er de ressurssterke i form av utdanning, økonomi og sysselsetting som er mest aktive i organisasjonslivet.

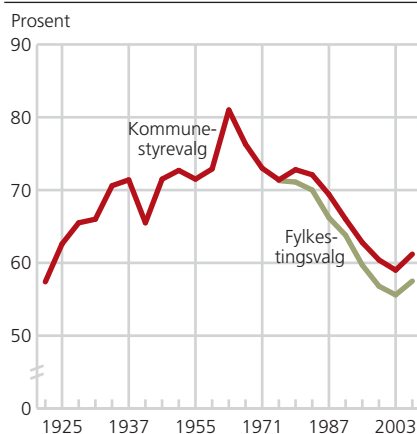
Partipolitisk aktivitet halvert siden 1990

En helt spesiell form for organisasjoner er de politiske partiene. De er ikke bare en arena for å skaffe seg sosial kapital, men også en arena

hvor denne kapitalen kan omsettes i makt og innflytelse. Kanskje kan Albert med tid og stunder bli medlem i et ungdomsparti? Da vil han ta del i det som representerer en av de sentrale bærebjelkene i vårt politiske system. Tradisjonelt har aktivitet i politiske partier vært blant de viktigste kanalene for innflytelse for ulike grupper i samfunnet, og legitimiteten til vårt politiske system bygger i stor grad på at de politiske partiene fungerer. Da må de ha medlemmer.

Data fra levekårsundersøkelsene de siste tre tiårene viser at andelen som både er medlemmer og aktive i politiske partier synker. Tall fra 2007 viser at bare 8 prosent av den voksne befolkningen er medlemmer i partier, 3 prosent regner seg som aktive, og det er omtrent likt for begge kjønn. Ser vi på alder, er det 45-66-åringene som er mest aktive. Også blant 67-79-åringene er 10 prosent medlem av et parti, men bare 2 prosent er aktive. Aktivitetsnivået er i det store og hele stabilt dersom vi ser ti år tilbake, men er halvert sammenlignet med tidlig på 1990-tallet (Barstad og Hellevik 2004).

Figur 4. Valgdeltakelse i kommunestyre- og fylkestingsvalgene 1922-2007. Prosent

Kilde: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Vi har tidligere sett at organisasjonsaktivitet for personer i yrkesaktiv alder påvirkes av tilknytning til arbeidsmarked og utdanning. Vi ser noe av den samme effekten når vi ser bare på politiske partier også, men den er ikke så sterk som for organisasjonsaktivitet generelt. Vi ser også at utdanning påvirker aktiviteten i politiske partier. Mens knapt 2 prosent av de med grunnskoleutdanning er aktive i partier, gjelder dette knapt 5 prosent av de med høyere utdanning.

Det er imidlertid viktig å understreke at politisk deltakelse kan anta mange former, både de mer tradisjonelle som stemmegivning, medlemskap i partier eller deltakelse i politiske møter. Andre og mindre formelle former for deltakelse kan være kontakt med politikere, skriving av avisinnlegg, aksjoner eller lignende. De mindre formelle formene har vi ikke data om her.

Valgdeltakelsen på vei opp?

Valgdeltakelsen ved siste kommunevalg i 2007 var på 61,2 prosent (figur 4). Det representerte en liten økning sammenlignet med valgene i 2003 og 1999, og var første gang med økning mellom to valg siden 1979 (ssb.no). Likevel må vi helt tilbake til 1920-tallet for å finne tilsvarende lave nivåer. Ved fylkestingsvalget i 2007 var deltakelsen på 57,5 prosent, også det en liten økning sammenlignet med fire år tidligere. Ved alle tidligere fylkestingsvalg har deltakelsen vist en nedadgående trend siden direkte valg ble innført i 1975.

Ved stortingsvalget i 2005 var valgdeltakelsen i underkant av 77 prosent for menn og i overkant av 78 prosent for kvinner (Aardal mfl. 2007). Tidligere har valgdeltakelsen vært høyere blant menn enn blant kvinner, men dette utjevnet seg i løpet av 1980-tallet.

Hvordan det gikk ...

Albert fikk en god venn til slutt, Viktor, en han kan stole på at stiller opp når det virkelig gjelder. Dermed ble ensomheten mindre påtrengende. Skybert forsvant, og Albert kunne begynne å bygge sin sosiale kapital gjennom sosiale relasjoner. Som vi har sett i denne artikkelen, har også de aller fleste i Norge gode og sterke sosiale relasjoner. De aller fleste har en god venn, noen som stiller opp når livet er vanskelig, og de færreste føler seg ensomme. Det er ikke riktig så mange som er aktive i organisasjoner, spesielt ikke i politiske partier, men det er verdt å merke seg at valgdeltakelsen ved det siste kommunevalget økte.

Noen grupper går likevel igjen når vi ser på hvem som sliter med svake sosiale relasjoner. Aleneboende nevnes ofte i denne sammenhengen, og vi har sett at de er noe mer utsatt enn andre. Det er også en tendens til at eldre er mer utsatt enn yngre. Vi ser også at sosiale problemer har en tendens til å opptre sammen med andre levekårsproblemer som behov for sosialhjelp og ekskludering fra utdanning og arbeidsmarked, mens de ressurssterke i form av utdanning og arbeidsmarkedstilknytning er mest aktive i organisasjoner. Så selv om Albert ligner på de aller fleste av oss, er det grunn til å være oppmerksom på at noen må nøye seg med en Skybert.

Referanser

Andersen, Arne (2006): «Aleneboendes demografi», i Mørk, Eiliv (red.) *Aleneboendes levekår*, Statistiske analyser 81, Statistisk sentralbyrå.

Andersen, Arne, Tor M Normann og Elisabeth Ugreninov (2006): Intermediate Quality Report EU-SILC 2004. Norway, Documents 2006/13, Statistisk sentralbyrå.

Barstad, Anders (2006): Sosial og politisk deltaking. Flere vennskap og stabil organisasjonsdeltaking, *Samfunnsspeilet* 5/6, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Barstad, Anders (2004): På isolerte, men mange er plaget av ensomhet, *Samfunnsspeilet* 5/2004, Statistisk sentralbyrå.

Barstad, Anders (1997): Psykisk helse: Fortrolighet forebygger? *Samfunnsspeilet* 2/1997, Statistisk sentralbyrå.

Barstad, Anders og Ottar Hellevik (2004): *På vei mot det gode samfunn*, Statistiske analyser 64, Statistisk sentralbyrå.

Berström, Gunilla (1977) *Hvem kan redde Albert Åberg?* J.W.Cappelen Forlag as, 1977.

Hansen, Tore og Trond Tjerbo (2003): Politisk engasjement, borgerroller og sosial kapital. Makt og demokratiutredningens rapportserie, Rapport nr. 62, 2003.

Hegna, Kristinn (2005): «Likestillingsprosjektets» barn. Endringer i kjønnsforskjeller blant ungdom fra 1992 til 2002. Rapport 21/05. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Krange, Olve og Åse Strandbu (2004): Ungdom, idrett og friluftsliv. Skillelinjer i ungdomsbefolkningen og endringer fra 1992 til 2002. Rapport 16/04. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Meltzer, H (2003): Development of a common instrument for mental health, I Noviskov & Gudex (red.) EUROHIS: Developing Common Instruments for Health Surveys. Amsterdam: IOS Press.

Normann, Tor Morten (2007): «Sosial kontakt og ensomhet blant ungdom», i Normann, Tor Morten (red.) *Ungdoms levekår*, Statistiske analyser 93, Statistisk sentralbyrå.

Putnam, Robert (2000): *Bowling alone*. New York: Simon Schuster.

Rønning, Elisabeth (2006): «Sosial kontakt», i Mørk, Eiliv (red.) *Aleneboendes levekår*, Statistiske analyser 81, Statistisk sentralbyrå.

Sandnes, Toril (2007): De fleste har en fortrolig venn, *Samfunnsspeilet* 5-6/2007, Statistisk sentralbyrå.

ssb.no (2008): <http://www.ssb.no/emner/00/01/20/kommvalg/>, Statistisk sentralbyrå.

Aardal, Bernt mfl. (2007): *Valgundersøkelsen 2005*, Rapporter 2007/31, Statistisk sentralbyrå.

Det svinger i norsk økonomi

Norsk økonomi har nettopp vært gjennom nærmere fem år med meget høy vekst. Nå har det snudd, og verdensøkonomien opplever sterk turbulens. Statistisk sentralbyrås prognoser fra midt i oktober 2008 peker fremdeles i retning av relativt gode tider for Norge, selv om tidene nok blir klart mindre gode enn de vi har hatt de siste årene. Men veksten i den norske økonomien har heller ikke vært jevn i de foregående 100 årene, tvert i mot har den variert kraftig. Særlig mye variasjon var det før annen verdenskrig.

Torbjørn Eika

I 2008 ble det klart at heller ikke norsk økonomi vokser inn i himmelen. Det ligger i økonomiens vesen at gode tider blir avløst av dårligere tider, men det er en lærdom det er lett å glemme når alt ser ut til å gå den rette veien. Noen av de viktigste driverne i norsk økonomi er fremdeles på plass; investeringene i oljevirkksomheten ser ut til å fortsette å vokse, oljeprisen er relativt høy, og finans-politikken er ekspansiv. Likevel har veksten i den samlede sysselsettingen og produksjonen bremsset kraftig opp. Hvorfor?

Den vanlige historien

Varierende investeringsiver er ofte en viktig brikke i konjunkturomslag, delvis også denne gang. Næringslivsinvesteringene har økt kraftig gjennom hele konjunkturoppgangen og dermed bidratt til oppgangen. Økte investeringer bidrar til høyere vekst i den samlede produksjonen som i neste omgang gir enda høyere investeringslyst. Virksomhetene utvider for å tjene mer i et marked som ønsker mer. Produksjonskapasiteten bygges opp gjennom investeringene, som igjen fører til økt etterspørsel. Men en gang blir det nok. Den «ønskede» kapasiteten er på plass.

Samtidig medfører konjunkturoppgangen en generell økning i det norske kostnadsnivået, og det blir vanskeligere å konkurrere på verdensmarkedet. Noe av kapasitetsøkningen var kanskje ikke ønsket likevel. Noen innskrenker eller går konkurs, aktiviteten reduseres, og arbeidsledigheten øker. Folk får mindre penger mellom hendene, kjøper mindre og investerer mindre i boliger. Impulsene fra utlandet kommer også inn i dette bildet; det går enda verre ute enn hjemme, og den svake utviklingen i Norge forsterkes.

Den økonomiske politikken kan bøte på slike triste historier. Ikke ved å forsøke å la økonomien vokse voldsomt i all evighet, men ved å fremskynde omslaget – altså kjøle ned økonomien. Derfor økte Norges Bank rentene gradvis fra sommeren 2005 til sommeren 2008 med til sammen 4 prosentpoeng. Dette bidro til at boliginvesteringene begynte å falle allerede i andre halvår av 2007, og til at husholdningenes forbruk nærmest har sluttet å øke. Regjeringen kan sies å ha strammet til gjennom å ha brukt mindre oljepenger enn det handlingsregelen isolert sett gir rom for, i de tre siste årene av oppgangen. Denne handlingsregelen er en rettesnor for finanspolitikken og sier at man over tid skal bruke 4 prosent av det til enhver tid inntående i det som tidligere ble kalt oljefondet, nå Statens pensjonsfond – Utland.

Ved å kjøle ned økonomien slik at omslaget kommer raskere enn det ellers ville ha gjort, vil også nedgangen bli mindre kraftig og lavkonjunkturen mil-

Torbjørn Eika er forsker i Statistisk sentralbyrå, Gruppe for makroøkonomi, Forskningsavdelingen. (torbjoern.eika@ssb.no)

dere, enn om økonomien var overlatt til seg selv. Når økonomien har kjølt seg passe ned, er det på tide å stimulere den igjen med lavere renter og litt mer offentlig pengebruk.

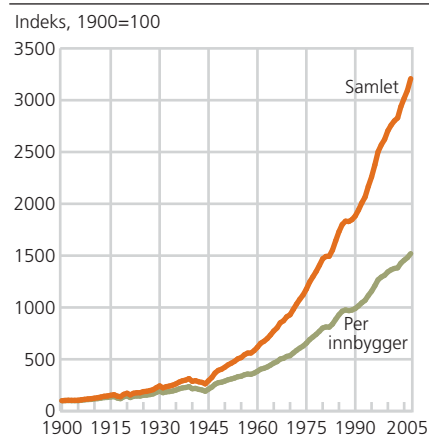
Situasjonen i skrivende stund er mer usikker enn den skjematiske historien ovenfor forteller. Den internasjonale finansverdenen er rammet av krise, og det slår inn i Norge. Bankene er mistroisk overfor hverandre og vil nødig låne hverandre og andre penger. Dette har bidratt til at pengemarkedsrenta er blitt mye høyere enn det Norges Bank har lagt til grunn i sin rentesetting. Klarer Norges Bank å styre rentene, og vil det norske bankmarkedet snart fungere normalt igjen? Kanskje svaret på disse spørsmålene er klare før dette tidskriftet er trykket! La oss bruke ventetiden til å se oss tilbake. Svingninger i økonomien er ikke noe nytt, snarere tvert imot.

Mens mellomkrigstiden var preget av store svingninger, har utviklingen de siste 50 årene vært langt jevnere. Om «hundrede år» er ikke «all ting glemt». Krig og kriser setter sine spor. Krisen som i skrivende stund ruller over de internasjonale finansmarkedene, blir til stadighet sett i forhold til 1929-krakket på New York-børsen og depresjonsårene som fulgte i USA. I denne artikkelen ser vi litt nærmere på konjunkturbevegelsene i Norge etter 1900.

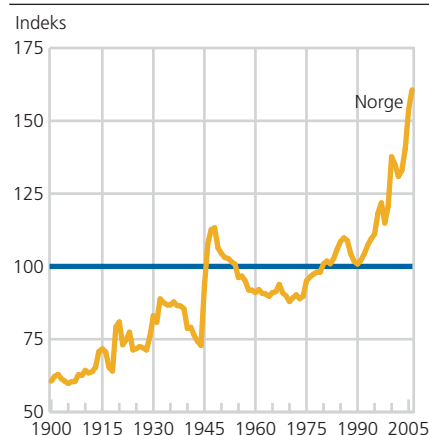
Mye har skjedd siden 1900

Endringene i norsk økonomi har vært svært store de siste 100 årene. Fra 1900 til 1929 ble antall husmannsplasser redusert med om lag 50 000. Verdiskapingen (bruttonasjonalproduktet) i jordbruk, skogbruk og fiske, som andel av samlet BNP (bruttonasjonalprodukt), gikk ned fra 23,7 prosent til 1,4 prosent fra 1910 til 2007. Industriens andel bygde seg i første halvdel av denne perioden

Figur 1. BNP i faste priser. 1900=100

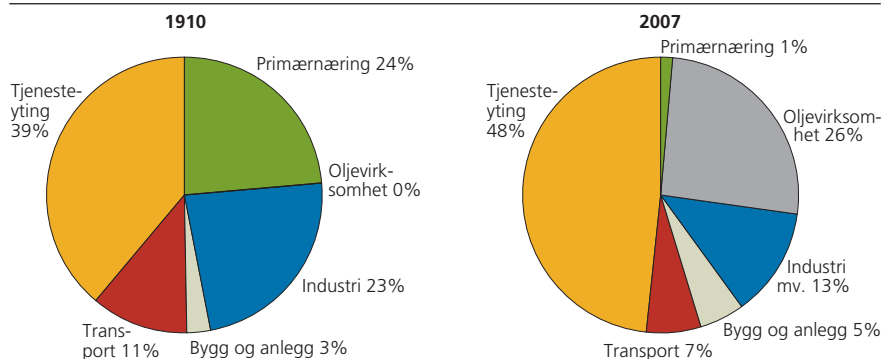

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. Kjøpekraftskorrigert BNP. Tolv vesteuropeiske¹ land=100¹ Østerrike, Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Italia, Nederland, Norge, Sverige, Sveits og Storbritannia.

Kilde: Beregninger utført i Statistisk sentralbyrå basert på OECD (2003) og OECD (2008).

Figur 3. BNP, etter næring. Prosent

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

opp, og utgjorde i 1950 25 prosent av BNP. Deretter har andelen stort sett falt, og var i 2007 kommet ned i 10 prosent.

Tjenesteytende sektorer har gjennomgående økt sin betydning i løpet av disse 100 årene, og i de seneste tiårene har oljesektoren vokst frem, til i 2007 å utgjøre mer enn to og en halv gang industrien, med 26 prosent av BNP. Den spesielt høye oljeprisen i de siste årene er en viktig forklaring på dette.

Den norske økonomien er altså en helt annen i dag enn for 100 år siden. Konjunktursvingningene har også endret karakter. Av figur 4 går det klart frem at årene fra første verdenskrig og inn på 1930-tallet skiller seg ut som en meget urolig periode. Lavkonjunkturerne var dypere og høykonjunkturerne kraftigere, og det skiftet til dels svært raskt. Årene etter gjenoppbyggingen etter annen verdenskrig og frem til utpå 1970-tallet fremstår som det klareste motstykket; bortsett fra en relativt beskjeden lavkonjunktur i 1958 og 1959, var utviklingen meget stabil. Årene deretter, og også før første verdenskrig, var derimot mer preget av lange konjunkturbevegelser.

Årsakene til forskjellene i konjunkturbevegelserne over tid er mange. Til dels kan de knyttes til opphavet til konjunkturbevegelserne, og til dels dreier det seg om endringer i norsk økonomis funksjonsmåte. Det er blant annet meget nærliggende å peke på betydningen av det stabiliserende elementet som gjennomreguleringen av det økonomiske livet i de første tiårene etter krigen innebar. Troen på og utøvelsen av finanspolitisk styring har virket i samme retning i hele etterkrigstiden.

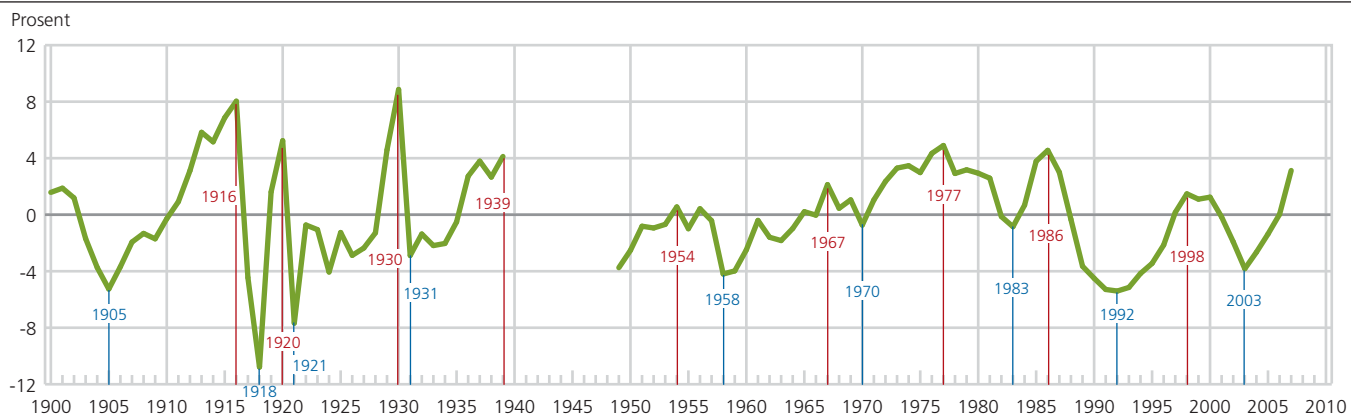
Norge på innteksttoppen i OECD

Oppdagelsen og utvinningen av olje innebar en knekk oppover i velstandsutviklingen i forhold til land vi gjerne sammenlikner oss med. Fra å være et relativt fattig land har oljeeventyret brakt oss på innteksttoppen blant OECD-land. Fra 1900 til 2007 har BNP per innbygger økt med over 1400 prosent, som tilsvarer en gjennomsnittlig årlig vekst på 2,6 prosent.

Petroleumsvirk-somheten har også påvirket konjunkturutviklingen. I noen grad har den frikoblet oss fra den internasjonale konjunkturutviklingen og til dels bidratt til å øke konjunkturuts-lagene, altså styrken i henholdsvis høy- og lavkonjunkturerne. Impulsene i form av svingninger i etterspørselen fra sektoren har nok i større grad virket destabiliserende enn stabiliserende på norsk økonomi. Svingningene i denne etterspørselen har da enten forsterket andre konjunkturimpulser, eller de har vært så sterke at de har vært helt dominerende og dermed forårsaket større konjunkturbevegelser, og med motsatt fortegn, enn det vi ellers hadde hatt. I enkelte perioder har de imidlertid også bidratt til å dempe konjunkturimpulsene fra andre kilder.

Siden årtusenskiftet har deler av oljeformuen blitt konvertert til finansielle fordringer på statens hånd i stor målestokk, og det er denne pengebingen som

Figur 4. BNP, unntatt petroleumssektoren. Avvik fra trend i prosent

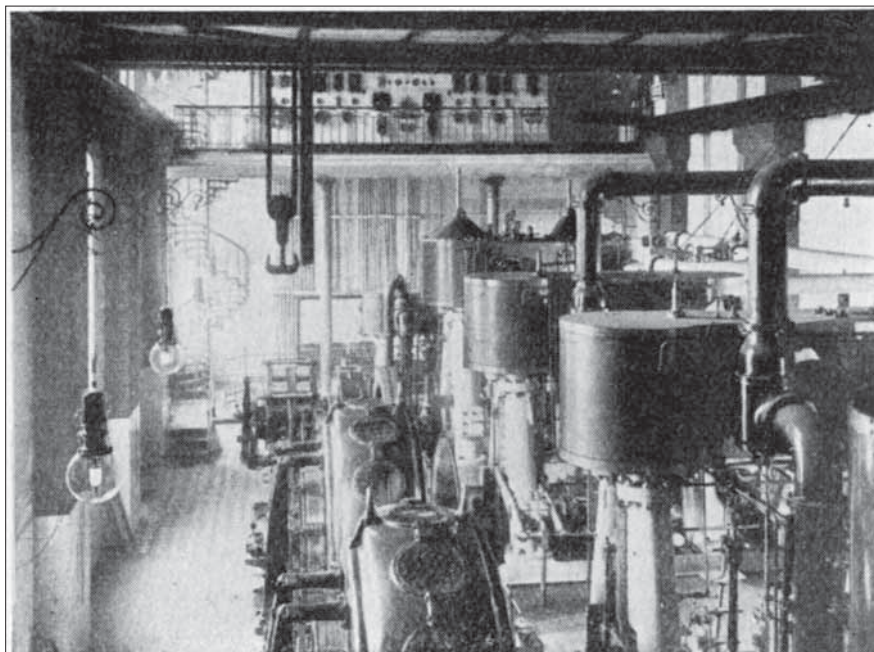
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

nå heter Statens pensjonsfond – Utland. Så lenge en fortsetter å bruke disse finansielle ressursene på en fornuftig måte i et kort- og langsiktig perspektiv (les: i tråd med handlingsregelen), er det nærliggende å tro at svingningene i norsk økonomi vil fortsette å være moderate og mindre enn i verden rundt oss.

Fritt land – full fart 1906-1916

Den nære fortid er ofte en viktig forklaringsfaktor bak dagens konjunkturutvikling. På slutten av 1890-årene hadde det vært gode tider i norsk økonomi. Treforedlingssektoren var i sterk ekspansjon, og det var sterk vekst i mange industrisektorer som var rettet mot hjemmemarkedet, og i bygge- og anleggsvirksomheten. Landbruket avga arbeidskraft, og utvandringen var i denne perioden beskjeden. Utvidelser av industribedrifter samt etableringer av nye virksomheter bidro til høy og økende etterspørsel etter investeringsvarer, og dette ble en viktig drivkraft i oppgangen. I 1900 gikk det mot slutten. Kapitalbeholdningen var kommet opp mot det «ønskede nivået», og nå falt investeringene. Den nye produksjonskapasiteten i eksportrettet virksomhet ble utnyttet, så konjunkturedgangen ble dempet av at eksporten økte.

Tekniske fremskritt, blant annet knyttet til den industrielle utnyttelsen av elektrisk kraft, var noe av bakgrunnen for konjunkturuomslaget i 1906. Igjen var investeringsetterspørselen den viktige drivkraften i konjunkturutviklingen. Erfaren arbeidskraft gikk ledig og kunne raskt settes inn i ny virksomhet. Oppgangen som fulgte, varte i elleve år og er den mest langvarige i nyere norsk historie. Mot slutten ble norsk økonomi også stimulert av etterspørselen fra de krigførende nasjonene i første verdens-

*Kristiania Elektricitetsværks dampstasjon
bygd i 1891.*

krig. Krigen bidro dermed til å forlenge konjunkturoppgangen og forsterke høykonjunkturen.

Turbulente krigs- og mellomkrigsår 1917-1931

I 1917 kom et markert omslag i konjunkturbidraget fra første verdenskrig. Forsyningsproblemer begynte for alvor å begrense produksjonen i Norge, og handelsflåten ble utsatt for krigshandlinger, noe som begrenset aktiviteten. Året etter gravde økonomien seg enda dypere ned i lavkonjunkturen. BNP lå da 11 prosent lavere enn det beregnede trendnivået, som er en tenkt glatt utvikling gjennom de faktiske observasjonene, og som kan assosieres med en langsiktig opprettholdbar utviklingsbane. Ser man bort fra okupasjonsårene under annen verdenskrig, er dette den dypeste lavkonjunkturen norsk økonomi er blitt utsatt for etter 1900 – ifølge vår BNP-indikator. Arbeidsledigheten var imidlertid meget beskjeden. Ifølge Grytten (1995) var den på bare 1,1 prosent av arbeidsstyrken.

I 1919 var det igjen tid for oppgang. Denne gang i stor grad som en direkte følge av fraværet av problemer som første verdenskrig hadde skapt. Behovet for gjenoppbygging la grunnlaget for et gunstig internasjonalt økonomisk klima, og eksporterende næringer ble stimulert. Optimisme i næringslivet førte til høye investeringer. I 1920 var BNP kommet opp i mer enn 5 prosent over trendnivået.

I 1921 var det slutt. Internasjonal konjunkturedgang forsterket av omfattende arbeidskonflikter sørget for det. Situasjonen ble forverret av problemer også i primærnæringene. Lønnsomheten var dårlig både i landbruk, fiske og skogbruk. På årsbasis falt BNP med nær 10 prosent, som er det største fallet i perioden etter 1900, krigen inkludert. BNP lå da nesten 8 prosent under trenden. Generell internasjonal prisnedgang og en innretning av pengepolitikken mot å bringe kroneverdien målt i gull tilbake til førkrigsnivået bidro til et betydelig prisfall i Norge. Fra 1920 til 1923 falt konsumprisene med 27 prosent.

Langt færre arbeidskonflikter bidro til høy BNP-vekst i 1922. Utgangspunktet var imidlertid så dårlig at det ikke brakte økonomien helt ut av lavkonjunkturen. Deflasjonen som pengepolitikken hadde bidratt til, skapte stor usikkerhet rundt prisutvikling og valutakurser. Dette bidro til at veksten i årene som fulgte, var på det jevne. Målt med vår indikator, kom ikke økonomien ut av lavkonjunkturen før en kraftig konjunkturoppgang satte inn på slutten av tiåret.

I 1928 ble usikkerheten som var knyttet til pengepolitikken, oppfattet som avklart, idet kronens verdi formelt ble bundet til gull. Dette bidro til å sette fart på investeringene, og siden de internasjonale konjunkturerne også pekte oppover, var det på ny full fart i norsk økonomi. I tillegg til disse mer normale konjunkturdriverne var det en meget sterk økning i hvalfangsten. Overgang til moderne pelagisk fangst på det åpne hav, med hvalkokerier som fungerte som flytende fabrikker, innebar at produksjonen av hvalolje i løpet av tre år økte med over 150 prosent. Produksjonsverdien av hvalolje utgjorde i 1930 nesten 3,5 prosent av BNP. I løpet av to år, fra 1928 til 1931, økte BNP med nær 17 prosent i volum. 1930 fremstår som den kraftigste høykonjunkturen vi har hatt, da BNP var nær 9 prosent over trendnivået.

De harde 1930-årene?

Festen varte ikke lenge denne gangen heller. I 1930 slo de internasjonale konjunkturerne om til nedgang etter sammenbruddet på New York-børsen oktober 1929. Utpå høsten 1930 begynte krisen å slå inn i norsk økonomi. Det som skjedde, var veldig likt utviklingen ti år tidligere. Eksporten og investeringene ble kraftig redusert. Salgsvarer for treforedlingsprodukter slo ut i en kraftig reduksjon i hogsten, og dette bidro til å forsterke problemene for landbruksbefolkningen som fremdeles slet med å betale renter og avdrag etter perioden med deflasjon. Det var også omfattende arbeidskamper med et rekordstort tap av arbeidsdager.

I 1931 falt BNP i volum med nær 8 prosent. Målt som avviket i BNP fra trend, var lavkonjunktoren ikke så voldsom, men arbeidsløsheten ble rekordhøy, over 10 prosent ifølge Grytten (1995). Depresjonen i USA medførte at det nesten ikke var noe utvandring på 1930-tallet, så en tidligere viktig sikkerhetsventil var nå ute av funksjon. Ifølge SSB (1955) var det over 100 000 arbeidsledige i 1933, nær en tredobling på 10 år. Gullstandarden ble forlatt i 1931, noe som åpnet for en kraftig devaluering, og dette bidro til å stimulere norsk eksportvirksomhet. Lavkonjunktoren varte i fire-fem år, men med unntak for 1931 var BNP-veksten slett ikke lav. Dermed ble BNP i disse årene bare liggende litt under trendnivået.

Sterk vekst i 1935 og 1936 og stabil moderat høy vekst deretter medførte at norsk økonomi i annen halvdel av 1930-årene var i høykonjunktur. Arbeidsledigheten falt klart og var i 1939 nede på det samme nivået som i 1930. Igjen var et oppsving i investeringene en viktig drivkraft. Den økonomiske politikken ble lagt om, og ga klare stimulanser til investeringer. Fagbevegelsen bidro ved å begrense lønnskravene. Internasjonal opprustning bidro til en sterk bedring i de globale konjunkturerne, og dette ledet til å øke både investeringene og eksporten.

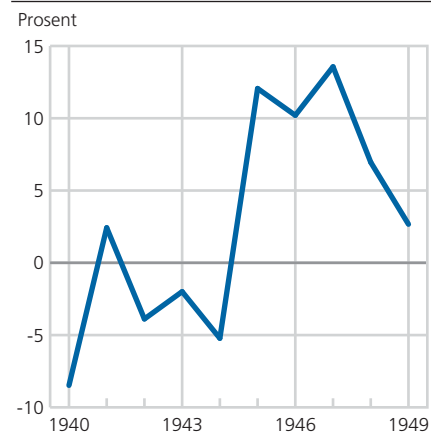
Krig og fred 1940-1949

Med krigen gikk produksjonen i Norge kraftig ned. BNP falt med over 16 prosent fra 1939 til 1944. En stor del av produksjonen ble beslaglagt av okupasjonsmakten, og realkapitalen ble ekstraordinært redusert som følge av krigshandlinger. Særlig skipsfarten ble hardt rammet. Med utenlandske krigsfanger som slavearbeidere i Norge, og nordmenn i konsentrasjonsleire og på begge sider i krigstjeneste, mistet de vanlige konjunkturbegrepene mye av sin relevans for Norge og nordmenns økonomiske situasjon.

Også perioden etter krigen ble ekstraordinær. Fra et meget lavt produksjonsnivå bidro en normalisering av hverdagslivet i seg selv til sterk vekst. Behov for gjenoppbygging understøttet av Marshallhjelpen, oppsparte fraktinntekter og betydelige krigserstatninger fra handelsflåten tap, bidro ytterligere til økt aktivitet. Fra 1944 til 1949 økte BNP med over 54 prosent, som tilsvarer 9 prosent årlig. Alt i alt er dette tiåret såpass ekstraordinært at vi ikke har tatt med denne perioden når vi bruker det vanlige begrepsapparatet for konjunkturbeskrivelse i figur 4.

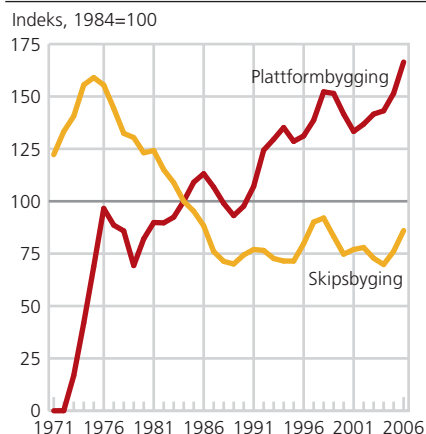

Figur 5. BNP. 1940-1949. Volumvekst i prosent fra året før

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. **Bruttoprodukt, volumindekser, tre års likevektet glidende gjennomsnitt**

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Stabile konjunkturer 1950-1970

Fra 1950 til 1970 var konjunkturbevegelsene meget beskjedne. Det var en klar økning i antall sysselsatte, men gjennomsnittlig arbeidstid gikk enda sterkere ned. Målt med timeverk gikk arbeidskraftsinnsatsen ned med 8 prosent. Produktivitetsveksten i denne perioden var imidlertid usedvanlig høy, noe som bidro til at den underliggende veksten i økonomien likevel ble rekordhøy.

Det som fantes av avvik fra en meget jevn vekstbane, var i stor grad knyttet til en internasjonal konjunkturedgang i 1957-1958, da også den norske finanspolitikken ble strammet inn, og på toppen var det et dårlig vintersildefiske. Dette ga en moderat norsk lavkonjunktur i 1958-1959. I 1967 bidro godt fiske og en meget sterk vekst i bergverksdriften til en liten høykonjunktur. Innføring av moms fra 1. januar 1970 bidro til å trekke veksten opp i 1969 og ned i 1970.

Olje og høykonjunktur på 1970-tallet

Fra intet dukker det opp en ny naturressurs – olje. Den første norske råoljen pumpes opp i 1971. Etter kort tid settes tydelige spor i norsk økonomi.

For det første innebar oljeproduksjonen inntekter til norske interesser, i første rekke myndighetene. Det ble lettere å finansiere nye velferdsordninger, og en fikk et langt bedre utgangspunkt enn andre til å føre en økonomisk politikk for høy og jevn kapasitetsutnyttelse. For det andre ga oljevirkksomheten en direkte økning i etterspørselen etter arbeidskraft til sektoren. For det tredje medførte aktiviteten i petroleumssektoren etterspørsel etter produktionsfaktorer – investeringsvarer som plattformer og landanlegg samt produktinnsats som tjenestene fra forsyningsskip, og andre varer og tjenester knyttet til den daglige driften – fra norsk virksomhet.

Ifølge BNP-indikatoren i figur 4 var Norge i høykonjunktur fra 1971 til og med 1981. Internasjonal konjunkturoppgang og sterk vekst i offentlig etterspørsel bidro i de første årene til høykonjunkturen. I 1974 kom det første oljepris-sjokket da OPEC-landene skrudde igjen oljekranene som en respons på Yom Kippur-krigen i Midtøsten mellom Egypt og Syria på den ene siden og Israel på den andre. Dette bidro til et markert internasjonalt konjunkturtilbakeslag.

Til tross for dette fortsatte den relativt sterke veksten i Norge. Ringvirkningene fra oljevirkksomheten og en aktiv motkonjunkturpolitikk bidro til dette. Bygging av oljeplattformer kom som en meget kjærkommen aktivitet. Overkontrahering av skip samt økt konkurranse på området fra Asia medførte nedlegging av det meste av vesteuropeisk skipsbygging. Det var dermed mye ledig kompetent arbeidskraft som relativt lett kunne omskoleres til plattformbygging. En kortvarig, men sterk, internasjonal oppgang i 1976 bidro til den norske høykonjunkturen som nådde sitt maksimum i 1977 (figur 6).

Den stimulerende finanspolitikken som hadde vært basert på en tro om en snarlig normalisering av internasjonale konjunkturer og et optimistisk syn på omfanget av fremtidige oljeinntekter, ble etter hvert forlatt. Myndighetene vurderte det som at forutsetningene for politikken var for optimistiske, og at den norske kostnadmessige konkurranseevnen derfor var blitt for svak.

Den økonomiske politikken ble av den grunn lagt om i 1978, i kontraktiv retning. Hardhendt virkemiddelbruk, som innføring av pris- og inntektsstopp fra høsten 1978 og en markert devaluering av kronen samt en rekke skatteøkninger, bidro til at konkurranseevnen ble bedret, mens husholdningenes konsum

falt med nær 2 prosent fra året før. Sammen med fall i oljeinvesteringene bidro dette til en kraftig reduksjon i aktivitetsveksten i fastlandsøkonomien i 1978, og en moderat konjunkturedgang var begynt.

Krigen mellom Irak og Iran førte til en ny kraftig økning i oljeprisen gjennom 1979, og prisen holdt seg høy ut 1985. Dette bidro til en meget svak økonomisk utvikling internasjonalt. I 1982 ble veksten spesielt lav i Norge, og i 1983 var økonomien kommet inn i en moderat lavkonjunktur.

Jappetid og bakrus 1984-1992

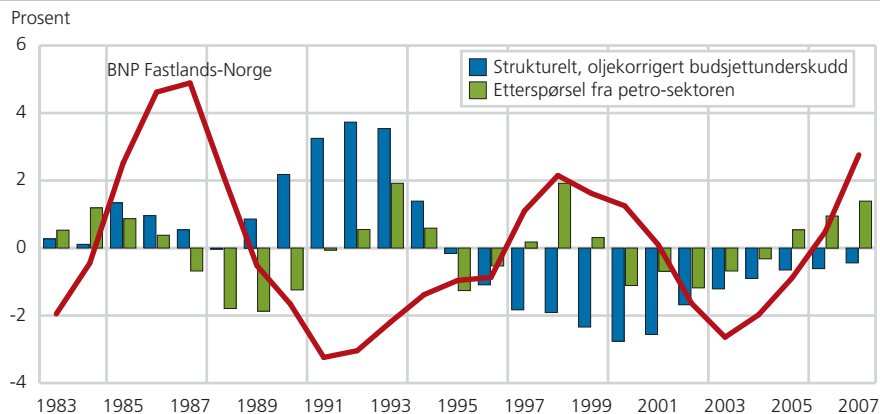
Kraftig økning i oljeinvesteringene og liberaliseringen av kreditt- og valutamarkedene ledet til jappetiden – den markerte høykonjunkturen på midten av 1980-tallet. Fra perioden med begrensede lånemuligheter, politisk bestemte lave renter og høy inflasjon, hadde en «lært» at det gjaldt å låne «mest mulig». Skattesystemet gjorde dette også svært gunstig gjennom fulle fradragmuligheter for gjeldsrenter og høy marginalskatt. I 1985 økte husholdningenes forbruk med 9 prosent, og arbeidsledigheten sank i 1986 ned mot 2 prosent. En vedvarende mye høyere lønns- og prisvekst i Norge enn hos våre handelspartnere bar imidlertid bud om dårligere tider.

Allerede i 1985 begynte oljeinvesteringene å gå noe ned, men fordi etterspørselen fra Fastlands-Norge økte så mye, fortsatte konjunkturoppgangen. Oljeinvesteringsfallet fortsatte imidlertid, og etter hvert gikk også investeringene i andre energirelaterte næringer kraftig ned. I løpet av noen vintermåneder i 1986 falt oljeprisen som en stein, utløst av at Saudi-Arabia ikke lenger var villig til å betale for en høy oljepris ved betydelig begrensning av egen oljeproduksjon. Kombinasjonen av den kraftige høykonjunkturen økonomien var inne i, og oppfatningen av at oljeformuen nesten var radert ut, bidro til en kraftig innstramning av finanspolitikken i flere påfølgende år. Utviklingen gikk svært fort. Fra konjunkturtoppen våren 1987 til høsten 1988 ble arbeidsledigheten mer enn doblet.

Gjeldsoppbyggingen under jappetiden hadde gjort husholdningene sårbare, og en markert økning i realrenta bidro til en kraftig reduksjon i husholdningenes etterspørsel. Svak utvikling i petroleumsinvesteringene bidro til å forsterke lavkonjunkturen frem til 1991. Konjunkturbunnen ble nådd i 1992, og var den klart dypeste etter krigen. Arbeidsledigheten var da kommet opp i 6,5 prosent.

Utlånsboomen til næringslivet under jappetiden hadde i mange tilfeller endt som feilinvesteringer, og den kraftige konjunktursvekkelsen bidro til betydelig overkapasitet i mange bransjer.

Figur 7. Konjunkturimpulser fra petroleumsvirksomheten og finanspolitikken. Prosent av trend-BNP Fastlands-Norge. Avvik fra gjennomsnitt

Kilde: Finansdepartementet (2008) og Statistisk sentralbyrå.

I kjølvannet av konkursene som fulgte, ble tapene for kredittinstitusjonene store. Vi fikk bankkrisen da flere store og små banker tapte hele sin egenkapital. Bankkrisen forsterket lavkonjunktoren ved at bankene førte en restriktiv utlånspolitikk, og ved at forskjellen mellom utlåns- og innskuddsrenten var usedvanlig høy.

Langvarig oppgang 1993-1998

Da omslaget kom, lå alt til rette for en langvarig oppgang. Husholdningenes økonomi var konsolidert etter mange år med nedbetaling av gjeld. Det hadde også bygget seg opp et udekket behov for varige forbruksvarer i løpet av lavkonjunktoren. Ettersom næringslivsinvesteringene i fastlandsøkonomien hadde falt gjennom hele konjunkturedgangen, ville en oppgang raskt måtte slå ut i behov for økt produksjonskapasitet og dermed økte investeringer. Den norske lavkonjunktoren hadde også ført til lavere pris- og kostnadsvekst enn hos handelspartnerne. Den bedre kostnadsmessige konkurranseevnen innebar en positiv utvikling for konkurranseutsatt virksomhet.

Petroleumsinvesteringene begynte å øke markert i 1991, og finanspolitikken ble gjort mer ekspansiv. Internasjonal rentenedgang bidro til at norske pengekursrenter gikk kraftig ned i 1993, og det bidro til økt vekst. Fra 1994 til 2000 var det god vekst i norske eksportmarkeder, og økt norsk eksport ble en betydelig faktor i utviklingen. Mot slutten av oppgangen, i 1997 og 1998, økte petroleumsinvesteringene igjen kraftig etter noen svake år.

Sysselsettingen økte med nær 240 000 personer fra 1993 til 1998, en økning på 14 prosent. Samtidig kom yrkesdeltakelsen opp på et historisk høyt nivå. Arbeidsledigheten ble halvert i denne perioden, til under 3 prosent av arbeidsstyrken vinteren 1998-1999.

Høykonjunktoren fortsetter til 2001

Veksten i norsk økonomi avtok noe gjennom 1998. Økning i oljeinvesteringene ble motvirket av negative impulser fra utlandet. Uro i internasjonale kapitalmarkeder i forbindelse med den såkalte asiakrisen da aksje- og valutakurser ble kraftig redusert i Thailand og andre sørøstasiatiske land, bidro i en kort periode til svakere vekst i norske eksportmarkeder og til at oljeprisen falt kraftig. I et forsøk på å forsvare kronekursen ble norske styringsrenter mer enn doblet i løpet av sommeren. Den norske rentepolitikken var under omlegging, og det ble lagt mindre vekt på den løpende utviklingen i valutakursene. Gjennom 1999 ble de norske styringsrentene satt markert ned, noe som bidro til at høykonjunktoren varte enda noen år.

Det internasjonale børsfallet i kjølvannet av at IT-boblen sprakk rundt årtusenskiftet, bidro til et markert fall i BNP-vekst i OECD-området i årene 2001-2003. Som følge av den lange perioden med høy vekst i Norge steg norske lønninger mye kraftigere enn hos våre handelspartnerne. Våren 2002 satte Norges Bank renta litt opp av frykt for økt inflasjon. I utlandet ble rentene derimot satt ned, noe som bidro til at krona ble kraftig styrket. Den kostnadsmessige konkurranseevnen ble dermed sterkt svekket fra to sider, både fra utviklingen i kronekurs og lønninger. Da det internasjonalt også var en markert konjunkturedgang, fikk norsk konkurranseutsatt virksomhet det tøft, og det var fall i eksporten i 2002 og 2003.

Etter å ha vært helt nede på rundt 10 dollar per fat vinteren 1998-1999 steg oljeprisen markert. Høsten 2000 var den oppe i over 30 dollar. Til tross for

høye oljepriser ga investeringene i petroleumssektoren ingen vekstimpulser til økonomien. Oljeinvesteringene begynte allerede å falle i 1999, og dette fortsatte til og med 2002.

De kraftige negative impulsene både fra oljevirksomheten og fra konkurranseutsatt virksomhet bidro til konjunkturedgang. Bunnen ble nådd tidlig i 2003. Sysselsettingen hadde nesten ikke økt på fire år, og på våren hadde arbeidsledigheten nær doblet seg på fire-fem år. Det som hindret en mye kraftigere nedgang, var at etterspørselen fra husholdningene og offentlig sektor holdt seg godt oppe. Lav prisvekst, blant annet på grunn av økende import fra lavkostland som Kina, bidro til en relativt høy reallønnsvekst, slik at husholdningenes inntekter utviklet seg bra, til tross for økte renter og konjunkturedgang. Høye oljepriser ga inntektsgrunnlaget for en ekspansiv finanspolitikk.

Med oljen i 100

Lavkonjunkturen og lav inflasjon fikk Norges Bank til å sette styringsrentene gradvis ned fra desember 2002 til mars 2004. Dermed kom bankenes utlånsrenter under 4 prosent i 2005, mer enn en halvering fra nivået ved årsskiftet 2002-2003. Dette stimulerte etterspørselen fra husholdningene. Rentenedgangen medførte også en betydelig svekkelse av krona, og mye av den forutgående kronestyrkingen ble reversert. Konkurransenutsatt virksomhet fikk bedret sin kostnadsmessige konkurranseevne betydelig.

Oljeinvesteringene økte kraftig allerede i 2003, en utvikling som siden bare har fortsatt. Utviklingen i verdensøkonomien bedret seg også klart, og tradisjonell norsk eksport tok seg opp. Veksten var spesielt kraftig i Kina og India og i en del andre land utenfor OECD-området. Produksjonen deres bidro til en kraftig prisreduksjon på mange ferdigvarer. Aktivitetsøkningen førte også til økt etterspørsel etter råolje og andre industrielle råvarer vi produserer mye av, som dermed økte i pris. Denne bytteforholdsgevinsten ga et godt grunnlag for en markert reallønnsvekst i Norge. Fra 2003 til 2007 økte reallønningene med nær 15 prosent.

Målt i norske kroner ble oljeprisene mer enn doblet fra 2003 til 2007. Det aller meste av gevinsten av økte oljepriser tilfaller staten. Statens oljeinntekter sluses inn i Statens pensjonsfond – Utland som dermed har økt kraftig. Ved utgangen av første halvår 2008 tilsvarte fondet 116 prosent av BNP for Fastlands-Norge i 2007. Handlingsregelen for finanspolitikken, som ble innført i 2001, sier at en over tid skal bruke den forventede avkastningen av fondet som overskrider inflasjonen. Denne forventede realavkastningen har siden innføringen av regelen vært anslått til 4 prosent. Ettersom det stadig settes mer penger inn på fondet, er dette en strategi for gradvis å fase mer oljepenger inn i norsk økonomi. Fra 2003 til 2008 ville en bokstavelig etterlevelse av 4 prosent-regelen gitt årlige ekspansive impulser svarende til i overkant av 0,5 prosent av BNP for Fastlands-Norge. Konjunkturhensyn har imidlertid medført at impulsene fra finanspolitikken har vært om lag halvparten av dette.

Konjunkturukslaget i 2003 og oppgangen som fortsatte ut 2007, har blitt drevet frem av en rekke faktorer, og har omfattet de fleste sektorer i norsk økonomi. Det har vært full fart i industrien, så vel som i privat tjenesteyting og i bygg og anlegg.

Fra 1. kvartal 2003 til 4. kvartal i 2007 økte sysselsettingen med om lag 250 000 personer, eller 11 prosent. Arbeidsledigheten var ikke veldig høy ved starten av oppgangsperioden. Nedgangen i arbeidsledigheten har dermed bare kunnet bidra med om lag en femtedel av sysselsettingsveksten. Den naturlige utviklingen i befolkningen har bidratt med noe. Det ble stadig flere personer i aldersgrupper der yrkesaktiviteten var høy. I tillegg har yrkesaktiviteten i noen grupper økt. Den viktigste kilden til økningen i sysselsettingen har imidlertid vært en markert innvandring i perioden. I stor grad dreier dette seg om arbeidsinnvandring fra nye EU-land etter utvidelsen av EU i 2004.

Fordi inflasjonen var lav, ble renta lenge holdt lav. Etter sommeren 2005 begynte Norges Bank gradvis å sette styringsrenta opp. Konjunkturoppgangen hadde da festet seg, og banken var bekymret for høyere inflasjon et stykke frem i tid. Uro i internasjonale finansmarkeder fra sommeren 2007 bidro til at pengemarkedsrenta økte mer enn det utviklingen i styringsrenta normalt skulle tilsi. Ved utgangen av første halvår 2008 var bankenes utlånsrenter kommet opp i 7,4 prosent, nesten en dobling fra nivået i 2005.

Slutt for denne gang

Ifølge Statistisk sentralbyrå (2008) er konjunkturoppgangen over for denne gang. Omslaget kom ved årsskiftet 2007-2008. De økte rentene hadde fått boliginvesteringene til å falle allerede gjennom 2007. Gjennom første halvår 2008 var det nesten full stopp i husholdningenes konsumvekst. Etter kraftig kapasitetsoppbygging gjennom konjunkturoppgangen lå det an til fall i investeringene i fastlandsnæringene. Svakere internasjonal vekst pekte i retning av en svakere eksportutvikling.

Høsten 2008 er det økonomiske bildet preget av den internasjonale finanskrisen. I USA har myndighetene reddet en rekke store finansieringsforetak fra konkurs, mens andre har gått over ende. Problemene i finanssektoren har slått inn også i en rekke europeiske land, og Norge er ikke skjermet fra virkningene. Norsk økonomi er riktignok mer robust enn de fleste. Forhåpentligvis blir landingen relativt myk. Men igjen er vi minnet om at konjunkturbevegelser ikke bare er noe som hører fortiden til.

BNP – indikator ikke uten problemer

Når vi i denne artikkelen beskriver hovedtrekkene i økonomien, tyr vi ofte til BNP. Som volumindikator står man overfor **formidable metodiske problemer**, etter som en verdiutvikling må kunne dekomponeres i volum og pris.

BNP brukes ofte som en indikator på velferden i samfunnet, så vel som aktivitetsnivået i økonomien. **Som velferdsindikator** har dette begrepet enkelte svakheter. Et lite knippe nevnes her: **Det sier ingen ting om inntektsfordelingen i samfunnet.** Fordi BNP i hovedsak baserer seg på markedstransaksjoner, vil verdien av arbeid utført i hjemmet i liten grad fanges opp. Dette er spesielt viktig å ha i bakhodet, i perioder når det har vært store endringer i kvinners yrkesdeltaking. Det er materielle goder som en teller. Verdien av fritid regnes ikke inn. Økt ferie vil, i den grad det ikke påvirker produktiviteten, slå ut i en tilsvarende reduksjon i BNP. Til sist kan det pekes på at bruk av naturkapital ikke regnes som en kostnad. Forurensning er ett eksempel. Av mer umiddelbar økonomisk appell er kanskje det at oljeutvinning regnes som verdiskaping, uten å ta hensyn til at det er en ikke-fornybar ressurs som pumpes opp, og som faktisk blir borte.

Man lever ikke av BNP, men av konsum (og god helse). Det er naturligvis riktig, men **BNP kan oppfattes som inntektene som genereres innenlands, og som kan disponeres til konsum og sparing i finansobjekter og realkapital.** Sparingen genererer konsummuligheter i fremtiden. Det er greit å ha begrensningen klart for seg, men begrepet gir betydelig informasjon om fenomenene vi er opptatt av.

Som aktivitetsindikator er utviklingen i BNP også problematisk på noen områder. **Syssettingen i petroleumsvirksomheten er svært lav i forhold til produksjonsverdien.** Produksjon og syssetting trenger heller ikke beveges i takt ettersom de fysiske betingelsene ved ulike felt er helt forskjellige. Volumutviklingen i petroleumssektoren (utvinning og rørtransport) er blant annet derfor i seg selv av liten betydning for det en forstår med utviklingen i «aktivitetsnivå». Når vi analyserer konjunktorene, **har vi derfor gjerne fokusert på BNP i Fastlands-Norge.** I dette begrepet er også utenriks sjøfart tatt ut. Årsaken til det er at det i de siste tiårene har vært relativt få nordmenn i utenriks sjøfart, og mye av rekrutteringen av mannskap gjøres direkte i utlandet. I denne artikkelen hvor vi ser på mer enn 100 års utvikling, har vi imidlertid tatt utenriks sjøfart med. **Studiene av volumutviklingen i BNP, konjunkturavvik og produktivitet er derfor gjort med BNP uten petroleumssektoren.**

Utviklingen i BNP **beskrives både i verdi og volum.** Hva er det som er viktig? Naturligvis kommer Ole Brumms visdom også her til sin rett: begge deler! Vi «konsumerer volumer», og det er volumutviklingen som er styrende for syssettingsutviklingen. Det er imidlertid verdier vi kan handle for, og hvor mye vi kan kjøpe, avhenger av prisforholdet mellom det vi selger, og det vi kjøper. Når oljeprisen går opp i forhold til andre priser, får land som produserer mer olje enn de forbruker, en bytteforholdsgevinst og kan kjøpe mer fra utlandet enn de ellers hadde kunnet. I de fleste situasjoner og til mange problemstillinger vil det være **volumutviklingen som er det sentrale, og det er det vi vil legge hovedvekten på.** Verdiutviklingen i seg selv er ikke veldig interessant så lenge alle priser stort sett stiger i takt. Avvikende prisvekst mellom ulike produktgrupper kan derimot være av stor interesse.

Begreper i konjunkturbeskrivelsen

Konjunktursituasjonen i økonomien kan deles inn i ulike faser. Til dette kan en bruke ulike indikatorer og ulike metoder. I SSBs beskrivelse av konjunkturforløpet legges normalt hovedvekten på utviklingen i BNP Fastlands-Norge i faste priser, men i denne artikkelen har vi tatt utgangspunkt i BNP uten petroleumssektoren, i faste priser (figur 4). Utviklingen i arbeidsledigheten er en annen indikator som det er lett å knytte til ulike konjunkturfaser.

Beskrivelsen av konjunkturfasene kan deles i to, *nivå* eller *utvikling*. Når aktivitetsnivået er høyt, snakker vi om **høykonjunktur**. Dette faller sammen med et lavt nivå i arbeidsledigheten. Når aktivitetsnivået er lavt, er arbeidsledigheten normalt høy, og vi betegner økonomien som **lavkonjunktur**. Oppdelingen i forhold til *nivå* kan man altså assosiere med at den økonomiske situasjonen er **god** eller **dårlig**.

Når **veksten** i økonomien er høy, betegnes det som en **konjunkturoppgang**. I en slik periode vil normalt arbeidsledigheten falle. Når aktivitetsveksten er lav, har vi en **konjunkturedgang**. Arbeidsledigheten vil da gjerne øke. Oppdelingen i forhold til *utvikling* kan man dermed assosiere med at den økonomiske situasjonen blir stadig **bedre** eller **dårligere**.

Med utgangspunkt i BNP Fastlands-Norge operasjonaliseres dette ved å se på den faktiske utviklingen i forhold til trenden – det vil si det en kan tenke seg som den underliggende, langsiktige utviklingen. Når BNP Fastlands-Norge ligger over eller under trenden, er økonomien inne i en periode med henholdsvis **høy-** og **lavkonjunktur**. Når BNP-veksten er høyere eller lavere enn veksten i trenden (trendveksten), har vi en periode med henholdsvis **konjunkturoppgang** og **-nedgang**. For at klassifiseringen ikke skal påvirkes av det en kan betrakte som tilfeldige svingninger, gattes BNP-tallene i tillegg til at de justeres for normale sesongvariasjoner.

Med utgangspunkt i dette vil økonomien til enhver tid kunne beskrives som i en av følgende fire tilstander (se figur til høyre):

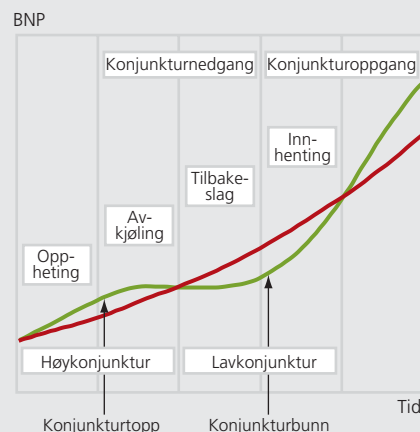
Oppheting: Konjunkturoppgang og høykonjunktur

Avkjøling: Konjunkturedgang, men høykonjunktur

Tilbakeslag: Konjunkturedgang og lavkonjunktur

Innhenting: Konjunkturoppgang, men lavkonjunktur

Overgangspunktet mellom konjunkturoppgang og -nedgang, eller omvendt, betegnes som henholdsvis **konjunkturbunn** og **-topp**.

Referanser

Benedictow A. (2006): Norsk økonomi – en konjunkturhistorie, *Samfunnsspeilet* 5-6/2006, Statistisk sentralbyrå, 108-113.

Bore, R.R og T. Skoglund (red.) (2008): *Fra Håndkraft til høyteknologi – norsk industri siden 1829*, Statistiske analyser 100, Statistisk sentralbyrå.

Cappelen, Å., R. Choudhury og T. Eika (1996): *Betydningen av petroleumsvirksomheten for norsk økonomi*, Samfunnsøkonomiske studier 93, Statistisk sentralbyrå.

Cappelen, Å og E.R. Larsen (2005): «Økonomisk utvikling og verdiskaping», i *Hundre års ensomhet? Norge og Sverige 1905-2005*, Red. Ragnhild Reine Bore, Statistiske analyser 69, 6-14.

Eika, T. (2007): En oljesmurt økonomi. Med harelabbe over 35 års konjunkturhistorie, *Samfunnsspeilet* 5-6/2007, Statistisk sentralbyrå, 106-111.

Finansdepartementet (2008): Revidert nasjonalbudsjettet 2008, St.meld. nr. 2 (2007-2008).

Furre, B. (1976): Norsk historie 1905-1940, Det norske samlaget.

Grytten, O.H. (1995): Dagens arbeidsledighet sett i lys av arbeidsledigheten i 1920- og 1930-årene, *Sosialøkonomen* nr.6 1995.

Johansen P.R. og T. Eika (2000): Drivkrefter bak konjunkturforløpet på 1990-tallet, *Økonomiske analyser* 6/2000, Statistisk sentralbyrå, 31-44.

NOU (2000:21): En strategi for sysselsetting og verdiskaping, Norges offentlige utredninger, Statens forvaltningstjeneste.

OECD (2003): *The World Economy: Historical series*, Angus Maddison.

OECD(2008): *Factbook 2008: Economic, Environmental and Social Statistics*.

SSB (1955): Økonomisk utsyn 1900-1950, Samfunnsøkonomiske studier 3, Statistisk sentralbyrå.

SSB (1997): Kilder til konjunkturbevegelser i norsk økonomi 1973-93, *Økonomiske analyser* 8/97, Statistisk sentralbyrå, 3-5.

SSB (2005): Noen viktige drivkrefter bak konjunkturutviklingen 2000-2008. Økonomisk utsyn over året 2004, *Økonomiske analyser* 1/2005, Statistisk sentralbyrå, 22-23.

Kilder

Artikkelen er blant annet basert på diverse forskningsarbeider utført i SSB gjennom en årrekke, men også andre kilder er benyttet. For tiden før 1950 er SSB (1955), Furre (1976), Cappelen og Larsen (2005) samt Bore og Skoglund (2008) benyttet som kilder. I Wettergreen, K. (1978) ble den norske konjunkturutviklingen inntil et stykke ut i 1970-årene analysert. I SSB (1997) gis en oversikt over mye av arbeidet som ble gjort på 1990-tallet, og det oppsummeres en del funn. Johansen P.R. og T. Eika (2000) er en oppdatering og videreføring av prosjektene omtalt i SSB (1997) og bygger på vedlegg 11 i NOU (2000:21). Ulike forhold knyttet til oljevirksomheten og norsk økonomi ble spesielt grundig studert i Cappelen mfl. (1996). I SSB (2005) gis forenklet, men oppdatert analyse av noen viktige drivkrefters betydning. I tillegg er artikkelen basert på SSBs kvartalsvise konjunkturrapporter (publiseres i tidsskriftet *Økonomiske analyser*: <http://www.ssb.no/oa/>), Eika (2007), Benedictow (2006) og NOU (2000:21). Takk til Ådne Cappelen, Øystein Olsen, Tor Skoglund og Anne Brendemoen for kommentarer og innspill samt Tom Langer og Jørgen Ouren for beregninger.

Sosiale indikatorer

1. Befolkning (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
1.1. Folkemengde 1. januar. Millioner	4,079	4,146	4,233	4,250	4,274	4,299	4,325
1.2. Folketilvekst i året. Promille	3,3	3,2	3,9	5,6	6,0	6,0	5,5
1.3. Menn 80 år og over i prosent av alle menn	2,1	2,3	2,5	2,5	2,6	2,6	2,6
Kvinner 80 år og over i prosent av alle kvinner	3,6	4,3	4,9	4,9	5,0	5,1	5,2
1.4. Levendefødte	51 039	51 134	60 939	60 808	60 109	59 678	60 092
Levendefødte gutter per 100 jenter	106,7	105,9	105,4	106,1	107,6	105,0	106,1
1.5. Samlet fruktbarhetstall (SFT) ¹	1,72	1,68	1,93	1,92	1,89	1,86	1,87
1.6. Kvinnens alder ved første fødsel ²	..	..	25,5	25,7	25,9	26,0	26,3
1.7. Menn som ikke er blitt fedre ved 50 års alder. Prosent	..	..	13,6	..	..	..	..
Kvinner som ikke er blitt mødre ved 45 års alder. Prosent	9,6	9,5	9,0	..	..	..	..
1.8. Menn som hadde 3 eller flere barn ved 50 års alder. Prosent	..	..	40,9	..	..	..	..
Kvinner som hadde 3 eller flere barn ved 45 års alder. Prosent	49,6	46,7	37,7	..	..	..	..
1.9. Levendefødte etter mors samlivsstatus. Prosent							
Gift	..	..	..	..	..	..	..
Samboende	..	..	..	..	..	..	..
Enslig	..	..	..	..	..	..	..
1.10. Levendefødte av samboere og enslige. Prosent	14,5	25,8	38,6	40,9	42,9	44,4	45,9
1.11. Antall døde	41 340	44 372	46 021	44 923	44 731	46 597	44 071
Menn	22 606	23 783	23 866	23 145	23 071	23 769	22 348
Kvinner	18 734	20 589	22 155	21 778	21 660	22 828	21 723
1.12. Fødselsoverskudd (fødte minus døde)	9 699	6 762	14 918	15 885	15 378	13 081	16 021
1.13. Forventet levealder							
Menn	72,3	72,6	73,4	74	74,2	74,2	74,9
Kvinner	79,2	79,4	79,8	80,1	80,3	80,3	80,6
Menn ved 62 år	16,3	16,5	16,7	17,0	17,2	16,9	17,4
Kvinner ved 62 år	20,4	21,0	21,0	21,3	21,5	21,2	21,7
1.14. Ugifte menn ved 50 års alder. Beregnet prosent ³	21,0	28,1	32,7	38,6	40,4	41,9	40,6
Ugifte kvinner ved 50 års alder. Beregnet prosent ³	15,2	21,3	26,7	32,3	35,4	36,5	36,5
1.15. Forventet oppløste ekteskap etter 5 års varighet. Prosent	5,7	6,7	9,8	9,6	9	10	9,7
Forventet oppløste ekteskap etter 10 års varighet. Prosent	12,3	14,7	21,9	21,7	20,9	22,7	22,2
1.16. Samboende av alle i samliv, kvinner 20-44 år. Prosent	..	..	..	..	..	30,2	30,6
1.17. Enslige mødre m/hjemmeboende barn under 18 år i prosent av alle barnefamilier	10,4	..	16,4	..	..	..	..
Enslige fedre m/hjemmeboende barn under 18 år i prosent av alle barnefamilier	1,4	..	2,3	..	..	..	..

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
4,348	4,370	4,393	4,418	4,445	4,478	4,503	4,524	4,552	4,577	4,606	4,640	4,681	4,737
5,0	5,2	5,7	6,3	7,5	5,6	4,6	6,2	5,5	6,3	7,3	8,8	11,8	..
2,7	2,7	2,7	2,8	2,8	2,8	2,9	3,0	3,1	3,1	3,2	3,2	3,2	3,2
5,3	5,3	5,4	5,5	5,6	5,6	5,8	5,9	5,9	6,0	6,1	6,1	6,1	6,0
60 292	60 927	59 801	58 352	59 298	59 234	56 696	55 434	56 458	56 951	56 756	58 545	58 459	..
105,9	107,0	105,7	104,9	103,6	105,7	105,0	104,5	105,7	105,2	104,9	105,0	105,4	..
1,87	1,89	1,86	1,81	1,85	1,85	1,78	1,75	1,80	1,83	1,84	1,90	1,90	..
26,5	26,7	27,0	27,2	27,2	27,3	27,5	27,7	27,9	28,0	28,1	28,1	28,1	..
13,3	..	..	..	..	14,4	..	..	..	..	16,6	..	18,0	..
9,4	..	..	..	..	11,2	..	..	..	..	11,9	..	12,0	..
34,8	..	..	..	..	32,6	..	..	..	..	33,2	..	33,2	..
31,9	..	..	..	..	32,3	..	..	..	..	34,8	..	34,8	..
..	..	..	..	50,6	49,4	49,8	49,3	49,5	48,0	47,6	46,4	45,0	..
..	..	..	..	37,6	40,8	42,0	42,2	40,1	41,6	42,0	42,4	44,0	..
..	..	..	..	11,8	9,8	8,2	8,5	10,4	10,4	10,4	11,2	11,1	..
47,6	48,3	48,7	49,0	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
45 190	43 860	44 595	44 112	45 170	44 002	43 981	44 465	42 478	41 200	41 232	41 253	41 954	..
23 020	22 106	22 262	22 067	22 426	21 665	21 630	21 643	20 565	19 991	20 113	19 628	20 216	..
22 170	21 754	22 333	22 045	22 744	22 337	22 351	22 822	21 913	21 209	21 119	21 625	21 738	..
15 102	17 067	15 206	14 240	14 128	15 232	12 715	10 969	13 980	15 751	15 524	17 292	16 505	..
74,8	75,4	75,5	75,5	75,6	76,0	76,2	76,5	77,0	77,5	77,7	78,1	78,2	..
80,8	81,1	81,0	81,3	81,1	81,4	81,5	81,5	81,9	82,3	82,5	82,7	82,7	..
17,4	17,8	17,8	18,0	17,9	18,4	18,5	18,6	19,1	19,4	19,5	19,9	19,7	..
21,6	22,0	21,9	22,2	22,0	22,3	22,3	22,5	22,6	23,1	23,2	23,2	23,2	..
39,8	37,4	37,2	38,3	39,5	34,2	38,5	37,0	40,0	40,4	40,5	41,7	39,4	..
35,0	32,4	32,1	33,4	34,7	29,9	34,3	33,6	35,7	36,5	36,2	38,5	35,7	..
10,3	10,4	10,5	9,6	10,2	11,2	11,4	10,8	11,1	11,6	11,4	11,1	10,8	..
22,8	21,9	21,7	20,3	20,6	23,1	23,9	23,4	23,8	24,2	24,1	23,2	21,5	..
31,8	32,8	33,3	35,3	38,8	35,1	38,7	39,9	43,1	43,2	44,1	42,2	39,9	..
..	..	..	..	..	..	16,9	..	..	..	17,5	17,7	17,6	17,4
..	..	..	..	..	..	2,8	..	..	..	3,5	3,6	3,7	3,8

1. Befolkning (forts.). (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
1.18. Menn som bor alene i prosent av alle menn som bor i privathusholdninger, 18 år og over	11,6	..	17,2	..	..	..	..
Kvinner som bor alene i prosent av alle kvinner som bor i privathusholdninger, 18 år og over	16,9	..	19,9	..	..	..	..
Menn som bor alene i prosent av alle menn som bor i privathusholdninger, 80-84 år	28,8	..	29,8	..	..	..	..
Kvinner som bor alene i prosent av alle kvinner som bor i privathusholdninger, 80-84 år	59,0	..	65,2	..	..	..	..
1.19. Flyttinger til Norge	18 776	21 858	25 494	26 283	26 743	31 711	26 911
Menn	9 719	11 592	13 171	13 835	13 737	15 650	13 005
Kvinner	9 057	10 266	12 323	12 448	13 006	16 061	13 906
1.20. Flyttinger fra Norge	14 705	15 630	23 784	18 238	16 801	18 903	19 475
Menn	7 559	8 016	12 880	9 539	8 829	10 127	10 062
Kvinner	7 146	7 614	10 904	8 699	7 972	8 776	9 413
1.21. Nettoinnflytting (innflyttinger minus utflyttinger)	4 071	6 228	1 710	8 045	9 942	12 808	7 436
Menn	2 160	3 576	291	4 296	4 908	5 523	2 943
Kvinner	1 911	2 652	1 419	3 749	5 034	7 285	4 493
Norske statsborgere	-474	-1 156	-4 216	328	837	964	-848
Utenlandske statsborgere	4 545	7 384	5 926	7 717	9 105	11 844	8 284
1.22. Bosatte som skiftet til norsk statsborgerskap	2 680	2 851	4 757	5 055	5 132	5 538	8 778
1.23. Innenlandske flyttinger per 1 000 innbyggere ⁴	44,4	42,3	39,9	39,0	37,6	38,5	40,9
1.24. Nettoinnflytting til mest sentrale kommuner ⁵	-1 150	6 129	2 939	4 875	3 929	5 505	5 177
Nettoinnflytting til minst sentrale kommuner ⁵	-589	-5 898	-3 402	-3 336	-2 934	-3 039	-4 385
1.25. Befolkningsvekst i mest sentrale kommuner ⁵ . Prosent	0,37	0,81	0,70	0,94	0,94	0,95	0,95
Befolkningsvekst i minst sentrale kommuner ⁵ . Prosent	0,11	-0,76	-0,48	-0,26	-0,14	-0,02	-0,37
1.26. Kommuner med befolkningsvekst. Prosent	68	43	46	49	50	54	53
1.27. Utenlandske statsborgere 1. januar per 1 000 innbyggere	19,7	23,6	33,2	33,7	34,6	35,8	37,5
1.28. Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 1. januar per 1 000 innbyggere	23,3	..	39,8	41,1	42,8	44,9	47,5
Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 1. januar fra Øst-Europa ⁶ per 1 000 innbyggere	1,7	..	3,2	3,5	3,7	4,3	6,1
Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 1. januar fra EU-land i Øst-Europa ⁷ per 1 000 innbyggere	.	.	.	.	.	.	.
Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 1. januar fra Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika, Oseania unntatt Australia og New Zealand, og Tyrkia per 1 000 innbyggere	5,5	..	18,1	19,8	21,3	22,6	23,4

¹ Summen av ettårige aldersavhengige fruktbarhetsrater 15-49 år. Antall barn hver kvinne kommer til å føde under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved.

² Gjennomsnittlig observert fødealder.

³ Under forutsetning av at et tenkt kull ugifte personer i alderen 15 år gjennomlever de aldersspesifikke giftermålsratene observert i vedkommende år, og at dødsfall ikke forekommer. Fra og med 1996 er det tatt i bruk en ny beregningsmodell for prosent ugifte ved alder 50 år. Nye tall er utregnet tilbake til 1991.

⁴ Flyttinger mellom kommuner. Ikke korrigert for at antall kommuner er blitt redusert fra 454 i 1980 til 431 i 2007.

⁵ Standard for kommuneklassifisering.

⁶ Øst-Europa er Albania, Bosnia-Hercegovina, Bulgaria, Estland, Hviterussland, Kroatia, Latvia, Litauen, Makedonia, Moldova, Montenegro, Polen, Romania, Russland, Serbia, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia, Ukraina og Ungarn.

⁷ Estland, Latvia, Litauen, Polen, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia og Ungarn ble medlemmer i 2004. Bulgaria og Romania i 2007.

Kilde: Befolkningsstatistikk, bortsett fra 1.17 hvor kilden er: Familie- og yrkesundersøkelsen 1988, Omnibusundersøkelsene.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
	..	..	..	..	..	..	20,9	..	..	..	21,4	21,9	22,4	23,0
	..	..	..	..	..	..	22,1	..	..	..	22,4	22,5	22,7	22,9
	..	..	..	..	..	..	30,7	..	..	..	30,6	30,6	30,3	29,9
	..	..	..	..	..	..	67,6	..	..	..	67,0	66,7	66,2	65,5
	25 678	26 407	31 957	36 704	41 841	36 542	34 264	40 122	35 957	36 482	40 148	45 776	61 774	..
	12 268	12 451	15 590	18 312	20 864	19 140	16 882	19 341	17 572	17 829	20 147	24 724	35 927	..
	13 410	13 956	16 367	18 392	20 977	17 402	17 382	20 781	18 385	18 653	20 001	21 052	25 847	..
	19 312	20 590	21 257	22 881	22 842	26 854	26 309	22 948	24 672	23 271	21 709	22 053	22 122	..
	9 802	10 393	10 524	11 526	11 342	13 731	13 614	11 851	13 026	11 981	11 100	11 216	11 762	..
	9 510	10 197	10 733	11 355	11 500	13 123	12 695	11 097	11 646	11 290	10 609	10 837	10 360	..
	6 366	5 817	10 700	13 823	18 999	9 688	7 955	17 174	11 285	13 211	18 439	23 723	39 652	..
	2 466	2 058	5 066	6 786	9 522	5 409	3 268	7 490	4 546	5 848	9 047	13 508	24 165	..
	3 900	3 759	5 634	7 037	9 477	4 279	4 687	9 684	6 739	7 363	9 392	10 215	15 487	..
	-1 124	-1 347	-1 292	-919	-541	-3 166	-2 241	-1 341	-1 157	-797	-288	-1 212	-522	..
	7 490	7 164	11 992	14 742	19 540	12 854	10 196	18 515	12 442	14 008	18 727	24 935	40 174	..
	11 778	12 237	12 037	9 244	7 988	9 517	10 838	9 041	7 867	8 154	12 655	11 955	14 877	..
	41,8	42,1	42,9	43,1	43,0	44,8	44,7	42,6	41,8	41,5	41,9	43,3	44,7	..
	6 114	7 156	6 329	5 239	5 237	3 963	6 808	4 649	5 395	7 138	8 016	8 572	6 859	..
	-4 136	-4 938	-6 095	-5 677	-4 877	-4 577	-5 298	-4 647	-4 797	-5 309	-6 202	-6 365	-5 205	..
	0,91	0,99	1,04	1,06	1,10	0,80	0,91	1,02	0,92	1,13	1,32	1,53	1,67	..
	-0,37	-0,47	-0,72	-0,54	-0,10	-0,23	-0,66	-0,43	-0,40	-0,70	-2,41	-0,69	-0,35	..
	50	47	44	52	59	57	44	51	51	49	47	45	60	..
	37,7	36,8	35,9	35,8	37,1	39,9	40,9	41,1	43,2	44,7	46,3	47,9	50,9	56,2
	49,5	51,2	52,9	55,4	58,7	63,1	66,1	68,7	73,1	76,2	79,2	83,3	88,7	97,0
	7,0	7,6	7,9	8,0	8,4	10,3	10,7	11,0	11,6	12,3	13,3	14,7	17,0	21,1
	.	.	.	.	.	.	.	.	.	2,8	3,2	4,1	6,6	10,2
	24,2	25,1	26,1	27,4	29,1	31,3	34,1	36,3	39,7	42,2	44,4	46,8	49,2	52,1

2.	Helse (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
2.1.	Spedbarnsdødelighet; døde per 1 000 levendefødte (under 1 år)	8,1	8,5	7,0	6,4	5,9	5,1	5,2
2.2.	Aborter per 1 000 kvinner 15-49 år	14,6	14,7	14,8	14,6	14,2	13,9	13,5
Dødsrater etter utvalgte årsaker ¹ per 100 000 innbyggere. Aldersstandardisert								
2.3.	Ondartede svulster							
	Menn	214	229	222	225	225	230	229
	Kvinner	146	151	150	145	144	149	154
2.4.	Hjerte-/karsykdommer							
	Menn	508	502	464	436	430	422	389
	Kvinner	285	267	252	241	236	234	219
2.5.	KOLS (inkl. kroniske lungesykdommer/astma)							
	Menn	27	29	32	28	31	32	31
	Kvinner	9	11	23	13	14	18	14
2.6.	Ulykker							
	Menn	63	57	51	46	45	45	41
	Kvinner	25	25	23	20	19	19	17
2.7.	Selv mord							
	Menn	19	21	23	23	20	20	17
	Kvinner	7	8	8	8	8	6	7
2.8.	Krefttilfeller ¹ . Antall nye tilfeller per år per 100 000 innbyggere							
	Menn	357,6	390,2	411,1	411,8	431,7	432,2	434,8
	Kvinner	299,3	308,7	323,8	331,4	333,9	339,1	338,4
2.9.	Egenvurdert helse som god eller meget god. 16 år og over. Prosent							
	Menn	..	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..	..
2.10.	Daglig røyking ² (16-74 år). Prosent							
	Menn	42	42	37	37	37	37	35
	Kvinner	31	32	33	33	33	33	32
2.11.	Andel som konsumerer 2 cl ren alkohol eller mer per dag, 18 år og over							
	Menn	..	16	..	14	..	..	15
	Kvinner	..	5	..	3	..	..	3
2.12.	Fedme BMI >30. 16-74 år. Prosent							
	Menn	..	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..	..
2.13.	Hull i tennene (karies) hos 12-åringene. Gjennomsnittlig antall	..	3,4	2,4	2,3	2,2	2,1	2
2.14.	Utgifter ³ til helseformål							
	Totale utgifter til helseformål i prosent av BNP ⁴	..	..	..	..	..	..	..
	Totale utgifter til helseformål i faste 2000-priser per innbygger ⁴	..	..	..	..	..	..	..
	Offentlige utgifter til helseformål i prosent av totale offentlige utgifter	..	..	..	..	..	..	..

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	4,1	4,1	4,1	4,0	3,9	3,8	3,9	3,5	3,4	3,2	3,0	3,2	..
	13,3	13,4	13,1	13,2	13,3	13,7	13,0	12,7	12,9	13,1	12,9	13,2	13,8
	227	228	229	223	223	216	215	217	211	207	204	197	..
	151	158	156	146	145	147	148	148	144	142	142	138	..
	396	375	365	357	345	319	310	301	273	254	237	222	..
	217	208	206	202	202	190	181	179	169	159	141	144	..
	33	34	34	33	36	34	33	34	32	32	34	32	..
	17	17	17	18	21	21	20	20	20	19	19	22	..
	41	38	41	40	41	40	37	41	45	46	41	39	..
	18	19	18	17	19	18	18	17	19	21	18	18	..
	18	17	17	18	19	18	18	16	16	16	15	16	..
	6	6	6	7	7	6	6	6	6	7	7	6	..
	435,7	443,0	461,3	460,6	454,1	466,1	468,3	458,9	480,8	500,3	484,9	486,6	..
	348,0	360,1	370,4	357,9	357,3	373,3	381,5	386,6	379,0	388,8	383,5	384,8	..
	81	..	..	82	..	..	..	83	..	..	82	..	..
	77	..	..	80	..	..	..	79	..	..	80	..	..
	34	34	34	34	32	31	30	29	28	27	26	23	22
	32	32	33	32	32	31	31	28	27	25	24	24	23
	..	..	..	..	18	..	..	..	..	22	..	..	..
	..	..	..	..	5	..	..	..	..	9	..	..	..
	6	..	..	7	..	..	..	8	..	..	9	..	..
	5	..	..	6	..	..	..	8	..	..	8	..	..
	1,9	1,8	1,6	1,6	1,5	1,5	1,5	1,6	1,7	1,7	1,6	1,6	1,5
	..	..	8,4	9,3	9,3	8,4	8,8	9,8	10,0	9,7	9,1	8,7	8,9
	..	..	24 606	25 781	27 233	27 773	28 564	30 694	31 345	32 036	32 540	32 960	33 537
	..	..	15,8	16,7	17,4	17,7	17,9	18,6	18,4	18,9	19,2	19,1	19,6

2. Helse (forts.). (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
2.15. Driftskostnader i spesialisthelsetjenesten innenfor:							
Somatikk	..	..	..	..	..	..	..
Psykisk helsevern (voksne, barn og unge)	..	..	..	..	..	..	..
Rusbehandling ⁵	..	..	..	..	..	..	..
2.16. Aktivitet og ressurser i somatiske sykehus							
Leger. Årsverk per 10 000 innbyggere	8,8	9,7	10,8	10,7	11,1	11,4	11,6
Sykepleiere. Årsverk per 10 000 innbyggere	27,8	30,6	34,8	35,3	35,7	37,0	37,8
Døgnoophold. Antall per 1 000 innbyggere ⁶	143	152	145	142	143	145	144
Liggedager. Antall per 1 000 innbyggere ⁶	1 550	1 452	1 063	1 021	999	996	976
Dagbehandlinger. Antall per 1 000 innbyggere ⁷	..	..	..	..	..	..	..
Polikliniske konsultasjoner. Antall per 1 000 innbyggere ^{7, 8}	..	..	599	634	646	698	672
2.17. Aktivitet og ressurser innenfor psykisk helsevern							
Leger. Årsverk per 10 000 innbyggere	1,1	1,4	1,7	1,8	1,8	1,9	2,0
Psykologer. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	1,4	1,5	1,6	1,6	1,9
Sykepleiere. Årsverk per 10 000 innbyggere	5,0	6,2	7,8	8,1	8,2	8,4	8,6
Oppholdsdøgn. Antall per 1 000 innbyggere	971	766	614	577	552	549	504
Utskrivninger. Antall per 1 000 innbyggere	5,1	4,6	5,0	5,2	5,4	5,6	5,5
Polikliniske konsultasjoner. Antall per 1 000 innbyggere	..	..	92	104	113	118	133
2.18. Aktivitet og ressurser innenfor rusbehandling							
Personell. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	..	..	..	..	..
Oppholdsdøgn. Antall per 1 000 innbyggere	..	..	..	..	..	..	..
2.19. Aktivitet og ressurser i kommunehelsetjenesten							
Leger. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	7,1	7,2	7,3	7,5	7,5
Fysioterapeuter ^{9, 10} . Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	6,2	6,4	6,6	6,7	6,7
Jordmødre. Årsverk per 10 000 fødte	..	..	19	21	24	27	27
Helsesøstre. Årsverk per 10 000 innbyggere (0-20 år)	..	..	41	42	41	45	48
2.20. Tannleger og tannpleiere (i offentlig og privat sektor)							
Tannleger. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	..	..	..	..	..
Tannpleiere. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	..	..	..	..	..

¹ Ratene er aldersstandardisert etter europeisk standardbefolkning.

² Andel personer 16-74 år som røyker daglig. Treårig glidende gjennomsnitt fram til 2005. For 2006 vises gjennomsnitt av 2005 og 2006. For 2007 vises gjennomsnitt av 2006 og 2007.

³ Foreløpige tall for 2006 og 2007.

⁴ Både offentlige og private utgifter.

⁵ Fra 2004 omfatter rusmiddeltiltak spesialisert tverrfaglig rusmiddelbehandling.

⁶ Brudd i tidsserien i 1989 ved overgang fra aggregert skjematall til elektroniske individdata.

⁷ Brudd i tidsserien 2001/2002 ved overgang fra aggregerte skjematall til elektroniske individdata.

⁸ Også refusjonsberettiget dagbehandling ved poliklinikk fram til 2002.

⁹ Også årsverk til overordnet administrasjon.

¹⁰ Årsverk i institusjoner for eldre og funksjonshemmede er med f.o.m. 2000.

Kilde: 2.1, 2.3-2.7: Dødsårsaksstatistikk. 2.2: Svangerskapsavbrudd. 2.8: Kreftregisteret. 2.9, 2.12: Levekårsundersøkelser. 2.10: Statens tobakksskaderåd/SHdir -2001/Hdir/SSB 2008-. 2.11: SIFA - 2001/SIRUS 2002-. 2.13: Tannhelsestatistikk, KOSTRA. 2.14: Nasjonalregnskapsstatistikk. 2.15: Spesialisthelsetjenesten. 2.16: Spesialisthelsetjenesten/Registerbasert sysselsettingsstatistikk og Pasientstatistikk. 2.17-2.18: Spesialisthelsetjenesten/Registerbasert sysselsettingsstatistikk. 2.19: Statistikk for kommunehelsetjenesten, KOSTRA. 2.20: Tannhelsetjenesten, KOSTRA/Registerbasert sysselsettingsstatistikk.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	..	..	..	..	..	..	..	43 796	47 100	48 324	54 692	58 661	63 869
	..	..	..	..	..	..	..	9 889	11 142	11 482	13 438	14 331	15 874
	..	..	..	..	..	..	..	121	122	1 774	2 132	2 320	2 577
	12,4	13,1	14,1	14,8	15,3	15,9	16,0	16,0	16,6	17,2	17,7	18,0	18,2
	40,0	41,9	44,0	45,4	47,1	47,0	47,1	48,9	50,2	50,7	50,2	51,2	51,1
	147	149	151	154	156	154	160	163	170	173	174	176	171
	973	972	967	960	956	925	929	923	913	897	893	887	851
	..	..	..	..	..	65,5	71,8	79	91,5	100,1	109,3	116,6	120,4
	696	718	749	746	763	796	775	669	704	731	745	759	790
	2,0	2,1	2,2	2,3	2,4	2,5	2,7	2,7	2,8	3,0	3,0	3,2	3,2
	1,9	2,0	2,1	2,3	2,4	2,6	2,8	3,1	3,3	3,5	3,8	4,1	4,6
	8,8	9,7	9,9	10,1	10,1	10,3	10,9	11,1	11,6	12,0	12,5	12,5	12,7
	493	480	468	457	446	431	411	408	392	372	364	355	330
	6,0	6,2	6,6	6,8	7,3	7,8	8,0	8,4	9,2	9,5	10	11	10
	140	131	134	140	149	155	163	185	214	229	286	314	332
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	5,0	5,7	6,2	6,7
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	96	120	120	120
	7,5	7,5	7,6	7,8	7,9	8,5	9,1	9,1	9,0	9,0	9,1	9,1	9,3
	6,9	7,1	7,4	7,6	7,6	8,8	9,1	9,1	9,1	9,0	8,9	9,0	9,0
	33	37	40	44	45	48	49	51	51	49	50	50	..
	50	51	52	53	55	57	61	64	64	67	68	71	..
	..	..	..	..	..	..	..	..	8,0	8,2	8,4	8,5	8,3
	..	..	..	..	..	..	..	..	1,3	1,3	1,4	1,4	1,5

3.	Pleie og omsorg (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
3.1.	Personell i kommunal pleie- og omsorgstjenesten ¹ . Antall i alt	..	..	..	58 953	66 430	69 395	68 331
	Årsverk per mottaker ²	..	..	..	0,31	0,35	0,37	0,36
	Årsverk per 10 000 innbyggere 67 år og over	..	..	..	96	107	112	110
3.2.	Mottakere av pleie- og omsorgstjenester ³ . Antall i alt	..	..	..	..	191 843	187 501	185 801
	Kvinnelige mottakere. Prosent	..	..	..	..	..	70	69
	Mottakere 80 år og over. Prosent	..	..	..	..	52	53	53
3.3.	Mottakere av pleie- og omsorgstjenester ³							
	0-66 år. Antall per 1 000 innbyggere 0-66 år	..	..	..	..	7	7	8
	67-79 år. Antall per 1 000 innbyggere 67-79 år	..	..	..	..	141	136	132
	80 år og over. Antall per 1 000 innbyggere 80 år og over	..	..	..	..	599	589	565
3.4.	Mottakere av hjemmetjenester. Prosent							
	Kun hjemmesykepleie	..	..	..	..	34	34	33
	Kun praktisk bistand/hjemmehjelp	..	..	..	..	17	17	15
	Både hjemmesykepleie og praktisk bistand/hjemmehjelp	..	..	..	..	48	49	51
3.5.	Mottakere av hjemmetjenester. Antall i alt	..	..	..	..	146 272	142 623	142 354
	Alle mottakere. Antall per 1 000 innbyggere	..	..	..	..	34	33	33
	0-66 år. Antall per 1 000 innbyggere 0-66 år	..	..	..	..	7	7	7
	67-79 år. Antall per 1 000 innbyggere 67-79 år	..	..	..	..	118	113	109
	80 år og over. Antall per 1 000 innbyggere 80 år og over	..	..	..	..	400	397	383
3.6.	Beboere i institusjoner for eldre og funksjonshemmede ⁴ . Antall i alt	..	..	..	..	45 571	44 878	43 447
	Alle beboere. Antall per 1 000 innbyggere	..	..	..	..	10,6	10,4	10,0
	0-66 år. Antall per 1 000 innbyggere 0-66 år	..	..	..	..	0,5	0,4	0,4
	67-79 år. Antall per 1 000 innbyggere 67-79 år	..	..	..	..	23	24	23
	80 år og over. Antall per 1 000 innbyggere 80 år og over	..	..	..	..	198	192	182
3.7.	Beboere i boliger til pleie- og omsorgsformål ⁵ . Antall i alt	..	..	..	..	..	..	30 260
	Alle beboere. Antall per 1 000 innbyggere	..	..	..	..	..	..	7
	Beboere i boliger med tilknyttet personell hele døgnet. Prosent	..	..	..	..	..	..	..
	0-66 år. Antall per 1 000 innbyggere 0-66 år	..	..	..	..	..	..	2
	67-79 år. Antall per 1 000 innbyggere 67-79 år	..	..	..	..	..	..	19
	80 år og over. Antall per 1 000 innbyggere 80 år og over	..	..	..	..	..	..	70

¹ Registerbaserte tall er inkludert vikarer og fravær (legemeldt sykefravær og fødselspermisjon). Alle tall er eksklusiv leger og fysioterapeuter. Gjelder offentlige tjenester ytt både av kommunale og private aktører.

² Mottakere av hjemmehjelp/praktisk bistand, hjemmesykepleie.

³ Mottakere av hjemmetjenester og beboere på institusjoner for eldre og funksjonshemmede.

⁴ Beboere i sykehjem eller boform med heldøgns omsorg og pleie hjemlet i kommunehelsetjenesteloven, eller beboere i aldershjem hjemlet i sosialtjenesteloven.

⁵ Omfatter omsorgsboliger og andre boliger kommunen disponerer til pleie- og omsorgsformål.

Kilde: 3.1: Pleie- og omsorgsstatistikk t.o.m. 2002, registerbasert sysselsettingsstatistikk f.o.m. 20003 og Befolkningsstatistikk. 3.2, 3.4: Pleie- og omsorgsstatistikk. 3.3, 3.5-3.7: Pleie- og omsorgsstatistikk og Befolkningsstatistikk.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	69 795	73 733	79 435	82 794	86 370	89 669	91 824	93 690	105 883	107 910	107 071	113 220	..
	0,39	0,39	0,41	0,42	0,43	0,44	0,45	0,46	0,45	0,47	0,48	0,49	..
	112	119	128	134	140	146	151	155	175	179	183	192	..
	187 781	187 840	191 947	195 202	200 087	201 905	203 063	203 747	202 107	204 400	205 342	211 763	..
	70	70	69	69	69	69	69	68	68	67	67	66	..
	54	55	52	53	53	53	54	54	53	53	53	53	..
	8	8	9	9	10	10	11	11	12	12	13	14	..
	126	130	131	130	131	130	129	128	123	119	113	111	..
	539	547	542	547	559	547	541	532	516	514	506	510	..
	31	33	34	36	37	37	37	36	37	37	38	39	..
	14	16	16	18	21	24	25	27	29	31	33	33	..
	47	51	49	45	41	39	38	36	34	32	29	28	..
	145 249	144 765	149 026	152 796	157 396	159 669	161 169	162 112	161 094	163 415	164 623	171 226	..
	33	33	34	34	62	35	36	36	35	35	35	37	..
	6	8	8	9	9	10	10	11	11	12	12	14	..
	103	107	108	108	109	109	108	107	102	98	93	92	..
	365	374	374	381	393	386	384	379	368	365	362	368	..
	42 532	43 075	42 921	42 406	42 691	42 236	41 894	41 635	41 013	40 985	40 719	40 537	..
	9,7	9,8	9,7	9,5	9,5	9,4	9,3	9,1	9,0	8,9	8,8	8,7	..
	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	..
	23	22	22	22	22	22	21	21	21	21	20	19	..
	175	172	169	166	167	160	156	153	148	145	145	143	..
	32 338	35 254	38 140	40 617	43 983	45 515	46 023	46 414	48 087	47 569	48 821	50 194	..
	7	8	9	9	10	10	10	10	11	10	11	11	..
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	32	35	..
	2	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4	4	..
	19	23	26	26	29	30	29	29	28	27	26	25	..
	69	78	86	90	96	99	99	100	103	100	103	105	..

4. Utdanning (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
4.1. Barn i barnehager. 1-5 år. Prosent	19,3	26,6	36,3	39,9	43,4	46,6	49,8
4.2. Barn i barnehage 1-5 år med heldagsplass ^{1,2} . Prosent av befolkningen 1-5 år	..	..	..	..	..	..	..
4.3. Private barnehager. Prosent	46,4	42,3	41,1	43,8	45,9	47,9	50,1
4.4. Barnehagebarn 1-5 år med plass i privat barnehage. Prosent	39,3	36	36,9	39,1	39,7	40,6	41,7
4.5. Minoritetsspråklige barn ³ i barnehage. Prosent	..	..	..	..	..	..	..
Private barnehager	..	..	..	..	..	..	..
Offentlige barnehager	..	..	..	..	..	..	..
4.6. Antall barn per årsverk i:							
Private barnehager	..	8,8	6,2	5,9	5,8	5,6	5,5
Offentlige barnehager	..	5,1	4,6	4,4	4,4	4,5	4,4
4.7. Barn i aktuell kontantstøttealder ⁴ . Prosent	..	..	..	..	..	..	..
1-åringer	..	..	..	..	..	..	..
2-åringer	..	..	..	..	..	..	..
4.8. Styrere/pedagogiske ledere i barnehage med godkjent førskolelærerutdanning ⁵ . Prosent	91,4	94,4	79,7	76,8	76,8	76,2	76,1
Private barnehager	..	..	..	..	..	..	..
Offentlige barnehager	..	..	..	..	..	..	..
4.9. Ansatte i barnehage med godkjent førskolelærerutdanning. Prosent	28,3	31,4	27,9	27,0	27,2	26,8	26,7
Private barnehager	..	..	..	..	..	..	..
Offentlige barnehager	..	..	..	..	..	..	..
Personer etter høyeste utdanningsnivå⁶, 16 år og over. Prosent							
4.10. Grunnskole	48,9	45,9	41,6	40,6	39,6	38,5	37,5
Menn	45,2	42,4	38,3	37,3	36,3	35,2	34,3
Kvinner	52,4	49,3	44,8	43,7	42,7	41,6	40,6
4.11. Videregående skole	39,9	41,2	42,9	43,3	43,7	44,1	44,3
Menn	41,6	43,0	44,8	45,3	45,7	46,1	46,5
Kvinner	38,3	39,4	41,2	41,5	41,7	42,1	42,2
4.12. Universitet eller høyskole t.o.m. 4 år	8,8	10,1	12,2	12,8	13,4	13,9	14,5
Menn	8,9	9,9	11,7	12,2	12,7	13,1	13,6
Kvinner	8,7	10,3	12,7	13,4	14,0	14,7	15,4
4.13. Universitet eller høyskole over 4 år	2,4	2,8	3,2	3,3	3,4	3,5	3,7
Menn	4,2	4,7	5,2	5,3	5,4	5,5	5,6
Kvinner	0,7	0,9	1,3	1,4	1,5	1,6	1,8
Andel i videregående opplæring							
4.14. Prosent av registrerte årskull 16-18 år	..	..	83,3	85,5	87,0	87,9	89,1
4.15. Innvandrere i videregående opplæring. Prosent av registrerte årskull 16-18 år	..	..	48,1	50,3	54,0	52,8	58,6
Menn	..	..	50,2	52,6	56,8	56,3	60,5
Kvinner	..	..	45,9	47,6	50,9	49,1	56,6

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
52,3	54,9	59,8	61,1	61,1	62,0	63,3	65,9	69,1	72,2	76,2	80,4	84,3
..	..	39,6	40,2	38,4	39,3	40,7	44,0	48,0	53,2	59,1	66,5	72,7
51,8	52,3	52,5	51,3	49,6	48,8	48,4	49,6	50,9	52,7	54,5	54,9	54,6
42,4	42,3	41,6	40,9	40,1	40,4	40,1	41,4	42,1	43,5	45,1	45,7	46,1
..	..	..	..	..	4,7	5,1	5,5	5,9	5,9	6,2	6,7	7,6
..	..	..	..	..	19,5	17,6	19,5	20,7	22,2	25,1	25,4	26,9
..	..	..	..	..	80,5	82,4	80,5	79,3	77,8	74,9	74,6	73,1
5,4	5,4	5,2	5,2	5,3	5,3	5,2	5,0	4,9	4,8	4,6	4,4	4,3
4,4	4,5	4,4	4,4	4,4	4,5	4,4	4,4	4,4	4,4	4,3	4,2	4,0
..	..	..	50,1	74,8	74,3	73,2	70,7	67,9	63,3	57,8	51,8	41,4
..	..	..	78,9	79,0	79,1	77,9	75,6	73,0	68,9	63,9	58,9	47,1
..	..	..	21,5	70,7	69,5	68,6	65,9	63,0	57,7	51,7	44	35,1
78,1	79,7	81,1	81,7	83,4	86,3	88,3	88,1	91,3	89,3	89,1	86,9	83,0
..	..	..	..	..	37,3	37,3	39,1	40,3	42,1	44,3	44,9	45,4
..	..	..	..	..	62,7	62,7	60,9	59,7	57,9	55,7	55,1	54,6
28,6	28,2	28,7	29,1	31,3	31,3	31,9	32,0	33,3	33,5	33,7	32,9	31,7
..	..	..	..	..	35,8	35,6	37,2	38,6	40,3	42,7	43,7	43,9
..	..	..	..	..	64,2	64,4	62,8	61,4	59,7	57,3	56,3	56,1
36,6	36,4	35,8	35,1	34,5	34,0	33,4	32,9	32,4	31,9	31,6	31,3	30,9
33,4	33,3	33,0	32,5	32,0	31,6	31,2	30,9	30,6	30,4	30,2	30,1	30,0
39,6	39,2	38,6	37,7	36,9	36,3	35,5	34,8	34,1	33,4	32,9	32,4	31,8
44,6	44,0	43,8	43,9	44,2	44,3	44,4	44,4	44,3	44,0	43,7	43,4	43,1
46,8	46,3	46,1	46,2	46,4	46,5	46,6	46,7	46,6	46,3	46,1	45,8	45,6
42,4	41,9	41,6	41,7	42,0	42,1	42,2	42,3	42,1	41,8	41,4	41,0	40,8
15,0	15,6	16,2	16,6	16,8	17,0	17,4	17,7	18,1	18,6	19,2	19,6	19,9
14,0	14,4	14,8	15,1	15,1	15,2	15,4	15,6	15,8	16,0	16,3	16,6	16,8
16,1	16,8	17,5	18,1	18,4	18,8	19,3	19,8	20,4	21,2	22,0	22,5	23,0
3,8	4,0	4,2	4,3	4,5	4,7	4,9	5,0	5,2	5,4	5,6	5,8	6,0
5,8	6,0	6,1	6,3	6,5	6,6	6,8	6,9	7,0	7,2	7,4	7,5	7,6
1,9	2,1	2,3	2,5	2,7	2,8	3,0	3,2	3,4	3,6	3,8	4,1	4,4
90,4	92,2	92,0	91,6	90,9	90,4	90,3	90,7	91,0	89,8	90,2	91,2	91,1
65,1	70,6	71,2	72,3	67,8	67,0	70,5	68,7	70,8	69,1	70,6	70,8	70,0
68,0	72,9	73,1	72,7	67,7	65,4	69,0	66,7	69,3	67,9	69,6	70,2	69,5
62,2	68,2	69,2	71,9	67,9	68,9	72,2	70,8	72,6	70,5	71,8	71,3	70,5

4. Utdanning (forts.). (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)		1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
4.16.	Norskfødte med innvandrerforeldre i videregående opplæring. Prosent av registrerte årskull 16-18 år	..	..	74,5	75,2	73,3	76,8	75,4
	Menn	..	..	75,6	76,4	76,9	78,5	77,6
	Kvinner	..	..	73,4	73,9	69,7	74,9	73,0
Andel i høyere utdanning⁷								
4.17.	Prosent av registrerte årskull 19-24 år ^{8, 9}	11,4	12,1	19,3	20,3	21,8	22,9	24,2
	Menn	11,6	11,1	18,0	18,7	19,9	20,3	21,2
	Kvinner	11,3	13,1	20,8	22,1	23,8	25,6	27,3
4.18.	Prosent av registrerte årskull 25-29 år	6,2	6,2	9,0	9,8	10,6	11,4	11,6
	Menn	7,3	6,6	9,2	10,0	10,7	11,6	11,7
	Kvinner	5,2	5,6	8,8	9,5	10,4	11,2	11,4
4.19.	Innvandrere i høyere utdanning. Prosent av registrerte årskull 19-24 år	4,1	6,0	7,8	8,6	9,1	9,2	10,1
	Menn	4,7	6,6	8,5	9,4	9,9	9,6	10,7
	Kvinner	3,5	5,4	7,0	7,9	8,4	8,8	9,5
4.20.	Norskfødte med innvandrerforeldre i høyere utdanning. Prosent av registrerte årskull 19-24 år	9,8	13,5	23,1	24,5	29,3	26,9	25,1
	Menn	7,2	14,2	20,0	23,2	29,5	26,7	23,2
	Kvinner	12,1	12,7	25,2	25,8	29,2	27,1	27,0
4.21.	Innvandrere i høyere utdanning. Prosent av registrerte årskull 25-29 år	4,4	6,0	7,8	8,4	9,0	9,3	9,0
	Menn	4,6	7,3	9,0	9,7	10,6	10,8	10,3
	Kvinner	4,1	4,6	6,1	6,7	7,0	7,6	7,7
4.22.	Norskfødte med innvandrerforeldre i høyere utdanning. Prosent av registrerte årskull 25-29 år	10,3	7,4	9,5	11,7	13,8	15,4	13,3
	Menn	13,3	6,0	8,3	9,3	13,4	17,4	15,7
	Kvinner	7,0	8,7	11,0	14,4	14,3	13,1	10,8
4.23.	Antall deltakere i introduksjonsordningen i løpet av året	..	..	..	..	..	..	..
4.24.	Antall elever per lærerårsverk i:							
	Grunnskole	..	..	..	..	9,6	9,8	9,7
	Videregående opplæring (bare elever under opplæringsloven)	..	..	..	..	8,3	8,4	8,0
Opphold i skolefritidsordningen (SFO). Prosent								
4.25.	Elever i SFO etter klassetrinn (oppholdstid 6 timer eller mer)							
	1.-4. årstrinn	..	..	..	..	..	..	..
	5.-7. årstrinn	..	..	..	..	..	..	..

¹ Oppholdstid 33 timer eller mer per uke.² Fra og med 1999 er barn i åpen barnehage ikke inkludert i det totale tallet for antall barn i barnehage.³ Barn med annet morsmål enn norsk, samisk, svensk, dansk og engelsk.⁴ Kontantstøtten ble innført for 1-åringene fra 1. august 1998, og for 2-åringene fra 1. januar 1999. Barn som fikk kontantstøtte som 1-åring, fikk beholde ytelsen hvis de fylte 2 år i 1998.⁵ For årene 1980 og 1981 gjelder tallene styrere og førskolelærere. For 1982, 1983 og 1984 er det kun for styrere.⁶ Personer med uoppgitt eller ingen fullført utdanning er holdt utenfor ved beregning av andelen.⁷ «I høyere utdanning» er beregnet ut fra utdanningsnivå 6 og 7 for årene 1980-1988 og ut fra gruppering av skoleslag fra og med 1989.⁸ På grunn av mangelfull datalevering er tallet på universitets- og høgskolestudenter i 1985 om lag 6 000-8 000 for lavt.⁹ I 1981 ble en rekke helsefagskoler omgjort til høgskoler. Elever ved disse skolene ble inntil 1980 klassifisert som elever i videregående skoler og fra og med 1981 som studenter ved universiteter/høgskoler.

Kilde: 4.1-4.6, 4.8-4.9: Barnehagestatistikk. 4.7: NAV Trygd 4.10-4.22, 4.24: Utdanningsstatistikk. 4.23: Kostra. 4.25: GSI.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	80,3	83,6	84,1	83,9	84,7	84,7	84,1	86,3	88,1	86,7	87,9	88,4	89,9
	81,6	83,6	84,4	83,7	84,6	84,9	83,0	86,3	87,0	85,8	87,7	88,0	90,2
	78,9	83,6	83,7	84,2	84,8	84,4	82,8	86,3	89,3	87,6	88,1	88,7	89,6
	26,0	27,8	28,2	28,7	29,7	28,3	27,7	30,1	30,3	30,7	30,9	30,6	29,8
	22,5	23,6	23,6	23,6	24,4	23,0	22,1	24,5	24,7	25,1	25,3	24,6	23,7
	29,7	32,1	32,9	33,9	35,1	33,9	33,4	36,0	36,2	36,5	36,8	36,8	36,2
	12,1	12,5	12,8	13,4	14,4	14,4	15,4	16,3	16,5	16,6	16,3	15,7	15,0
	12,0	12,1	12,2	12,6	13,2	12,9	14,0	14,9	15,3	15,4	14,8	14,1	13,2
	12,2	12,9	13,5	14,3	15,7	15,9	16,9	17,8	17,6	17,9	17,8	17,4	16,8
	11,2	12,1	12,9	13,1	14,4	13,6	14,3	14,9	16,7	17,4	18,4	18,8	18,7
	11,8	13,0	13,4	12,7	13,8	12,2	13,0	13,7	15,3	15,8	16,3	16,5	16,1
	10,7	11,4	12,5	13,4	14,8	14,8	15,5	15,9	17,8	18,9	20,3	20,9	21,1
	25,1	26,6	25,4	24,5	27,5	25,9	25,1	31,6	32,8	33,1	33,3	33,9	34,7
	23,6	24,4	23,0	22,1	24,3	22,6	21,5	28,0	28,8	29,0	29,2	29,1	30,0
	26,5	28,9	28,1	27,1	30,9	29,5	28,9	35,5	36,9	37,5	37,8	38,9	39,8
	8,2	8,0	8,1	8,0	9,0	8,7	9,4	9,7	10,6	11,2	11,2	10,7	10,2
	9,3	8,9	9,0	8,9	9,4	8,6	9,2	9,0	10,1	10,6	10,3	9,4	8,9
	7,2	7,1	7,3	7,2	8,7	8,9	9,5	10,2	11,0	11,7	11,9	11,8	11,2
	14,5	15,3	15,0	17,1	18,5	15,6	18,5	17,9	17,6	18,6	18,3	17,7	16,4
	15,4	14,3	17,8	15,4	19,2	15,4	19,4	17,4	17,8	17,9	17,1	17,4	15,2
	13,7	16,5	12,1	18,8	17,8	16,0	17,6	18,5	17,3	19,3	19,5	18,0	17,6
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	8 530	8 796	8 290
	9,7	9,6	9,9	9,7	9,8	9,9	9,9	10,2	10,4	12,5	12,2	12,1	12,1
	7,8	7,6	7,5	7,5	7,5	7,2	7,2	7,5	7,6	7,5	8	8,7	8,5
	..	..	..	..	..	..	..	..	6,9	10,0	6,8	7,2	8,0
	..	..	..	..	..	..	..	..	0,6	0,6	0,5	0,9	0,8

5.	Arbeid og arbeidsmiljø (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
Arbeid								
5.1.	Personer i arbeidsstyrken 15-74 år. Millioner ¹	1,940	2,067	2,142	2,126	2,130	2,131	2,151
	Menn	1,147	1,174	1,181	1,163	1,167	1,163	1,172
	Kvinner	0,793	0,893	0,961	0,962	0,963	0,968	0,979
5.2.	Personer i arbeidsstyrken 15-74 år. Prosent ¹	67,2	68,8	69,2	68,5	68,4	68,2	68,6
	Menn 15-24 år	64,5	64,1	64,2	59,6	59,2	58,5	58,0
	Kvinner 15-24 år	54,5	56,4	56,9	55,6	54,1	52,9	53,0
	Menn 55-66 år	79,1	74,0	67,4	66,5	66,2	65,8	65,2
	Kvinner 55-66 år	46,9	49,3	49,1	49,9	49,7	49,4	50,3
5.3.	Kvinner med barn under 7 år i arbeidsstyrken, etter alder på yngste barn. Prosent ¹							
	0-2 år	46	58	69	70	71	72	71
	3-6 år	57	69	74	75	76	76	77
5.4.	Sysselsatte på kort deltid. Prosent ²	11,5	12,5	13,4	13,5	13,2	13,1	13,2
	Menn	3,9	4,6	4,9	5,1	5,3	5,4	5,5
	Kvinner	22,7	23,2	23,3	23,3	22,3	22	22,2
5.5.	Sysselsatte på lang deltid. Prosent ³	15,5	15,9	13,2	13,2	13,6	14,1	13,2
	Menn	5,9	6,0	3,8	4,0	4,4	4,3	3,9
	Kvinner	29,8	29,4	24,6	24,2	24,6	25,5	24,2
5.6.	Sysselsatte på heltid. Prosent ⁴	72,9	71,6	73,4	73,3	73,1	72,9	73,5
	Menn	90,2	89,4	91,2	90,8	90,2	90,2	90,5
	Kvinner	47,5	47,4	51,8	52,4	52,9	52,4	53,5
5.7.	Faktisk arbeidstid per uke. Timer ⁵	36,2	36,2	36,0	35,7	35,6	35,6	35,7
	Menn	41,1	41,5	40,6	40,3	40,0	40,0	40,0
	Kvinner	29,2	29,3	30,1	30,0	30,0	30,2	30,3
5.8.	Undersysselsatte i prosent av de deltidssysselsatte	..	..	12,7	13,7	15,4	15,2	15,7
	Menn	..	..	15,8	18,2	20,3	20,3	19,5
	Kvinner	..	..	12,0	12,7	14,2	14,0	14,7
5.9.	Arbeidsledige (AKU) i prosent av arbeidsstyrken ⁶	1,7	2,6	5,2	5,5	5,9	6	5,4
	Menn 15-74 år	1,3	2,2	5,6	5,9	6,5	6,6	6,0
	Kvinner 15-74 år	2,3	3,1	4,8	5,0	5,1	5,2	4,7
	Menn 15-24 år	4,3	5,8	12,7	13,3	14,7	14,4	13,5
	Kvinner 15-24 år	6,1	7,4	10,7	12,4	12,8	12,9	11,9
5.10.	Langtidsledige (AKU). Prosent ⁷	11	24	40	40	41	44	44
	Menn	12	26	39	38	40	44	44
	Kvinner	11	23	42	42	43	44	45
5.11.	Totalt sykefravær for arbeidstakere (legemeldt og egenmeldt). Prosent ⁸	..	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..	..
5.12.	Midlertidig ansatte i prosent av ansatte i alt	..	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..	..

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	2,186	2,240	2,287	2,323	2,333	2,350	2,361	2,378	2,375	2,382	2,400	2,446	2,507
	1,187	1,212	1,234	1,251	1,250	1,258	1,260	1,262	1,259	1,263	1,272	1,296	1,323
	0,999	1,028	1,054	1,072	1,083	1,092	1,101	1,116	1,116	1,119	1,127	1,150	1,183
	69,6	71,2	72,5	73,3	73,3	73,4	73,5	73,5	72,9	72,6	72,4	72	72,8
	58,1	61,8	64,8	66,3	66,7	67,3	64,8	65,1	63,2	61,9	61,2	58,1	58,6
	53,5	57,0	58,3	61,2	61,1	61,6	61,3	63,8	62,0	61,3	59,0	58,1	60,3
	66,0	67,0	68,8	69,9	68,8	69,2	69,5	69,5	70,5	69,8	69,5	69,4	70,3
	51,9	53,8	54,1	55,0	55,9	56,7	59,2	59,7	59,9	58,9	58,1	57,5	60,6
	72	74	75	75	72	76	77	76	76	76	76	80	79
	80	79	83	84	81	84	86	85	80	84	85	86	84
	13,2	13,1	12,6	12,5	12,6	12,2	12,3	12,6	12,8	13,1	12,8	13,0	12,6
	5,4	5,6	5,7	5,8	6,0	6,3	6,5	6,6	7,2	7,4	7,0	7,4	7,4
	22,4	21,8	21,0	20,5	20,1	19,0	18,8	19,3	18,9	19,5	19,3	19,3	18,5
	13,3	13,3	13,5	13,4	13,8	13,3	13,6	13,7	13,8	13,9	13,8	14,3	14,2
	3,9	4,4	4,1	4,1	4,4	4,1	4,6	4,5	4,8	5,2	5,3	5,4	5,4
	24,3	23,9	24,6	24,3	24,6	23,9	23,9	24,0	23,8	23,6	23,3	24,4	24,0
	73,4	73,6	73,9	74,1	73,7	74,4	74,1	73,8	73,4	73,0	73,4	72,6	73,2
	90,6	90,0	90,3	90,3	89,6	89,5	88,9	88,9	88,0	87,4	87,7	87,2	87,2
	53,3	54,2	54,6	55,2	55,3	57,0	57,2	56,7	57,1	56,8	57,4	56,3	57,5
	35,6	35,3	35,3	35,4	35,4	35,1	34,9	34,8	34,6	34,6	34,9	34,5	34,4
	39,8	39,5	39,3	39,5	39,3	38,8	38,5	38,4	38,0	38,1	38,3	38,0	37,7
	30,3	30,0	30,2	30,4	30,6	30,6	30,5	30,5	30,4	30,3	30,8	30,4	30,4
	15,8	15,3	14,2	13,3	11,6	11,6	11,6	12,6	14,3	16,0	16,2	11,8	10,1
	18,4	17,9	16,5	14,5	12,6	12,6	11,2	14,2	16,1	17,2	16,2	11,9	9,1
	15,2	14,6	13,8	12,9	11,3	11,3	11,7	12,1	13,8	15,6	16,0	11,8	10,4
	4,9	4,8	4	3,2	3,2	3,4	3,5	3,9	4,5	4,5	4,6	3,4	2,5
	5,2	4,8	3,9	3,2	3,4	3,7	3,7	4,1	4,9	4,9	4,9	3,4	2,6
	4,6	4,9	4,2	3,3	3,0	3,4	3,4	3,6	4,0	4,0	4,4	3,4	2,5
	11,9	12,1	10,2	9,1	9,6	10,8	10,8	12,4	12,5	12,5	12,5	8,6	7,9
	11,7	12,8	11,5	9,4	9,4	10,4	10,4	10,3	10,9	10,6	11,5	8,7	6,6
	44	31	26	20	16	15	15	21	21	26	26	32	25
	45	34	27	21	17	20	20	21	23	27	27	36	26
	42	28	23	20	16	13	13	15	20	21	23	27	22
	..	..	..	..	..	..	7,4	7,8	8,2	7,1	6,7	6,9	6,9
	..	..	..	..	..	..	6,1	6,4	6,8	5,8	5,4	5,6	5,5
	..	..	..	..	..	..	9,1	9,5	10,0	8,7	8,3	8,6	8,7
	..	12,7	11,9	10,9	10,1	9,3	9,2	9,9	9,5	10,0	9,5	10,0	9,5
	..	10,6	9,3	8,3	7,7	7,3	7,0	7,8	7,7	8,3	7,5	7,7	7,5
	..	15,0	14,6	13,7	12,8	11,5	11,6	12,1	11,3	11,8	11,6	12,5	11,6

5.	Arbeid og arbeidsmiljø (forts.). (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
5.13.	Sysselsatte innvandrere etter landbakgrunn i prosent av personer 15-74 år i hver gruppe ⁹	..	..	..	..	..	..	..
	Norden og Vest-Europa	..	..	..	..	..	..	..
	EU-land i Øst-Europa ¹⁰	..	..	..	..	..	..	..
	Øst-Europa ellers	..	..	..	..	..	..	..
	Nord-Amerika og Oseania	..	..	..	..	..	..	..
	Asia	..	..	..	..	..	..	..
	Afrika	..	..	..	..	..	..	..
	Sør- og Mellom-Amerika	..	..	..	..	..	..	..
5.14.	Sysselsatte på korttidsopphold i alt og fra utvalgte land ¹¹ . I alt	..	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..	..
	Fra Norden utenom Norge	..	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..	..
	Fra EU-land i Øst-Europa ¹⁰	..	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..	..
5.15.	Ansatte som arbeider dagtid, 15-74 år. Prosent ¹²	..	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..	..
5.16.	Ansatte som har skift- eller turnusarbeid, 15-74 år. Prosent	..	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..	..
Arbeidsmiljø								
5.17.	Ansatte som må løfte 20 kg minst fem ganger daglig, 16-66 år ¹³ . Prosent							
	Menn	..	..	..	..	..	20	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	12	..
5.18.	Ansatte som et par dager i uken eller oftere er fysisk utmattet når de kommer hjem fra jobb, 16-66 år ¹³ . Prosent							
	Menn	..	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..	..
5.19.	Ansatte som daglig er utsatt for sterk støy, 16-66 år ¹³ . Prosent							
	Menn	..	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..	..
5.20.	Ansatte som har vært utsatt for arbeidsulykker siste 12 måneder, 16-66 år ¹³ . Prosent							
	Menn	..	..	..	..	..	4	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	2	..

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	..	..	..	..	..	..	59,4	57,7	55,6	56,6	57,5	60,1	63,3
	..	..	..	..	..	..	73,8	70,4	69,6	70,0	70,8	72,4	73,4
	..	..	..	..	..	..	..	60,8	61,0	64,6	68,6	70,7	75,9
	..	..	..	..	..	..	57,5	55,8	53,9	55,5	56,2	58,7	61,9
	..	..	..	..	..	..	54,9	55,0	54,5	56,6	58,3	61,1	64,2
	..	..	..	..	..	..	52,6	50,9	48,6	49,8	50,6	53,3	56,3
	..	..	..	..	..	..	46,2	43,8	40,3	41,2	41,8	45,2	49,0
	..	..	..	..	..	..	62,3	59,7	56,9	58,4	60,0	62,6	65,3
	..	..	..	..	..	..	..	..	26 255	31 976	37 888	55 343	64 297
	..	..	..	..	..	..	..	..	20 427	25 413	30 591	46 713	53 257
	..	..	..	..	..	..	..	..	5 828	6 563	7 297	8 630	11 040
	..	..	..	..	..	..	..	..	13 770	14 606	15 665	20 218	24 184
	..	..	..	..	..	..	..	..	10 565	11 197	11 984	15 861	17 887
	..	..	..	..	..	..	..	..	3 205	3 409	3 681	4 357	6 297
	..	..	..	..	..	..	..	..	1 356	4 453	9 084	18 493	23 405
	..	..	..	..	..	..	..	..	1 131	3 850	8 131	17 058	21 533
	..	..	..	..	..	..	..	..	225	603	953	1 435	1 872
	..	..	..	..	..	..	64,4	63,4	62,9	63,7	63,0	63,9	64,0
	..	..	..	..	..	..	68,1	67,8	67,0	67,7	67,1	68,3	67,9
	..	..	..	..	..	..	60,5	58,9	58,6	59,6	58,7	59,4	60,0
	..	..	..	..	..	..	20,6	21,2	22,3	21,7	22,2	22,9	23,2
	..	..	..	..	..	..	17,1	16,8	18,5	18,0	18,4	19,0	19,7
	..	..	..	..	..	..	24,4	25,9	26,3	25,6	26,4	26,9	26,8
	..	..	26	..	..	21	..	..	15	..	..	17	..
	..	..	15	..	..	9	..	..	10	..	..	8	..
	..	..	..	..	..	..	..	..	19	..	..	17	..
	..	..	..	..	..	..	..	..	23	..	..	23	..
	..	10	..	..	..	11	..	..	9	..	..	8	..
	..	5	..	..	..	5	..	..	6	..	..	3	..
	..	4	..	..	..	4	..	..	4	..	..	4	..
	..	2	..	..	..	2	..	..	2	..	..	2	..

5.	Arbeid og arbeidsmiljø (forts.). (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
5.21.	Ansatte med monotont ¹⁴ arbeid halvparten av arbeidstiden eller mer, 16-66 år ¹³ . Prosent							
	Menn	..	..	..	27	..	27	..
	Kvinner	..	..	..	36	..	31	..
5.22.	Ansatte som i høy grad kan bestemme selv hvordan de skal utføre arbeidet, 16-66 år ¹³ . Prosent							
	Menn	..	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..	..
5.23.	Ansatte som daglig har så mye å gjøre at de må sløyfe lunsj, jobbe overtid, ta med arbeid hjem, 16-66 år ¹³ . Prosent							
	Menn	..	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..	..
5.24.	Ansatte som ofte eller av og til opplever dårlig forhold mellom ansatte og ledelse, 16-66 år ¹³ . Prosent							
	Menn	..	..	..	40	..	41	..
	Kvinner	..	..	..	39	..	42	..
5.25.	Ansatte som utsettes for plaging eller ubehagelig erting på arbeidsplassen ¹⁵ , 16-66 år ¹³ . Prosent							
	Menn	..	..	..	..	..	3	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	2	..
5.26.	Ansatte som utsettes for vold eller trusler om vold på arbeidsplassen, 16-66 år ¹³ . Prosent							
	Menn	..	..	..	..	..	3	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	6	..

¹ Brudd i tidsserien mellom 1985 og 1986 (økning på 15 000 i arbeidsstyrken), mellom 1987 og 1988 (økning på 10 000), mellom 1995 og 1996 (økning på 10 000) og mellom 2005 og 2006 (økning på 7 000). Fra 2006 ble aldersgrensen senket fra 16 til 15 år, og alder regnes ikke lenger ved utgangen av året, men på referansetidspunktene for undersøkelsen (se også note 4, 5 og 6).

² Kort deltid er avtalt arbeidstid på under 20 timer i uka.

³ Lang deltid er avtalt arbeidstid på 20-36 timer i uka, med unntak av personer med 32-36 timer som oppgir at dette utgjør heltid. Tallene før og etter 1988 er ikke helt sammenlignbare (ny beregningsmåte fører til en reduksjon i andelen med lang deltid på om lag 2 prosentpoeng fra 1989, og en tilsvarende økning i heltidsandelen).

⁴ Tallene før og etter 1988 er ikke helt sammenlignbare (ny beregningsmåte fører til en økning i andelen med heltid på om lag 2 prosentpoeng fra 1989, og en tilsvarende reduksjon i andelen på lang deltid).

⁵ Brudd i tidsserien mellom 1987 og 1988 pga. endringer i spørreskjemaet.

⁶ Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 (økning i ledighetstallet med 0,5 prosentpoeng pga. endret definisjon og undersøkelsesopplegg) og mellom 2005 og 2006, da aldersgrensen ble senket fra 16 til 15 år f.o.m. 2006, og alder ikke lenger regnes ved utgangen av året, men på referansetidspunktene for undersøkelsen.

⁷ Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 (økning i ledighetstallet med 0,5 prosentpoeng pga. endret definisjon og undersøkelsesopplegg).

⁸ Sykefraværspersenten er sykefraværsværk i prosent av avtalte dagsverk.

⁹ Fra 2006 ble nedre aldersgrense for å bli medregnet som sysselsatt senket fra 16 til 15 år, og aldersdefinisjonen endret fra alder ved utgangen av året til alder ved utgangen av referansetidspunktet.

¹⁰ Bulgaria, Estland, Latvia, Litauen, Polen, Romania, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia, Ungarn.

¹¹ Gjelder personer med opphold i Norge på under 6 måneder, eller som ikke bor i Norge, men reiser daglig inn i landet for å arbeide. Omfatter ikke selvstendig næringsdrivende.

¹² Gjelder ansatte som ifølge avtalen kun skal arbeide i tidsrommet mandag-fredag kl 06-18.

¹³ Fra 2006 gjelder alle indikatorene 5.17-5.26 for aldersgruppen 18-66 år.

¹⁴ Stadig gjentatte arbeidsoppgaver slik at man gjør det samme time etter time.

¹⁵ 1989 og 1993: Et par ganger i måneden eller oftere. Fra 1996: En gang i måneden eller oftere. Gjelder plaging eller erting av arbeidskamerater, overordnede er ikke inkludert.

Kilde: 5.1-5.10, 5.12, 5.15-5.16: Arbeidskraftundersøkelsen (AKU). 5.11: Sykmeldingsregisteret og utvalgsundersøkelse til bedrifter om egenmeldt fravær. 5.13-5.14: Registerbasert sysselsettingstatistikk. 5.17-5.26: Arbeidsmiljøundersøkelsene og Levekårsundersøkelsene.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	..	34	..	..	..	35	..	..	34	..	..	42	..
	..	37	..	..	..	38	..	..	38	..	..	43	..
	..	69	..	..	..	61	..	..	64	..	..	58	..
	..	58	..	..	..	52	..	..	55	..	..	45	..
	..	..	..	..	..	..	..	..	9	..	..	10	..
	..	..	..	..	..	..	..	..	5	..	..	8	..
	..	33	..	..	..	30	..	..	29	..	..	35	..
	..	35	..	..	..	32	..	..	35	..	..	40	..
	..	2	..	..	..	2	..	..	2	..	..	1	..
	..	2	..	..	..	2	..	..	2	..	..	1	..
	..	5	..	..	..	4	..	..	5	..	..	4	..
	..	6	..	..	..	8	..	..	9	..	..	8	..

6.	Inntekt, lønn og forbruk (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
Inntekt og lønn								
6.1.	Inntekt etter skatt per forbruksenhet ¹ . Median. Index 1986 = 100 ²	..	..	100	103	105	104	103
6.2.	Inntekt etter skatt for husholdninger etter husholdningstype. Median							
	Alle	..	..	174 000	183 300	183 200	192 700	183 600
	Aleneboende under 45 år	..	..	116 500	127 700	131 000	124 500	126 100
	Aleneboende 45-64 år	..	..	110 900	114 200	118 500	130 900	125 000
	Aleneboende 65 år og eldre	..	..	73 300	80 600	82 200	81 400	79 300
	Par uten barn under 45 år	..	..	225 100	246 300	261 100	258 900	252 200
	Par uten barn 45-64 år	..	..	232 300	248 700	264 200	274 800	269 700
	Par uten barn 65 år og eldre	..	..	143 900	163 500	167 200	168 900	170 300
	Par med barn 0-6 år	..	..	254 200	275 100	291 700	291 300	301 900
	Par med barn 7-17 år	..	..	279 200	301 300	316 100	317 600	326 400
	Par med barn 18 år og eldre	..	..	306 600	332 100	340 700	349 800	359 000
	Mor/far m/barn 0-17 år	..	..	146 200	159 300	161 600	154 700	168 200
	Mor/far m/barn 18 år eldre	..	..	194 800	200 700	208 700	213 700	216 600
6.3.	Bruttofinanskapital ³ i faste priser, indeks 1986=100 ²	..	..	103	97	96	104	104
6.4.	Husholdninger med gjeld større enn tre ganger samlet inntekt. Prosent	..	..	5	4	5	4	4
6.5.	Husholdninger der hovedinntektstaker er 25-35 år med gjeld større enn tre ganger samlet inntekt. Prosent	..	..	10	9	8	7	7
6.6.	Kapitalinntekt i prosent av samlet inntekt	..	..	6	6	5	5	5
6.7.	Kapitalutgifter (renteutgifter) i prosent av samlet inntekt	..	..	14	14	12	10	7
6.8.	Kvinner lønn i prosent av menns lønn per 3. kvartal. Alle ansatte	..	..	..	..	..	..	..
	Av dette:							
	Privat sektor	..	..	..	..	..	..	..
	Offentlig sektor	..	..	..	..	..	..	..
6.9.	Husholdninger med bankinnskudd tilsvarende minstepensjon. Prosent	..	..	50	45	43	43	41
6.10.	Husholdninger som har yrkesinntekt som viktigste inntekts- kilde. Prosent	..	..	66	65	63	64	63
6.11.	Husholdninger som har pensjon/trygd som viktigste inntekts- kilde. Prosent	..	..	29	27	29	29	29
6.12.	Parhusholdninger 25-54 år med minst to yrkesaktive ⁴ . Prosent	..	..	71	73	72	73	73
6.13.	Utlignet skatt i prosent av samlet inntekt	..	..	24	24	23	23	24
6.14.	Andel av total inntekt etter skatt per forbruksenhet ¹							
	Tidelen personer med lavest inntekt	..	..	4,4	4,4	4,3	4,3	4,1
	Tidelen personer med høyest inntekt	..	..	18,7	19,1	19,0	19,7	20,3

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	105	108	110	117	122	123	127	132	132	136	141	144	..
	194 000	196 300	209 700	228 500	244 300	251 300	270 800	283 500	290 500	309 600	325 700	339 200	..
	125 900	137 700	141 900	153 900	165 400	173 100	180 500	184 800	186 900	191 500	199 100	207 100	..
	136 600	138 700	146 600	153 900	163 900	170 500	182 700	189 300	194 800	199 000	209 500	219 600	..
	86 200	90 200	94 600	103 400	112 000	114 900	124 900	129 900	136 700	143 100	150 600	158 200	..
	264 500	273 100	290 400	318 800	331 900	351 500	380 600	389 600	399 100	404 800	421 100	443 900	..
	280 700	283 200	305 300	329 700	341 500	357 300	373 900	403 600	414 200	426 200	452 400	472 100	..
	172 700	177 000	189 400	203 600	221 800	231 900	248 000	266 800	284 700	288 800	309 300	327 600	..
	307 900	324 900	336 000	360 800	386 700	403 600	427 100	451 000	466 200	470 500	494 600	518 200	..
	336 400	351 800	373 200	400 100	422 400	443 500	470 200	494 900	510 200	518 200	548 700	575 000	..
	370 900	391 000	406 300	445 000	461 200	492 200	525 200	547 900	549 600	566 700	600 200	627 700	..
	171 900	185 300	197 400	217 200	230 000	229 100	253 200	256 000	267 700	271 100	280 400	292 800	..
	219 700	223 900	244 600	250 400	271 600	300 600	305 800	321 300	323 000	332 800	348 000	363 600	..
	108	112	119	140	155	164	165	164	172	195	208	238	..
	5	5	5	5	5	6	6	7	8	9	11	12	..
	7	8	8	6	8	11	13	14	17	17	20	23	..
	5	6	6	5	7	8	5	8	8	9	13	5	..
	7	6	5	6	7	7	8	8	7	5	5	6	..
	..	..	..	83,6	83,4	83,5	83,3	83,9	84,3	84,5	84,7	84,7	84,1
	..	..	..	81,9	82,7	82,7	82,7	82,7	83,5	83,5	83,8	83,6	83,0
	..	..	..	87,6	87,3	86,4	86,2	87,1	86,7	87,0	87,4	87,9	88,0
	41	40	39	39	39	40	41	42	42	44	44	46	..
	64	65	65	66	66	66	66	65	65	66	65	67	..
	28	27	27	28	27	27	27	27	28	27	27	27	..
	74	75	75	75	74	75	76	75	74	74	74	74	..
	24	25	25	25	25	25	25	24	24	24	23	25	..
	4,2	4,2	4,2	4,4	4,4	4,2	4,4	4,0	4,0	4,0	3,7	4,1	..
	20,1	21,1	21,5	20,8	21,3	23,2	19,7	23,1	24,0	25,1	29,4	20,6	..

6.	Inntekt, lønn og forbruk (forts.). (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
6.15.	P90/P10. Forholdstallet mellom inntekten til den personen i fordelingen som har høyere inntekt enn 90 prosent av alle (P90) og inntekten til den personen som har lavere inntekt enn 90 prosent av alle andre (P10).	..	..	2,6	2,6	2,6	2,6	2,7
6.16.	Gini-koeffisienten ⁵	..	..	0,214	0,217	0,219	0,226	0,235
6.17.	Personer med inntekt etter skatt per forbruksenhet under gitt avstand til median. Prosent							
	Under 60 prosent. EU-skala	..	..	10,2	9,9	10,2	10,6	11,6
	Under 50 prosent. OECD-skala	..	..	2,9	3,1	3,1	3,1	3,5
6.18.	Personer med vedvarende lav inntekt etter skatt per forbruksenhet under gitt avstand til median. Prosent							
	Under 60 prosent. EU-skala	..	..	..	..	..	..	..
	Under 50 prosent. OECD-skala	..	..	..	..	..	..	..
6.19.	Bruttofinanskapital ³ for husholdningene med lavest og høyest bruttofinanskapital i prosent av samlet bruttofinanskapital for alle husholdninger							
	De 50 prosent med lavest bruttofinanskapital ³	..	..	5,8	4,5	4,6	4,7	4,1
	De 10 prosent med høyest bruttofinanskapital ³	..	..	52,9	55,7	55,0	57,2	59,8
6.20.	Personer 16 år og over i husholdning som har hatt betalingsproblemer siste år ⁶ . Prosent	..	..	..	..	..	..	..
6.21.	Personer 16 år og over i husholdning som ikke disponerer privatbil av økonomiske årsaker. Prosent	..	..	..	..	..	..	..
Forbruk								
6.22.	Prosentandel av total forbruksutgift som brukes til:							
	Matvarer ^{7, 8}	19,8	17,3	15,3	14,9	14,0	14,0	14,2
	Bolig, lys og brensel ⁷	18,3	20,7	26,4	25,9	26,3	25,2	24,6
	Reiser og transport ⁷	18,7	21,9	18,8	19,4	19,3	19,6	21,0
	Kultur og fritid ⁷	..	..	..	..	..	..	..
6.23.	Husholdninger som eier bil. Prosent	61,6	71,5	73,9	73,8	76,1	75,1	76,1
6.24.	Husholdninger med to eller flere biler. Prosent	..	..	..	..	..	..	..
6.25.	Husholdninger som eier fritidshus. Prosent	21,8	20,5	22,6	21,9	20,0	20,8	22,7

¹ EU-skala.² Omregnet til 2006-kroner ved hjelp av konsumprisindeksen.³ Bruttofinanskapital er verdsatt til ligningsverdi som i selvangivelsen, og omfatter bankinnskudd og andre verdipapirer.⁴ Par med og uten barn, der hovedpersonen er 25-54 år.⁵ Ginikoeffisienten er et summarisk mål på inntektsulikhet. Størrelsen på koeffisienten representerer den andelen av totalinntekten som må fordeles for å få full likhet. Ginikoeffisienten kan variere fra 0 (fullstendig likhet) til 1 (maksimal ulikhet).⁶ Vært ute av stand til å betale regning for husleie, boliglån, elektrisitet og kommunale avgifter eller andre lån ved forfall i løpet av forrige år.⁷ Brudd i tidsserien mellom 1998 og 1999 på grunn av endring i vare- og tjenestegrupperingen etter innføring av nytt vareinndelingsprinsipp (COICOP).⁸ Matvarer kjøpt til hjemmet. Utgifter til restaurant- og kafébesøk inngår ikke som mat i undersøkelsen.

Kilde: 6.1-6.7, 6.9-6.19: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger 1986-2003. Inntektsstatistikk for husholdninger 2004-2006. 6.8: Lønnsstatistikk alle ansatte. 6.20-6.21: Levekårsundersøkelsen EU-SILC. 6.22-6.25: Forbruksundersøkelsene.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,5	2,6	2,7	2,6	2,7	2,6	..
	0,231	0,240	0,243	0,233	0,236	0,257	0,223	0,258	0,267	0,276	0,319	0,235	..
	10,7	11,1	10,7	9,7	9,9	9,9	9,2	9,9	9,7	9,2	9,6	9,7	..
	3,2	3,4	3,3	3,0	2,8	3,3	3,1	3,7	3,8	3,8	4,0	4,2	..
	..	..	..	8,9	8,1	8,2	7,8	8,1	7,9	8,5	7,9	7,9	..
	..	..	..	2,0	1,9	1,7	1,8	2,1	2,4	3,0	3,0	2,9	..
	4,4	4,0	4,0	3,8	3,8	3,7	4,1	4,1	4,1	4,0	3,9	3,8	..
	59,6	61,4	62,1	66,1	66,5	66,9	65,4	64,6	65,0	65,7	67,0	68,4	..
	..	..	..	..	..	..	..	..	14	11	11	10	9
	..	..	..	..	..	..	..	..	8	8	9	7	7
	13,6	13,0	12,6	12,3	11,7	12,3	11,2	11,5	12,0	11,8	11,2	11,4	11,0
	22,1	22,0	21,5	20,5	24,8	23,7	25,0	26,2	25,5	25,7	27,4	30,1	30,0
	22,2	21,8	24,6	25,6	19,0	20,2	18,5	17,5	16,6	17,9	18,5	18,0	17,0
	..	..	..	..	12,3	12,3	13,6	12,4	12,1	12,9	12,2	11,5	13,0
	73,1	73,3	76,5	77,6	78,0	78,9	73,6	80,1	77,4	75,9	79,3	80,9	80,0
	..	18,6	19,1	19,5	18,9	23,0	20,3	23,2	22,7	22,2	23,1	25,2	27,0
	21,9	21,5	22,4	20,1	20,5	22,3	20,8	21,6	21,8	19,3	24,5	23,3	24,0

7. Trygd, sosialhjelp og barnevern (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)		1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
Pensjon								
7.1.	Gjennomsnittlig alderspensjon. 2007-kroner	..	..	85 662	88 510	90 240	91 668	94 116
	Menn	..	..	99 454	102 477	105 149	107 594	111 048
	Kvinner	..	..	76 244	78 961	80 054	80 778	82 530
7.2.	Gjennomsnittlig alderspensjon som andel av gjennomsnittslønn ¹ . Prosent	..	31,2	32,7	33,3	33,4	33,6	33,8
7.3.	Minstepensjon for enslig. 2007-kroner	..	..	74 773	75 765	76 621	76 648	77 469
7.4.	Minstepensjon som andel av gjennomsnittslønn ¹ . Prosent	28,1	28,8	28,5	28,5	28,4	28,1	27,9
7.5.	Minstepensjonister blant alderspensjonistene. Prosent	74,1	62,3	48,9	48,2	45,7	43,4	41,7
	Menn	..	36,9	22,3	21,4	18,9	17,0	16,3
	Kvinner	..	79,8	67,0	66,6	64,0	61,5	59,1
7.6.	Gjennomsnittlig bruttoinntekt for alderspensjonister. 2005-kroner	..	..	132 491	..	..	140 001	..
	Menn	..	..	172 619	..	..	181 026	..
	Kvinner	..	..	105 589	..	..	112 202	..
7.7.	Uførepensjonister. Prosent av befolkningen 16-66 år ²	6,1	7,0	8,4	8,6	8,4	8,3	8,3
	Menn	5,9	6,5	7,4	7,5	7,4	7,2	7,2
	Kvinner	6,4	7,5	9,5	9,7	9,5	9,4	9,4
7.8.	Antall etterlatte ektefeller 16-66 år med etterlattepensjon	42 856	41 175	35 718	34 881	34 149	33 629	32 638
	Menn	784	1 114	1 484	1 585	1 580	1 690	1 698
	Kvinner	42 072	40 061	34 234	33 296	32 569	31 939	30 940
7.9.	Antall mottakere av avtalefestet pensjon (AFP)	..	..	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..	..	..
Trygd								
7.10.	Helt arbeidsledige med dagpenger i prosent av alle helt ledige	..	..	73,1	70,5	72,4	70,6	66,5
7.11.	Kvinner med fødselspenger. Prosent	55	64	73	72	72	72	73
7.12.	Menn som har foreldrepenger mer enn seks uker. Prosent	..	..	..	..	..	..	..
Sosialhjelp³								
7.13.	Antall sosialhjelpsmottakere ⁴	60 100	106 400	155 169	161 392	161 188	165 865	166 544
7.14.	Antall nye sosialhjelpsmottakere i løpet av året ⁵	..	..	..	..	..	..	60 237
7.15.	Sosialhjelpsmottakere i fast-/heltidsarbeid ⁶ . Prosent	15,0	12,3	11,9	10,2	8,7	8,1	7,9
7.16.	Sosialhjelpsmottakere med sosialhjelp seks måneder eller mer per år ⁷ . Prosent	18,0	28,3	39,6	38,4	38,4	39,1	39,2
7.17.	Sosialhjelpsmottakere 20-24 år i prosent av befolkningen i samme alder ⁸	3,6	6,8	9,5	10,1	10,3	10,9	10,8

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	96 628	100 916	103 411	112 030	114 738	117 661	121 547	127 695	132 652	138 164	143 130	146 886	156 032
	113 984	119 547	122 843	130 813	134 379	138 204	143 102	150 677	156 983	163 945	169 994	174 595	186 033
	84 770	88 168	90 038	99 063	101 120	103 369	106 503	111 611	115 510	119 863	123 935	126 869	134 713
	34,4	34,9	34,9	36,4	36,1	36,6	36,6	36,9	38,0	38,4	38,6	38,7	39,1
	78 300	80 383	82 219	90 754	95 762	96 993	99 268	103 016	105 153	108 430	110 878	112 482	117470
	27,9	27,8	27,8	29,5	30,2	30,1	29,9	29,8	30,1	30,2	29,8	29,6	29,4
	41,2	39,1	37,3	41,1	39,8	37,7	36,1	34,9	33,4	31,9	30,5	29,0	27,6
	15,6	14,1	12,9	15,0	13,7	12,7	11,8	11,0	10,3	9,7	9,1	8,5	8,0
	58,7	56,3	54,1	59,1	57,0	55,1	53,1	51,6	49,6	47,7	45,8	43,8	41,9
	..	..	150 089	160 065	168 920	175 533	179 967	190 489	195 010	200 107	223 743	..	..
	..	..	195 934	204 789	215 101	224 853	228 281	242 876	248 546	256 226	294 957	..	..
	..	..	118 816	129 464	137 086	141 458	146 526	154 140	157 657	160 773	173 546	..	..
	8,3	8,4	8,6	9,1	9,6	9,9	10,0	10,2	10,4	10,7	10,9	11,0	11,0
	7,2	7,2	7,3	7,7	8,1	8,3	8,4	8,5	8,8	9,0	9,4	9,2	9,2
	9,5	9,6	9,9	10,5	11,2	11,5	11,7	11,9	12,1	12,4	12,3	12,9	13,0
	31 877	30 895	29 956	29 288	28 034	27 087	26 511	25 914	25 246	24 632	24 209	24 009	23 310
	1 854	1 808	1 910	2 236	2 089	2 001	2 059	2 056	2 041	2 112	2 124	2 280	2 225
	30 023	29 087	28 045	27 052	25 945	25 086	24 452	23 858	23 205	22 520	22 085	21 729	21 085
	..	..	..	21 573	25 628	31 576	32 558	33 475	34 140	35 613	37 395	41 282	44251
	..	..	..	12 467	14 906	18 199	18 563	19 080	19 384	19 979	20 590	22 334	23512
	..	..	..	9 106	10 722	13 377	13 995	14 395	14 756	15 634	16 805	18 948	20739
	63,3	61,1	58,1	52,9	55,8	57,5	59,1	58,9	62,2	63,2	58,0	48,0	42,0
	73	73	73	74	75	76	77	78	76	78	78	78	83
	..	..	..	9,2	7,9	8,2	10,1	11,7	11,6	12,8	13,7	15,7	17,3
	160 427	153 817	146 454	132 417	126 083	127 128	127 914	128 814	135 381	132 067	128 964	122 402	109 608
	54 458	50 795	48 182	43 233	44 194	45 567	45 588	44 711	48 849	43 590	41 319	37 951	33 155
	8,1	8,2	7,7	8,5	9,1	8,8	8,6	8,0	7,4	6,4	6,0	6,2	6,2
	40,7	41,1	39,9	38,1	37,4	37,6	38,6	39,3	40,1	41,1	41,9	41,4	41,6
	10,2	9,7	9,0	7,8	7,5	7,6	7,5	7,7	8,3	8,3	8,2	7,6	6,3

7. Trygd, sosialhjelp og barnevern (forts.). (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
7.18. Sosialhjelpsmottakere med sosialhjelp som viktigste kilde til livsopphold. Prosent	..	..	27,2	29,2	33,4	35,1	39,0

Barnevern

7.19. Ressurser i barnevernet. Antall årsverk							
Kommunal barnevernstjeneste ⁹	..	..	831	1 446	2 233	2 211	2 285
Barnevernsinstitusjoner	..	..	1 362	1 647	1 947	2 183	2 310
7.20. Ressurser i barnevernet. Årsverk per 1 000 barn 0-17 år							
Kommunal barnevernstjeneste ⁹	..	..	0,8	1,5	2,3	2,2	2,3
Barnevernsinstitusjoner	..	..	1,4	1,7	2,0	2,2	2,3
7.21. Barnevernstiltak. Barn per 1 000 barn 0-17 år ¹⁰	8,0	11,5	12,3	14,0	18,4	19,8	19,9
Barn med hjelpetiltak	..	..	..	..	..	13,8	14,6
Barn med omsorgstiltak	..	..	..	..	..	6,0	5,3

¹ Gjennomsnittlig lønn per normalårsverk.

² For år før 1991 er øvre aldersgrense 66 år. For 1999 er nedre aldersgrense 17 år. For år før 1999 er nedre aldersgrense 16 år.

³ For 7.13-7.18: Alle tall for 2003 og 2004 inneholder også mottakere av introduksjonsstønad og kan derfor ikke direkte sammenlignes med tidligere år, eller med hverandre.

⁴ Før 1986: sosialhjelpstilfeller. Personer som mottok sosialhjelp i flere kommuner ble da talt med flere ganger. Med den gamle tellemåten ville det ha vært 7 900 flere sosialhjelpsmottakere (sosialhjelpstilfeller) i 1986. Fra og med 1997 inkluderes kun mottakere med et positivt beløp. Omleggingen i 1997 førte til omtrent 200 færre mottakere dette året.

⁵ Personer som mangler fødselsnummer er fordelt på kategoriene «nye klienter» og «gjengangere» i samme størrelsesforhold som de med kjent fødselsnummer.

⁶ Brudd i tidsserien i 1986 og 1997 (se note 4). Omleggingen i 1986 førte til om lag 0,5 prosentpoeng økning i andelen sosialhjelpsmottakere som var i arbeid i 1986. Noe av nedgangen i andelen klienter som var i arbeid fra 1991 til 1992, skyldes omlegging av statistikken i 1992.

⁷ Brudd i tidsserien i 1986 og i 1997 (se note 4). Omleggingen i 1986 førte til en økning i andelen klienter som mottok sosialhjelp seks måneder eller mer, med om lag 3 prosentpoeng dette året.

⁸ Brudd i tidsserien i 1986 og i 1997 (se note 4). Endringen førte til en reduksjon i andelen sosialhjelpsmottakere 20-24 år med om lag 0,5 prosentpoeng i 1986.

⁹ Fra 2001 inneholder tallet både besatte og ubesatte stillinger. I øvrige publiseringer inngår bare besatte stillinger.

¹⁰ Fra 1992 er både teller og nevner barn 0-17 år. I publiseringene i KOSTRA og Hjulet inngår alle barn med tiltak i telleren, også de 18 år og over.

Kilde: 7.1, 7.3, 7.5, 7.7, 7.8, 7.9 og 7.12: NAV (tidligere Rikstrygdeverket). 7.2 og 7.4: NAV (tidligere Rikstrygdeverket) og Nasjonalregnskapsstatistikk. 7.6: Inntekts- og formuesundersøkelsene. 7.10: NAV (tidligere Aetat). 7.11: NAV (tidligere Rikstrygdeverket), Befolkningsstatistikk. 7.13-7.18: Sosialhjelpsstatistikk. 7.19-7.21: Barnevernsstatistikk.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	41,3	42,8	43,1	45,3	45,8	45,0	44,6	44,4	42,6	43,5	44,9	44,9	44,3
	2 450	2 385	2 526	2 563	2 619	2 716	2811	2898	2 923	2 942	3 022	3 135	3 288
	2 442	2 552	2 647	2 946	3 196	3 379	3743	..	..	..	..	..	..
	2,4	2,3	2,4	2,5	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,8	2,9	3,0
	2,4	2,5	2,6	2,8	3,0	3,2	3,5	..	..	..	..	..	..
	20,2	20,2	20,9	21,4	21,2	21,8	22,5	22,7	23,3	24,5	25,2	25,9	27,5
	15,1	15,5	16,3	16,7	16,5	16,9	17,6	17,5	18,0	19,1	19,7	20,3	21,8
	5,0	4,7	4,6	4,7	4,7	4,8	4,9	5,1	5,3	5,4	5,5	5,6	5,7

8.	Boforhold og boligøkonomi (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
8.1.	Husholdninger som bor i enebolig/våningshus ¹ . Prosent	74	77	81	80	77	78	85
8.2.	Husholdninger som bor i andre småhus ² . Prosent	..	..	..	..	..	..	..
8.3.	Husholdninger som er eiere ³ . Prosent	74	77	79	80	77	73	76
8.4.	Husholdninger som leier på usikre vilkår ⁴ . Prosent	..	..	..	..	..	..	..
8.5.	Personer som bor trangt ⁵ , 16 år og over . Prosent	16	..	..	8	..	..	..
8.6.	Personer som bor svært romslig ⁶ , 16 år og over. Prosent	18	..	..	28	..	..	..
8.7.	Boareal m ² per person ⁷	36	39	46	47	48	49	49
8.8.	Personer som bor i bolig med minst to bad, 16-79 år. Prosent	..	..	..	24	..	..	..
8.9.	Personer som bor i bolig med råte eller fukt ⁸ , 16 år og over. Prosent	9	..	..	7	..	..	..
8.10.	Personer som bor i bolig utsatt for forurensning, 16 år og over ⁹ . Prosent	..	..	..	..	..	..	..
8.11.	Personer som bor i område med kriminalitet, vold og hæverk, 16 år og over. Prosent	..	..	..	..	..	..	..
8.12.	Personer som bor i bolig utsatt for støy ¹⁰ , 16 år og over. Prosent	14	..	..	13	..	..	..
8.13.	Husholdninger med høy boutgiftsbelastning ¹¹ . Prosent	28	37	53	54	53	51	50
8.14.	Husholdninger med lav boutgiftsbelastning ¹² . Prosent	..	..	..	..	..	..	..
8.15.	Husholdninger som oppfatter boligutgiftene som svært eller noe tyngende. Prosent	..	..	..	..	..	..	..
8.16.	Boligprisindeksen	..	..	..	..	46,8	47,2	53,4
8.17.	Antall fullførte boliger	38 092	26 114	27 120	21 689	17 789	15 897	17 836
8.18.	Areal fullførte boliger ¹³ . m ²	..	180	138	131	131	134	138

¹ Fra og med 2003 omfatter dette kun eneboliger og våningshus. Før 2003 var andre småhus inkludert.

² Før 2003 var småhus og enebolig/våningshus i samme kategori.

³ Eier boligen som selveier eller gjennom andels- eller aksjeselskap.

⁴ Har ikke leiekontrakt eller leiekontrakt som gjelder for mindre enn tre år.

⁵ Aleneboende som bor på ett rom eller flerpersonhusholdninger med flere medlemmer enn antall rom i boligen. Gjelder 16-79 år for 1980-2002, og kilde var Levekårsundersøkelsene.

⁶ Personer som bor i en husholdning som disponerer minst tre rom mer enn antallet personer. Som rom regnes ikke kjøkken, bad, WC, entre eller rom under 6 m². Heller ikke rom som bare brukes til næringsformål.

⁷ Summen av totalt areal innenfor ytterveggene, i kjeller og loft er bare beboelsesrom regnet med.

⁸ Til og med 2002: Andel med kald eller fuktig bolig 16-79 år. Med Levekårsundersøkelsene som kilde.

⁹ Problemer med støv, lukt eller annen forurensning ved boligen på grunn av trafikk eller industri.

¹⁰ Problemer med støy fra naboer eller annen støy utenfra, f.eks. fra trafikk, industri eller anlegg. Før 2003 bare støy fra veitrafikk, med kilde Levekårsundersøkelsene.

¹¹ Høy boutgiftsbelastning har husholdninger der summen av renter og avdrag og husleie utgjør minst 25 prosent av husholdningens samlede inntekt etter skatt. Før 2003 var det regnet som andel av forbruksutgift, med Forbruksundersøkelsen som kilde.

¹² Lav boutgiftsbelastning har husholdninger der summen av renter og avdrag og husleie utgjør mindre enn 10 prosent av husholdningens samlede inntekt etter skatt.

¹³ Areal fullførte boliger er summen av arealet innenfor ytterveggene for alle etasjer.

Kilde: 8.1-8.3, 8.5-8.7, 8.9-8.15: Levekårsundersøkelsen EU-SILC. Før 2003: Forbruksundersøkelsen. 8.4: Levekårsundersøkelsene. 8.8: Levekårsundersøkelsene og Boforholdsundersøkelsen 1988. 8.16: Prisindeks for bruktboliger. 8.17: Bygge- og anleggsstatistikk. 8.18: Byggearealstatistikk.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	79	79	82	77	78	81	76	79	59	58	58	59	55
	..	..	..	..	..	..	..	..	16	15	15	16	14
	76	73	73	76	77	80	75	79	75	75	75	77	73
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	8	..	..	9
	8	..	7	..	..	..	7	..	6	7	6	8	7
	31	..	32	..	..	..	30	32	30	32	31	30	32
	49	50	51	51	53	51	52	52	51	54	55	54	57
	30	..	33	..	..	..	29	32	..	33	..	..	33
	5	..	9	..	..	..	6	7	8	7	8	8	8
	..	..	..	..	..	..	..	..	9	9	8	8	8
	..	..	..	..	..	..	..	..	6	6	5	4	5
	13	..	16	..	..	..	13	12	13	13	12	12	12
	47	42	43	39	39	43	40	48	27	24	25	24	24
	..	..	..	..	..	..	..	..	37	38	36	39	41
	..	..	..	..	..	..	..	..	47	41	41	43	42
	57,3	62,6	69,9	77,7	86,4	100	107	112,3	114,2	125,8	136,2	154,3	173,2
	19 214	17 905	18 659	20 659	19 892	19 534	23 400	21 744	21 405	23 609	29 544	28 554	30 970
	144	149	149	152	143	145	139	133	129	123	117	119	117

9.	Fritid og kultur (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
9.1.	Skjønnlitterære bokutgivelser. Antall	1 274	1 223	1 618	1 705	1 736	1 942	2 022
9.2.	Utlån per innbygger fra folkebibliotek. Antall	4,0	4,3	4,8	4,7	4,9	4,2	4,5
9.3.	Boklesere en gjennomsnittsdag. 9-79 år. Prosent	..	..	..	24	21	..	18
	Menn	..	..	..	19	19	..	12
	Kvinner	..	..	..	28	24	..	24
9.4.	Dagsavisers nettoopplag per 1 000 innbyggere ¹	429	463	510	494	688	610	606
9.5.	Avislesere en gjennomsnittsdag. 9-79 år. Prosent	..	..	..	84	84	..	85
	Menn	..	..	..	87	86	..	86
	Kvinner	..	..	..	82	81	..	85
9.6.	Antall minutter fjernsynsseing en gjennomsnittsdag. 9-79 år ²	135	121	..	114	108	..	113
	Menn	..	..	..	116	115	..	121
	Kvinner	..	..	..	113	101	..	105
9.7.	Tilgang til PC hjemme. 9-79 år. Prosent	..	9	..	..	..	..	33
	Menn	..	..	..	..	..	..	36
	Kvinner	..	..	..	..	..	..	30
9.8.	Tilgang til Internett hjemme. 9-79 år. Prosent	.	.	.	.	.	..	..
	Menn	.	.	.	.	.	..	..
	Kvinner	.	.	.	.	.	..	..
9.9.	Antall kinobesøk per innbygger	4,3	3,1	2,7	2,5	2,2	2,5	2,7
9.10.	På kino siste 12 måneder. 9-79 år. Prosent	..	..	..	58	52	..	61
	Menn	..	..	..	56	51	..	62
	Kvinner	..	..	..	61	53	..	61
9.11.	Antall teater-/operabesøk per 1 000 innbyggere	270	277	311	319	337	347	277
9.12.	På klassiske konserter siste 12 måneder. 9-79 år. Prosent	..	..	..	27	..	..	34
	Menn	..	..	..	23	..	..	29
	Kvinner	..	..	..	31	..	..	39
9.13.	Har benyttet kulturtilbud siste 12 måneder. 9-79 år ³ . Prosent	..	..	..	89	..	..	91
	Menn	..	..	..	88	..	..	90
	Kvinner	..	..	..	90	..	..	91
9.14.	Egen kulturaktivitet siste to år. 9-79 år ⁴ . Prosent	..	..	..	34	..	..	35
	Menn	..	..	..	30	..	..	29
	Kvinner	..	..	..	39	..	..	40
9.15.	Medlemmer i Norges idrettsforbund i 1 000	1 392	1 624	1 632	1 710	1 702	1 716	1 721
	Menn	922	1 027	998	1 047	1 045	1 057	1 066
	Kvinner	470	597	634	663	657	659	655

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	2 037	1 970	1 914	1 936	1 892	1 922	1 903	1 952	1 946	2 015	2 275	2 337	2 192
	4,5	4,5	4,3	4,3	4,2	4,1	4,0	4,0	4,0	4,1	3,8	3,7	3,6
	19	19	17	18	19	20	22	23	23	23	25	24	23
	14	15	14	13	15	16	17	17	17	19	19	18	18
	24	23	21	23	24	24	26	28	30	27	32	30	27
	594	590	591	587	583	568	553	545	531	518	524	483	472
	84	82	84	81	81	77	78	77	77	75	74	74	72
	85	84	85	84	84	79	78	78	78	75	74	74	73
	83	80	83	79	78	76	77	76	76	74	73	74	72
	124	117	119	119	141	138	156	146	141	142	147	148	152
	128	120	122	126	147	142	152	151	145	147	149	149	158
	121	114	117	113	136	133	159	140	137	137	146	147	146
	39	43	50	57	67	71	75	76	77	79	83	85	87
	42	44	52	59	68	74	77	79	79	82	86	88	89
	36	41	47	54	66	69	73	74	75	77	81	83	85
	..	..	13	22	36	52	60	63	64	66	74	79	83
	..	..	14	26	38	54	62	64	65	68	76	81	86
	..	..	13	19	35	49	57	61	64	64	72	77	81
	2,6	2,6	2,5	2,6	2,6	2,6	2,8	2,7	2,9	2,6	2,4	2,6	2,3
	58	62	60	68	63	65	69	66	66	68	67	67	67
	56	61	59	67	61	64	67	64	64	68	66	66	67
	61	63	61	70	65	66	71	69	69	68	68	69	67
	295	253	293	308	314	322	313	332	338	351	332	379	381
	..	..	37	..	..	37	..	..	..	35	..	..	..
	..	..	33	..	..	32	..	..	..	29	..	..	..
	..	..	40	..	..	41	..	..	..	41	..	..	..
	..	..	90	..	..	92	..	..	..	93	..	..	..
	..	..	90	..	..	91	..	..	..	92	..	..	..
	..	..	89	..	..	93	..	..	..	94	..	..	..
	..	..	32	..	..	32	..	..	..	31	..	..	..
	..	..	27	..	..	27	..	..	..	28	..	..	..
	..	..	36	..	..	37	..	..	..	35	..	..	..
	1 727	1 746	1 783	1 887	1 837	1 648	1 757	1 849	1 884	1 966	1 676	1 702	1 738
	1 074	1 079	1 076	1 160	1 134	1 020	1 082	1 137	1 166	1 201	1 019	1 029	1 047
	653	667	664	727	702	628	675	712	718	765	657	673	691

9.	Fritid og kultur (forts.). (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
9.16.	Antall overnattinger på feriereise siste 12 måneder. 16-79 år ⁵	..	..	..	..	13,9	14,5	13,7
	Menn	..	..	..	..	13,6	13,7	12,4
	Kvinner	..	..	..	..	14,1	15,3	14,8
9.17.	Ikke vært på feriereise siste 12 måneder. 16-79 år. Prosent	..	..	..	..	27	27	28
	Menn	..	..	..	..	27	29	30
	Kvinner	..	..	..	..	27	25	25

¹ Inkludert søndagsutgaver. Fra og med 1989 regnes Aftenpostens aftennummer som egen avis.

² Tall for februar til og med 1989, deretter årsgjennomsnitt.

³ Kino, teater/musikal/revy, folkebibliotek, konsert, museum, kunstutstilling, ballett-/danseforestilling eller opera/operette.

⁴ Med i/opptrådt offentlig med amatørteater/revygruppe siste to år, med i kunstforening, driver med/har stilt ut billedkunst/kunsthåndverk siste to år, med i/har opptrådt offentlig med kor/orkester siste to år eller spiller instrument regelmessig.

⁵ Før 1999 var det antall dager på feriereiser siste 12 måneder, 16-79 år.

Kilde: 9.1-9.2, 9.4, 9.9, 9.11 og 9.15: Kulturstatistikk. 9.3, 9.5-9.8: Mediebruksundersøkelsene. 9.10, 9.12-9.14: Kulturbruksundersøkelsene. 9.16, 9.17: Ferieundersøkelsene.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	..	..	14,0	14,2	15,6	15,1	15,7	15,0	16,4	16,1	16,1	17,0	16,2
	..	..	13,2	13,9	14,2	14,3	15,0	14,4	14,9	14,2	14,1	15,5	14,9
	..	..	14,7	14,7	17,0	15,8	16,3	15,5	17,9	18,0	18,1	18,5	17,6
	..	..	26	28	24	25	23	25	22	25	24	20	21,0
	..	..	28	29	26	28	22	25	24	29	25	22	25,0
	..	..	24	28	22	22	24	25	20	20	23	17	18,0

10. Kriminalitet (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
10.1. Utsatt for vold eller trusler om vold siste tolv måneder. I alt. Prosent ¹	..	..	..	5,1	..	..	..
Menn	..	..	..	5,6	..	..	..
Kvinner	..	..	..	4,5	..	..	..
10.2. Urolig for vold eller trusler på bosted i den siste tiden. I alt. Prosent ¹	..	..	..	10,5	..	..	..
Menn	..	..	..	3,1	..	..	..
Kvinner	..	..	..	17,8	..	..	..
10.3. Lovbrudd anmeldt. I alt. Antall	..	..	..	..	..	327 466	332 771
Forbrytelser	..	..	..	..	..	230 180	234 941
Forseelser	..	..	..	..	..	97 286	97 830
10.4. Forbrytelse etterforsket. I alt. Antall	121 565	164 067	235 256	223 122	234 904	248 203	225 214
Forbrytelse etterforsket. I alt. Per 1 000 innbyggere	29,7	39,4	55,4	52,2	54,6	57,4	51,8
Økonomisk forbrytelse	0,3	0,4	0,8	0,9	1,1	1,2	1,1
Annen vinningsforbrytelse	25,1	32,7	44,6	41,2	42,3	44,7	39,1
Voldsforbrytelse	1,2	1,8	2,8	2,8	3,2	3,5	3,7
Seksualforbrytelse	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5
Narkotikaforbrytelse	0,5	1,0	2,1	2,3	2,6	2,7	2,7
Skadeverk, forbrytelse	1,9	2,6	3,6	3,4	3,7	3,6	3,4
Annen forbrytelse ²	0,4	0,5	1,0	1,1	1,2	1,2	1,2
10.5. Forbrytelse etterforsket. I alt. Oppklaringsprosent	22	23	23	23	24	24	26
Økonomisk forbrytelse	66	55	46	44	51	50	52
Annen vinningsforbrytelse	18	19	17	16	17	16	17
Voldsforbrytelse	57	55	55	55	55	54	58
Seksualforbrytelse	43	44	44	41	44	43	45
Narkotikaforbrytelse	84	81	82	82	81	84	84
Skadeverk, forbrytelse	21	20	23	23	25	26	28
Annen forbrytelse ²	56	54	53	53	55	54	58
10.6. Siktede for forbrytelser. I alt. Antall ³	13 585	15 986	22 873	22 403	24 343	25 173	25 361
Menn. Per 1 000 innbyggere ³	6,7	6,9	10,4	10,1	11,0	11,3	11,3
Kvinner. Per 1 000 innbyggere ³	0,6	0,9	1,3	1,3	1,3	1,4	1,3
Andel 5-17 år. Prosent ⁴	34,6	27,1	20,6	18,9	17,7	17,8	17,9
Andel 18-29 år. Prosent ⁴	47,4	50,8	52,0	52,2	51,2	50,0	48,8
Andel 30 år og over. Prosent ⁴	17,9	22,0	27,4	28,9	31,0	32,2	33,2
10.7. Straffereaksjoner i forbrytelsessaker. I alt. Antall	10 595	12 951	16 470	16 698	17 326	17 623	17 749
I alt. Per 1 000 innbyggere ⁵	3,3	3,8	4,7	4,7	5,0	5,0	5,1
Andel kvinner. Prosent ⁶	6,5	8,6	9,4	9,4	9,6	10,1	10,0
Andel ubetinget fengsel. Prosent	37	36	37	36	34	34	34
Gjennomsnittlig fengselsstraff. Dager ⁷	153	195	201	209	217	205	218
10.8. Nyinnsettelse i fengselsanstalt. I alt. Antall ⁸	11 625	10 712	10 861	11 497	11 778	12 228	11 798
Innsatte i fengsel (årlig gjennomsnitt). I alt. Antall	1 797	2 104	2 379	2 548	2 477	2 650	2 670
Innsatte i fengsel (årlig gjennomsnitt). Andel kvinner. Prosent	3,1	4,0	4,1	4,9	5,1	4,9	4,6

¹ Av befolkningen 16 år og over.² Inneholder også miljøforbrytelser.³ Personer 5 år og over.⁴ Av alle med oppgitt alder.⁵ Innbyggere over den kriminelle lavalder. Den kriminelle lavalder ble hevet fra 14 til 15 år i 1990.⁶ Av alle med oppgitt kjønn.⁷ Omfatter ubetinget del av kombinert straff. Tall rettet for årene 2002-2006.⁸ Regelendring medførte høyt antall bøtesonere i 2005.

Kilde: 10.1-10.2: Levekårsundersøkelsene. 10.3-10.8: Kriminalstatistikk.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	5,4	..	5,5	..	..	..	5,0	..	..	5,1	..	..	5,5
	6,8	..	5,3	..	..	..	4,6	..	..	5,3	..	..	5,7
	4,0	..	5,7	..	..	..	5,4	..	..	4,9	..	..	5,4
	9,6	..	11,0	..	..	..	7,9	..	..	7,9	..	..	6,7
	3,3	..	4,7	..	..	..	2,8	..	..	3,0	..	..	2,7
	15,7	..	17,2	..	..	..	12,8	..	..	12,9	..	..	10,7
	377 478	385 446	402 252	415 472	407 277	424 918	417 166	437 250	420 762	407 377	394 301	400 322	398 199
	267 925	271 205	284 695	293 799	291 924	306 526	299 714	319 523	303 824	287 821	275 684	277 016	271 712
	109 553	114 241	117 557	121 673	115 353	118 392	117 452	117 727	116 938	119 556	118 617	123 306	126 487
	269 282	275 421	272653	292 258	307 063	314 027	310 447	298 500	301 699	295 192	280 524	..	..
	61,6	62,4	62,1	65,7	68,6	69,7	68,6	65,6	65,9	64,1	60,5	..	..
	1,3	1,2	1,4	1,4	1,6	1,5	1,6	1,4	1,4	1,4	1,5	..	..
	46,2	45,3	44,0	46,3	47,1	47,2	44,6	43,2	43,5	41,8	38,2	..	..
	3,8	3,9	4,1	4,2	4,4	4,9	5,2	4,9	5,1	5,4	5,5	..	..
	0,5	0,6	0,9	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,7	0,7	..	..
	3,6	4,7	5,5	6,8	8,1	8,6	9,7	9,1	9,3	8,9	8,6	..	..
	4,9	5,2	4,7	4,6	5,0	5,4	5,1	4,4	4,1	4,0	4,0	..	..
	1,3	1,4	1,6	1,6	1,7	1,6	1,9	2,1	1,9	1,8	1,9	..	..
	24	26	28	28	31	30	33	31	32	34	35	..	..
	63	62	61	57	58	53	59	58	56	63	67	..	..
	14	16	16	15	17	15	16	14	15	17	18	..	..
	55	56	59	57	57	56	59	58	58	58	59	..	..
	49	36	59	42	45	44	47	47	51	48	52	..	..
	85	87	86	87	88	87	89	89	89	90	90	..	..
	20	22	21	22	21	22	25	24	21	24	24	..	..
	61	66	65	67	69	69	72	56	58	68	70	..	..
	25 112	26 363	27272	28 586	31 519	34 235	37 995	33 204	32 690	36 121	36 169	..	..
	10,9	11,1	11,5	11,9	13,1	13,9	15,4	13,4	13,1	14,3	14,2	..	..
	1,5	1,7	1,9	2,0	2,2	2,5	2,7	2,4	2,3	2,5	2,5	..	..
	18,0	19,1	17,9	17,5	18,4	19,5	18,0	17,2	15,5	15,8	15,1	..	..
	46,8	45,6	43,6	43,4	44,5	44,8	46,0	45,5	45,6	45,0	43,8	..	..
	35,2	35,2	38,5	39,2	37,1	35,7	36,0	37,3	38,9	39,2	41,1	..	..
	17 754	18 175	17192	21 120	22 466	21 444	34 962	27 513	29 380	29 529	33 307	33 103	35 143
	5,0	5,1	4,9	5,9	6,3	6,0	9,7	7,6	8,0	8,0	8,9	8,8	9,2
	12,1	13,0	13,6	14,1	14,2	14,6	14,9	14,7	14,4	14,0	14,2	15,5	16,0
	34	34	35	27	29	29	22	24	25	24	25	24	22
	196	171	188	186	188	191	180	184	213	217	215	190	190
	10 863	10 394	10 600	10 377	11 029	10 979	12 046	11 649	10 686	10 326	11 914	11 938	..
	2 610	2 602	2 536	2 466	2 512	2 548	2 762	2 832	2 944	3 028	3 124	3 250	..
	..	5,7	6,1	6,3	6,3	5,9	5,6	5,5	5,3	5,4	5,3	5,2	..

11. Sosial og politisk deltakelse (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
11.1. Personer 16 år og over ¹ som bor alene. Prosent	12	..	..	16	..	..	..
Menn	9	..	..	15	..	..	..
Kvinner	14	..	..	17	..	..	..
11.2. Personer 16-79 år uten besøkskontakt med naboer. Prosent	24	..	..	25	..	..	..
Menn	25	..	..	26	..	..	..
Kvinner	24	..	..	25	..	..	..
11.3. Personer 16-79 år som er uten eller som sjelden ² har kontakt med nær familie. Prosent	13	..	..	12	..	..	..
Menn	12	..	..	11	..	..	..
Kvinner	13	..	..	13	..	..	..
11.4. Personer 16-79 år som er uten eller som sjelden ² har kontakt med gode venner. Prosent	14	..	..	..	..	..	..
Menn	16	..	..	..	..	..	..
Kvinner	13	..	..	..	..	..	..
11.5. Personer 16-79 år som ikke har en fortrolig venn. Prosent	27	..	..	18	..	..	..
Menn	31	..	..	24	..	..	..
Kvinner	23	..	..	11	..	..	..
11.6. Personer 16-79 år som verken er gift, samboende eller har en fortrolig venn ³ . Prosent	8	..	..	5	..	..	..
Menn	7	..	..	6	..	..	..
Kvinner	8	..	..	4	..	..	..
11.7. Personer 16-79 år som ikke er aktive i noen organisasjon eller forening. Prosent	48	..	..	47	..	..	..
Menn	42	..	..	44	..	..	..
Kvinner	53	..	..	50	..	..	..
11.8. Personer 16-79 år som er aktive i idrettslag. Prosent	15	..	..	18	..	..	..
Menn	21	..	..	22	..	..	..
Kvinner	10	..	..	13	..	..	..
11.9. Personer 16-79 år som er aktive i politisk parti. Prosent	6	..	..	4	..	..	..
Menn	7	..	..	5	..	..	..
Kvinner	4	..	..	2	..	..	..
11.10. Sysselsatte 16-66 år som er aktive i fagforening eller yrkesorganisasjon. Prosent	19	..	..	18	..	..	..
Menn	24	..	..	20	..	..	..
Kvinner	12	..	..	14	..	..	..
11.11. Valgdeltakelse i stortingsvalg ⁴ . Prosent	..	84,0	..	..	..	75,8	..
Menn	..	84,4	..	..	..	77,1	..
Kvinner	..	83,7	..	..	..	78,3	..
11.12. Valgdeltakelse i kommunevalg. Prosent	..	..	..	66,0	..	..	..

¹16-79 år i 1980-2001, 16 år og over fra 2003 (se kilde).

²Sjeldnere enn månedlig.

³Enslige som har svart «vet ikke» på spørsmålet om de har en fortrolig venn, er inkludert.

⁴Fra og med valget 1989 er valgdeltakelsen fordelt på kjønn basert på utvalgundersøkelser. Tallet for valgdeltakelse vil derfor ikke være helt korrekt, men indikerer forholdet mellom kjønnene.

Kilde: 11.1: Levekårsundersøkelsen EU-SILC fra og med 2003, 1980-2002 Levekårsundersøkelsene. 11.2-11.10: Levekårsundersøkelsene. 11.11-11.12: Valgstatistikk.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	17	..	..	19	..	..	22	..	24	25	25	22	25
	15	..	..	19	..	..	23	..	24	24	25	22	26
	18	..	..	20	..	..	21	..	25	26	25	23	24
	27	..	24	..	..	..	23	..	..	25	..	..	..
	28	..	24	..	..	..	23	..	..	26	..	..	..
	27	..	25	..	..	..	23	..	..	24	..	..	..
	12	..	..	14	..	..	..	14	..	..	..	..	..
	12	..	..	16	..	..	..	15	..	..	..	..	..
	12	..	..	13	..	..	..	12	..	..	..	..	..
	9	..	..	8	..	8	..	6	..	..	..	..	..
	10	..	..	8	..	8	..	7	..	..	..	..	..
	7	..	..	7	..	7	..	6	..	..	..	..	..
	18	..	..	16	..	..	..	14	..	..	..	..	..
	22	..	..	21	..	..	..	20	..	..	..	..	..
	13	..	..	10	..	..	..	9	..	..	..	..	..
	5	..	..	4	..	..	..	4	..	..	..	..	..
	6	..	..	5	..	..	..	4	..	..	..	..	..
	5	..	..	3	..	..	..	3	..	..	..	..	..
	47	..	45	..	..	49	46	..	..	..	..	..	45
	43	..	45	..	..	47	43	..	..	..	..	..	43
	52	..	46	..	..	50	49	..	..	..	..	..	47
	18	..	18	..	..	17	19	..	..	18	..	..	18
	22	..	20	..	..	20	22	..	..	21	..	..	22
	13	..	15	..	..	15	15	..	..	16	..	..	14
	3	..	3	..	..	4	3	..	..	3	..	..	3
	4	..	3	..	..	4	4	..	..	4	..	..	3
	2	..	3	..	..	3	3	..	..	2	..	..	3
	18	..	18	..	..	16	16	..	..	15	..	..	15
	22	..	18	..	..	17	16	..	..	15	..	..	14
	13	..	18	..	..	16	15	..	..	16	..	..	17
	..	..	78,3	..	..	..	75,5	..	..	..	77,4	..	..
	..	..	79,4	..	..	..	76,8	..	..	..	76,6	..	..
	..	..	83,3	..	..	..	77,5	..	..	..	78,4	..	..
	62,8	..	..	..	60,4	..	..	..	59,0	..	..	..	61,2

12. Økonomi (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
Realøkonomi							
12.1. Konsum i husholdninger mv.	..	9,2	0,7	2,1	2,4	2,3	3,4
12.2. Konsum i offentlig forvaltning	..	2,3	5,3	5,3	5,6	2,6	1,5
12.3. Bruttoinvestering i fast realkapital	..	-4,0	-12,1	-0,3	-2,3	6,3	5,3
Utvinning og rørtransport	..	-10,1	-2,5	30,9	12,2	11,9	-5,0
Fastlands-Norge	..	6,2	-8,8	-3,7	-2,9	-1,7	13,5
Næringer	..	10,9	-6,1	-6,2	-4,5	2,1	16,4
Bolig	..	-0,9	-17,8	-15,2	-9,2	-0,8	24,5
Offentlig forvaltning	..	1,7	-4,7	13,2	4,8	-9,0	0,1
12.4. Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	..	7,0	-0,1	1,9	2,4	1,8	4,3
12.5. Lagerendring ²	..	1,4	1,2	-0,4	-0,2	0,0	1,0
12.6. Eksport	..	7,2	8,6	6,1	4,8	3,1	8,4
Råolje og naturgass	..	5,0	3,4	16,5	11,2	6,1	13,7
Tradisjonelle varer	..	2,7	8,7	-1,1	5,5	3,6	11,9
12.7. Import	..	8,8	2,5	0,4	1,7	4,8	5,8
Tradisjonelle varer	..	13,5	8,3	2,2	5,2	2,1	14,7
12.8. Bruttonasjonalprodukt	..	5,4	1,9	3,1	3,5	2,8	5,1
Fastlands-Norge	..	5,8	0,9	1,5	2,6	2,8	3,6
Industri og bergverk	..	3,5	-1,2	-2,2	0,7	1,7	2,9
Oljevirksomhet og utenriks sjøfart	..	3,7	8,5	12,3	8,4	2,5	13,5
Arbeidsmarked							
12.9. Utførte timeverk i Fastlands-Norge	..	2,4	-1,7	-1,6	0,4	0,5	1,3
12.10. Sysselsatte personer	..	2,7	-0,8	-1,0	-0,3	-0,2	1,5
12.11. Arbeidstilbud ³	..	2,0	-0,6	-0,9	0,2	0,0	1,0
12.12. Yrkesandel (nivå) ⁴	..	69,8	69,9	69,0	68,8	68,6	69,1
12.13. Arbeidsledighetsrate (nivå)	..	2,6	5,2	5,5	5,9	6,0	5,4
Priser og lønninger							
12.14. Lønn per normalsårsverk	..	7,5	4,8	5,1	3,9	3,4	3,1
12.15. Konsumprisindeksen (KPI)	..	5,6	4,1	3,5	2,3	2,3	1,4
12.16. Konsumprisindeksen (KPI) justert for avgiftsendringer og uten energivarer	..	..	..	..	..	..	..
12.17. Eksportpris tradisjonelle varer	..	3,7	-4,8	-1,1	-6,9	-0,6	2,4
12.18. Importpris tradisjonelle varer	..	4,9	0,1	-1,4	-3,3	0,8	1,1
12.19. Boligpris ⁵	..	13,1	-7,1	-5,3	-5,0	0,8	13,0

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	3,6	6,3	3,1	2,8	3,7	4,2	2,1	3,1	2,8	5,6	4,0	4,7	6,4
	0,6	2,7	3,3	3,4	3,1	1,9	4,6	3,1	1,7	1,5	0,7	2,9	3,6
	3,9	10,2	15,8	13,6	-5,4	-3,5	-1,1	-1,1	0,2	10,2	13,3	7,3	9,3
	-14,3	-5,7	24,8	22,2	-13,0	-22,9	-4,6	-5,4	15,9	10,2	18,8	2,9	5,5
	13,3	11,3	12,2	9,4	0,2	-1,4	3,9	2,3	-3,6	9,3	12,7	7,6	9,4
	18,2	17,1	10,1	10,4	-1,0	-0,4	2,5	4,0	-11,6	8,4	19,2	7,3	12,5
	10,5	2,8	12,6	7,7	3,0	5,6	8,1	-0,7	1,9	16,3	10,8	6,6	5,5
	5,0	5,0	12,1	8,5	0,4	-11,2	2,7	1,7	10,4	2,5	1,3	10,1	7,8
	4,3	6,2	4,7	4,2	2,9	2,6	3,0	3,0	1,4	5,0	4,6	4,8	6,2
	1,6	-2,1	0,8	0,4	-1,0	1,2	-1,3	0,1	-0,2	1,2	0,4	-0,1	-1,3
	5,0	10,0	7,8	0,7	2,8	3,2	4,3	-0,3	-0,2	1,1	1,1	0,4	2,8
	10,0	13,4	4,1	-5,8	0,4	3,8	6,6	2,4	-0,6	-0,5	-5,0	-6,6	-2,8
	3,6	10,5	7,5	5,5	2,3	3,3	1,8	0,6	2,9	3,4	5,0	6,2	9,0
	5,8	8,8	12,5	8,8	-1,6	2,0	1,7	1,0	1,4	8,8	8,7	8,1	8,7
	9,5	10,7	8,5	9,3	-1,9	2,5	4,5	3,0	5,2	10,9	8,1	9,6	8,1
	4,2	5,1	5,4	2,7	2,0	3,3	2,0	1,5	1,0	3,9	2,7	2,5	3,7
	3,3	4,1	5,2	4,1	2,6	2,9	2,0	1,4	1,3	4,4	4,6	4,8	6,2
	0,5	4,3	4,4	-0,9	0,1	-0,6	-0,5	-0,4	3,0	5,7	4,2	7,1	4,7
	9,0	11,1	6,4	-3,9	-1,7	5,1	1,8	1,9	0	1,7	-3,8	-4,1	-4,6
	1,1	1,6	2,5	2,5	0,8	-0,7	-0,9	-0,9	-2,1	1,7	1,4	2,6	4,1
	2,5	2,0	2,9	2,7	0,9	0,6	0,4	0,4	-1,0	0,5	1,2	3,4	4,0
	2,1	2,0	2,1	1,7	0,9	0,9	0,5	0,7	-0,4	0,5	1,4	2,2	3,1
	70,1	71,4	72,7	73,9	74,2	74,4	74,5	74,6	73,8	73,6	74,0	74,7	75,9
	4,9	4,8	4,0	3,2	3,2	3,4	3,6	3,9	4,5	4,5	4,6	3,4	2,5
	3,3	4,4	4,8	6,5	5,4	4,6	5,3	5,4	3,7	4,6	3,8	4,9	5,6
	2,5	1,2	2,6	2,2	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5	0,4	1,6	2,3	0,8
	..	..	..	..	..	..	2,6	2,3	1,1	0,3	1,0	0,8	1,4
	7,4	-2,4	-0,5	1,9	-0,5	11,8	-1,8	-9,1	-0,9	8,5	4,1	11,4	2,2
	0,8	-0,5	-1,3	0,7	-2,9	6,5	-1,6	-7,2	-0,4	4,0	0,5	4,7	3,4
	7,6	8,4	10,9	9,7	9,4	14,1	7,1	4,0	1,6	10,1	7,9	12,9	12,3

12. Økonomi (forts.). (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994
Inntekter, renter og valuta							
12.20. Husholdningenes realdisponible inntekt	..	2,0	2,5	2,8	4,0	3,5	1,4
12.21. Husholdningenes sparerate (nivå)	..	-1,8	2,3	3,1	5,2	6,2	5,3
12.22. Pengemarkedsrente (nivå)	..	12,5	11,5	10,6	11,8	7,2	5,9
12.23. Utlånsrente, banker (nivå) ⁶	..	13,3	14,3	13,9	13,4	11,2	8,3
12.24. Realrente etter skatt (nivå)	..	3,1	5,5	6,1	7,3	5,8	4,6
12.25. Importveid kronekurs (44 land) ⁷	..	2,2	-0,2	1,7	-1,4	2,3	-0,2
Utenriksøkonomi							
12.26. Driftsbalansen, mrd. kroner	..	26,1	18,4	28,4	27,8	25,0	26,3
12.27. Driftsbalansen i prosent av BNP	..	4,8	2,5	3,7	3,5	3,0	3,0
Utlandet							
12.28. Eksportmarkedsindikator	..	6,2	3,9	0,8	2,8	-1,4	9,3
12.29. Konsumpris ECU/euro-området	..	4,6	5,5	4,5	3,7	3,0	2,7
12.30. 3 måneders rente ECU/euro (nivå)	..	9,2	10,3	9,8	10,4	8,0	5,9
12.31. Råoljepris i kroner (nivå) ⁸	..	237,0	147,0	130,0	119,0	120,0	111,0

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.

² Endring i lagerendring i prosent av BNP.

³ Summen av ledige ifølge Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) og sysselsetting ekskl. utlendinger i utenriks sjøfart ifølge nasjonalregnskapet.

⁴ Summen av ledige ifølge Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) og sysselsetting ekskl. utlendinger i utenriks sjøfart ifølge nasjonalregnskapet som andel av middelfolke-mengden.

⁵ Selveier.

⁶ Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner. Gjennomsnitt for året.

⁷ Positivt fortegn innebærer depresiering.

⁸ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: 12.1-12.10, 12.14, 12.17-12.21, 12.24: Nasjonalregnskapet. 12.11-12.12: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU) og Nasjonalregnskapet. 12.13: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU). 12.15-12.16: Konsumprisindeksen (KPI). 12.22-12.23, 12.25, 12.28-12.31: Norges Bank. 12.26: Utenriksregnskapet. 12.27: Utenriksregnskapet og Nasjonalregnskapet.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	2,7	3,2	3,8	5,3	2,4	3,4	-0,3	7,9	4,1	3,5	7,5	-6,5	6,4
	4,6	2,6	3,1	5,8	4,7	4,3	3,1	8,4	9,1	7,4	10,2	0,1	-0,4
	5,5	4,9	3,7	5,8	6,5	6,8	7,2	6,9	4,1	2,0	2,2	3,1	5,0
	7,7	7,1	5,9	7,9	8,1	8,2	8,8	8,5	6,0	4,1	3,9	4,3	5,7
	3,1	3,9	1,7	3,1	3,7	2,7	3,3	4,8	2,2	2,5	1,3	0,7	3,3
	-4,4	-0,4	-0,4	2,5	-1,2	2,9	-3,1	-8,5	1,3	3,0	-3,9	0,6	-1,7
	33,2	70,7	70,5	-3,6	69,5	222,4	247,5	192,3	195,9	221,6	316,6	373,4	350,7
	3,5	6,9	6,3	-0,3	5,6	15,0	16,1	12,6	12,3	12,7	16,3	17,3	15,4
	7,3	5,9	9,3	8,3	6,9	11,7	0,8	2,4	3,5	8,3	6,9	8,9	5,4
	2,6	2,1	1,6	1,1	1,1	2,1	2,3	2,3	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2
	5,9	4,4	4,2	4,2	2,9	4,4	4,2	3,3	2,3	2,1	2,2	3,1	4,3
	107,0	133,0	135,0	96,0	142,0	252,0	219,0	197,0	205,0	257,0	351,0	414,0	423,0

Siden sist

All ny statistikk publiseres som artikler på ssb.no. Vi presenterer nedenfor et utvalg av disse artiklene, som er gitt ut etter forrige utgave av Samfunnsspeilet.

31.10.2008

Politi og påtale – StatRes, 2008

Nær 7 500 politiårsverk

De totale kostnadene til politi- og påtalemyndigheten var på drøyt 10,3 milliarder kroner i 2007, en økning på 5 prosent fra 2006. 69 prosent av kostnadene utgjorde lønn (inkludert pensjonsutgifter), mens 31 prosent var knyttet til kjøp av varer og tjenester. Lønnsutgiftene har økt mest de siste to årene.

Dette viser den nye regnskaps- og personellstatistikken i StatRes – Statlig ressursbruk og resultater. I beregningene av politiets totale utgifter inkluderes også ikke regnskapsførte kostnader knyttet til pensjonsforpliktelsene politi- og påtalemyndigheten har som arbeidsgiver. Disse utgiftene har økt i takt med de regnskapsførte lønnsutgiftene, og utgjorde hele 869 millioner kroner i 2007.

Stabilt antall politiårsverk

Statistisk sentralbyrås nye statistikk for avtalte årsverk, korrigert for lange fravær (legemeldt sykefravær og foreldrepermisjoner), viser at det var 7 453 årsverk for politiutdannet personell i 2007. Tilsvarende tall for 2005 og 2006 var henholdsvis 7 485 og 7 506. I 2007 tilsvarte dette 1,6 politiårsverk per 1 000 innbygger.

I samme periode var det en økning i antall årsverk knyttet til andre stillingsgrupper enn politistillinger. Fra 2005 økte antall årsverk i andre stillingsgrupper fra 4 100 til 4 900 årsverk i 2007. Om lag 200 av disse nye årsverkene kan imidlertid knyttes til en ren organisatorisk endring ved at namsfogdkontorene fra 2006 ble flyttet til politi- og påtaleområdet. Det totale antall årsverk i politi- og påtalemyndigheten tilsvarte derfor nær 12 400 årsverk i 2007.

400 000 anmeldte lovbrudd

I 2007 ble det anmeldt 398 000 lovbrudd, hvorav nesten 272 000 forbrytelser. I forhold til året før var det 1,9 prosent færre forbrytelser og 2,6 prosent flere forseelser. Tyverier og annen vinningskriminalitet utgjorde 45,3 prosent av alle anmeldte lovbrudd i 2007, noe som er en mindre andel enn i 2005 (48,8 prosent). Trafikkforseelsene økte i samme periode fra 15,7 prosent til 17,3 prosent.

30.10.2008

Toll- og avgiftsetaten – StatRes, 2007

193 milliarder i innkrevde avgifter

Toll- og avgiftsetaten krevde inn 193,1 milliarder kroner i avgifter i 2007. Dette tilsvarte 30 prosent av statens samlede inntekter fra skatter og avgifter. I tillegg gjennomførte etaten 140 000 grensekontroller og gjorde om lag 17 000 beslag.

StatRes viser at Toll- og avgiftsetaten krevde inn 193,1 milliarder kroner i avgifter i 2007. Den dominerende avgiftstypen var merverdiavgift ved innførsel, som stod for 110 milliarder kroner. Deretter fulgte motorvognavgifter, med 46,9 milliarder kroner. De øvrige avgiftene, herunder toll og avgifter på alkohol, tobakksvarer, elektrisk kraft og utslipp av CO₂ og NO_x, utgjorde til sammen 36,3 milliarder kroner.

Ressursinnsats

Egenproduksjonen i Toll- og avgiftsetaten, definert som summen av lønnskostnader og kjøp av varer og tjenester, er beregnet til 1 192 millioner kroner for 2007. Lønnskostnader utgjorde i underkant av to tredeler av dette. Økningen i egenproduksjonen var på 5 prosent sammenlignet med året før. I tillegg til egenproduksjon hadde etaten utgifter i form av overføringer og investeringer i

realkapital. Ressursinnsats målt i antall årsverk eksklusive lange fravær var på 1 603, opp 2,3 prosent fra 2006.

Grensekontroller

For å hindre ulovlig inn- og utførsel av varer gjennomfører Toll- og avgiftsetaten kontroller av reisende, transportmidler og godsforsendelser på transportmidler. Til sammen gjennomførte etaten mer enn 140 000 slike kontroller i 2007. Av disse kontrollene avdekket i underkant av 12 prosent ulovlig inn- eller utførsel, noe som er på linje med resultatene fra 2005 og 2006.

Som følge av kontrollene beslaglegges en rekke varer. De fleste beslagene gjøres innenfor varegruppene alkoholholdige drikkevarer og tobakksvarer. Til sammen ble det beslaglagt nesten 300 000 liter alkoholholdige drikkevarer og 7,7 millioner sigaretter i 2007.

Økonomiske kontroller

Toll- og avgiftsetaten gjennomfører også ulike typer økonomiske kontroller. For eksempel kontroller av deklarerte varesendinger. Dette er kontroller som blant annet skal sikre korrekt avgiftsfastsettelse. Mer enn 187 000 slike kontroller ble gjennomført i 2007. Nesten 38 prosent av disse avslørte regelbrudd, som for eksempel feil beregnet avgiftsbeløp eller feilaktig avgiftsmessig klassifisering av varer. Det var imidlertid kun 15 regelbrudd som ble vurdert som grovt uaktsomme eller gjort med forsett, det vil si alvorlige overtredelser.

En annen type økonomisk kontroll er virksomhetskontroller. Dette er mer grundige revisjoner av bedrifter og enkeltpersoner. Av 1 166 slike kontroller avdekket mer enn to tredeler feil av varierende alvorlighetsgrad. 151 av tilfellene ble vurdert å være alvorlige overtredelser.

26.10.2008

Avfallsregnskap for Norge. Endelige tall 1995-2006, foreløpige tall 2007

Sterk avfallsvekst i 2007, mest fra bedrifter

Det oppsto 10,7 millioner tonn avfall i norske bedrifter og husholdninger i 2007, en økning på 6 prosent fra året før. Veksten i avfallsmengder siden 1995 har nå passert veksten i økonomien, målt ved BNP. Årsaken er sterk økning i mengden avfall fra næringslivet de siste tre årene.

Avfallsmengdene i Norge har økt hvert år siden 1995, og mest de siste tre årene med til sammen 17 prosent. Dette skyldes i all hovedsak økning i næringsavfallet, som utgjør 80 prosent av den totale avfallsmengden. Fra 2004 var veksten i brutto nasjonalprodukt (BNP, faste priser) på 9 prosent. Verdiskapningen siden 2004 har dermed vært fulgt av en relativt stor avfallsøkning, mens økningen i avfallsmengder før 2004 var relativt sett mer moderat.

Husholdningenes avfallsmengder har vokst jevnt siden 1995, med til sammen 71 prosent. Dette er mer enn både veksten i BNP på 42 prosent, og veksten i husholdningenes konsum på 63 prosent.

Det er benyttet et forbedret datagrunnlag for deler av avfallet, noe som gir enkelte avvik i forhold til tidligere publiserte tall. Avfallsmengdene i 2007 er beregnet på et mindre omfattende tallgrunnlag enn tidligere årganger, og er derfor foreløpig noe mer usikre. Se boksen «SSB ser bak tallene» for nærmere beskrivelse.

Mye avfall fra næringslivet

Tjenestenæringenes avfallsmengde ble beregnet til 1,8 millioner tonn i 2007, eller 17 prosent av totalmengden. Avfall fra renovasjonsvirksomhet er da inkludert. Tjenestenæringene er den avfallskilden som har hatt størst avfallsvekst siden 1995 med 72 prosent, litt mer enn husholdningene. Nær halvparten av avfallet i disse næringene kom fra varehandelen. Avfallsmengdene fra tjenesteytende næringer er omberegnet siden forrige publisering (se egen boks «SSB ser bak tallene»).

De største avfallsmengdene kommer fra industrien, anslått til 3,9 millioner tonn i 2007. Dette utgjorde 36 prosent av totalmengden avfall dette året. Mengden industriavfall har økt med 0,4 millioner tonn de siste tre årene, men industrien står likevel for en stadig mindre del av den totale avfallsmengden i forhold til tidligere år.

Det oppsto om lag 1,5 millioner tonn avfall i bygge- og anleggsnæringen i 2007, etter en anslått vekst på hele 31 prosent de siste tre årene. Bygge- og anleggsnæringen sto for vel 14 prosent av de samlede avfallsmengdene i 2007, hvorav inerte avfallstyper som betong, murstein, asfalt og forurensede masser utgjorde om lag tre fjerdedeler.

Stabilt høy gjenvinning

I 2007 ble 67 prosent av det vanlige avfallet gjenvunnet. Farlig avfall og avfall der håndteringsformen er ukjent, er holdt utenom. Selv om stadig mer avfall gjenvinnes, har gjenvinningsandelen ligget stabilt mellom 66 og 68 prosent siden 2003. Dette fordi også de totale avfallsmengdene har økt.

Økt fokus på smittevern de siste årene har ført til stadig strengere restriksjoner på bruk av produkter fra gjenvunnet våtorganisk avfall, som mat- og slakteavfall. Likevel gikk 73 prosent av det våtorganiske avfallet til ulike typer gjenvinning, mens 17 prosent ble deponert. Resten ble forbrent uten energiutnyttelse.

Avfallstyper med stort nyttepotensial gjenvinnes i høyere grad enn andre avfallstyper. Samlet gjenvinningsandel for materialfraksjonene papir/papp, tre, tekstil, våtorganisk avfall, plast, metall, glass og slam var 78 prosent i 2007. Andelen har vært forholdsvis stabil siden 2003.

Internasjonale data viser at materialgjenvinning gir lavere energibruk ved produksjon av varer enn produksjon basert på nye råstoffer. Dette senker utslippene av klimagasser fra industrien. Beregninger publisert i Samfunnsspeilet nr. 4, 2008 viser at dagens gjenvinningsnivå gir en utslippsreduksjon tilsvarende 6–7 prosent av Norges samlede klimagassutslipp. Økt gjenvinning kan maksimalt senke utslippene ved produksjon

med ytterligere 2–3 prosent, men siden de nye varene delvis produseres i utlandet, vil deler av utslippsreduksjonene knyttet til materialgjenvinning også skje i utlandet. Utenlandske reduksjoner kan ikke bidra til å oppfylle de norske utslippsforpliktelsene.

Det ble deponert 3,1 millioner tonn avfall i 2007, inkludert farlig avfall. Av dette var 0,7 millioner tonn biologisk nedbrytbart. Når avfallet brytes ned i deponiet, utvikles gassen metan, som bidrar til økt drivhuseffekt. For å redusere utslippet av denne gassen, er det installert metanuttak, slik at metanet enten brennes for energiformål eller fakles. Det ble også innført forbud mot deponering av våtorganisk avfall fra 1. januar 2002, og forbud mot deponering av øvrige typer biologisk nedbrytbart avfall vil komme fra 1. juli 2009. Metanutslipp fra avfallsdeponier utgjorde 2,5 prosent av de samlede norske klimagassutslippene i 2006, etter at metanuttak hadde redusert utslippene med om lag en fjerdedel.

Store mengder mat- og slakteavfall

I fjor oppsto det 1,7 millioner tonn våtorganisk avfall, etter en vekst på 21 prosent siden 2004. Med unntak av kategorien andre materialer, var dette den største materialfraksjonen i 2007. Industrien sto for om lag 0,7 millioner tonn, i hovedsak slakteriavfall, slam fra meierier og andre produksjonsrester fra næringsmiddelindustrien. I husholdningene oppsto det 0,5 millioner tonn våtorganisk avfall, i første rekke avfall fra matlaging, matrester og utgått mat, men også noe hageavfall. Videre oppsto det 0,4 millioner tonn i tjenesteytende næringer, som dagligvarehandel, hotell/restaurant, sykehus/institusjoner og kantiner.

Den raskest voksende materialfraksjonen i 2007 var betong, med en økning på 21 prosent fra året før. Økt bygge- og anleggsvirksomhet er trolig hovedårsak til denne veksten. Kategorien andre materialer, som utgjorde til sammen 16 prosent, omfatter blant annet slagg, asfalt, forurenset jord, gummi og porselen.

16.10.2008

Utdanningsstatistikk. Gjennomstrømning i videregående opplæring

En av fem elever slutter underveis

Andelen elever og lærlinger som oppnår studie- eller yrkeskompetanse i løpet av fem år holder seg på rundt 70 prosent. Nær hver femte elev som startet på videregående opplæring høsten 2002 sluttet underveis i opplæringsløpet. Flest faller fra i mekaniske fag og trearbeidsfag.

57 prosent av elevene som begynte på grunnkurs i videregående opplæring høsten 2002, oppnådde studie- eller yrkeskompetanse på normert tid, målt fem år etter at de startet, mens 18 prosent av elevene/lærlingene sluttet underveis i utdanningsløpet. Dette er tilnærmet likt resultat som for de tidligere elevkullene.

12 prosent av elevene/lærlingene fullførte på mer enn normert tid og 7 prosent var fortsatt i videregående opplæring per 1. oktober 2007. 7 prosent gjennomførte hele utdanningsløpet, men oppnådde ikke noen formell kompetanse.

Forskjell på studieretningene

Det er stor forskjell på gjennomføringsgraden for elever/lærlinger på de ulike studieretningene. Av de allmennfaglige studieretningene oppnådde flere enn åtte av ti elever på musikk, dans og drama studiekompetanse på normert tid, og nesten ni av ti oppnådde denne kompetansen i løpet av fem år. Bare 3 prosent sluttet underveis i utdanningsløpet. Av de yrkesfaglige studieretningene kom medier og kommunikasjon best ut. Tre av fire elever/lærlinger fullførte på normert tid og ytterligere 7 prosent flere oppnådde vitnemål eller fag/svennebrev, målt fem år etter at de startet på grunnkurset. 6 prosent sluttet uten å gjennomføre utdanningen. Til sammenlikning sluttet fire av ti elever på studieretningene mekaniske fag og trearbeidsfag underveis i utdanningsløpet. I dette bildet må vi ha med oss at normert studietid for allmennfag er tre år og for yrkesfag normalt fire år.

Best i Oslo og Akershus

Akershus og Oslo hadde best gjennomføringsresultat av fylkene når en ser på

oppnådd studie- eller yrkeskompetanse på normert tid. Dette gjaldt over 60 prosent av elevene/lærlingene i 2002-kullene i disse to fylkene. Gjennomstrømningsresultatene i fylkene varierer noe fra forrige elevkull til 2002-kullet. Størst endring finner en i Vestfold der andelen elever/lærlinger som oppnådde en formell kompetanse i løpet av fem år er sunket med 7 prosentpoeng.

Større frafall blant innvandrere

Nesten en av tre av innvandrerne (utenlandsfødte med to utenlandsfødte foreldre) som startet på grunnkurs i videregående opplæring i 2002, sluttet underveis i opplæringsløpet. Vel halvparten av disse elevene/lærlingene oppnådde studie- eller yrkeskompetanse i løpet av fem år. Når det gjelder norskfødte med innvandrerforeldre er gjennomstrømningssituasjonen mer lik gjennomsnittet for hele elevmassen. To av tre oppnådde en formell kompetanse, målt fem år etter at de startet på grunnkurs i videregående i 2002, mot 69 prosent av hele elevmassen. En av ti har gjennomført VK2 eller gått opp til fagprøve, men ikke bestått alle fag, mens 20 prosent har sluttet underveis.

9.10.2008

Familievern. Endelige tall, familievernnet, 2007

Flere ansatte i familievernnet

Familievernnet behandlet omtrent like mange saker i 2007 som året før, men brukte 32 prosent flere timer på utadrettet virksomhet, som kurs og veiledning. Fra 2006 til 2007 økte antall stillinger i familievernnet med 12 prosent.

Familievernnet arbeidet i 2007 med 29 416 saker, og dette er på samme nivå som året før. Region Øst hadde flest familievernsaker i løpet av fjoråret, med 11 600. Region Nord hadde som tidligere år flest saker per 1 000 innbygger, åtte per 1 000 innbygger, mens Region Vest lå, som årene før, lavest med i underkant av fem saker per 1 000 innbygger.

Nær 276 millioner til familievernnet

Det statlige barne- og familievernnet brukte 275,7 millioner kroner på familievernnet i 2007, en økning på over 3 prosent fra 2006. Kostnaden var nesten 9 400 kroner per sak. Region Vest hadde

den høyeste saks-kostnaden, vel 10 300 kroner, mens region Øst hadde de laveste kostnadene, med nær 8 800 kroner per familievernsak.

Problemer i parforholdet

I 2007 var det 22 000 nye saker i familieverntjenesten, 1,7 prosent færre enn året før. I omkring halvparten av disse, 48 prosent, var problemer i parforholdet viktigste grunn for henvendelsen. Samarbeid om barn var nest vanligste årsak til å kontakte et familievernkontor, med 29 prosent av sakene. *Individuelt problem og relasjon mellom barn og foreldre* var henvendelsesgrunn for henholdsvis 11 og 10 prosent av sakene, mens *relasjon med andre* var oppgitt i 3 prosent av sakene. Dette gir et tilsvarende bilde som i 2006.

Ofte time innen to uker

De fleste nye sakene familievernnet tok fatt på i 2007, vel 74 prosent, hadde første samtale innen en måned fra primærklienten tok kontakt med familievernnet for første gang. Totalt fikk 38 prosent time innen to uker. Region Nord har kortest ventetid, der fikk 46 prosent time på familievernkontor innen to uker fra henvendelsen. For de nye sakene familievernnet arbeidet med i 2007 var ventetiden i snitt 22 dager, det samme som i 2006. Det er imidlertid store fylkesvise forskjeller i ventetid, fra 17 dager i Finnmark til 28 dager i Sør-Trøndelag, samt mellom familievernkontorene.

Av de vel 22 800 avsluttede sakene i familievernnet i 2007, brukte halvparten under to måneder fra saken startet til den ble avsluttet. Gjennomsnittlig varighet fra første samtale til avslutning av saken var 121 dager, mot 116 dager de to foregående årene. Det var store regionale og fylkesvise forskjeller i den gjennomsnittlige varigheten på familievernsakene. Region Midt-Norge hadde som de to foregående årene den lengste varigheten, i 2007 med gjennomsnittlig 145 dager for sine avsluttede behandlingssaker, mens sakene i Region Nord i snitt hadde en varighet på 90 dager.

De aller fleste, over 87 prosent av de ferdigbehandlede sakene i 2007, ble avsluttet ved enighet mellom klient og kontor. Klienten uteble fra behandlingen i nær 13 prosent av de avsluttede sakene.